

ما ف

Secolul 20

PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU
ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU
DAN HĂULICĂ REDACTOR-ȘEF, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT,
GEORGETA HORODINĂ, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA,
ALEXANDRU BACIU SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE.

8

[128]

1971

SUMAR

MIHNEA GHEORGHIU: Contribuții românești, • 4

PERSIA

DAN HĂULICĂ: Vocația unei sinteze • 7

PERSIA ÎNTRE ISTORIE ȘI FABULĂ

SAINT-JOHN PERSE: *Anabasis*, fragment, în românește de Ion Pillat • 15

DIMITRIE CANTEMIR: Din *Monarchiarum Physica Examinatio* — 1714 și *Sistema religiei mahomedane* — 1721 • 19

MONTESQUIEU: Din «*Scrisorile Persane*» în românește de Ștefan Popescu • 23

VOLTAIRE: Din *Essai sur les mœurs* • 25

HERDER: Din *Idei cu privire la Filosofia istoriei omenirii* • 27

GOETHE: *Divanul oriental-occidental* sau *Culegere de poezii germane în permanentă referire la Orient*, în românește de Mihai Isbășescu;
Elemente primare ale poeziei orientale, fragmente, în românește de Horia Stanca • 29

POEME PERSANE

OMAR KHAYYAM: *Catrene*, în românește de George Dan; *Rubaiate*; • 39
IBN YAMIN: *Stihuri*; HAFIZ: *Divan* gazel, tălmăciri din persană de Otto Starck • 45

ITINERARIUL UNEI ASIMILĂRI

JEAN LIVESCU: *Civilizația și cultura Iranului contemporan*. Cîteva repere • 49
HENRI BROMS: *Hafiz, Khayyâm și Occidentul* • 55
MIHAI ISBĂȘESCU: *Exotismul persan în literatura germană* • 57

TH. DĂUBLER: *Rapsodia iraniană*, poem, în românește de Horia Stanca • 67
ESENIN: *Motiv persan*, poem, în românește de Madeleine Fortunescu • 69

INTERFERENȚE ROMÂNEȘTI

MARTHA BIBESCU: *A l'ombre d'Omar Khayyâm*, poem; *Florile Persiei milenare*, note de călătorie • 70
ANDREI BREZIANU: *Ispahan sau debutul Marthei Bibescu* • 76
GEORGE DAN: *Efigie lui Cyrus* • 79

PERSIA ÎN IMAGINI

LE GRAND CYRUS, un travesti
Un călător hanseatic în Persia veacului XVII: ADAM OLEARIUS;
cu un album de 16 miniaturi în reproducere colorată
THOMAS BROWNE: *Din Grădina lui Cyrus*,

LITERATURA UNEI CAPITALE: BELGRAD

POEME

PETRE STOICA: *Un dialog fratern* • 84
PETAR GUDELJ: *În sare în os*; MOMA DIMIĆ: *Mama țiganilor*; BORISLAV RADOVIĆ: *Pădurea*; LIUBOMIR SIMOVIĆ: *Cîmpiile carstice*; VITO MARKOVIĆ: *Pretutindenî arde flacăra vieții*; BRANISLAV PETROVIĆ: *Cum rezolvă Ana cuvinte încrucișate*; BOŽIDAR ŠUJICA: *O, amiază*; BOŽIDAR MILIDRAGOVIC: *Noi nu sîntem dintre aceia*; MATIJA BĚCKOVIĆ: *Dacă ai pleca din orașul acesta*; IVAN RASTEGORAC: *Sîntem încercuiți*; PETAR CVETKOVIĆ: *Oglinda*; MIODRAG STANISAVLEVIĆ: *Turnul*; MILAN MILIŠIĆ: *M-au iubit două surori, amîndouă*; MILAN KOMNENIĆ: *Melohes, după ani și ani*; ALEXANDAR SEKULIĆ: *Un strop de cinste*; DRAGAN KOLUNDŽIJA: *Peste iubiri și dealuri*; ALEK

VUKADINOVIĆ: Casa copilăriei; SLOBODAN RAKITĆ: Departe dincolo de noi; MILIUTIN PETRJUIĆ: Cade cortina; GOJKO GIOGO: Piscul; ADAM PUSLOJIĆ: Cîntec de dragoste, Acesta nu mai sînt eu; PREDRAG ČUDIĆ: Lui Cain; RAJKO PETROV NOGO: Hefaistos cel şchiop; IBRAHIM HADŽIĆ: Sonet; RADOMIR ANDRIĆ: Bate toba; DRAGOMIR BRAJKOVIĆ: Insule ale Cerului; ZVONIMIR KOSTIĆ: Balaurul înghiţind pe Sfîntul Gheorghe; grupaj realizat şi tradus de SLAVCO ALMĂJAN, ANGHEL DUMBRĂVEANU, DUŞAN PETROVICI şi ADAM PUSLOJIĆ • 87

SRBA IGNJATOVIĆ: De la Petar Gudelj la Dragomir Brajkovič • 107

PROZĂ

DANILO KIŠ: Fuga; MIRKO KOVAČ: Rubedeniile; VLADIMIR STOJŠIN: Vizita de curtoazie a unui nihilist; BRANIMIR SČEPANOVIĆ: Vampirul; MITKO MANDZUNKOV: Rechinii; ŽIKA LAZIĆ: Spovedania; SRETEN ASANOVIĆ: Nunta. Grupaj realizat şi tradus de GEORGE BULIĆ, DUŞAN PETROVICI şi H. STOIANOVICI • 110
SRBA IGNJATOVIĆ: Momentul actual în proza belgrădeană • 139

TINERI POEȚI ENGLEZI

ADRIAN HENRI: *Poezia între tradiţie şi mutaţie*, în româneşte de Andrei Brezianu; *La miezul nopţii*; *Nu te necăji, totul va fi în ordine*; TOM RAWORTH: *Purtaş albastru, Spaţiu interior*, în româneşte de Andrei Brezianu; ROGER McGOUGH: *Poem de vis*; *Peştele*; BRIAN PATTEN: *De vorbă cu-o pădure*; *Fiara*; *Peisaj marin*, în româneşte de Petre SOLOMON • 146

CRONICA TRADUCERILOR

VIRGIL NEMOIANU: Dylan Thomas în româneşte • 154

MIHAIL BULGAKOV

Demoniada, sau *Povestea unui funcţionar dus la pierzanie de doi gemeni*, în româneşte de Tatiana Nicolescu • 157
VLADIMIR LAKSIN: Mihail Bulgakov, o mare prezenţă a umorului modern • 184

MAX ERNST

ÎN TRE MUZEU ŞI ANTI-ARTĂ

Un interviu de GEORGES CHARBONNIER, în româneşte de Silvia Kerim
Un comentariu de DAN ĂHULICĂ • 185

E foarte bine și e un gest cultural salutar, că procedăm astăzi la o selecție exigentă a traducerilor din literatura străină.

Eu n-aș putea consimți să se preschimbe într-un principiu permanent și exhaustiv de politică culturală națională, vechea zicăre a lui Kogălniceanu că «traducerile nu pot constitui o literatură». Mai întâi, fiindcă vorba marelui cărturar patriot voia să fie un îndemn la creația literară românească într-un moment de secetă și de debut, și apoi el dorea să pună o stavilă la tălmăcirea fără de criterii a lucrărilor străine lipsite de valoare culturală, a piesulițelor și «romanelor» în fața cărora vor cădea în extaz eroinele comediilor lui Alecsandri și Caragiale.

CONTRIBUȚII ROMÂNEȘTI

Iar în al doilea rând, pentru că astăzi volumul și însemnătatea operelor aparținând altor culturi naționale nu pot fi trecute cu vederea de nici un autentic om de cultură contemporan, înzestrat cu inteligență și spirit de discernământ.

De fapt înaintașul pașoptist avertiza tineretul intelectual din Principate față de primejdia provincialismului cultural și a complexului de inferioritate dinaintea a tot ce e străin. Și avea perfectă dreptate.

În aceeași ordine de idei, nu mai încapă îndoială că istoricul și criticul de artă din zilele noastre, — dotat cu spiritul critic cu care ne-a deprins socialismul științific, — va ajunge întotdeauna la concluzia utilității și necesității schimbului de valori culturale între națiuni, ca factor de progres și de pace în lume, cu conștiința că România, care primește, are și atât de mult de oferit din tezaurul său cultural, clasic și contemporan, ca participantă cu drepturi egale la tezaurul culturii universale și că nu numai odată, în ultimul deceniu, contribuția noastră creatoare în muzică, arte plastice, artele spectacolului, sau literatură, a colorat cu succes climatul artistic și cultural european.

Cunosc, peste hotare, un mare număr de distinși comentatori ai fenomenului artistic și cultural contemporan, care consideră, de pildă, că principiile noastre despre națiunea socialistă și cultura ei, deci despre cultura noastră națională, au reușit să unească domenii atât de diferite ca estetica, etica, antropologia, folclorul, într-o teorie marxist-leninistă a culturii, o teorie creatoare, de o stringentă actualitate, și că modalitatea artei și culturii române contemporane de a aborda conceptul omului multilateral pune bazele unei antropologii marxiste deschisă filozofiei, sociologiei,

eticii și psihologiei omului concret, eliberat de abstracțiunile confuze și alienante ale teoriilor criziste, așa-zis « revoluționare », la modă în alte țări.

Certitudinile ideologice și marile-i valori incontestabile, cu care cultura românească se înfățișează astăzi în relațiile ei cu cultura altor popoare, se bazează pe fermitatea principialității comuniste ce stă la baza relațiilor noastre politice cu alte țări și a contribuției, unanim recunoscute, a României la rezolvarea unor probleme cruciale ale istoriei contemporane.

În această situație calitativ nouă, trebuie spulberată falsa tradiție a ierarhiilor dintre culturi, pentru simplul motiv că lumea de azi se conduce după alte principii decât cea de ieri. Acesta e un adevăr recunoscut, iar filozofia culturii contemporane se străduiește să înțeleagă esența acestor răsturnări (pe care le numește efecte ale unor « culturi de criză » sau ale « crizelor culturii »), pentru a stabili dacă este vorba de o mutație firească, sau de o prăbușire definitivă a vechilor criterii.

În revalorificarea culturilor naționale robuste ale veacului nostru, a culturii socialiste pe care România o forjează în ritmurile și temperaturile înalte ale dezvoltării ei politico-sociale, este absolut necesar astăzi să se țină seamă de principiul fundamental al noilor relații publice dintre națiuni și anume acela pe care șeful statului român l-a enunțat cu deplină claritate și care salută contribuția tuturor popoarelor la progresul și pacea acestei pururi zbuciumate omeniri. În numele poporului român, tovarășul Nicolae Ceaușescu a repetat, odată mai mult, că noi « Considerăm că toate statele — fie ele mari sau mici — trebuie să ia parte activă la soluționarea problemelor ; considerăm că nici o problemă, indiferent de ce natură ar fi ea, nu poate fi soluționată numai de unele state sau de anumite grupe de state, că problemele care privesc soarta tuturor statelor trebuie rezolvate cu participarea tuturor popoarelor. România, poporul român, își va spune cu hotărâre cuvântul în această privință și va lupta neabătut pentru deplina egalitate în drepturi, pentru pace și colaborare între popoare ».

Această teză de importanță capitală pentru dezvoltarea bunelor relații politice dintre națiunile contemporane, este o teză marxist-leninistă de cea mai acută actualitate și se aplică pe deplin și în sfera relațiilor culturale, ca o contribuție realistă, extrem de valoroasă, la stabilirea noilor direcții de dezvoltare ale umanismului contemporan.

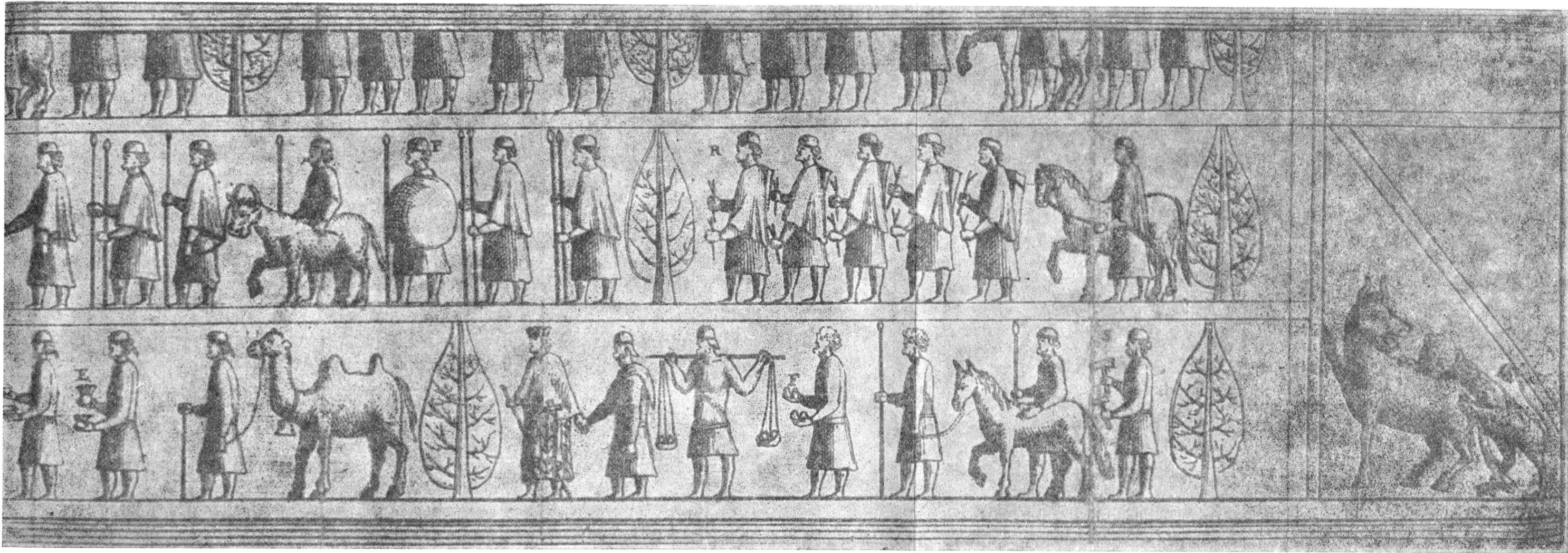
MIHNEA GHEORGHIU

Dar nu un exotic al *infra-istoriei* ne interesează, precum acela care va fi al artei naive, și chiar al Vameșului Rousseau; ci un exotism care *asumă* istoria. Gauguin este, în mod neașteptat, în această condiție. Libertatea pe care o găsește el în Insule, care pare scoasă din orice determinări, libertatea aceasta se exprimă prin vorbele pe care el le-a pus drept frontispiciu scrierii sale: *Noa-Noa*. Dar *Noa* înseamnă, în polineziană, ceea ce se opune lui *tabu*, ceea ce este licit să efectuezi fără a pune sub semnul întrebării ordinea lumii; ceea ce poți săvârși fără să aduci atingere ordinii universale, — a naturii și totodată a societății. Deci *Noa* care, părea să invite la libertatea absolută a unui Paradis iresponsabil, e, de fapt, în lumina etnografiei, fericirea unei inserții într-o ordine riguroasă. Roger Caillois s-a ocupat grăitor de aceste sensuri, nenumărate alte referințe ne duc la aceleași concluzii. În Noile Hebride, de pildă, când tinerii învață deprinderile străvechi ale tribului, când învață să danseze după rînduierile rituale, bătrînii stau pe lături cu arcul în mînă, și-i corectează cu săgeata, de greșesc.

Opțiunea exotică, la rîndul ei, devine importantă, prin Gauguin, tocmai pentru că, la el, exotism nu însemna o libertate a dezordinii: ci, dimpotrivă, căutarea unei rigori *artistice*, de care societatea noastră modernă, prea impur relaxată, nu mai era în stare. Rigoarea pe care Gauguin o recuperează artei moderne, rigoarea *muralului*, ține de o insolită frumusețe, decorativă și simbolică totdeodată, care să facă posibilă, ca în Evul Mediu, integritatea zidului, puterea sintetică a picturii peste secole întregi de progresivă fărîmîtare analitică.

Coerența lui Gauguin, rigoarea la care aspiră arta europeană, în acel moment salutar de la sfîrșitul veacului al XIX-lea, ne apar mai pregnant, în lumina unor firești comparații. Există, bunăoră, o imagine mai veche a insulei Tahiti, o pictură din secolul al XVIII-lea, de William Hodges, păstrată la Muzeul Marinei din Greenwich: peste un peisaj cu munți incredibil luminoși, aproape boreali, peste palmieri cu tulpina gracilă, plutește totuși un aer fals, de clasicism depeizat. Mari nimfe planturoase, în poze rubensiene, se ivesc în primul plan al tabloului, lîngă un simulacru de sculptură primitivă. Alături de sensibilitatea pentru ceea ce secolul al XVIII-lea numea « la grande nature », — pentru sălbăticia grandioasă —, se insinua, așadar, fadă, inerția ficțiunii clasice. La fel cum, la poetul Parny, care avea o cunoaștere directă a tărîmurilor exotice — coplărise în Réunion — « Cîntecele Madagascare » nu izbutesc totuși să depășească o impresie de blajină fluiditate elegiacă, fără accent sezisant și fără culoare. Exotismul nu dobîndise încă bătaia lungă a marilor ore ale Istoriei; chiar dacă existau promisiuni de o fragedă, fermecătoare acuitate. La Mauritshuis, de pildă, în muzeul vestit de la Haga, descoperi un tablou de la mijlocul secolului al XVII-lea, care e o surpriză extraordinară. Frans Post, autorul, înfățișează acolo *Insula Tamaraca*, un peisaj ieșit din experiența sa de însoțitor al prințului Mauriciu de Nassau în Brazilia, — unde olandezii, înspre Bahia, instituseră o colonie importantă. E o prospețime acută în notația luminii, a peisajului, în figurile șocolatii cu șorțuri albe, pe o plajă virginal pustie; un aer de candoare sărbătorească, fără precedent în pictura peisagistică a Europei. Gîndul te duce cu aproape trei veacuri mai tîrziu, îți vine în minte, pentru o clipă, Douanier Rousseau. Și, totuși, o astfel de intuiție rămînea *sans lendemain*, cum ar spune francezul.

PERSIA

PERSIA
VOCAȚIA UNEI SINTEZE

◀ Fragment din reproducerea basoreliefului de la Persepolis în « Voyages de Mr. le Chevalier Chardin en Perse », Paris, 1723

V O C A Ț I A U N E I S I N T E Z E

Specialiști ai scandalului, dar și moștenitori ai demiurgiei romantice, suprarealiștii și-au imaginat că pot redesena harta lumii: într-o revistă belgiană din 1929, ei au imaginat o variantă a mapamondului, pe cât de temerar pe atât de curios intitulată: *Lumea în timpul suprarealiștilor*. O hartă în care continentele capătă contururi sensibil modificate, unele reduse pînă la a deveni de nerecunoscut, o hartă în care pămînturile civilizației constituite europene dispar aproape cu desăvîrșire; în care rădăcina nemijlocită a istoriei noastre — Grecia —, nu mai există. Nimic din țara unde a triumfat cel mai spectacular activism capitalist, nimic din Statele Unite, — America e alcătuită doar din Labrador, din Mexic și din Peru, — pămînturi de Eldorado fabulos sau pustiuri scînteietoare. În schimb, Orientul, pe latura dinspre Asia, de la Rusia la China, s-a extins nemăsurat. Cele mai extravagant dilatate pe această hartă, sînt insulele arhipelagurilor Polineziene, — și Insula Paștelui s-a pîrguit paradoxal la soarele imaginației suprarealiste, crescînd bolovănoasă, cît Australia. Cea mai favorizată, deci, e tocmai zona care a atras înția mare evaziune semnificativă a artei europene, — vreau să spun aventura lui Gauguin.

« Nevoia de Orient », care bîntuise sufletul romanticilor, iat-o rostindu-se sub un semn nou. Orientul care « ne dăruiește o *latitudine* », cum scria un eselst pertinent; — *latitudine*, într-un dublu înțeles: în sensul unei eliberări în mit și analogie, nu doar în simplul sens de expansiune geografică. E o nevoie de necunoscut pe care o satisface, desigur, această nostalgie a Orientului; necunoscut, dar după care *cunoscut*? După acela al experienței circumscris *europene*, crescută pe trunchiul bine definit al clasicismului. Un « dincolo de Europa » se schițează, chiar fără declarații explicit exotice, la artiștii care, precum Gaudì, fug de puritatea clasic constituită a artei. La Gauguin, acest « dincolo de Europa » nu însemna, simplu, un « *dincolo de academism* », de forma bastardă a tradițiilor europene; ci implica un salt mai radical, *dincolo de Hellada*, — de « caii Parthenonului » — cum spunea el, o dorință de a ajunge « pînă la *dada*, pînă la căluțul de lemn al copilăriei ».

PERSIA

VOCAȚIA UNEI SINTEZE

Pentru că, în ciuda deschiderii pe care o manifesta Barocul, epoca avea nevoie de exotism mai mult ca de un divertisment exuberant, sau de o curiozitate pitoresc epigramatică: așa cum se înfățișează, de pildă, elefantul sculptat de Bernini, la Santa Maria sopra Minerva: o mare jucărie de marmură susținând un obelisc egiptiac. Fatalități ale istoriei, desigur, — exotismul nu se putea încă împărtăși din tensiunea problemelor fundamentale ale artei. Nu sosise momentul crizei profunde a valorilor europene din pragul lui 1900, care să facă necesară o experiență radicală precum aceea a lui Gauguin: și, când îl numim pe el, deschidem o serie ilustră, care va cunoaște magnifice explorări în spațiul artistic extra-european: prin Matisse și Picasso, prin Brâncuși, Klee și Kandinsky.

Fatalități ale incomunicabilului rămân, de bună seamă, chiar dacă nu gândim splenglerian diversele culturi, ca niște unități monadice, etanș distincte. Și orice distanțare istorică implică un anume insurmontabil hiatus, un anume fatal exotism. Nu vorbesc despre exemple hazlii ca acela pe care-l relatează Wace, al unui duce de Normandia, Robert, care în secolul al XII-lea, ducându-se la Roma în pelerinaj, la statua lui Marc Aureliu, — considerată pe atunci a lui Constantin —, se oprește stupefiat și cere unui om din suită să-i aducă din garderoba sa o mantie, ca s-o arunce iute pe umerii statuii: Împăratul nu se înfățișa destul de cuviincios, nu putea sta în public îmbrăcat cu o haină prea scurtă !

Dar, lată în cheie inflnit mai gravă, situația înfățișată de Borges în povestirea melancolică numită « Căutările lui Averroes ». Frământat de traducerea lui Aristot, savantul arab nu poate da de rostul a două cuvinte de care se împiedică, la tot pasul, în *Poetica* Stagiritului: *tragedie* și *comedie*. Se duce la o adunare cu prieteni, — unul venit de foarte departe, care, înțelegem, a atins granițele Chinei, povestește despre cele văzute, despre oameni care reprezentau prin gest și vorbă acțiunile altora; era un spectacol de teatru, dar nimeni din prietenii lui Averroes nu înțelege despre ce e vorba; și lucrurile relatate de Abulcasim li se par fapte de nebuni. Nu exista în ambianța lor arabă nici un reper care să-l ajute a realiza mental poezia dramatică, — și explicația căutată trece pe lângă Averroes, fără s-o fi observat. Ajuns acasă, învățatul scrie senin, iluzionându-se că a dezlegat enigma: « Aristu' numește tragedie panegiricele și comedie satirele și anatemele. Minunate tragedii și comedii abundă în paginile Coranului. . . » Spiritul visător și subtil al Arabului nu putea, așadar, escalada barierele sistemului de referințe căruia îi aparținea: nu putea intui, dinlăuntrul unei culturi, rotund și organic articulată, convenția care fusese sufletul și emblema altei culturi, aceea a Atenei. Și invers, persanul Rika al lui Montesquieu, relatînd un spectacol de teatru, la care asistă, ia drept convenție și ceea ce nu e, socotind că toată lumea din sală, și spectatorii, sînt tot actori. « Marea mișcare e pe o estradă, care se numește teatru. Pe două laturi, — scrie el —, se văd, în mici cămări, ce se numesc loje, bărbați și femei care joacă împreună scene mute ».

Dar cu Montesquieu, lată-ne în fața unei semnificative coincidențe. Căci în 1971, cînd sărbătorim 2500 de ani de la fundarea Imperiului Persan, am putea sărbători și 250 de ani de la apariția « Scrisorilor persane ». S-au făcut mari progrese, de la exotismul de decorație, pe care-l manipula dezinvolt secolul al XVIII-lea, de la acel Orient care lui Voltaire îi servea drept rezervor de travestiuri polemice, iar altora drept « cămară cu fabule », pentru uz Rococo, feeric. Cu marile progrese ale informa-

ției și ale orientalisticii, mai ales de după 1800, durata asiatică, — imensa durată asiatică, se instalează tot mai definitiv în existența noastră spirituală: ca un miraj, o cursă și o perpetuă emulație. Nimeni nu poate astăzi ignora puterea acestui indemn la confruntare, pe care ni-l lansează parcă istoria, mai veche și mai nouă, a Asiei. « Pot să prezic cu siguranță, spunea eruditul Raymond Schwab, că, înainte de sfârșitul acestui secol, nu vom mai putea analiza mari procese istorice, în literatura greacă, franceză sau americană, fără a extrage elemente de comparație din seriile orientale ». « Dacă reflectăm puțin, — adăuga el, *corpus*-ul strict european al literaturii pe care-l învățăm în școlile noastre, are aerul unui estropiat congenital sau al unui mutilat voluntar ». Azi se impune, tot mai net, această evidență, că Asia este tomul 1 al civilizației în care, printr-o fatalitate cronologică, Europa, oricât de prodigioasă, se inserează abia ca tomul 2. Față de aceste milenii de cultură, față de aceste temelii care se vestesc tot mai adânci, căscându-se sub noi ca niște enigmatice trape, Europa poate părea o crustă fragilă. Obligatorie, inserția ei în acest milenar orizont, nu instituie, însă, numai decît o fundamentală opoziție, ci mai degrabă o tensiune de experiențe pînă la urmă complementare, în care punctele cardinale — Orient-Occident — sînt semnul unei tentații și al unei eterne, inerente pendulări; pe versante deosebite ale sufletului uman. Continente ale unei vaste geografii, mai degrabă interioare, astfel se detașează Asia și Europa în versurile *Anabazei* lui Saint-John Perse, în care întoarcerea nu-i doar un parcurs fizic, din lăuntrul podișurilor asiaticе spre Mediterană, ci o întoarcere *înlăuntru*, pe drumuri de suflet, nu numai de spațiu; « adumecînd semnele și semințele, spovădind vînturile », cum spune larg și viu poetul; « căutînd, *descoperind* prilejuri de a porni aiurea ». E o priză de conștiință, deci, asupra a ceea ce ascundem în noi înșine, o expediție cu țintă inepuizabilă; neliniștită, exaltantă și solemnă, cum poate fi doar Orientul.

Dar, — ciudată descoperire ! — iată că persanii înșiși vădesc o neașteptată nostalgie spre un ipotetic Orient. Cum ne arată texte persane, *Eran Vej* este numele Iranului ideal, pierdut, ca o grădină căreia i s-a uitat drumul; iar simplul regat al Iranului, cel locuit efectiv de persani (= « regatul oamenilor de onoare »), se cheamă *Eran Chahr* și e distinct de acel paradis inaccesibil, pe care visările oamenilor din Persia îl situează mult mai la est și-l numesc cu o vorbă, *Djabalqua*, provenind din *Zipan-Kuo*, sau *Zipango*, Regatul Soarelui Răsare. Se pot aduce în sprijinul unei verosimile localizări, experiențele negustorilor persani pe Drumul Mătăsii, — acesta e doar numele mării insule orientale a Japoniei. Insula unor asemenea visări nu aparține însă geografiei curențe, ea stă ca un spațiu himeric, unde domnește un Messia iranian, în sensul concepției mahomedan șiite. Expresia — spunea A. Mazahéri — avea deja un sens utopic pentru poeții secolului al XI-lea: un fabulos regat situat în cer, unde n-ar putea accede decît Întelepți. Dar printr-o grație a fanteziei, care îmblînzește cordial himera, Edenul e o grădină cu meri: urmare a obiceiurilor transhumante de păstori, care porneau vara pe munte, strămutîndu-se din zona palmierilor în aceea a merilor, urcînd spre ea ca spre o sublimă ficțiune, pe scări de stînci urieșești și abrupte.

De către geografi, platoul Iranului e numit adesea un *pod* — un pod între Est și Vest. Și aliații, în clipa conferinței de la Teheran, îl numeau un *Pod al Victoriei*.

E o victorie peste ruine — și cîte ruine au lăsat aici năvălirile, orașele, de pildă, care, distruse de Gingis-Han, par niște siniștri munți de chirpici, masse grandios trogloditice, ca o perpetuă acuzare, înscrisă limpede în rozuri solar reci, în tonuri radioase și saline; clădiri de mari orașe, foarte animate, care au fost exterminate pînă la ultimul locutor — Char-I-Zoag, Char-I-Golghola —, ruine care nu mai ștlu, — tîrîndu-se într-o singurătată absolută — dacă vreodată au fost zidire vie, de om, sau vis, halucinație a stîncii. Dar peste piatra enigmatică, tăiată în faleze implacabil înalte, iată cățărîndu-se, uneori, ca o iederă tenace, miracolul continuității și grațitudinii milenare ! La hipogeul regelui med Cyaxare, cel care a doborît puterea cruntei Ninive, urcă, o dată pe an, la ziua Paștelui, o orchestră de kurzi, care acolo, pe terasa îngustă afalezel, în fața apartamentului funerar pe care-lînchipeie muntele, îi cîntă regelui, ca unui arhanghel : și asta, perpetuînd, în cheie musulmană, un vechi ritual, la peste 2550 de ani de cînd a pierit Cyaxare !

Persia este arhaică la fel cu Asia toată, în sensul că e un început care ne însoțește perpetuu. Senzația de înstrăinare pe care ne-o provoacă Asia — s-a spus cu dreptate — vine și din acest special « arhaism », care-i altceva decît simplă obstinație conservatoare; el însemnînd — de-a lungul evoluției —, prezența unei inuzabile durate, ca un fond, greu de prea multe milenii ca să se lase șters, ca un grund care răzbate din adîncuri, sub transformările materiei istorice. Unele trăsături de originalitate pe care le revendică iranienii sînt simple caractere ale artelor arhaice de pretutîndeni, — frontalitatea de pildă, refuzul nudului, tipice pentru arta achemenidă și, mai departe, pentru arta parthă și sassanidă, le regăseam, într-un fel, și în Egipt, și chiar în Grecia arhaică, dominată de ethosul aristocrației. Căci nudul, spre exemplu, cînd nu cade în lascivitate, este democratic — să ne amintim formula lui Arnold Hauser — și aceste atitudini atestă un anume stadiu istoric, o anume opțiune socială. Dar pentru că am vorbit despre opțiuni legînd civilizația asiatică a Persiei de aceea din Valea Nilului, — unde, mai bine decît acolo, încerci aceeași senzație de *durată*, care umilește imaginația europeană? Hecateu din Milet, aflîndu-se în Egipt, se lăuda cu genealogia sa: al șaisprezecelea strămoș al său fusese un zeu — pretindea Grecul. Clericii egipteni l-au dus într-o sală unde erau 345 de statui de mari preoți, care se succedaseră din tată în fiu: reprezentau fiecare cîte o generație. De abia dincolo de ele, numai dincolo de atîtea șiruri de oameni, s-ar fi putut așeza timpul ipotetic al zeilor !

Persia, pe care o sărbătorim acum pentru 2500 de ani de existență politic constituită, numără cel puțin de trei ori cîte 2500 de ani ! Pentru că așezările cele mai vechi pe care le-au dat acolo la iveală arheologii sînt de la jumătatea mileniului al VII-lea înainte de era noastră; pentru că astăzi ar fi greșit să desparți tranșant, cum se făcea altădată, între vatra străveche de civilizație a Sumerului și între ceea ce se numea Proto-Elamul —, pe malul stîng al râului Tigru; pentru că Babylonul se vădește infinit mai legat de Luristan, de rădăcinile istorice ale Iranului, decît ne închipuiam. Așa încît, atunci cînd pe platou își face apariția populația ariană ce constituie propriu zis — filologic vorbind — Iranienii, ei ni se înfățișează ca un aport inseparabil de aceste straturi afunde din civilizația Asiei. Ei vin dinspre tărîmuri scitice, dar — cum spune un comentator persan — ei nu vin ca dușmanii ai civilizației, oricît de severă, de frustă, le-ar fi cuviința și etica; nu vin cu sălbăcie hunică. Iranianul era « o sămînță de Ana-

chairs », — spune A. Mazahéri, gândindu-se la filozoful scit cu acest nume, care se aclimatizase în Atena secolului al VI-lea, devenind prietenul lui Solon. El se înfățișa purtând un sens al ordinii și al echității, care impune Persia într-un fel rigid, dar categoric; sensul de echitate care făcea posibil ca un judecător de canton, Deioces, să devină rege al mezilor în secolul al VII-lea, sensul de echitate care își aflase suave și neașteptate embleme : căci semnele egalității orizontale, ale apei — apa care-i obiectul unei primordiale și adinci năzuințe, pe podișul acesta uscat — au devenit aici simboluri ale echității, sugerind prin analogie balanța, sugerind cumpătul. Lebăda, nufărul albastru, prezențele acestea acvatice, devin emblematic semnificative, însoțesc zeul justiției, pe basso-reliefuri și în curțile tribunalelor. Cît despre ordinea care nu se teme aici de uniformitate, care figurează « soldații în rînduri, precum verzele, chiparoșii alinați ca soldații, iar coloanele plantate ca plopilor », — ordinea aceasta nu lipsită de o anume albă tristețe, sever resignată în palatele achemenide, — cu uriașele lor săli hypostile —, ordinea aceasta se vedește așa de adînc întipărită în sufletul pers, încît cuvîntul care o designa i se părea lui Herodot că-i însuși numele poporului iranian. Și numele propune, parcă, un joc de cuvinte revelator : se spunea în persană, pentru ordine, *Arta*. Și arta lor, a Persiei, la nivel achemenid, — acela contemporan cu Herodot — e de o simetrie, de o claritate fără tumult. Misiunea lor istorică, de a realiza o unificare a lumii orientale, înfăptuită mai mult eclectic, decît prin universalitatea rațiunii, — cum o va găndi Grecia —, va evita, în orice caz, abuzurile sanguinare în care se complăcuse Assyria : unde regele și regina benche-tuiau sub o boltă de viță în care rînjea țeasta tăiată a vrăjmașului. În imaginile Persiei nu e nici o urmă din carnagiile care ne înspălmîntau în arta asiriană, dimpotrivă o solemnitate fără vehemență a eliminat orice izbucniri înjositoare.

Dar originalitatea cea mai acuzată a Persiei, și cea mai profundă, este aceea a epocii parthe și sassanide. Mari revelații ale arheologiei contemporane ne vorbesc despre o vatră de civilizație care a iradiat atunci, organic, spontan chiar, pînă departe. Cavalerul săgetînd în mers, într-un galop asemenea unui zbor, se găsește pînă în China dinastiei Han și trece după aceea în Occident, de-a lungul cîmpiei sarmate, pînă în Germania. E abuziv să susții, cum pretind unii, că figura lui Budha s-a zămislit, ca imagine statuară, în primele secole ale erei noastre, printr-o exclusivă contribuție parthă. Mai complicat, se întîlnesc acolo, în această elaborare, elemente indiene, grecești, — un tip de Apollo purtat de Macedoneni în Gandhara —, dar și indubitabil parthe. În orice caz, uriașele bolți eliptice, cum e aceea a palatului de la Ctesiphon, portalurile deschise aruncate la mari înălțimi care vor constitui obsesia arhitecturii persane și mai departe, în epoca sassanidă și în epoca musulmană — așa numitele *iwân* —, închipuie reluarea și afirmarea unei tradiții de civilizație *originală*, pe care cucerirea macedoneană mai degrabă a stimulat-o. « Marșul cel lung » al războinicilor parthici, prin care ei au integrat treptat Iranul într-o unitate, măturînd ocupații, era o coborîre dinspre Nord, a unui soi de militari coloni, puși de Achemenizi la granița scită a Imperiului. Crescuți în duhul de vendettă și de luptă corp la corp, ca un duel între bravi călăreți, valorile care-i caracterizau erau acelea « feudale » ale onoarei; și, se înțelege, disprețul pentru « mergătorii pe jos », care erau tocmai Romanii. Legiunile romane se înfățișau aici cîteodată amenințătoare, — sub Tralan,

ajuns pînă la Babylon. Dar altădată, 70000 de legionari căzuseră prizonieri, și împăratul Valerian cu ei, spre gloria lui Shapor I, marele rege sassanid.

Sub această dinastie, iradierea sassanidă se extinde între Scandinavia și China. O voință de universalitate, evidentă în maniheism, — religie protejată de Shapor I, care încearcă o sinteză între Zoroasthru, între Isus și între Budha —, o voință de deschidere, care la 529 le rezervă aici azil ultimilor filozofi păgîni din școlile de la Atena, desființate de Justinian; și care face ca aici să se traducă, în pehlevi, texte medicale și filozofice chineze. O voință de comunicare și de sinteză, care explică Influența Persiei sassanide asupra întregii lumi civilizate. Reprezentarea lui Christ Triumfător din arta bizantină, presupune, de pildă, sugestii de ceremonial hieratic din iconografia Regelui Regilor. În arta decorativă, de la țesături la thoreutică, nenumărate soluții găsite pe pămînt iranian cunosc o difuziune fără precedent, pînă în arta vikin-gilor. La capătul occidental al Europei, biserica de la Germigny-les-Prés, de pildă, repetă planul unui templu al focului, în Egipt, arta coptă reia motive de pictură sassanidă, mozaiștii romani din Antiochia reproduc subiecte sassanide, după ce oferiseră, ei, această tehnică Iranului. În China, caii figurați de artistul persan se regăsesc chiar în mormîntul fondatorului dinastiei T'ang,—pentru a nu mai vorbi despre ecourile din Turkestanul chinez sau de pe valea siberiană a leniseiului. O amplă difuziune, deci, artistică dar și filozofic-religioasă; Plotin, dornic să cunoască direct ideea persană, însoțise chiar pe împăratul Gordian într-una din campaniile militare ale romanilor. De aceea romanicul european nu va putea fi despărțit de acest aport persan. Zadarnic, sfîntul Bernard de Clairvaux avea să protesteze împotriva abuzului de elemente luxuriant orientale, care se cățăraseră pe capitelurile arhitecturii romanice, crezînd că citește aici o frenezie ce amenința credința. Dar, ironie a soartel, sfîntul Bernard avea să fie îngropat, tocmai el, într-o somptuoasă stofă orientală, împodobită cu astfel de motive.

Era un proces ineluctabil, această difuziune a exuberanței ornamentale, și a invențiilor fericit decorative pe care le iscase Asia persană. Cum ineluctabilă este această funcție coagulantă și asimilatoare a Iranului, de-a lungul mileniilor; Iranul, care asimilează, în marea duratei sale, elementele ce păreau menite să-i sfărîme continuitatea. Invadatorii macedoneni, arabi, turci oghiuzi, mongoli, provoacă dezastre și răstoarnă structurile politice; pentru ca după aceea, printr-un *ricochet* îndărătnic, să-i întinerească puterile și să precipite sinteze noi de cultură. La porunca unui astfel de dinast turc, adună Firdousi gloriile eroismului iranian, și marea poezie persană se dezvoltă în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, după uriașa distrugere provocată de năvălirea mongolă. Ereții, coboriți dinspre stepele Turkestanului devin paradoxal intransigenți, în fidelitatea lor față de tradițiile continentale ale Persiei. Timur-Lenk, flagelul nemilos al atîtor țări asiate, îi spune lui Ibn Khaldoun că-l urmărește pe sultanul Bayazid, pentru că e un trădător « franc » ! Amețitoare asimilări, — Bayazid, masacratorul cavalerimii apusene, franco-burgundă, la Nicopole, definit, el, ca « franc » ! Adică infidel compactității continentale, fundamental asiatice, pe care teribilul Timur-Lenk a ajuns s-o slujească !

Cum a iranizat mongolii și, într-un fel, pentru lungi secole fecunde, și Islamul, — Persia asiatică, mai înainte, într-o măsură, Europa: vreau să spun, arta helenistică. Gustul colosalului are sorginte asiatică — să ne gîndim la

altarul trufaș de la Pergam, al *Gigantomachiei*, pe care creștinii, care-l văzuseră aproape intact, îl socoteau « tronul lui Satan ». Să ne gândim la această plăcere a cantității incommensurabile, de atâtea ori prezentă în înfăptuirile persane; la efectele de masă, la acest confort al imersiunii în gigantic, la acest *tempo* făcut din simetrică insistență, la resursele unei arte de *adițiune*, care se verifică de nu știu câte ori în poezia persană. Și nu-i vorba de un callbru uniform, — pentru că unele lucruri sînt foarte mari, altele foarte mici : nu numai « polipi ai poeziei » — cum le spunea Hugo, cu o spalmă admirativă —, nu numai « myriologii compozite, întinderi de poezie mai degrabă decît poeme ». Șah Nameh, care are 80.000 de distihuri, sau creația unui legendar Rudaki, de la obîrșiile literaturii persane, despre care se spunea că ar fi scris un milion trei sute de mii de versuri ! Fluvialul poate fi vecin cu lapidarul, cu tirania distihului. Dar percepția *dimensiunii* există aici, mereu vie, așa cum ea nu exista în Europa, în Grecia clasică. La Parthenon remarci doar *proporții*, nu *dimensiuni*, rămîi, deci, în regimul *calității*; aici, în Asia, elementul *cantitativ* al dimensiunii nu se lasă subordonat, se afirmă, face chiar presiune, fie că e vorba despre un sublim al extensiei, fie că e vorba de un sublim al contracției. Prin aceasta, Persia e profund asiatică. Iar artificiu — un comentator credea că *Brise Marine* a lui Mallarmé, redusă la primul și la ultimul vers :

La chair est triste, hélas ! et j'ai lu tous les livres,

Mais, ô mon coeur, entends le chant des matelots !

ar putea fi un Hafiz —. artificiu, spun, coexistă curios și inseparabil cu *oralitatea* de spirit, nu numai decît de fapt, a poeziei; cu o comunicare directă între cîntăreț și ascultător, care se lasă înfășurat de poezie, recunoscîndu-i preeminență; așa cum în Europa nu se mai întîmplă de mult, de cînd au murit marile epoci rapsodice.

Această complicitate între public și autor — autorul înțeles nu în ipostaza individuală și individualistă a Europei — explică sensul *convenției* în arta persană. Convenția care e foarte elaborată — în perioada sassanidă, de pildă, fiecare personaj își alegea culoarea hainelor o dată pentru totdeauna, de-a lungul vieții, sau culoarea bărbii, după indicații astrologice —, convenția pe care o semnala Goethe, ca o statornicie, în poezia persană. Convenția care-l făcea pe un poet iranian, Cheref-Eddin-Rami, să înlocuiască metaforele-probe, în elogiul iubitei, printr-o cifră convenită, în care, bunăoară, « o sută » este termenul pentru « plete », pentru că este numărul obligat al calităților pe care le poate avea părul iubitei; iar « nouăsprezece » echivalează « frumusețea », pentru că e numărul capitelor în care ea este de obicei descrisă ! *Artificioasă* și în același timp *naturală*, aderînd la un sentiment indiscutabil al naturii, poezia Persiei e asemenea grădinilor ei claustrate, geometrice și totuși fragede : grădini care, chiar cînd nu-s ale versului, ca la Saadi, ci ale miniaturii și ale peisajului, se cer, totuși, *citite*, nu simplu *privite*. Așa cum înfățișările firii se lasă aici, toate, *citite*, — prinse în rețeaua unei indisolubile solidarități între valorile ornamentale și acelea mentale proprii artei; sentimentul intens al naturii acordîndu-se curios cu aporturile unei îndelungi elaborări, care a codificat contactul omului cu lucrurile, dînd locul său unui vast rîmuriș de înțelesuri simbolice. De aceea « Divanul » la care-i convocăm pe cititori, desemnat prin literele de pe copertă — e titlul lui Hafiz —, pare scris în litere fatidice prinse pe negrul stratificat al mileniilor; talnic rumenind, în adînc, de vîlvoarea unor nestinse incendii.

SAINT-JOHN PERSE

ANABASIS

Pe trei mari anotimpuri așezându-mă în cinste, semn bun îmi dă pământul pe care-i legea mea.

Armele dimineața sînt mîndre și marea. Cailor noștri pradă, glia fără rod ne dă acest cer incoruptibil. Și soarele nu e numit, dar puterea lui e printre noi și marea în zorii zilei ca o presupunere a minții.

Putere, ne cîntai pe drumurile nopții !. . . În sorocul limpede al dimineții ce mai știm de visare, sora noastră mai mare ?

Pentru un an încă printre voi ! Stăpîn pe grîu, stăpîn pe sare, și treburile obștești pe cîntare drepte !

Nu voi chiema oamenii de pe alt mal. Nu voi însemna mari ocoale de orașe pe coaste cu praful mărganului. Dar mi-am pus gînd să trăiesc printre voi.

În pragul corturilor toată slava ! Vlaga mea printre voi ! și gîndul curat ca sarea își ține sfatul judecății la lumina zilei.

. . . Da bîntuiam orașul visărilor voastre și opream pe piețele pustii acest negoț curat al sufletului meu, printre voi nevăzut și des ca un foc de spini în vîntul văzduhului.

Putere, ne cîntai pe drumuri minunate !. . . «În desfătarea sării sînt toate sulițele spiritului. . . Voi inviora cu sare gingiile moarte ale dorinții !

ΑΓΛΙΒΩ Λω ΚΑΙ ΜΑΛΑΧΒΗΛω ΠΑΤΡω ΟΙΚΘΕΟΙΣ
Λ. ΑΥΡΗΛΙΔω ΡΟΣΑΝΤΙΟΥΧΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΣ ΠΑΛΜΥΡΗΝΟΣ- Ζ Μ Φ
Ⲛⲟⲩⲛ ⲙⲁⲗⲁϭⲃⲉⲓⲕⲏ ⲡⲁⲧⲣⲱⲟⲩⲥ ⲑⲉⲟⲓⲥ
ⲕⲁⲓ ⲙⲁⲗⲁϭⲃⲉⲓⲕⲏ ⲡⲁⲧⲣⲱⲟⲩⲥ ⲑⲉⲟⲓⲥ
Ex Transfuctione impressâ, num. 7.

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ ΤΟΤ ΤΑΦΕΩΝ ΟΣΕΚΤΙCΕΝ ΕΞΙΔΩΝ
 CΕΠΤΙΜΙΟC ΟΔΑΙΝΑΘΟC ΟΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟC
 CΥΝΚΛΗΤ [ΙΚΟC] ΑΙΡΑΝΟΥ ΟΥΑΒΑΛΛΑΘΟΥ ΕΤ.

Idem magis accurate ex aliis chartis D. Hullifax.

344YK338'44YK6YH435YK82YK3'84YH
 84Y4Y.K35 Y82Y43K331Y3K Y33Y
 Ex Chartis D. Hallfax.

СЕΠΤΙΜΙΟΝ ΟΥΡΩΔΗΝ ΤΟΝ ΚΡΑΤΙΣΤΟΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟΥ
 ΔΟΥΚΗΝ ΑΡΙΟΝ et?
 α . 3 7 α 3 7 6 3 α 5 2 6 5 6 7 13 . 2 7 2 2 2 α 6 3 7
 α 5 13 2 3 5 13 α α 6 7 7 7 α 2
 Ex Chartis D. Hallifax.

[illegible]

ΕΞΑ.....ΝΤΩΝ ΑΥΡΗΛΙ.....ΡΗΛΙΟΥΔΩΡ.....
 ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ ΛΕ....ΚΗΣ ΤΩΝ ΠΑΤΡΩΝ ΤΕΙΜΗΣ ΚΑΙ
 ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ ΧΑΡΙΝ ΕΤΟΥΣ Γ' Ε' Φ.
 ΥΥΗΛΥ38ΥΗΙ8Η68ΠΥ5ΥΗΥ3'Η68Υ'ΥΑ3Υ
 Η3.Η8ΗΥ3Υ'Υ83'Υ3Υ3Υ'Υ3Υ'Υ3Υ'Υ3Υ'Υ3Υ'Υ3
 ΗΥ'Υ833'Υ'Υ3Υ'Υ3Υ'Υ3Υ'Υ3Υ'Υ3Υ'Υ3Υ'Υ3
 1113332ΥΗ3Υ'Υ3Υ'Υ3Υ'Υ3Υ'Υ3Υ'Υ3Υ'Υ3

Scriptura Armen. minuscula.

Armen. majusc.

Georgiana minusc. აბგან: დჰეგეჭ: თივლიმ: ნიო-ღ: ჟო-ჩო-სო: ცუტუტუ:

Georg. Sacra. ԵԵԵԵ: Տիրուհի: ասկանմ: հոտա: ցաւ իմանալ քաղաք

Georg. majusc. 1912. 877. 716. 674. 670.

Georg. curfür. Կայս. զյոյսկ. օրհնոյ. 622.

Inscripții poliglote culese la
Persepolis (de L. Flower,
D. Hallifax și alții) în
Thomas Hyde: « Historia
religionis veterum persa-
rum », Oxford, 1700.

Cine, lăudînd setea, n-a băut apa nisipului într-un coif, puțină încredere
îi dau la negoțul sufletului». . .

(Și soarele nu e numit, dar puterea lui e printre noi).

Oameni, neamuri de pulbere și de tot soiul, neamuri de negustorie și
de răsfăț, neamuri din margini de țară și de-aiurea, o neamuri de puțină greu-
tate în amintirea acestor meleaguri; neamuri de pe văi și de pe podișuri și de
pe cele mai înalte cline ale acestei lumi la capătul țărmurilor noastre; adulmecă-
tori de semne, de semințe și spoveditori de vînturi în Apus; urmăritori de
sleahuri, de anotimpuri, strîngători de corturi în vîntul slab al zorilor; o căutători
de pungi de apă pe scoarța lumii; o căutători, o descoperitori de prilejuri de
a porni aiurea,

nu vindeți o sare mai tare cînd, dimineața într-o povestire de împărății
și de ape moarte pe sus atîrnate peste fumurile lumii, darabanele surghiu-
nului deșteaptă la gruniți

veșnicia care cascade pe nisipuri.

. . . În caftan nepătat printre voi. Pentru un an încă printre voi. «Faima
mea e pe mări, vlaga mea e printre voi !

Ursitelor noastre făgăduită această adiere de pe alte țărmuri și, purtînd
mai departe semințele timpului, strălucirea unui veac la culmea sa în cum-
păna cîntarelor. . . »

Socoteli aninate de nămeții sării ! În punctul simțitor al frunții mele, unde
poema se închiagă, sap acest cîntec al unui întreg popor cel mai îmbătat,
în schelele noastre trăgînd nemuritoare carene !

În românește de ION PILLAT

Copia unui basorelief mithriac publicată
de Thomas Hyde, Oxford, 1700 — în
Historia Religionis Veterum Persarum

PERSIA Între istorie și fabulă

VIAGGI⁵³²
DI PIETRO DELLA VALLE
IL PELLEGRINO.

Descritti da lui medesimo in Lettere
familiari

All'erudito suo Amico

MARIO SCHIPANO.

IN PERSIA.

PARTE PRIMA.

IN VENETIA M. DC. LXI.

Erffo Paolo Baglioni.

Con Licenza de' Superiori, e Privilegio.

OLD TOTE

DIMITRIE CANTEMIR

... « De aceea filosofii naturii numără monarhiile lumii nu potrivit numărului stăpînitorilor, ci după cele patru puncte cardinale ale zării, anume Răsăritul, Miazăzi, Apusul și Miază-noapte. Așadar, prin lumina firească a minții (nu mă voi lungi citînd nenumăratele izvoare vrednice de crezare), este știut că prima împărăție a fost a Răsăritului, — a Inzilor, Asirilor, a Mezilor, a Parților, și a celor mai buni dintre toți, a Perșilor ». . .

Din MONARCHIARUM PHYSICA EXAMINATIO, 1714

« Arta poetică la persani este nu numai abudentă, dar și foarte frumoasă și foarte ingenioasă. . . Dacă vreun poet sau vreun cărturar m-ar întreba ce cred despre poezii grece și latini, antici sau tîrzii, și despre creațiile lor — față de cei arabi, persani sau turci — le-aș răspunde, cu îngăduința și aprobarea tuturor, că poezii vechi ca și cei noi ai acestor națiuni orientale, fiind mai înaintați în această artă, au înțîietatea. La fel ca mine vor judeca, după cum cred, toți cei care cunoscînd limbile respective, au citit operele poezilor arabi, persani sau turci. Prin cugetări sublime, prin dulceața elocinței — căci rimele și compoziția sînt la ei, diferite de ale noastre — prin topica, frumusețea, abundența și subtilitatea metaforelor. . . ei depășesc în chip covîrșitor pe grece și pe latini ».

Din SISTEMA RELIGIEI MAHOMEDANE, 1721

◀ Pietro Della Valle: *Viaggi — La Persia*,
pagină de titlu, ediția 1661, Veneția.

« Compun o fabulă, nu scriu istorie » — avertiza în *Avis au lecteur*, sau precuvîntarea « *Marelui Cyrus* », domnișoara de Scudéry. Dar enorma fabulă, desfășurată pe zece tomuri în 8° (13095 de pagini) și publicată la Paris, de librarul Courbé, între 1649 și 1653 se tradusese în fapt și datorită unei certe cunoaștere a istoriei și antichităților, — cu precădere a celor orientale și persane. Ceva mai jos, în aceeași prefață, autoarea recunoaște de altfel a fi urmat « aproape pas cu pas, pe Herodot, pe Xenofon, pe Justin, pe Zonar, pe Diodorus Siculus, — cînd pe unul, cînd pe altul, uneori îmbinîndu-i în vederea unei « invențiuni verosimile » (invention vraisemblable), spre a putea da satisfacție pînă și celor mai scrupuloși ».

Dar barochismul debordant și nedisciplinat al Magdelenei de Scudéry, înnădind istoria cu părelnicia alegorică într-un diluviu narativ fără stăvilare, avea foarte curînd să pecetluiască opera, relegînd-o fatalmente într-un ungher mai rar cercetat al bibliotecii ante-clasice.

Fenomenul « *Artamène ou le Grand Cyrus* » rămîne însă interesant prin aceea că aceste incredibile peripecii înfățișate cititorului veacului al XVII-lea franțuzesc, alcătuiesc în fapt o gigantică istorie ieroglică, — proiectată sub monumentala egidă a unui motiv nou pentru Europa, — teatru unde mișcă întrolaltă cele mai vestite personaje ale Regenței, travestite în vestmintele exotice ale Persiei milenare: pe fundalul imensului paravan, defilează astfel fără frîu, într-o sentimentală devălmășie, Persia istoriei vechi, îmbrăcînd cu fastul ei un crîmpei veridic de civilizație europeană la aurora vîrstei clasice.

Succesul de moment al *Marelui Cyrus* avea să contribuie nu puțin la familiarizarea cu motivul persan a opiniei publice occidentale.

◀ Costume persane văzute de gravorul francez G. Scotin (« *Recueil de Cent Estampes* » 1707—1708) ▶

N-am de gînd să scriu aci o dedicație și nici nu cer protecția cuiva pentru această carte. Dacă e bună va fi citită, iar dacă e proastă nu-mi pasă de n-o va citi nimeni.

Public aceste prime scrisori ca să încerc gustul cititorilor; mai am o sumedenie altele prin sertare, pe care le-aș putea tipări mai tîrziu.

Condiția este să nu fiu cunoscut. Căci, dacă mi se va afla numele, am să tac. Cunosc o femeie care merge destul de bine, dar care șchioapătă de cum se uită cineva la ea. Lucrarea are destule lipsuri, fără să le mai arăt criticilor și pe-ale mele personale. De s-ar afla cine sînt, au să spună: « Cartea nu se potrivește cu caracterul lui; ar fi trebuit să-și folosească timpul pentru ceva mai bun; nu-i face cinste unui om serios ». Criticii nu pierd niciodată ocazia să facă asemenea reflecții, pentru că nu-și pun spiritul la prea mare încercare.

Persanii care își scriu aici unii altora locuiau cu mine. Ne petreceam viața în comun. Și, deoarece mă priveau ca pe un om din altă lume, nu-mi ascundeau nimic. Într-adevăr, oameni veniți de atît de departe nu puteau să mai aibă secrete. Îmi arătau cea mai mare parte din scrisori și le-am copiat. Ba chiar am dat peste cîteva pe care ei s-ar fi ferit să mi le încredințeze, atît erau de umilitoare pentru vanitatea și gelozia persanilor.

Eu nu îndeplinesc așadar decît rolul de traducător; unica dificultate a fost să adaptez lucrarea la spiritul nostru. Pe cît am putut, l-am cruțat pe cititor de limbajul asiatic și l-am scăpat de o mulțime de expresii atît de sublime încît l-ar fi plictisit grozav.

Dar asta încă nu e tot ce am făcut pentru el. Am suprimat lungi complimente cu care orientalii sînt la fel de darnici ca și noi; am sărit peste un nesfîrșit număr de fleacuri ce nu pot înfrunta lumina zilei și care trebuie să rămîină între amici.

Dacă cei ce au publicat culegeri de scrisori ar fi făcut la fel, mulți și-ar fi văzut lucrările epuizîndu-se.

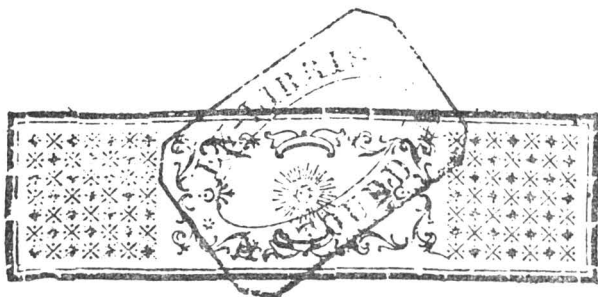
E ceva ce m-a uimit adesea; faptul de a-i vedea cîteodată pe acești persani la fel de bine informați despre moravurile și obiceiurile națiunii ca și mine, astfel încît cunoșteau cele mai tainice stări de lucruri, remarcînd situații care, sînt sigur, au scăpat multor germani ce au călătorit prin Franța. Îmi explic asta prin popasul lung pe care l-au făcut aici, fără să adaug că e mult mai ușor pentru un asiatic să cunoască obiceiurile francezilor într-un singur an decît pentru un francez să cunoască obiceiurile asiaticilor în patru, deoarece ce pe cît sînt primii de indiscreți, pe atît sînt ceilalți de rezervați.

Tradiția permite oricărui traducător, ba chiar și celui mai ignorant comentator, să împodobească frontispiciul traducerii sau al comentariilor sale cu panegiricul originalului, relevându-i utilitatea, meritele și perfecția. Eu n-am făcut-o. Motivele se pot lesne ghici. Unul dintre cele mai puternice e că ar fi un lucru foarte plictisitor, situat într-un loc foarte plictisitor prin el însuși. E vorba de o prefață.

Din PREFAȚA LA
SCRISORI PERSANE — 1721

În românește de ȘTEFAN POPESCU

Montesquieu: «Scrisori persane», ediția
1769, Amsterdam. Pagină din *Introducere*.

E ne fais point ici d'épître dédicatoire, & je ne demande point de protection pour ce livre : on le lira, s'il est bon, & s'il est mauvais, je ne me soucie pas qu'on le lise.

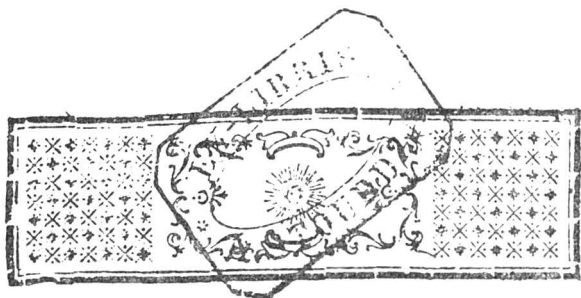

Tradiția permite oricărui traducător, ba chiar și celui mai ignorant comentator, să împodobească frontispiciul traducerii sau al comentariilor sale cu panegiricul originalului, relevându-i utilitatea, meritele și perfecția. Eu n-am făcut-o. Motivele se pot lesne ghici. Unul dintre cele mai puternice e că ar fi un lucru foarte plictisitor, situat într-un loc foarte plictisitor prin el însuși. E vorba de o prefață.

Din PREFAȚA LA
SCRISORI PERSANE — 1721

În românește de ȘTEFAN POPESCU

Montesquieu : « Scrisori persane », ediția
1769, Amsterdam. Pagină din *Introducere*.

L E T T R E S P E R S A N E S.

INTRODUCTION.

E ne fais point ici d'épître dédicatoire, & je ne demande point de protection pour ce livre : on le lira, s'il est bon, & s'il est mauvais, je ne me soucie pas qu'on le lise.

Grădina lui Cyrus

Fascinația legendelor grădini persane se reflectă și într-un curios eseu, datînd de la mijlocul secolului al XVII-lea, și intitulat THE GARDEN OF CYRUS (Grădina lui Cyrus). Autorul, medicul și cugetătorul englez Sir Thomas Browne întreprinde, la 1658, o luxuriantă și foarte minuțios construită evocare imaginativă a grădinilor lui Cyrus, pomenite încă din vechime de Xenofon, și tratate aici prin prisma interesantei noțiuni de quincunx (:••); sub semnul fundamental al quincunx-ului, — rînduiala geometrică a cinci (quinque) puncte distribuite spațial așa fel încît patru să alcătuiască colțurile, iar al cincilea să străjuiască mijlocul — fantezia scriitorului construiește o demonstrație filosofică axată pe numărul cinci ca cifră a perfecțiunii. Pornind de la tradiția horticola a vechilor perși, mergînd mai departe prin savante digresiuni, Thomas Browne atinge multiple trepte ale regnului vegetal și chiar cele mai înalte sfere ale naturii și realului. Cunoscător încă imperfect al istoriei Persiei, Browne așează totuși sub egida lui Cyrus tratatul său despre grădini, și identifică în quincunx regula de aur și blazonul simbolic al rodniceii depline. Fragmentul tradus a fost ales din primele pagini ale eseului.

ANDREI BREZIANU

Măreților Perși le datorăm cuprinsul însuși al numelui de *Paradis*, neîntîlnit în Scriptură mai înainte de Solomon: izvodul de azi e așadar persienesc, căci cuvîntul ebraic mai vechi desemna doar un ocol închis oarecare, din rădăcina căruia au tras apoi tulpinile pentru *livadă* și *scut*.

Iar Cyrus cel Bătrîn, bărbat crescut la umbra codrilor de munte, atunci cînd ajunse stăpîn pe putere și răgaz, aduse spre împlinire poruncile educației ce primise de mic, răsădind, după toată rînduiala și noima, comorile de mîndrețe ale sălbăticiunii cîmpului: înnobilînd cu atîta frumusețe grădinile atîrnate în înalt ale Babilonului, încît a ajuns a fi de unii socotit drept însuși clăditorul lor.

Assuerus (despre care mulți socot că-i craiul Artaxerxes Longimanus) sădi în inima țării, — cetatea sa de scaun plină de flori — încîntătoarele grădini, loc de primire pentru oaspeți, atît fețe domnești cît și oameni din popor, în timp ce doamna și regina sa Vashti se eglindisea cu musafirele sale alătura, în regescul palat.

Dacă însă, potrivit părerii împărțite de alții, craiul Assuerus a fost Artaxerxes Mnemon, de neuitată amintire, atunci măritul Cyrus trebuie să fi fost fratele său mai mic, cel ce a prilejuit vestita carte a nemai-pomenitei reîntoarceri de care ne vorbește Xenofon. Bărbat de mare duh și de înaltă cinste, născut parcă să fie rege, — deși ținut de oarba soartă departe de tronul domnesc — domn adevărat al grădinilor și săditor al lor cu însași mîna sa, își așeza copacii, precum oștirile, într-o rînduială fără de cusur. Dacă bătrînul Laertes a rămas în pomenirea lui Homer prin aceea că tundea gardurile de mărăciș, desțelenindu-le de buruieni și bălării; dacă regele Attalos n-a căzut pradă cu totul uitării, datorită otrăvitoarelor sale răsadnițe de aconit, măselariță, cutcurig și bozățel — ierburi de necăutat în grădina *Paradis*; dacă puțini numeroși sînt craii din vechime care să-și fi legat, cumva, numele de flori și de livezi, — tot ce din moși strămoși se știe despre Cyrus, vorbește despre el ca despre un neîntrecut și falnic săditor de grădini.

Astfel și Xenofon, zugrăvind mareața lui răsadniță din cetatea Sardes, despre care vorbește și Strabo: « *Arbores pari intervallo sitas, rectos ordines, et omnia perpulchre in quincuncem directa* ». De mărturia lui nu ne putem îndoi căci la fel vorbește și Cicero, cel mai elegant dintre latini, întărind astfel spusele lui Varro. Se zice așadar că această grădină a lui Cyrus era alcătuită din minunate șiruri, orînduite fără cusur — cite cinci, cite cinci — așa fel ca unghiurile pilcurilor de copaci să rămînă, de oriunde ai fi privit, aceleași; ochiul putea cutreera pînă la zare printre trunchiuri și coroane, și de-a dreapta și de-a stînga lor. Numele desemnînd această rînduială, este și rămîne *quincunx*, ceea ce, în trăsătură de condei petrecută prin cele cinci puncte, dă litera de temelie X.

(1658)

Drumul spre Ispahan, pornind de la Golful Persic. Hartă din 1676—1677.
(*Les Six Voyages en Turquie, en Perse et aux Indes* de J. B. Tavernier)

... Tătarii au subjugat în două rînduri Persia după domnia califilor arabi, dar n-au sugrumat nici decum artele; și cînd domni familia Întelepților (Sophi-oților), ea instaură aici blînde obiceiri din Armenia, unde această familie a locuit mult timp. Obiectele create manual au ajuns să fie mult mai bine lucrate, mai finisate în Persia decît în Turcia. Științele găseau aici mai multe încurajări; nu exista oraș unde să nu fie cîteva colegii în care se învățau artele și literatura. Lîmba profană, mai dulce și mai armonioasă, a fost fecundă în plăcute poezii. Vechii greci, întîii preceptori ai Europei, au fost și ai persanilor. În chipul acesta filozofia lor era, în secolele XVI și XVII, cam la același stadiu cu a noastră. Persanii atribuie astrologia propriei lor țări și s-au legat de ea mai mult decît oricare popor din lume, cum am mai arătat. Obiceiul de a însemna cu alb zilele norocoase și cu negru pe cele funeste, s-a păstrat la ei cu îndărătnicie. Era un obicei familiar romanilor, împrumutat de la noroadele asiatice. Tăranii noștri cred mai puțin în zile bune pentru semănat și plantat, cum stă scris în almanahurile lor, decît neguțătorii Ispahanului în orele favorabile ori nu tranzacțiilor comerciale. Persanii erau, ca atîtea alte popoare, plini de spirit și de păcate. Unii călători au dat asigurări că țara nu era atît de populată pe cît ar fi putut să fie. Este foarte adevărat că pe vremea magilor era mai populată și mai fertilă. Pe atunci, agricultura răspundea unei prescripții a religiei; dintre toate profesiunile, aceasta are cea mai mare nevoie de o familie numeroasă și, conservînd sănătatea și forța, ea pune cea mai din plin pe om în stare de a întreține și crește mai mulți copii.

Cu toate acestea, Ispahanul — înaintea ultimilor revoluții (religioase) — era la fel de mare și populat ca și Londra. Se numără în Tauris peste cinci sute de mii de locuitori. Cașanul este comparat cu Lyon. Este imposibil ca un oraș să fie atît de populat iar satele nu, cel puțin dacă orașul în cauză nu subzistă exclusiv pe seama comerțului străin. Posedăm idei destul de aproximative asupra populației Turciei, Persiei și altor state asiatice, cu excepția Chinei: însă este neîndoielnic că orice țară civilizată capabilă să întreție mari armate, avînd multe manufacturi, posedă și numărul necesar de oameni.

Curtea Persiei etala o strălucire superioară celei arborată de Poarta otomană. Poți crede că citești o relație din timpul lui Xerxes cînd vezi în descrierile călătorilor noștri acești cai acoperiți cu scumpe brocarturi, hamurile lor strălucind de aur și de nestemate, sau cele patru mii de vase de aur, pomenite de Chardin, care serveau pentru masa regelui Persiei.

Bunurile de larg consum, și, în deosebi, alimentele, erau de trei ori mai convenabil vândute la Ispahan și la Constantinopol decât la noi . . .

Tot ceea ce ni se spune despre Persia ne asigură că nu a existat țară monarhică unde umanitatea să se bucure de mai multe drepturi. Mai mult decât în oricare altă țară orientală, s-au găsit aici resurse împotriva plictisului, care este pretutindeni otrava vieții. Oamenii se adună în imense săli, numite cafenele; unii servesc aici licoarea aceasta, obișnuită la noi abia de la finele secolului XVII; alții joacă, citesc ori îi ascultă pe povestitori, în timp ce la un capăt al sălii un eclesiast binecuvîntează pentru cîțiva arginți, iar la celălalt capăt specia aceea de oameni care și-au făcut o artă din amuzamentul altora, își desfășoară toate talentele. Toate acestea vădesc un popor sociabil și totul ne asigură că merită să fie fericit . . .

DIN ESEU DESPRE MORAVURILE ȘI SPIRITUL NAȚIUNILOR

Dacă există vreun principe la care istoria pare să devină poezie, atunci acesta este întemeietorul imperiului persan, Cyrus; putem să citim despre acest copil al zeilor, despre acest cuceritor și dătător de legi al popoarelor în descrierile făcute de evrei și perși, de Herodot și Xenofon. Fără îndoială că acest ultim amintit istoriograf încântător, care preluase de la dascălul său ideea unei Cyropedii, a adunat în cursul expedițiilor sale din Asia știri autentice despre el, știri care, dat fiind că Cyrus murise de mult, nu puteau vorbi despre el, — după obiceiul asiaticilor — altfel decât pe acel ton elogios pe care sîntem deprinși să-l întîlnim în toate descrierile făcute de aceste popoare regilor și eroilor lor. Xenofon a devenit astfel față de Cyrus ceea ce a fost Homer față de Ahile și Ulise, la care poetul a avut, și el, la bază, informații autentice. Pentru noi, în fond, este tot una, dacă unul sau altul dintre ei spune lucruri mai adevărate; sigur e că Cyrus a învins Asia și a întemeiat un imperiu care se întindea de la Marea Mediterană pînă la fluviul Indus. Dacă Xenofon a spus adevărul despre obiceiurile vechilor Perși întru care a fost crescut Cyrus, atunci germanii se pot bucura că se înrudesc probabil ca neam cu acest popor și fiecare dintre principii lor ar putea să citească Cyropedia.

Dar mărețule și bunule Cyrus, dacă glasul meu ar putea ajunge pînă la mormîntul tău din Pasagarda, ar întreba pulberea ta de ce ai devenit un astfel de cuceritor? Te-ai gîndit oare, în iureșul tineresc al biruințelor tale la ce puteau să-ți slujească, ție și nepoților tăi, nenumăratele popoare și țările ce nu puteau fi cuprinse cu ochii, pe care le-ai constrîns să treacă sub numele tău? Putea oare spiritul tău să le fie tuturor prezent? putea el să acționeze și să dăinuiască la toate generațiile următoare? Și dacă asta nu era posibil, te-ai gîndit ce povară le impui urmașilor de-a purta o astfel de purpură brodată din atîtea bucăți laolaltă? Părțile ei componente se destramă sau îl strivesc pe cel ce-o poartă. Aceasta a fost istoria Persiei sub urmașii lui Cyrus.

IDEI CU PRIVIRE LA FILOZOFIA ISTORIEI OMENIRII
(din CARTEA XXI)

În românește de MIHAI ISBĂȘESCU

Vignetă din caractere persane, decorație pentru pagina de titlu a ediției 1647, «*Orientalische Reise*» de Adam Olearius

D I V A N U L

ORIENTAL — OCCIDENTAL

Din foarte chibzuit rînduita succesiune a primilor şapte regi romani, oamenii au vrut să conchidă că această istorie a fost inventată cu înţelepciune şi bună intenţie, fapt pe care nu-l punem cîtuşi de puţin în discuţie; remarcăm însă, în schimb, că între cei şapte poeţi, pe care persanul îi situează în fruntea tuturor şi care au apărut, rînd pe rînd, într-un interval de cinci sute de ani, există într-adevăr o corelaţie etic-poetică, care ar putea să ne apară ca născocită, dacă operele rămase de la ei n-ar aduce mărturia existenţei lor adevărate.

Dacă privim mai amănunţit această constelaţie a celor şapte, aşa cum ne este îngăduit de la distanţă, găsim că toţi laolaltă posedau un talent fecund, care se reînnoia veşnic şi prin care se vedeau înălţaţi deasupra majorităţii oamenilor foarte deosebiţi, ca şi deasupra nenumăratelor talente mediocre, cotidiene; totodată însă, într-o epocă deosebită, ei au ajuns în situaţia de-a culege un mare succes şi, în acelaşi timp, de-a diminua pentru o vreme şi efectul unor urmaşi la fel de talentaţi, pînă cînd a trecut un răstimp, în care natura a putut iarăşi dezvoltării poetului noi comori.

În acest spirit, îi luăm încă o dată... la rînd, pe fiecare în parte, şi remarcăm că:

F i r d u s i a anticipat totalitatea evenimentelor de stat şi din imperiu, păstrate în formă fabuloasă sau istorică, astfel încît oricărui dintre urmaşii săi nu-i mai rămînea altă posibilitate decît raportarea sau comentarea, nu însă şi vreo nouă tratare sau prezentare.

E n v e r i s-a menţinut în strînsă legătură cu prezentul. Aşa cum natura îi apărea strălucitoare şi splendidă, curtea şahului său i se părea plină de bucurii şi de daruri; faptul de-a împleni cele două lumi şi calităţile lor cu cele mai agreabile cuvinte era pentru el o datorie şi o plăcere. Nimeni nu l-a egalat în această privinţă.

N i s a m i aborda cu vigoare prietenoasă tot ceea ce putea exista în ţinutul său ca legendă sentimentală sau semi-miraculoasă. Şi în Coran există indicaţia aluzivă la felul cum se pot trata şi realiza, în scopuri proprii, străvechi izvoare laconice şi cum pot fi făcute să devină amuzante într-un anumit belşug de amănunte.

Gelâl-eddin Rumi nu se simte la îndemână pe terenul problematic al realității și caută să rezolve în mod spiritual, inventiv, enigmele fenomenelor interioare și exterioare; de aceea operele lui sînt enigme noi care reclamă noi rezolvări și comentarii. În cele din urmă, el se simte constrîns să se refugieze în doctrina unicității, prin care se cîștigă tot atît cît se și pierde, iar în final nu mai rămîne decît deopotrivă de consolator și dezolantul zero. Cum ar putea, așadar, să mai reușească ulterior, sub aspect poetic sau prozaic, vreo altă comunicare verbală? Din fericire

Saadi, minunatul, se simte chemat în lumea largă, încărcat de amănunte infinite ale experienței căreia știe să-i smulgă cîte ceva. El simte nevoia de a se concentra, se convinge că are datoria de a învăța pe alții și, astfel, este cel dintîi care devine, pentru noi occidentalii, fecund și plin de haruri.

Hafis un mare talent senin, care se mulțumește să respingă tot ceea ce doresc oamenii, să dea deoparte toate lucrurile de care nu se pot lipsi, și totuși, care apare ca un frate vesel al semenilor săi. El nu poate fi deslușit bine decît în sfera sa națională și temporală. Dar de-ndată ce l-ai cuprins, rămîne un îndrumător vesel prin viață, așa cum îl mai perpetuează și astăzi prin cînt, mai curînd inconștient decît conștient, cămilarii și catîrgiile, și anume nu atît de dragul înțelesului pe care el îl hărtănește cu îndrăzneală, cît mai curînd pentru dispoziția veșnic pură și plăcută pe care o radiază. Cine altul putea urma acum, după el, cînd totul fusese epuizat de către predecesori, decît

Ghami, cel capabil să facă față la orice se petrecuse înaintea lui sau se petrecea în jurul său; după felul cum a legat toate acestea în snopi, cum le-a reprodus, cum le-a reînnoit, cum le-a dezvoltat cu cea mai mare claritate ce reunea în sine virtuțile și greșelile predecesorilor săi, nu le mai rămînea vremurilor ulterioare altceva decît să fie asemenea lui, în măsura în care nu se înrăutățeau; și astfel s-au menținut vreme de trei secole. Cu acest prilej mai remarcăm că, dacă drama și-ar fi croit drum mai curînd sau mai tîrziu și s-ar fi putut afirma vreun poet în acest gen, întreg cursul literaturii ar fi luat o altă întorsătură.

Dacă am îndrăznit să zăgrăvim, cu aceste puține cuvinte, cinci sute de ani de artă poetică și retorică persană, fie ca prietenii să le înțeleagă — cum spunea Quintilian, bătrînul nostru maestru —, așa cum sînt îngăduite cifrele rotunde, nu de dragul precizării exacte, ci pentru comoditate, spre a exprima cu aproximație ceva general.

Fecunditatea și diversitatea poezilor persani izvorăște dintr-o incomensurabilă vastitate a lumii exterioare și a bogăției ei infinite. O viață publică

Proverbe persane (ediție bilingvă): în *Compendium Historicum*, de Levinus Warnerus, Lugduni Batavorum 1644

NOTAE.

دنيا mundus hic accipitur pro opibus: unde دنیا دار
idem est quod مالدار qui opibus abundat.

XVI.

اضر خویشتن را ملامت کنی ملامت نباید شنیدی
ز کسی

Si ipse te coarguas, minimè ab aliis reprehendi necesse habebis.

XVII.

خیری کن ای فلان و غنیمت شمار عمر زان
دیشتر که باندک بر آید فلان نماند

Benefac quisquis es, & in lucro deputa vitam, antequam vox illa increbescat: ò deus superstes amplius non est

NOTAE.

از آن دیشتر nam ex illo: nam از آن integrè scribitur
ad literam sonat, ex illo prius, hoc est, antequam. tò
hujus particulæ از ex sæpe omitti solet: ut etiam fit in
qui, quia ex. Quod tum distinguendum est à
quod junctum voculæ هر significat nunquam. Ut in illo: هر که
مبین آن بیجست را که هر که نخواستن دید روی نیک بختی
Noli eo loco habere afflictum, tanquam qui nunquam visurus sit prosperam fortunam.

XVIII.

خر عیسی اگر بده که رون چون بیاید هنوز خر باشد

B

Asinus

veșnic agitată, în care toate obiectele au aceeași valoare, se tălăzuiește în fața puterii noastre de imaginație, din care cauză comparațiile ei ne apar adesea atât de surprinzătoare și neplăcute. Ele împletesc, fără ezitare, cele mai nobile și cele mai josnice imagini, procedeu cu care nu ne obișnuim atât de ușor.

. . . S-ar putea găsi sute de asemenea comparații care presupun contemplarea nemijlocită a naturalului, a realului și care trezesc, totodată, o noțiune morală superioară, ce se înalță din străfundurile unui sentiment pur, cultivat.

În această prolixitate fără margini, merită o supremă prețuire atenția la detaliu, privirea pătrunzătoare și prietenoasă care caută să surprindă, la un obiect important, tot ceea ce are mai caracteristic. Ei au descrieri poetice de natură moartă care se situează alături de cei mai valoroși artiști olandezi, ba chiar se ridică deasupra lor sub aspect etic. Tocmai din cauza acestei înclinații și aptitudini, ei nu scapă niciodată de anumite obiecte preferate; nici un poet persan nu se satură să reducă lumina lămpii pentru a prezenta lumânarea strălucind intens. De-aici provine și monotonia care li se reproșează; dar, privind lucrurile mai bine, obiectele din natură devin, la ei, surrogate de mitologie, trandafirul și privighetoarea iau locul lui Apollo și Daphne. Dacă ne gândim la ceea ce au pierdut prin faptul că n-au avut un teatru, o artă plăsmuitoare, deși talentul lor n-a fost cu nimic mai prejos de oricare altul din toate timpurile, va trebui să-i admirăm tot mai mult, împrietenindu-ne cu lumea lor cea mai specifică.

Supremul caracter al artei poetice orientale este ceea ce noi, germanii, numim *spirit*, trăsătura predominantă a conducătorului superior; în el sînt reunite toate însușirile celelalte, fără ca vreuna să iasă în relief, afirmîndu-și dreptul specific. Spiritul aparține mai cu seamă vîrstei sau unei epoci, a lumii care îmbătrînește. Perspectivă asupra ființei lumii, ironie, folosire liberă a talentului găsim la toți poeții Orientului. Ni se oferă concomitent rezultatul și premiza, de aceea vedem și cît de mult preț se pune pe un simplu cuvînt improvizat. Acelor poeți le sînt prezente toate obiectele și ei raportează cu ușurință cele mai depărtate lucruri unele la altele, de aceea se apropie de ceea ce noi numim *duh*; totuși duhul nu se situează atât de sus, deoarece este egocentric și vanitos, în timp ce spiritul rămîne scutit de asemenea defecte, putînd și trebuind să fi numit pretutindeni genial.

Dar nu numai poetul, singur, se bucură de asemenea merite; întreaga națiune este spirituală, așa cum se vede din numeroase anecdote. Printr-o vorbă spirituală este trezită mînia unui principe, prin alta este potolită la

loc. Înclinația și pasiunea trăesc și acționează în aceleași elemente; astfel Benrangur și Dilaram inventează rima, Gemil și Boteinan rămân legați pătimaș pînă la vîrsta cea mai înaintată. Întreaga istorie a artei poetice persane este plină de asemenea cazuri.

Dacă luăm în considerație faptul că Nușirvan, unul dintre ultimii Sasanizi, a pus, pe vremea lui Mahomed, să i se aducă din India, cu cheltuieli imense, fabulele lui Bidpai și jocul de șah, am caracterizat pe deplin situația unei asemenea epoci. Judecînd după ceea ce ni s-a păstrat, sasanizii s-au întrecut în înțelepciune de viață și în opinii mai libere referitoare la lucrurile pămîntești. De aceea, patru secole mai tîrziu, n-a mai putut lua ființă vreo naivitate perfect pură, nici chiar în prima epocă mai bună a artei poetice persane. Perspectiva largă cerută de poet, cunoașterea sporită, condițiile de la curte și din războaie — toate cer o mare luciditate.

Din : DIVANUL OCCIDENTAL NOTE ȘI STUDII. PRIVIRE DE ANSAMBLU

În românește de MIHAIL ISBĂȘESCU

Prima poezie, intitulată « Hegira », ne informează numai decît, în suficientă măsură, cu privire la sensul și intențiile întregii culegeri. Începe astfel :

*Nordul, Vestul, Sudul se sfarmă
Crapă tronuri și state se darmă.
Fugi înspre purul soare-răsare.
Soarbe patriarhala lui boare.
Cu dragoste, vin și dulce cîntare
Intinerească-te a lui Hizer izvoare.*

Poetul se consideră un călător. Iată-l că a și ajuns în Orient. Se bucură de moravuri, de obiceiuri, de obiecte, de convingerile și părerile religioase, ba nici măcar nu respinge bănuiala că ar fi el însuși musulman. În asemenea ambianță generală este întrețesută și propria-i fire poetică și poeziile de genul acesta alcătuiesc prima carte intitulată « Moganni Nameh », adică « Cartea poetului ». Urmează apoi, « Hafis Namen », « Cartea lui Hafiz », închinată caracterizării, prețuirii și venerării acestui om extraordinar. De asemeni își găsește expresia aici raportul în care se află germanul față de persan, către care se arată atras cu pasiune și pe care-l prezintă ca de neatin pentru oricine s-ar strădui să-l imite.

« Cartea dragostei » exprimînd pasiunea fierbinte pentru un obiect ascuns, necunoscut. Unele dintre aceste poezii nu resping senzualitatea,

dar altele pot fi tălmăcite și spiritual, după maniera orientală. « Cartea prietenilor » cuprinde cuvinte vesele de dragoste și afecțiune, care au fost înmînate la diferite ocazii persoanelor iubite și adorate, de cele mai multe ori cu marginile înflorite cu aur, după maniera persană, fapt la care fac aluzie înseși poeziile. « Cartea contemplației » este dedicată moralei practice și înțelepciunii de viață, potrivit cu datina și întorsătura de frază orientală. « Cartea revoltei » conține poezii, ale căror manieră și ton nu sînt străine Orientului. Căci tocmai poezii lui, care ridică cele mai minunate osanale mecenatilor și protectorilor pierd orice măsură cînd se văd nedreptățiți sau se cred insuficient răsplătiți. Apoi ei se dispută veșnic cu călugării, fățarnicii și alți asemenea : mai sînt neconținut în luptă și cu lumea, cum numesc ei încîlcitul curs al lucrurilor, care pare aproape independent de Dumnezeu. În același mod procedează și poetul german atunci cînd respinge violent și cu sila tot ceea ce-i produce o impresie dezgustătoare. Unele dintre poeziile acestea vor fi apte pentru tipar abia mai tîrziu. « Timur Nameh » sau « Cartea lui Timur » cuprinde evenimente istorice înspăimîntătoare prezentate ca într-o oglindă, în care zărim, spre mîngîierea sau dezolarea noastră, reflectarea destinelor proprii. Mai agreabilă este « Cartea zicalilor »; ea se alcătuiește din mici poezioare, ale căror pretexte sînt oferite, de cele mai multe ori, de maxime orientale. « Cartea parabolilor » cuprinde prezentări metaforice cu aplicare la situații omenești. « Cartea Suleica », conținînd poezii pătimașe, se deosebește de « Cartea dragostei » prin aceea că iubita este numită, că ea se prezintă cu un caracter ferm, ba uneori chiar apare personal ca poetă și, cu tinerețea ei veselă, pare să se întreacă în pasiune arzătoare cu poetul, care nu-și ascunde vîrsta. Mediul, în care se desfășoară această dramă în doi, este întru totul persan. Și aici se impune uneori ostentativ semnificația spirituală, iar valul iubirii telurice pare să ascundă relații superioare. « Saki Nameh, Cartea cîrciumarului » : Poetul se ceartă cu chelnerul și alege un băiat grațios, care să-i îndulcească plăcerea vinului cu un serviciu amabil. Copilul devine învățăcelul său, confidentul intim căruia îi împărtășește concepții superioare. O nobilă afecțiune reciprocă însuflește întreaga carte. « Cartea parsului ». Aici este prezentată, pe cît posibil, religia adoratorilor focului, lucru cu atît mai necesar, cu cît, fără o noțiune clară a acestei situații străvechi, transformările Orientului rămîn veșnic întunecate. « Cartea paradisului » : cuprinde atît ciudațeniile paradisului mahomedan, cît și trăsăturile superioare ale credinței evlavioase, care se referă la această veselă fericire viitoare făgăduită. Găsim aici legenda celor șapte adormiți, după tradiția orientală, și altele care înfățișează, în același spirit, renunțarea la fericirea pămîntească în schimbul celei cerești. Cartea se încheie cu rămasul bun adresat de poet poporului său și cu aceasta s-a încheiat și Divanul însuși.

Am considerat necesar să publicăm anticipat acest anunț, în timp ce «Damenkalender für 1817» (Calendarul doamnelor pentru 1817) va recomanda publicului german mai multe părți din această culegere.

Din: DIVANUL OCCIDENTAL-ORIENTAL SAU CULEGERE DE POEZII GERMANE CU PERMANENTĂ REFERIRE LA ORIENT*

În românește de MIHAI ISBĂȘESCU

Alegoria, balada, cantata, drama, elegia, epigrama, epistola, epopeea, fabula, heroida, idila, oda, parodia, poezia didactică, povestirea, romanul, romanța, satira.

Dacă am încerca să punem într-o ordine metodică operele literare înșirate aci alfabetic, precum și multe altele, am întâmpina mari dificultăți, greu de învins. Dacă privim mai de aproape rubricile de mai sus am găsi că sînt denumite cînd după caracteristici exterioare, cînd după conținut, puține însă după forma lor intrinsecă; observăm repede însă că unele se alătură de altele, altele se subordonează celorlalte. Fiecare ține să existe pentru a desfăta și a produce bucurie și să producă efecte prin sine. Cînd însă s-ar simți nevoia unei orînduiri mai raționale, în scopuri didactice sau istorice, merită să ne străduim să o căutăm. Supunem deci examinării următoarele:

Nu există decît trei forme literare genuine: cea clar-narativă, entuziast-emoțională și personal-activă: epica, lirica și drama.

Aceste trei moduri de poetizare pot acționa împreună sau separat. Le găsim adesea împreună în cea mai mărunță poezie și reliefează tocmai prin această unire într-un spațiu cît se poate de restrîns plăsmuirea cea mai splendidă, așa cum o vedem limpede în baladele demne de prețuit ale tuturor popoarelor. În tragedia greacă mai veche le vedem, de asemenea, pe toate trei legate între ele și abia mai tîrziu cum se separă unele de altele. Cîtă vreme corul este personajul principal, predomină lirica; cînd corul devine mai mult spectator, se accentuează celelalte și, în fine, cînd acțiunea se comprimă la persoană și loc, corul devine incomod și chiar supărător. În tragedia franceză începutul este epic, mijlocul dramatic, iar actul al cincilea, care se încheie pasionant îl putem numi liric.

Poezia eroică a lui Homer este pur epică; predomină rapsodul. Ceea ce se întîmplă povestește. Nimeni n-are voie să deschidă gura decît dacă

* Acest anunț prealabil, apărut în *Morgenblatt für gebildete Stände* (Foia de dimineață pentru păturile cultivate) din 24 februarie 1816, urmărea să avertizeze cititorii de apariția Divanului. Proiectul de sumar, publicat aici și reprezentînd planul inițial al lui Goethe, nu corespunde integral sumarului definitiv al operei, așa cum a fost publicată; de pildă, cartea a XIII-a, ce urma să fie intitulată «Buch den Freunde» (Cartea prietenilor), n-a mai fost realizată.

i-a dat el în prealabil cuvîntul, dacă i-a anunțat cuvîntarea și răspunsul. Dialogurile frînte, podoaba cea mai frumoasă a dramei, nu sînt admise.

Să ascultăm însă în piața publică pe improvizatorul modern, care tratează un subiect istoric. Pentru a fi deslușit, la început va povesti, apoi, pentru a stîrni interes va vorbi la persoana întîia, iar la sfîrșit se va înflăcăra, se va umple de entuziasm și va cuceri inimile. Pe cît de ciudat sînt îngemănate aceste elemente, pe atît sînt de variate genurile literare. De aceea este așa de greu să se găsească o ordine în care să fie puse alături sau succesiv. Ne putem ajuta într-un fel oarecare punînd cele trei elemente principale într-un cerc și căutînd mostre în care fiecare element să-și mențină individualitatea. Apoi să culegem exemple, care să încline spre una sau spre cealaltă din părți pînă cînd, în fine, să apară unirea tuturor celor trei și în felul acesta întregul cerc să se închidă în sine.

Pe calea aceasta ajungem la păreri frumoase atît despre genurile literare cît și despre caracterul națiunilor și despre gustul lor în scurgerea timpului. Și cu toate că felul acesta de a proceda pare potrivit mai de grabă pentru instruirea, divertismentul și îndrumarea noastră proprie decît pentru instruirea altora, ar trebui poate, totuși, stabilită o schemă care să pună într-o ordine de înțeles, în același timp formele exterioare întîmplătoare și aceste prime începuturi interioare necesare. Încercarea însă, va fi la fel de grea ca și tendința din științele naturii de a găsi raportul dintre caracteristicile exterioare ale mineralelor și plantelor și componenții lor interiori, pentru a reprezenta în mintea noastră o ordine naturală a lucrurilor.

Extrem de curios este faptul că poezia persană nu are dramă. Dacă ar fi putut să se nască un poet dramatic, întreaga lor literatură ar fi dobîndit un alt aspect.

Națiunea este înclinată spre liniște. Ea se bucură să i se povestească ceva. De aici nenumăratele basme și poeziile nesfîrșite. De altfel viața orientală nu este în sine prea vorbăreată. Despotismul nu încurajează dialogurile și vedem că orice obiecție făcută voinței și poruncii stăpînului nu apare altfel decît în citate din Coran și din locurile cunoscute ale poeților, citate care presupun din capul locului un nivel spiritual, o lărgime și adîncime de vederi și consecvență intelectuală. Faptul că orientalul se poate totuși dispensa mai puțin decît oricare alt popor de forma de conversație, rezultă din înalta apreciere dată fabulelor lui Bidpai, repetării, imitării și continuării acestora. Dialogurile păsărilor lui Ferideddin Attar sînt, și ele, un foarte frumos exemplu despre aceasta.

Din: ELEMENTE PRIMARE ALE POEZIEI ORIENTALE

În românește de HORIA STANCA

part. 3. pag. 440. / *Sanctus lignum & lignum de fer. gult. huius*
finis ignis & lignum de fer. gult. huius
de fer. gult. huius
de fer. gult. huius
 Proverbiorum & Sententiarum
 P E R S I C A R U M
 C E N T U R I A.

I.

که نمک خوری نه کدان مشکن

In loco, ubi sal comedis, salinum ne frangito.

NOTÆ.

Benefacta non sunt compensanda malefactis. Sal una comedere dicitur, qui familiariter aliquo utitur. Quomodo Demostheni etiam, & Chrysostomo αλόν κοινον ουωπις, *soçales, convivtoresque* dicuntur. A نمک sal formatur *شععدان* salinum; utià *شمع* candela, *شمعدان* candelabrum, &c. Arabes ita: *الجب الذي شربته منه*. In puteum, ex quo aquam bibisti, non conijcies lapidem.

II.

اگر صد سال کبر آتش فروزد اگر یکدم اندوز
 افتد بسوز

Licet Gaber per centum annos accendat ignem, tamen si vel semel in eum incidat, comburitur.

NOTÆ.

Facetum est quod in *کاستان* traditur, & ad sen-
 sum huius proverbii facit. *مثل سبک کوش را گفتند*

A

38. *Colly. Pour au premier des afflictiis dont nous voyons de l'oppression*
 40. *am. voy. tout à fait. p. 40. Soliman*
<https://biblioteca-digitala.ro>

دیوان

◀ Proverbiorum et sententiarum Persicarum Centuria (în « Compendium historicum » al lui Levinus Warnerus, 1644) exemplar adnotat.

KHAYYAM
IBN YAMIN
H A F I Z

OMAR KHAYYAM

CĂTRENE

Carte de-aur ni-i Coianul pentru vorbe mari și bune.
Îl citim, din vreme-n vreme, nu mereu, cum ni se spune.
Însă dunga aurie de licoare-n cûpă crește
sfînt verset și pretutindeni, pîruri lumea îl citește !

Bea, căci mult dormi-vei singur, stînd cu bulgării pe față,
fără bunii tăi tovarăși, făr'prieteni, fără soață !
Să nu spui această taină nimănui dintre tovarăși:
cînd laleaua se-ofilește, nu mai înflorește iarăși.

Din pricina vîrstei grele spatele mi se-ncovoie,
toate treburile mele merg anapoda, greoaie.
Duhu-a hotărît să plece. L-am rugat: « Rămii, vecine ! »
« Vai ! mi-a spus. Cum aș rămîne ? Cade casa peste mine ! »

leri într-un bazar văzut-am un olar, cum fără milă,
sub picioare groase-n pulpe frămînta un boț de-argilă,
dar argila de sub talpă-i zise-n tainic grai, umilă:
« Om am fost ca tine, frate ! Frățioare, mai cu milă ! »

Pe covorul de țărîină văd cum oameni își fac somnul.
Sub țărîna văd cum oameni adormiră întru Domnul . . .
Cît cu ochii bat Deșertul de Neant, în orice parte,
văd toți nenăscuții lumii și toți dușii-n somn de moarte !

După-o vreme vine-n lume unul, strigă: « Sînt stăpînul ! »
Vine-avut, cu-argint și aur mult și strigă: « Sînt stăpînul ! »
Și cînd toate-s rînduite și pe toate-și pune mîna —
iese moartea de la pîndă și îi strigă: « Sînt stăpîna ! »

Sus ! Mă iau de băutură, pînă cînd te-o bea, cămașă,
pînă-o să mă fac la față cum e fața de măceașă !
Minții, care-i o iscoadă, o să-i dau un pumn în gură,
beată-moartă să adoarmă dintr-un pumn de băutură.

Un mintos văzui călare pe mîrtoaga negrei Terre,
nici păgîn și nici cucernic, nici bogat și nici să spere
bogăție și dreptate și-adevăr și cer și lege . . .
Cine-nfruntă lumea astfel și pe-a doua n-o-nțelege ?

Ăst serai ce sta cu cerul, creastă-n creastă, — odinioară,
către poarta cărui șahii chipu-ades își înturnară —
zace astăzi în ruinuri . . . După meterez se-ascunde
cucul care-ntreabă cucul: « Unde-s șahii ? Unde ? Unde ? »

Vai ! aseară-am spart de-o piatră vasu-albastru de faianță !
Beat, făcui prostia asta să mă-mpiedic de o zdreanță.
Amfora în graiu-i tainic m-a certat în șoapte line:
« Om am fost ca tine-odată ! Amfora vei fi ca mine ! »

O ! cât ar fi fost de bine-aici s-avem un loc de-odihnă,
sau cât ar fi fost de bine să ne ducem viața-n tihnă !
O ! și dacă după-o sută mii de ani, ca iarba verde
din pământ, speram să creștem, vîntul să ne mai dezmierde !

Ieri am fost în prăvălia celui care face oale.
Două mii ședeau de vorbă sau păstrau tăcerea, goale.
Brusc, o amforă gemut-a: « Unde ni-i olarul, oare ? . . .
Mușteriu ? . . . Negustorul ? . . . Unde-s ? . . . Oale și ulcioare ? » . . .

Iarba ce-a mijit pe buze de pîriu, în verzi tuleie,
parcă-ar fi mijit pe buze unui înger de femeie . . .
Să nu-ți pui, nepăsătoare, talpa-n ierburile-acele,
fiindcă au mijit din colbul unei fețe-de-lalele.

Ni s-a spus că bețivanii vor intra în iad de-a dreptul.
Cum să creadă o minciună precum asta, înțeleptul? ...
Cei beți și-ndrăgostiții (dacă nu ne mint psalmii)
de-or intra în iad, atuncia raiu-i gol ca podul palmii !

Orișunde vezi lalele rumene cum se-nvioră,
sîngele-și vărsă-n țărîină șahul de odinioară.
Fiecare violetă din pămînt, cînd iese, tandră
crește dintr-o alunîță din obraz de copilandră.

Și-naintea noastră fost-au nopți și zile, și-astă Roată
pururi se rotea din sine stelele pe rînd să-și scoată.
Pune-ncet și cu sfială talpa-n bulgării de tină,
fiindcă poate calci o față, drept pe-a ochilor lumină !

Șeicul zise unei tîrfe: « Ziua umbli amețită,
noaptea mereu alt ibovnic mi te duce în ispită ! »
Ea răspunse: « Sînt, preasfînte, sînt, cum zici, de rîs și-ocară,
dar tu ești pe dinlăuntru cum arăți pe dinafară?!!... »

Am pătruns într-o moscheie, cu evlavie, cucernic,
drept e nu să-nalț vreo rugă înspre cel Atotputernic:
am furat de-aici odată-un covoraș de rugăciune,
și s-a ros și după altul m-am întors, cu plecăciune.

În românește de GEORGE DAN

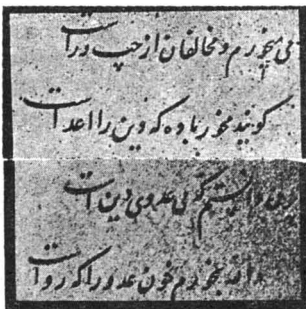
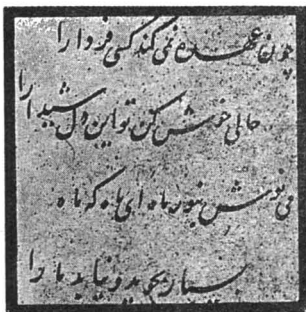
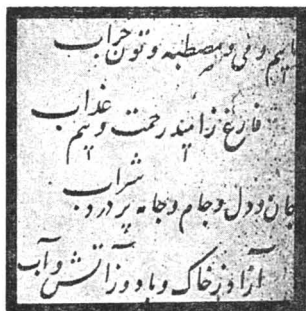
رباعیات عمر خیام

RUBAIAE

Noi, vinul și bețivii-n tavernă stăm pe loc:
Nici grija mîntuirii, nici frica de soroc;
Doar inimă, și suflet, și hainele în drojdii,
N-avem habar de apă, de vînt, pămînt și foc.

Nevinovat de ziua ce prinde-a licări,
Acuma poți bolnavul tău suflet lecuî:
Bea vin sub luna asta, a mea, căci multe luni
Ea ne va da tîrcoale și nu ne va găsi.

Bea vin, și toți dușmanii ce-i am îmi strigă-n van:
Nu bea, căci vinul este-al religiei dușman !
Eu știu că vinul este-al religiei vrășmaș,
De-aceea din vrășmașul lui sînge beau avan.

بی نوش که عمر جاودانی است
خود حاصلت از دور جوانی است

مسکام کل و باد و یاران است
خوشش و کی که زندگانی است

چون عمر سپید و رو به بند او سپید
بماند پر شد و چهره نوجوان
بی خبر که پس از من دلترازی
از سینه من آید از غم و پشیمانی

آنکه و می که در شب و درشت
تا صبح غمی که در فضا و قدرت
بسیخ کن و آید کاغذ و روبرو
خارج از تو هزار بار چاره تر

Bea vin — iată vecia ce ne-o promit profeții,
Și iată și câștigul rîvnit al tinereții;
În floare-s trandafirii, și vinul, și bețivii, —
Fii fericit — acestea fac farmecul vieții.

Tot una mi-e Bagdadul sau Balhul: vremea zboară.
De-i plină, cupa fie-mi ori dulce ori amară!
Bea vin! căci luna trece din ziua-ntii a lunii
La ultima, și iarăși la-ntii, pe bolta clară.

Și binele și răul în om își află nume.
Plăcerea și durerea ți-au fost sortite-anume.
Nu-i cere socoteală cereștii bolți de ele:
E mai nevolnic cerul ca omeneasca lume.

از کوی حیات تا در مرگ
جز نیم نفس مسافتی نیست
وین طرفه که اندرین مسافت
گامی نه نهی که آفتی نیست

I

Din drumul vieții pînă-n pragul morții
Ajunge-o jumătate de suflare.
Și-n drumu-acesta — ciudățenie a sorții —
Oricum și-oriunde-ai pune pasul — doare.

حالت علم و مال گر خواهی
که بدانی که هریکی چون است
مال دارد چو بدر روی بکاست
علم چون ماه نو در افزون است
طلب مال بهر علم بود
هرکرا طالع همایون است

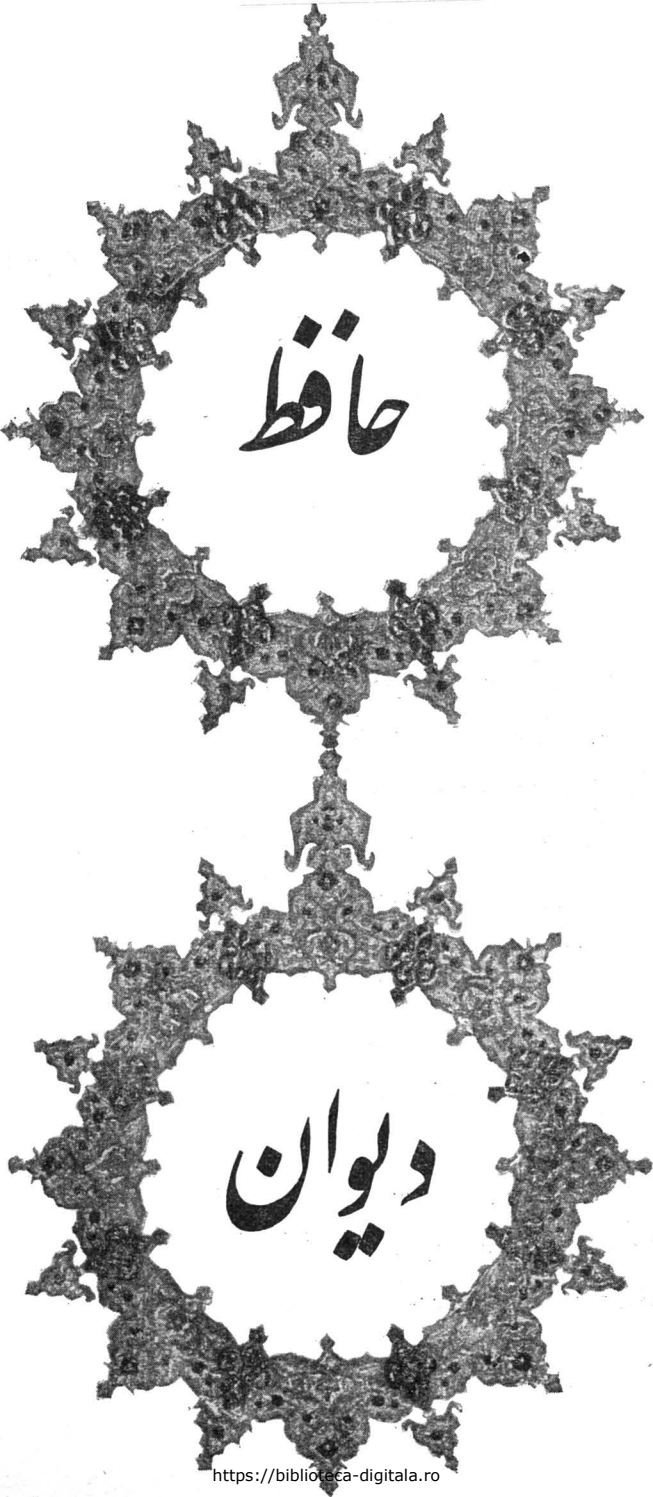
II

Bogăția și înțelepciunea — iată
Fiecare-n sinea ei cît prețuiește:
Bogăția-i luna plină — care scade,
Lună nouă-nțelepciunea — care crește.
Numai soarta norocoasă-nțelepciunii
Bogăție-i dăruiește.

گر جهانی ز دست تو برود
مخور اندوه آن که چیزی نیست
عالی نیزت ار بدست آید
هم مشو شادمان که چیزی نیست
بد و نیک جهان چو بر گذر است
در گذر از جهان که چیزی نیست

III

Dacă lumea este rea cu tine,
Nu te întrista — căci asta nu-i nimic.
Dacă lumea vrea să-ți facă bine,
Nu te bucura — căci asta nu-i nimic.
Binele sau răul lumii vine
Și, ca lumea, trece-n zbor — și nu-i nimic.

حافظ

دیوان

HAFIZ

DIVAN

GAZEL

Aleasa faptă unde-i, și eu în disperare unde-s ?
Cotita-mi cale unde-i, pierduta mea vigoare unde-i ?

Cum pot să stea alături și răul și credința ?
Extazul rugii unde-i, și-a strunelor cântare unde-i ?

Nu-ntîrzia-n moscheie și-n straiul rupt, fățarnic !
Cel ce se-nchină unde-i, și limpedea licoare unde-i ?

Pe-obrazu-unui prieten pot vrajba s-o descopăr.
Unde e stinsul fulger, și lampa, și-acel soare unde-s ?

Balsam pe ochi e colbul ce peste prag se-așterne.
Unde să fug de vocea atotporuncitoare, unde ?

Pe-obrazul tău gropița fîntînă fără fund e.
Unde-ai plecat în grabă, tu inimă-arzătoare, unde ?

Să dăinuie-amintirea-nțîlnirilor grăbite !
Acel parfum și-acele învinuiri amare unde-s ?

Nu-i trebuie lui Hafiz răbdare, somn sau tihnă.
Ce-i tihna, unde-i somnul, iar marea lui răbdare unde-i ?

Cînd iubita ia în mînă un pahar,
Scade prețul frumuseții în bazar.

Ce spun cei care-i văd ochii luminoși ?
Al virtuții paznic plînge de amar.

Ca un pește azi înot în jurul ei;
De m-ar prinde-n undiță ca un pescar.

Ca o pasăre în clei m-am prins acum;
De m-ar smulge mîna ei ca de cleștar.

Fericit e, ca și Hafiz, cel ce azi
Dintr-o cupă soarbe limpede nectar.

Tălmăcire din persană de OTTO STARCK

صلاح کار کجا و من خراب کجا	بین تفاوت ره که کجاست تا کجا
دلم ز صومعه بگرفت و خرقه سالوس	کجاست دیر معان و شراب ناب کجا
چه نسبت بزندى صلاح و تقوى	سماع و عطا کجا نغمه رباب کجا
ز روی دوست دل دشمنان چه دریا بد	چراغ مرد و کجاست شمع آفتاب کجا
چو کحل بنشین ما خال آستان شهاب	کجا رویم بغیر ازین جناب کجا
بین سبب ز نخل آن که چاه در ز آب	کجا هسی و یایل بدین شتاب کجا
بشد که یاد خوشش با در و ز کار وصال	خود آن کرشمه کجاست و آن عیب کجا

قرار و خواب ز حافظ طمع ندارد دست

قرار چیست صوری کدام خواب کجا

یارم چو قدح بدست گیرد	بازار بتان شکست گیرد
هر کس که بدید چشم او گفت	کو محتسبی که مست گیرد
در بحر رفت دهام چو ماهی	تا یار مرا بشت گیرد
در پاشن قنادهام بزاری	ایا بود آنکه دست گیرد

خرم دل آنکه هیچ حافظ

جامی ز می است گیرد

شاهنشاهی را که در کتب و کتب و کتب	که تا یکدم با ما میزدید و میزدید
باید که شاهی را که در کتب و کتب	باید که شاهی را که در کتب و کتب
شاهی را که در کتب و کتب و کتب	شاهی را که در کتب و کتب و کتب
که در کتب و کتب و کتب و کتب	که در کتب و کتب و کتب و کتب

ADAM OLEARIUS

un călător hanseatic în Persia veacului 17

ISPAHAN CETATE DE SCAUN

Ispahan se zice că s-ar fi numit, cu puțin înainte de vremea lui Tamerlan, Sipahan. Eu însă am auzit zicându-i, fără osebire, când Ispahan, când Isfahan. Orașul se află pe un câmp oblu și neted, munții se pot zări la trei sau patru mile de oraș. Împreună cu mahalalele, se socotește că ar avea un înconjur de vreo opt mile nemțești, căci cine ar vrea să-i dea ocol într-o zi, n-ar putea pierde prea multă vreme cu privitul. Zidurile orașului sînt proaste și aridicate doar din pămînt, la temelie de șase coți, iar sus doar de un picior grosime, cu turnuri rotunde întocmite tot din cărămizi coapte la soare. Șanțurile sînt năruite aproape de tot, de poți să treci cu piciorul, iarna și vara, mai preste tot locul.

* Titlul original : VERMEHRTE MOSKOWITISCHE und PERSANISCHE REISE-BESCHREIBUNG, 1556 (retipărită la Berlin 1959).

در سال دویست و بیست و یکم که نامش را یارک	سال دویست و بیست و یکم که نامش را یارک
چرخه‌ای با آه بخت باس با نذران	چرخه‌ای با آه بخت باس با نذران
شب بخت غنی که بعد از روزگاری	شب بخت غنی که بعد از روزگاری
نمایند که در کارهای ماه دور	نمایند که در کارهای ماه دور

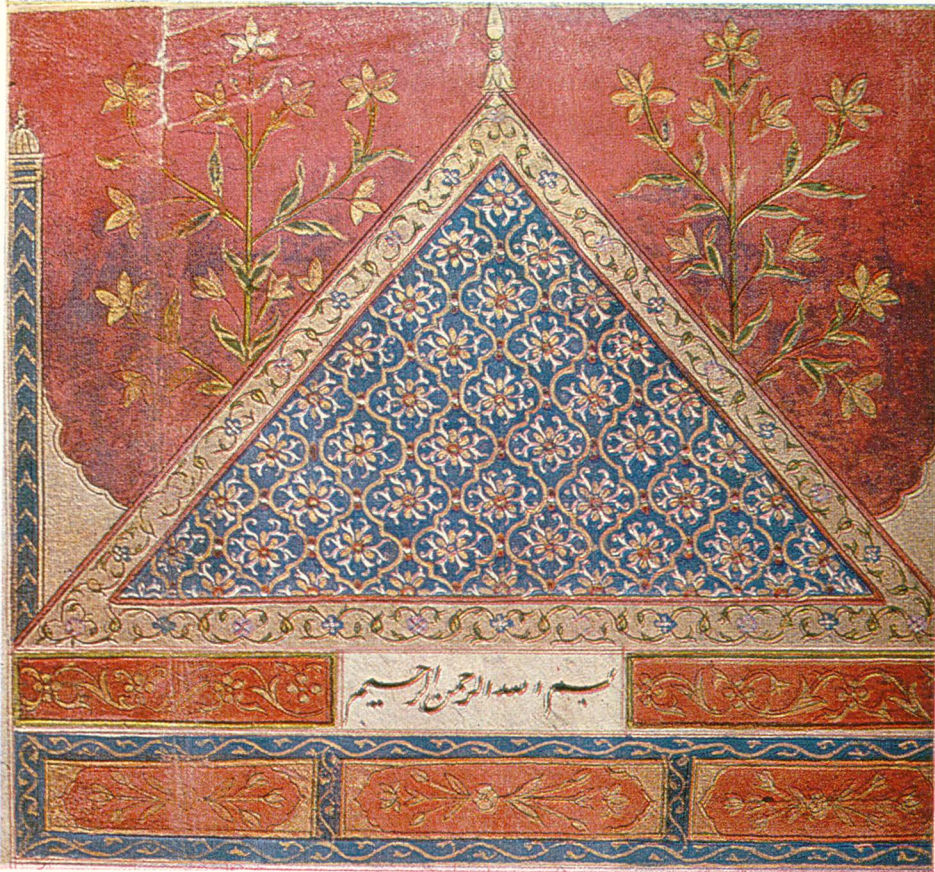

Pe la partea dinspre amiazi-apus și miază-zi curge un rîu destul de mare; el vine din muntele Demavend, se împarte în felurite pîrîiașe, ce le duc în anumite *cisternae*, de le zice căși sau borcane, și le trec prin tot orașul și prin case, măcar că au, mai pe de-a rîndul, puțuri de apă săpate în curți.

S-au silit tare Șah Abbas, vreo patrusprezece ani, să aducă altă apă, ce curge de partea cealaltă a muntelui Demavend, și s-o treacă prin munte în rîul Senderut; a pus să robotească cu rîndul opt sute pînă la o mie de bărbați în fiecare zi și le-a plătit leafă pe zi o jumătate de abbas sau patru bănuți. Dar, din pricina prea marelui ger și a zăpezilor, cu care este împovărată mai preste tot anul partea dinspre miază-noapte, n-au putut munci în nici un an mai mult de trei luni. O seamă de Khani și de înalte fețe dregătorești au luat asupra-le o bună parte din străpungere, pentru a fi pe plac regelui și a duce înainte lucrarea. Dar se zice că stîncă era tare peste măsură, și, la locul cu pricina, peste o sută de colți de înaltă. Oricum, au tăiat o șa în ea pînă la o sută de coți. Dar, cînd Șah Abbas a răposat asupra trudei, . . . lucrarea a rămas neisprăvită.

Orașul Isfahan a fost pustiit de două ori de Tamerlan; prima oară, cînd l-a luat cu luptă, iar mai apoi cînd s-a răsculat. O pustiire așijderea a suferit și din partea lui Choța¹, tot pentru răscoală, cînd n-a fost micșorat și sleit numai în zidiri și case, ci și în oameni. Sub Șah Ismael, însă, și-a mai revenit un pic. Dar, cînd Șah Abbas și-a mutat scaunul crăiesc de la Kasvin într-acoace, de dragul așezării frumoase și vesele, au ridicat orașul nu numai cu zidiri mărețe, dar l-au și umplut cu noroade

¹ Genghis Kan (1155—1227), n.cr.

aduse din felurite ținuturi, de este acum ca o lume mică și poți a număra în el mai bine de cinci ori cîte o sută de mii de suflete. La întinderea nemăsurată a orașului ajută mult și aceea că fiecă casă are una sau două grădini cuprinzătoare. Persanii țin mult la asta, dar nu le împodobesc după feliușagul europenilor cu sumedenie de flori frumoase, ci cu mulți copaci de rod, frumos rînduiți, și cu butuci de vie; mai cu osebire îndrăgesc copaciul de China pentru gingășia și umbra lui. Este un soi de platan ce nu se cunoaște în Țara nemțească; crește drept și aproape cît un brad de înalt și are îndeobște o jumătate de cot, uneori un cot întreg în grosime. Frunza îi e lată, nu tocmai neasemănătoare cu a viței; nu dă rod de folos, ci o crescătură mare și păroasă, cît castana, dar fără miez; lemnul bate-n roșcat, cu ape încrețite și împletite ca lemnul cu pestrițatură. Fac din el uși și obloane la ferești; înecat cu oloi, e tare frumos la înfățișare.

Următoarea podoabă a grădinilor, după asemenea copaci, sînt puțurile scunde zidite și heleștaiele cu jgheaburi chibzuit rînduite, prin care trece apa de la o fîntînă la alta. Unul este mai sus decît celălalt, așa că la nevoie apa trebuie să se reverse și să ude grădina. Cei avuți zidesc în grădini și niște galerii deschise, sau pavilioane osebite, ce sînt adesea mai împodobite decît casele lor de locuit. Se mai află în oraș, alături de casele tîrgoveților de rînd, și foarte multe palate de mare preț, care pe dinafară nu sînt atît de făloase pe cît sînt de noi. Iatacurile deschise și cele care au sus, înspre afară, gratii scunde, le numesc « aivan ». Asemenea iatacuri se găsesc pe toate cele patru laturi ale casei și se folosesc vara, pe rînd, ca odăi de dormit, pentru a se bucura omul de vînt și aer răcoros. Fereș-

trele lor sînt, mai adesea, mari cît uşile şi ajung, ca şi ele, pînă la podea, n-au geamuri, ci doar gratii de lemn, pe care le astupă iarna cu hîrtie unsă cu oloi. Cămarile de iarnă le rînduiesc în partea de jos a zidirii.

Aici, ca şi în alte locuri, pentru că nu se află mult lemn, nevoia îi învaţă cum să-şi țină cămarile calde. Au în pămînt un « tenur », ce este o gaură rotundă ca o oală, în care țin tăciuni aprinşi; deasupra aşează, însă, un scaun scund sau o masă, pe deasupra cu un covor mare ce ajunge pe toate părţile pînă la podea; se aşează în jur şi vîră picioarele sub « cursi » sau scaun şi-şi învelesc trupul pe de-a rîndul cu covorul, ba chiar dorm şi noaptea acolo. « Tenur »-ul dă, cu puţini cărbuni, o căldură plăcută, ba uneori chiar o dogoare fără folos trupului, de poate omul să şi asude. Pentru a rămîne sănătoşi, ei socot însă că trebuie să țină, în tot timpul, capul la aer liber, curat. Şi, pentru ca abureala tăciunilor să nu-i vatăme, pornesc de la « tenur » nişte olane ce duc pe sub pămînt pînă în curte. Asemenea « tenure » sînt folosite adesea drept cuptor de copt sau grătar de fript. Casele au, toate, nişte curţi în faţă, prin care se ajunge la cămarile de locuit şi la iatacuri. Uliţele şi drumurile se zice că erau înainte vreme largi, de puteau merge călare, alături, douăzeci de oameni şi chiar mai mulţi; pe timpul lui Şah Abbas, însă, cele mai multe au ajuns, din cauza înmulţirii caselor, atît de strîmte, încît adesea, mai cu osebire în vecinătatea maidanului şi bazarului, unde este mult umblet, nu poate trece un om pe lîngă altul; iar uneori, atunci cînd cineva întîlneşte din faţă un « charbende », slujitor la măgari (astfel numesc ei catîrgiii) — cu zece, douăzeci sau mai mulţi măgari încărcaţi, ce merg unul

În urma celui alt, trebuie să adaste locului pînă cînd trec toți. Dimpotrivă însă, maidanul sau marea piață pentru negoț și plimbare este atît de întins, cum n-am mai văzut nicăiri altul asemenea. Pe latura dinspre soare-apune, unde-i curtea și palatul regelui, se înșiră de-a lungul maidanului niște bolți meșteșugit tocmite, pe două caturi, una deasupra celeilalte, cu « aivane » și locuri de trecere în care-și au negoțul aurfăurarii, giuvaergii și alții. În fața acestora sînt sădiți, în bună rînduială, copaci aleși și drepti, ce dau o umbră plăcută. Latura dimpotrivă, dinspre soare-răsare, are un loc de trecere larg și boltit, cu arcade atîrnate și cu pilaștri, sub care își țin dughenele tot felul de meșteșugari, împărțiți pe bresle; căci persanii meșteresc foarte puțin sau chiar deloc în casele de locuit și, pentrucă-și îndeplinesc meșteșugul în văzul tuturor, îi face plăcere oricui trece pe-acolo să privească la ei.

Casa regelui este numită de persani, « Devlet Khane », așijderea « Khane Şah ». În fața porții se află mai multe tunuri mari de metal, nu chiar mult mai altfel decît mortierele noastre întregi sau jumătate, doar ceva mai scurte și lucrate mai din topor; stau acolo pentru a apăra poarta, dar cine nu se duce chiar în fața gurii lor, se poate ține că e la adăpost de ele. Curtea în sine nu e apărată împotriva unei năvale puternice, ci doar împrejmuită cu un zid înalt. La intrarea curții, cam la vreo patruzeci de pași de poartă, se află, pe mîna dreaptă, o ușă ce dă într-o grădină mare, în mijlocul căreia se ridică un paraclis. Această grădină este asilul cel mare, ce-i zic « Allacapi », adică poarta lui Dumnezeu, unde fug datornicii, ucigașii și alți răufăcători de rămîn acolo nevătămați cîtă vreme pot

بنامه برنگ بر مهر چین
 کسی که دای کسی از زمین
 هریت باو خیر خواسته
 عی بود با رو و کعبه استند
 جوا کای آمد زهران نشاند
 دلیش دبا جریه و باغ
 با موی دراه و با بانه
 از آفرین گویند شهرت
 ز با لایم نشان درم خستند
 هم از فعلی سسبان بران
 ز بلس ناله و جگر و باک راب

برنستاده و را داد و در آفرین
 برنستاده و را آتش در میان
 سواران و پلان ار است
 ز جنگی بران روی بردا
 می هر کی جریه و شرو و داد
 همه مهر بان و همه دوستدار
 زمین بود کیسره چو بر تندر
 بر ای که لشکر عی بر گشت
 ز برنگ و عین جی خستند

یکی خفت از بهر مردان ستند
 نهان نیز پایش را بریدند
 چنین تالاب و چوینا سرید
 ز چوینا ل بر چوینا با گشت
 یکا یک همه خواندند ازین
 بستند آفرین شهر و بار
 چنین با بیطام و در گان سپید
 ز ایران همه کوک و درودن
 بر انجیست نشسته می خلوت

بیارست کان کس نشاند
 ز شمش و ز نیارش را بریدند
 بر کان عی از دوش خون جگر
 ز فرزند با دروازه نداشت
 بر شاه ایران سالارین
 درم بخشیدند و گشت
 نو کوشی زمین با سا زانوید
 بر راه بت می نشاندند
 جهان شد از ناله و جگر
 شکر با درم ز رنج زری
 سید بر زمین جای آرام خوا

جوا و برنگ برنستاده
 یکی مرد بر از برنستاده
 کرد کشته از بار برنستاده
 در دهانه نو شیران خیر ماند
 جوا کای آمدی کا چین
 بر داهت سند و تندر خستند

با شون یکا اندر کر نیت
 برو نام بران فراوان
 از ایران و از شاه ایران
 بقدرت پاشی از نیت و تلج

جوا غایب بر کل گشته می
 سر او را بجای جو کبر نیت
 و تران نشاند و نوازند
 جهان نو شد از نوازند

مهند ازون کرد کسری کشا
 بنامه سپهر بر نیت
 همان زیر آتش نیت
 سپهر شد از نیت
 شده شاه و خرم بر نیت
 نشاند بر نیت

sta înăuntru pe cheltuiala lor înșile; dar pe hoți nu vor să-i îngăduie multă vreme acolo.

. . . În « Tzai Chattai Khane », persanii beau o apă caldă străină; despre ea voi spune în curînd mai multe. În timp ce beau, au în fața lor jocul de table sau jocul de șah. Cu acesta din urmă știu să joace și mai iscusit decît rușii (care sînt destul de deprinși cu el) și spun că a fost născocit întîia oară de neamul lor, după cum arată și numele de șah, ce vrea să însemne rege pre limba lor.

« Cahveh chane » sînt cîrciume în care pot fi găsiți duhănitatori de tutun și băutori de apă de « cahveh ». În asemenea cîrciumi se întîlnesc și poeți și « historici », pe care i-am văzut șezînd în mijlocul odăii, în jilțuri înalte, și i-am auzit istorisind tot felul de povești, fabule și alte născoceli. Cînd povestesc, își urmăresc gîndul cu un bețișor, asemeni scamtătorilor.

Nu departe de-aici găsim stînd în dughenele lor și doi bărbieri dintre cei cărora le zic chirurghi, « țerah », ce doar tămăduesc rănile, dar nu bărbieresc. Alții, însă, care nu tămăduesc, ci numai taie părul și barba, se cheamă « dellak »; sînt folosiți și la tăierea împrejur. La aceștia merge tot norodul foarte des, fiindcă se rad în cap ca-n palmă. Fiecare își aduce briciul său, întrucît se teme de « keși » (așa numesc boala franțuzească) și nu lasă să-i atingă brici străin.

Mai la vale, în partea dinspre miazănoapte a maidanului, se intră în adevăratul bazar, unde se găsesc, într-o hală cu coperiș înalt, tot felul de mărfuri scumpe. Deasupra intrării atîrnă un ceas mare, pe care se zice că l-a făurit, în zilele lui Șah Abbas, un englez, pre nume Fessi.

همه در خنده و شوخی	برای لبخند و گریه	برای چشم و آواز و گوی	زینکات گاهی ناله و گوی
--------------------	-------------------	-----------------------	------------------------

آتش که در شمع خیزد	کست است که در دود خیزد	چین آتش که در دود خیزد	آتش که در دود خیزد
--------------------	------------------------	------------------------	--------------------

... Se află în Isfahan toate neamurile de neguțători și mămulari, care neguțătoresc în parte cu ridicata, în parte cu amănuntul. Alături de persani, se găsesc indieni, tătari din felurite hoarde, turci, evrei, armeni, georgieni și, pe lângă ei, englezi, olandezi, franțuzi, italieni și spanioli.

DESPRE JOCUL DE ARTIFICII ARDEBILAN*

La jocurile de artificii am văzut tot soiul de născociri vesele ca: mici castele, turnuri, roți de foc, stele ce atârnav sau umblau pe cer, fanale, plesnitori, pocnitori ce sar ca broasca, rachete suitoare și de alte soiuri. Castelul, care a fost aprins primul, era împrejmuit cu ziduri de hîrtie pestriță. Mai întîi s-au aprins de jur împrejurul lui feștile, așa că se puteau desluși frumos chipurile zugrăvite pe hîrtie; apoi, într-o oră și jumătate, au fost trase nenumărate rachete de rînd și au urmat detunări, pînă ce totul s-a mistuit în vîlvătaie.

Lîngă acesta a fost așezată altă alcătuire, ce-i zicea « debendae » și era ca o pocnitoare mare; era rotundă, groasă de un sfert de cot și lungă de trei sferturi, cu două guri ce ieșeau în afară și aruncau scînteii mari. S-a pornit după felul pocnitorilor mici ce sar ca broasca, s-a învîrtit detunînd prin gloată, nu fără vătămare pentru straietele oamenilor, care, fiind de stambă, luau foc ușor. Între timp s-au înălțat multe rachete suitoare, lungi cam de-o palmă și ascuțite la capăt ca un cornet; erau aprinse în mînă, în vîrfurile unor bețe, apoi zburau ca săgeata pînă sus de tot, dar fără să detune; în schimb scăpărau ca un

* Din orașul Ardebil.

جودیش زریل کشتی تو که خود را خایه را ملا	چین کشت با پهلوان پور یکی منو دلم پهلوان نام	نیایش کی از تاشی برشانی نوی پیر نیایش	پرسید هر دم بر تاشی کوهی سپان میان دیش
---	---	--	---

میرخان دادار بر ترو سپهدار کورک و سپه سر	سرکشت ناز سپاه مرد وزان برین و دادار پهل	می تیر نا و کز پستیم مرد خندان تو باشد مسخی بر دم	مسحاب دین نوام و دین پاکر تو باشد مسخی بر دم
---	---	--	---

fulger și împrăștia steluțe mici, ce cădeau îndărăt pe pământ ca niște feștile aprinse.

Mai aveau o minge mare, în care era înfiptă o țeavă ca un turn, și care era legată de pământ cu lăntuguri și piroane lungi; aceasta azvîrlea în sus, cu putere și cu vuiet îngrozitor, de parcă urla, foc și scînteii mari. La asemenea artificii ei le zic « Kumbara ».

Unii țineau, în vârful unor nuiele mlădioase, niște fînare făcute din hîrtie, care se aprindeau și, cînd hîrtia era arsă, detunau de mai multe ori. Din acestea cădeau niște zdrențe întocmite din multe rachete și plesnitori legate între ele, care rămîneau atîrnate și-și căutau scăpare în fel și chip, dar nu se puteau desprinde de sfoară; aveau haz să le vezi, tot așijderea și niște stele atîrnate și multe alte drăcovenii.

Printre altele, nu mică era plăcerea să vezi cum unii oameni aveau șorțuri dinainte, cărora alții le dau foc, ca din împlinare, și din ele se răspîndeau în piață multe flăcărui mici, ce ardeau o bună bucată de vreme ca steluțele; erau niște bile răsucite din bumbac și stropite cu naft, închise, cîte mai multe, într-o căsuță de hîrtie cu trei laturi.

Naftul alb aduce, în jocurile lor de artificii, cel mai mult folos și cele mai frumoase efecte. Dar nu este altceva decît petrol sau țitei, cum se poate găsi și în spițeriile noastre (doar cu mai multă tărie). În locul lui, eu am folosit « spiritum terebenthini »¹ cel mai rafinat; face același efect și chiar mai mult.

Ultima plăcerea jocului de artificii ardebilan ne-a dat-o un turnuleț de foc, care s-a înălțat în văzduh cu ajutorul foarte multor rachete, ce s-au aprins și stins toate odată, și s-a spulberat.

¹ Esență de terebentină (n.tr.)

بر برق درخشان چو دایه	نکرده جوانان به پست	خروش از میان سپهر	از آنکه دیگر کار ندهد
بر لیا از خون جنگ و دوا	نیز از خون جنگ و دوا	چو طالع و چو نین رنیت	سواران گشتی می یزدت
بر آمد لشکر کی با چو	شاهان و چو بر کشت	چند تورا از دور گوید	بر آرد و شاهان دیگر که سر

مکوب شد خوار و دشت	یکی تیره و دشت پریشان	رسید از آن که می نود	دوران از آن که نود و دشت
دود و دم از آن که دشت	مرش و دشت از آن که دشت	بروید از آن که دشت	از آن که دشت از آن که دشت

DESPRE PRIMIREA NOASTRĂ LA CURTE

La 16 august [1637] regele a poruncit să-i poftească pe domnii ambasadori la o primire la curte și totodată la masă; pentru a merge călare ne-a trimis patruzeci de cai frumoși și împodobiiți, cu șei și căpestre bătute cu aur gros. Pe aceștia au călărit ambasadorii și cei mai nobili din solie. Gloata slugilor a mers însă în rînduiala obișnuită.

. . . Între timp a mers ștafeta la rege să vestească sosirea noastră. Curînd după aceasta, regele ne-a poftit, prin cîțiva dregători de seamă, să intrăm. Am fost călăuziți printr-o curte lungă și îngustă, pe amîndouă laturile căreia se ridicau, în afară de zidurile principale, niște pereți scunzi; îndărătul lor se aflau, frumos rînduiți și drepti, arbori de China mari și înalți, care semănau cu brazii. De-a lungul zidurilor se înșirau străjile, ce aveau în parte căciuli înalte, ascuțite și scortoase, cu moțuri de pene, cum și purtători de muschete, toți în bună rînduială. Era o priveliște plăcută. Această alee și altele asemenea le numesc « chaivan ». La capătul acestei curți se afla, de-a curmezișul, o încăpere deschisă în care primea regele jalbele. Pentru că regele obișnuiește să asculte acolo treburile țărilor și să țină județ, ea se cheamă « divanchane », sau casa împărțirii dreptății. . .

Nu departe de această « divanchane », îndărătul copacilor, stăteau caii regelui, să fi fost vreo cincizeci, înveliți cu valtrapuri prețioase împodobite cu țesătură de aur și broderii; iar lîngă casă cîțiva frumoși cai arăbești înșeuaiți; șeile și frîiele erau acoperite cu aur galben și bătute cu nestemate.

. . . Pavilionul însuși era cu trei trepte deasupra pămîntului și avea doisprezece stînji în lungime, opt în lățime și vreo

سیرک زایشان مایه پید
 بپوشد که بایستی پست
 نایه که کیر مار را ز بون
 کون تیره و کز باید زون
 تیر ششم ششم تیر ازون
 دال نیز و از غر شود بر دین
 ثبات نیز و اندر جانش نم

مارا نه رودار و این نوکا
 کون کز بره پشید خ
 سیر و بایشان کیر دیر
 بر پشید کون زنی
 چایه و کولایه پشید
 سیرانی نایه کز پشید
 کز پشید کیر از پشید
 سیرانی کیر از پشید
 سیرانی کیر از پشید
 سیرانی کیر از پشید

șase în înălțime; în față atârneau draperii din stambă roșie ce puteau fi ridicate și lăsate în jos cu frînghiuțe. Pilaștrii pe care se odihnea acoperișul erau din lemn, cu opt fețe, zugrăviți și dauriți, după cum și întreaga încăpere era înflorată cu aur. În stînga atârneau pe perete trei tăblii cu picturi europene: erau istorii. Dușumelele erau acoperite cu covoare de preț, în mijlocul palatului era o fîntînă în patru colțuri, unde pluteau pe apă tot felul de flori, lămii, portocale, rodii, mere și alte roade. Pretutindeni se aflau foarte multe ulcioare de vin din aur și din sticlă, cu gîturi lungi și subțiri, care erau îngulerate cu flori mirositoare sau care aveau ciocurile încercuite și împodobite cu cununi.

Îndărătul fîntînii, lîngă perete, ședea regele pe jos, pe o pernă de mătase, și avea picioarele încrucișate sub el ca și alți persani de rînd; era un bărbat de douăzeci și șapte de ani, bine făcut, alb și proaspăt la chip; avea, precum aproape toți persanii, nasul ca ciocul de șoim și o mustăcioară mică și neagră, dar în furculiță, nu atîrnînd pe oală ca la ceilalți. Straietele sale din țesătură de aur nu se deosebeau, nici ele, de cele obișnuite, afară doar că purta pe « mendil » sau acoperămîntul capului o nestemată frumoasă cu o pană de cocor; iar peste « kürdi » — un fel de surtucaș fără mîneci — îi atîrna de gît o pereche de samuri negri; de altfel am văzut, mai pe urmă, și la alți înalți dregători asemenea « kürdi »; sabia de la șold era de aur și ferecată cu nestemate; îndărătul lui era arcul cu săgeata. La dreapta regelui stăteau doi feciori tineri și frumoși, pajii săi. Unul dintre ei, gingaș la chip, aveau un evantai sau făcător de vînt — de la un animal de mare, zis « maheri cutas », adus din India și semănînd cu o coadă de cal — cu care îi răcorea

نعم بن پسر و شادین	پیران باغ و اردلان چمن	برگ و کفک و نیل و نور و ارستان	نایران زمین و خر و گلزارستان
فرستادن سپید چمن	زمین مشت و ایران زمین	برنخست و در و شاد و گلستان	چمن و زمین و راه و کوچه و گلستان
نایران و زمین و چمن و شادین	و گلستان و زمین و شادین	جوار و در و در و گلستان	نور و در و در و گلستان

regelui aerul. Lîngă paj se afla « meheter »-ul sau cămărașul. În fața regelui, la oarecare depărtare, era « aișic agasi başă » sau marele-mareșal, care ținea în mînă un toiag îmbrăcat în aur și cu o măciulie mare, rotundă, la capătul de sus. În stînga regelui, cam la patru pași, ședea cancelarul împărăției, căruia îi zic Ehtmad dovlet, și apoi Khanii sau principii, sfetnicii regelui, toți la rînd. În față de tot, lîngă intrarea sălii se aflau, pe stînga, ambasadorii arabi din lemen, a căror oaste pornea împotriva turcilor sub oblăduirea regelui Persiei; lîngă aceștia poslanicul rus Alexei Savinovici, iar mai încolo muzicanții.

Cînd ambasadorii noștri urcară treptele împinși din urmă, principii Tanichan Curțiabași și Aliculibec Divanbec le ieșiră înainte, îi apucară de brațe și-i duseră, unul după altul, în fața regelui. Această ducere de braț, pe care însoțitorii o fac cu amîndouă mîinile, este nu numai pentru a arăta mare cinste solilor, ci slujește și pentru siguranța regelui, pentru ca noii sosiți să nu pună stăpînire pe persoana lui, dacă ar fi vorba de vreo uneltire, cum se zice că s-a petrecut pe vremea lui Șah Abbas cu o solie turcă. Cred că pentru o pricină asemănătoare regele nu întinde mîna pentru sărut, ci dregătorilor străini genunchiul, iar supușilor săi piciorul.

Ambasadorii noștri, cînd ajunseră în fața regelui, făcură o plecăciune după cuviință. Regele, în schimb, le făcu un semn prietenos, cu o mutră veselă. După aceea fură duși îndată într-o parte și așezați pe scăunele scunde lîngă Khani sau principii.

دشمنه میله رسته کیم	زین برندان می برورم	چو زین برندان می برورم	چو زین برندان می برورم
برنای او شکر ندم	خوشان شد آن بزم	بغیر یک دقیقه زور پوش	چاک اندر اندر او پیش
زنانک اندر کشت زور کرد	بر روی تو بین رشت کشت کرد	چو زور کشت او نیلی را	پرستیدن او نیار و نیار
زین وان کوی و بر دکن نیار	خداوند خورشید کرد و نه ماه	بر او کشت شد اسیر کی کرد	باید بران پیش را چار و

کیم در میان یک شمشیر	زنانک زور کشتی بر کرد	کیم با برندان او بر کشت	کیم با برندان او بر کشت
بیر غنیمت شد از بران کیم	وزان برن یک دقیقه زور پوش	سیان و نیلی کا و تو ترش	تند و زور کشتی بر کرد
بران نیلی چو در کشت	بیر غنیمت شد از بران کیم	بیر غنیمت شد از بران کیم	بیر غنیمت شد از بران کیم

DESPRE FIREA LĂUNTRICĂ ȘI DEPRINDERILE PERSANILOR

Persanii sînt dăruți de la natură cu un impunător « ingenuitate »¹ și cu înțelegere bună, sînt pătrunzători la minte și pricep ușor; de aceea sînt printre ei mulți poeți minunați, care scriu lucruri ce-ți dau de gîndit, iar artele libere sînt la așa mare preț. Nu sînt trufași din fire, așa fel încît să-și disprețuiască aproapele, ci sînt prietenoși și sociabili, se arată tare binevoitori între ei și mai cu seamă față de străini, iar în vorbire vădesc politeță și umilință. Astfel, cînd vor să poftască pe cineva la ei în casă, spun : cinstește casa mea și-o înobilează cu prezența ta; așijderea : mă dăruie ție ca jertfă, mă prostern la picioarele tale; fie ca privirea ochilor mei să fie drum pentru picioarele tale — și altele asemenea. Știu, chiar mai bine decît franțuzii, să-și însușie cuvintele frumos și măgulitor; numai că adesea sînt teci goale.

Ăstimp, persanii au, printre cronicari, faima de-a fi tare economi cu adevărul și de-a considera aproape sărac cu duhul pe cel care vrea să spună veșnic adevărul. De altfel, la ei nici nu-i vreo ocară, cînd se zice « drugul micui » — mă, mincinosule !

Dar țin credință unul altuia, atunci cînd au legat prietenie deosebită, așa cum e obiceiul la ei să se lege unul cu altul de-a păstra prietenie și frăție cu credință cît timp vor fi în viață.

Încolo sînt milostivi, recunoscători față de cei ce le dăruie ceva, dar cruzi către cei care-i jignesc. Sînt și inimoși, de-aceea

¹ Spirit, inteligență (n.tr.)

پسر و اسد دن ندیم کرد و روز
 خواجه پاهوی نمود پشت
 شدم شکل ندیم کرد و مرد
 سنان دل اندامان کرد
 می رفت از دیر از پنج
 زن کان کسی پیش تیر کرد

ندیم سولای پیران روز
 جان دگر که پیران پیش
 کزین جاد کرد و دوران جنگ
 بر کشت از آن چه شیر و لنگ
 ندیم سولای پیران روز
 جان دگر که پیران پیش
 کزین جاد کرد و دوران جنگ
 بر کشت از آن چه شیر و لنگ

BIBLIOTECA
 CENTRALA
 B.L.A.S.

ajung oșteni buni și-și pun cu îndrăzneală viața-n joc chiar când primejdia e vădită.

DESPRE FĂPTURA, STATURA ȘI STRAIELE PERSANILOR

În ce privește făptura și statura, persanii au o înălțime mijlocie. Cei mai mulți sînt slabi la trup, dar cu mădulare zdravene, negri-cafenii și gălbui la chip; îndeobște au nasul încovoiat ca ciocul de erete.

Făpturile bărbătești își tund părul de pe cap ca-n palmă și, anume, tot la cîte o săptămînă. Și bărbile și le rad, afară doar de « pyhr »-ii lor, care sînt oameni bătrîni, sfinți, ce-și înfrînează trupul de la mîncare și băutură, se roagă neconținut și-ți fac o părere bună prin cuvioșia lor; aceștia își lasă, ca și rușii, să le crească mare și stufoasă barba în partea de jos și pe lături; acești « pyhr »-i sînt încă venerați de persani.

Mai se află un soi ciudat de oameni în Persia, care nu-și taie niciodată mustața, ci o lasă să atîrne mare, pe oală, și sorb băutura prin ea, ca unii țărani puturoși de la noi. Li se zice « suffi », dar ei spun că și mustața lui Ali atîrna la fel și că, în cinstea acestuia, vor s-o poarte și ei tot așa.

Persanii nu suferă de loc părul roșu și nici n-au vreo aplecare spre cel cărunț. Țin la mare preț părul negru pana-corbului, de aceea și obișnuiesc să-și cănească părul.

Persanii au foarte mult obiceiul să-și boiască mîinile roșu-gălbui, unii doar degetele și unghiile; arată ca unghiile tăbăcarilor de pe la noi. Alții își văpsesc mîinile în întregime și picioarele. Asemenea boială poate să țină peste paisprezece zile, chiar dacă-și spală mîinile zilnic cu apă.

جاستش که باد اندازد کلاه	چشم منت ای زار و اسباب	هائیکه سپاسی ز شادمانی	اکثری از تو را اندیش
سپاه ساز و زور و جاسپیک	چرخان که چشمت ز خاک	سپاه را زینت کیم درنگ	چون دوی دریا می چرخد
برین سترگی که از خاک	چرخ زینت ساری بود کلاه تو	بر تیره برآرم شتابان	بردم سرت را بر دم تو

نیام سنانم بر ورتک	که دید اراک از شوهر کت	در نشی بر پشت او لاجورد	نچینی از این زیور سحره
بگفت آن خنما چرخ کن	شبه تیر که تر سالارین	نوبت باد شاه محمودیت	برایش نه کشد ریش
سر از چنان میانم زین	بفرمود تا کس سپردن	بفرمود چون ابرامد	براشت از گفت او شد

Straiele le atîrnă fluturînd larg și neîngrijit în jurul trupului de la depărtare parcă ar fi muieri: merg și se leagănă ca gîștile într-o parte și-n alta, mai cu seamă femeile lor, și am văzut puțini persani care să aibă un mers grav și arătos. Îmi dau cu părerea că asta trebuie să vină de la felul lor de-a șede, căci șed pe jos ca croitorii din Frîncia, cu picioarele încrucișate și-și deprind coapsele, încă de mici copii, să nu fie drepte.

DESPRE CREȘTEREA COPIIIILOR ȘI DESPRE ȘCOLI DESPRE LIMBA ȘI SCRISUL LOR

Întrucît persanii au mai multe neveste, există și copii mulți, iar cîte un tată are douăzeci, treizeci sau chiar mai mulți. Dar acum nu mai sînt crescuți, ca de demult, cînd erau închiși și trebuiau să rămînă în primii ani printre muieri și în toată vremea aceasta n-aveau voie să vină înaintea ochilor părintelui lor.

Nici nu mai sînt ținuți cu atîta strășnicie să învețe trasul cu arcul și călăritul; de-ndată ce au învățat să citească și să scrie, o parte sînt puși să muncească, altă parte sînt lăsați să ajungă scribi sau să învețe mai departe. Arareori află un persan, de orice stare ar fi, care să nu știe a ceti și a scrie, căci trimit copiii îndeobște foarte de timpuriu la școală. « Meștidele » sau bisericile lor, în care se roagă, sînt totodată și școli, și sînt în oraș tot atîtea cît și ulițe, căci fiecăre uliță întreține sau trebuie să întrețină o meștidă a sa și în fiecare școală se află un « mola principal » sau învățător și un « califa », care e ajutorul lui « mola » sau locțiitorul lui. Învățătorul stă în mijloc și copiii în jur, pe lîngă pereți. De-ndată ce-nvață să buchisească, încep să citească din Coran, mai întîi din unele

زین اندامه کردار شیر
 برآوردی شد بر دیر
 یروکت رستم چنگال
 برآوخت لکون پستان
 نه چو دزدان نه پستی گیر
 پرشید بر پیشین برکن
 پرازدن بر دشت مازو بدست

سکی نیز دزد بر کمر سباز
 ز آیین برید بر پست
 تنگین کتیه در بر پیش
 بونیکور دزدان شمشیر
 همان اندامه بر سبک
 بر تیر حمیدین زین بر
 به تیر چکان بر سبک
 دوشک بر دانه دانه

capitole prescurtate, apoi întreg Coranul. După Coran trec la Șih¹ Külustan² sau « Grădina cu trandafiri » și la al său Bustan³ sau « Grădina cu pomi »; la urmă trec și la Hafiz care este scris în stihuri, ca și Bustan. Acești ultimi « autores » se zice că au scris cea mai curată și frumoasă formă a limbii persane, fiindcă sînt din cetatea Șiras (sau vechiul Persepolis), care e socotită drept muma limbii persane. Copiii citesc, toți o dată, cu glas tare un text și se leagănă într-o parte și n alta, întocmai ca trestia în vînt. Cînd scriu, fie că sînt la școală sau altundeva, fie că sînt mari ori mici, țin hîrtia pe genunchi. Hîrtia lor se face din stambă, precum la noi din zdrențe vechi, iar cînd trebuie să fie foarte fină, o fac chiar din mătase. O netezesc cu o piatră de frecat ori cu scoici lucii și o pregătesc cu grijă, așa ca să nu mai aibă nici crețuri nici firioșoare, ci să fie la pipăit ca o scîndură lustruită.

Cerneala o fac din coji de rodii, dar și din gogoși de ristic și vitriol; și, pentru ca să se îngroașe puțin și să fie bună pentru scrisul lor, care trebuie să iasă în relief, ei prăjesc sau ard boabe de orez sau orz, le macină mărunț ca un praf și fac din ele un fel de terci. Penele de scris nu le fac din pene de gîscă, ca la noi, ci din trestie sau papură, pe care le taie ceva mai gros decît cotorul penelor noastre; pe dinafară sînt cafenii și sînt aduse în parte de la Șiras, în parte de la Golful Arabic, unde cresc pe-alocuri.

Cînd au greșit, băieții nu sînt bătuți cu nuiiele la fund, ca ai noștri, ci cu vergi. Am văzut cum doi băieți, care greșiseră,

¹ Saadi, Șih Moslik ud Din (1184—1291), cel mai vestit poet didactic al persanilor.

² *Gulistan*, scriere didactică în versuri de Saadi, tradusă de multe ori în limba germană, printre alții și de Olearius.

³ *Bostan*, scriere didactică în versuri de Saadi.

بیاستان پر سپید کوه	بیاستان پر سپید کوه	بیاستان پر سپید کوه	بیاستان پر سپید کوه
بیاستان پر سپید کوه	بیاستان پر سپید کوه	بیاستان پر سپید کوه	بیاستان پر سپید کوه

بیاستان پر سپید کوه	بیاستان پر سپید کوه	بیاستان پر سپید کوه	بیاستان پر سپید کوه
بیاستان پر سپید کوه	بیاستان پر سپید کوه	بیاستان پر سپید کوه	بیاستان پر سپید کوه

au fost legați de picioare și atârnați pe un par și cum « mola » le-a tras apoi cu varga lovituri tari la tălpi. În același chip se zice că sînt legați și de mîini și îi bat la palmă pînă le țîșnește sîngele din unghii; așijderea, cînd zburdălnicia sau greșala e prea mare sau cînd băiatul nu se domolește, se zice că-l creștează la tălpi și-i pun sare. Căci copiii lor au firi dîrze și încăpățîinate, care nu prea țin seama de pedepsele obișnuite; de-aceea trebuie să fie aspri cu ei.

Persanii au limba lor proprie, care are mare înrudire cu limba arabă, dar mai puțin cu cea turcă. Se află în limba lor și multe cuvinte, care sînt în parte cu totul nemțești, în parte asemănătoare cu limba nemțească, de parcă ar fi fost luate din ea. Așa este Bruder-Brader, Tochter-Dochter, Barbier-Barber, Lippe-Leb, Kahl-Kal, Stern- Starch etc.

În românește de MIHAI ISBĂȘESCU

1,2 Hafiz: Divan (1499) B.A.R.S.R. Ms.
orient. 101

3,4,5,6 Ferdousi: Şah-narme (sec. XIX)
B.A.R.S.R. Ms. orient. 333

7—16, Ferdousi: Sah-narme (sec. XVII)
Biblioteca filialei Cluj a Academiei R.S.R.
M.O. 209 vol. I, II.

JEAN LIVESCU

CIVILIZAȚIA ȘI CULTURA IRANULUI CONTEMPORAN

Cîteva repere

Așezat la această răscruce a mișcărilor umane între est și vest care este Asia minoră, poporul iranian prezintă multe similitudini istorice cu poporul român. Amîndouă au stat în calea migratorilor — în bună parte aceiași — amîndouă au fost puse în situația de a se apăra, amîndouă își găseau refugiul pe poteci de munte, rămînînd însă deschise la contactul cu alte lumi, acceptînd și cedînd cu generozitate bunuri materiale și spirituale. Are, poate, semnificație în această apropiere de destin istoric și faptul că ambele popoare exprimă în limbile lor conștiința unei descendențe pe care au cultivat-o continuu: similar cu « român », « iranian » păstrează ecoul apartenenței la grupul de popoare al arienilor așezate pe aceste meleaguri de prin al doilea mileniu dinainte de era noastră.

Este evident că apelul la istorie nu intenționează să constituie argumentul fundamental pentru înțelegerea complexelor realități contemporane din țara prietenă. Dar istoria este ceea ce Goethe — în perioada cînd preocuparea pentru poezia persană îi reînvia cu impulsuri surprinzătoare geniul poetic — încerca să generalizeze ca fundament al mișcării: « Geprägte Form die lebend sich entwickelt », un tipar care mulează în forme vii, în continuă evoluție, creația în timp a colectivităților umane. Reflexiunea asupra trecutului înseamnă căutarea peste vremi a izvoarelor și firelor care, din nou înnodeate, continuă și amplifică existența materială și spirituală a comunității. Această împletire a vechiului și noului, a trecutului și prezentului, din care se plămădește, prin acțiunea colectivă pentru

progres, viitorul, apare în mod pregnant când ne referim la civilizația și cultura contemporană a poporului iranian.

Continuitatea multimilenară într-un punct esențial de contact între est și vest explică multe din caracterele actualei civilizații iraniene. Istoria găsește pe vechii locuitori în așezări stabile, mai puțin pe podișurile aride din centrul Iranului, cât pe versantele celor trei șiruri principale de munți care brăzdează țara de la vest la est în nord (*Elburz*), de la nord-vest spre sud-est în centru (*Zagros*) și de la vest la est în sud (*Mokran*). Deplasările succesive ale capitalelor dinastiilor regente — din jurul *Sirazului* (în sud) peste *Isfahan* (în centru), *Ecbatana* (în vest, actualul Hamadan) și *Tabriz*, spre *Teheranul* contemporan, au făurit în aceste puncte importante formații urbane care și-au păstrat pînă astăzi caracterul de puncte nodale ale activității economice și ale vieții sociale. Nici valul nimicitor al migrațiilor mongole n-a izbutit să modifice aceste structuri, care și-au dovedit trîinicia; în rare cazuri populațiile și-au părăsit vetrele, devenind nomade, pînă în zilele noastre, când statul iranian le oferă condiții și duce o acțiune susținută pentru a le convinge să se fixeze.

Ni se pare a detecta în fapte ca cele semnalate o înclinare naturală a poporului iranian spre ocupații sedentare, ceea ce a creat condiții prielnice pentru dezvoltarea culturii pămîntului. În adevăr, iranienii sînt din antichitate vestiți prin aptitudinile lor pentru grădinărie, cum ne înfîmează istoria și cum putem vedea în toate orașele și satele lor, ca și în dragostea exprimată în artă pentru arbore și floare. În culturile de cîmp, irigațiile dau rezultate excepționale nu numai pe ogoarele de orez și de plante subtropicale spre coasta Mării Caspice, dar și în oazele de pe piemonturile sudice și estice, unde iranienii continuă și azi, peste secole, tehnici deosebit de ingenioase de captare a izvoarelor subterane și de transport al apelor pe distanțe de zeci de kilometri, pentru a le folosi la irigarea culturilor. Aceste conduite (cînat) ale căror puncte de control și aerisire apar din avion ca misterioase alinieri de enorme monticule, dau un aspect specific peisajului iranian în jurul Isfahanului sau Yesdului.

Problema relațiilor umane din agricultură constituie un punct principal al acțiunilor de modernizare a Iranului și de democratizare socială urmărite prin programul elaborat acum nouă ani de Șahinșahul Reza Pahlavi, ale cărui merite au fost cinstite de Universitatea noastră prin acordarea titlului de doctor honoris causa. Istoria a lăsat moștenire în agricultură relații sociale cu caracter pregnant feudal: într-o țară unde mai puțin de un sfert din suprafața pămîntului e arabilă, proprietatea rurală, în bună parte și apa pentru irigații, se afla în mîna marilor posesori agricoli, cei mai mulți dintre ei absenteiști, pămîntul era lucrat în dijmă, în condiții spoliatoare, de către o masă țărănească, lipsită de cele mai rudimentare unelte.

După încheierea, anunțată de curînd, a unei prime faze de reformă agrară care și-a propus să treacă pămîntul în proprietatea celor ce-l muncesc efectiv, într-o a doua etapă statul încurajează și susține organizarea cooperatistă a țărănilor, cu scopul de a asigura o cultivare rațională, cu mijloace mecanizate.

În acest domeniu, indispensabil unei agriculturi moderne, s-a manifestat de la început colaborarea economică româno-iraniană atît prin furnizarea de tractoare, a căror prezență pe ogoarele iraniene face plăcere călătorului, cât și prin realizarea de prin 1968 a uzinelor din Tabriz, cu o producție finală de 10.000 tractoare anual.

Principala bogăție a țării o constituie petrolul. Iranul este al șaselea mare producător de petrol din lume, cu 6% din producția mondială și cu largă participare la comerțul internațional, spre care merge 95% din producție, asigurînd

circa 3/4 din totalul fondurilor valutare iraniene. Exploataările se concentrează în partea de sud-est a țării, cu conductele de transport orientate spre portul Abadan, unde se află unul din cele mai mari complexe de rafinare din lume și de unde produsele își iau, prin Golful Persic, drumul spre toate colțurile globului. Pe bună dreptate specialiștii iranieni consideră însă că trebuie amplificate eforturile de valorificare superioară industrială a acestei mari bogății naționale care este petrolul. Alte rezerve, cele de gaze naturale, au început să fie utilizate de cîteva ani atît pentru aprovizionarea orașelor, cît și pentru o dezvoltare accelerată a industriei petrochimice, la care va contribui și petrolul.

Numeroase alte zăcămintе, de cărbuni și minerale utile, permit dezvoltarea atît a sistemului energetic, cît și a bazei industriale, pentru care Iranul face apel la colaborarea cu alte state și la capital străin. În jurul Teheranului există unități industriale de asamblare de mașini și motoare. La Isfahan a început să producă o uzină siderurgică cu capacitate finală de 1,2 milioane tone, se înalță o altă uzină de aluminiu cu 50.000 de tone capacitate anuală. În energetică, în ultimii ani, cîteva mari hidrocentrale aduc, pe lîngă energie electrică, prețioase contribuții la irigații și la alimentarea urbană cu apă, acest element care în condițiile Iranului constituie un bun gospodărit cu multă grijă.

Asemenea însemnări fugare asupra agriculturii și industriei iraniene nu-și pot propune decît să sugereze imaginea unei economii în care consemnăm o puternică mișcare pentru modernizare, pentru crearea de bunuri mai multe, mai variate, mai la îndemîna unei populații ale cărei solicitări sînt în continuă creștere. Vechi tradiții artizanale renumite în lume, ca țesutul covoarelor sau baterea metalului și pielei, se încadrează armonic în noua imagine a țării. Inițiativele Șahinșahului în cadrul așa numitei « revoluții albe » decretată în 1963, susțin și impulsionează asemenea activități promovînd cultura și știința, și, prin acestea, formarea conștiinței drepturilor și îndatoririlor cetățenești. În mod firesc școala s-a așezat în centrul acestor preocupări. Ca moștenire a vicisitudinilor istorice analfabetismul cuprindea acum 2—3 decenii aproape întreaga populație rurală. Astăzi sînt cunoscute în lumea întreagă eforturile considerabile făcute de statul iranian pentru dezvoltarea școlii elementare și pentru alfabetizarea maselor populare, cu impresionante rezultate. Puternica mișcare educativă a avut drept rezultat dezvoltarea de noi metode pedagogice, specifice, cu folosirea progresului tehnic (ca de exemplu utilizarea pe scară largă a mass-media) și crearea în serviciul școlii populare a unor noi tipuri de activități, cum e de exemplu « Armata educației » în care orice tînr care și-a încheiat studiile medii se obligă, în această formă originală de stagiu militar, să activeze timp de 14 luni ca învățător al unei școli și unui sat iranian. Experiența iraniană în domeniul școlii a găsit un larg ecou în toate țările în care problemele dezvoltării sînt similare cu cele din Iran — în Asia și Africa mai ales — conferind Iranului și în acest domeniu un bine-meritat prestigiu internațional, concretizat în 1964 prin organizarea la Teheran (sub auspiciile UNESCO) a Congresului mondial de luptă împotriva analfabetismului.

O puternică amplificare a căpătat în aceeași perioadă învățămîntul secundar, apoi învățămîntul profesional și cel superior. Iranul are astăzi 6 universități, două la Teheran, apoi la Isfahan, Siraz, Tabriz, Ahwâz, de tip diferit ca apartenență și organizare: unele universități sînt de stat și de model european — continental (francez); două sînt private (una din cele două de la Teheran și cea din Siraz), iar una (Siraz) experimentează modelul de campus american. În Teheran a luat ființă în 1966 o Universitate tehnică, al cărui sediu final va fi Isfahan. Pe lîngă universități, există numeroase colegii și institute profesionalizate; cel mai

mare este Institutul de tehnologie din Abadan, orientat mai ales spre industria petrolului. Numărul studenților a ajuns în ultimul an la aproape 37.000 (1962=24.500), la care se adaugă încă circa 21.000 de studenți care studiază în străinătate. Se fac eforturi pentru orientarea studenților spre discipline tehnice.

În peisajul culturii contemporane a Iranului se încadrează în mod organic măturii prestigioase ale trecutului. Prin colaborarea arheologilor și istoricilor iranieni și străini, în același timp cu o însemnată contribuție financiară a statului, continuându-se lucrările începute de la sfârșitul sec. XIX-lea, imensul șantier arheologic de la Persepolis a dezgropat din nisipuri vestigiile uriașului palat al lui Darius; alte urme glorioase ale dinastiei ahemenizilor apar la Pasargades, la aproape 2.000 m înălțime, la Susa, Naqş-Rustam. Între ele, poate cea mai impresionantă prin simplitate este mauzeul lui Cyrus de la Pasargades, pe al cărui frontispiciu legenda antică, transmisă de Plutarh, pune o inscripție de clasică rigoare și demnitate: « Omule, oricine ai fi și de oriunde ai veni, pentru că știu că vei veni: sînt Cyrus, care a întemeiat imperiul persanilor. Nu-mi refuza pentru această pricină petecul de pămînt care-mi acoperă osemintele ».

În acest cadru natural și istoric pe care imaginația noastră îl întregește cu fantasticul, real pe vremuri, al grădinilor luxuriante și al strălucitoarelor ornamente, s-a comemorat aniversarea a două milenii jumătate de la fondarea imperiului ahemenid, reînviind amintirea gloriei unui Cyrus, Darius, Xerxes sau Artaxerxes.

Deabea după alte 15 secole civilizația și cultura persană au edificat monumente materiale care să poată rivaliza cu epoca vechilor ahemenizi. E drept că există, poate din vremuri și mai vechi, turnurile zise ale tăcerii, monumente de rugă și funerare, durate de zoroastrieni, folosite și astăzi, în jurul Isfahanului și Yazdului, de puținii adepți credincioși acestei vechi religii, ai cărei aderenți au emigrat în marea lor majoritate prin secolul al VIII-lea în India. Aceste monumente așezate pe înălțimi greu accesibile, rămîn, cu toată silueta lor impunătoare, izolate, inspiră timiditate, prin straniile ceremonii ale unei colectivități care se vrea pură, neîntinînd apa, pămîntul și aerul. Impulsul islamic însă și contactul direct cu lumea arabă dau un conținut nou aptitudinilor native pentru artă ale înzestratului popor iranlian. Capodoperele arhitectonice care iau naștere în secolele X-XIX stîrnesc admirația mereu înnoită a umanității, fie că e vorba de uriașele construcții de moschee, fie de construcții civile, de epocă mai recentă, din vremea Safanizilor (sec. XVI-XVIII), cum ar fi palatele nobiliare sau caravan-seraierurile din interiorul bazarelor sau de prin popasurile de călătorie.

Ceea ce frapează și încîntă în aceste construcții înrudite cu cele din lumea arabă, dar diferențiate de acestea printr-o genialitate proprie armoniei ansamblurilor arhitecturale, e feeria culorilor în faianță, ceramică și mozaic, în care predomină toate nuanțele de albastru într-o infinită bogăție de motive ornamentale, geometrice, florale sau animaliere cu o curgere continuă, mereu surprinzătoare a curbelor în care se încrustează, albe sau aurii, ele însele șerpuitoare, caracterele ovale ale inscripțiilor. Fantezia artistului reia și variază neobosit motivele, le multiplică în noi și neașteptate arabescuri.

Atracția iranlianului pentru culoare o demonstrează și construcțiile civile, la Isfahan de exemplu, grațiosul palat al celor 40 de coloane (de fapt 20, dublate de luciul lacului din parc) sau în feeria multiplicată prin oglinzi de la palatul Gules-tân din Teheran. Interioarele colorate ale unor asemenea monumente se orientează spre motive umane, fie în fresce largi, cu tematică de legendă sau istorică, fie în miniaturi delicate, închinete scenelor de iubire, jocului de cîmp sau vieții de societate. Sînt motive care domină ilustrația manuscriselor sau a cărților — și

aceasta e una din marile contribuții iraniene la arta mondială — după cum domină și pictura contemporană, chiar atunci când se orientează realist.

Originalitatea arhitecturii și artei iraniene s-a relevat cercurilor europene târziu, o dată cu romantismul, care i-a recunoscut genialitatea; anterior, deși cunoscute, ele erau confundate cu cele arabe sau, mai adesea, văzute numai ca note îndepărtate, exotice. În acest spirit se reflectă lumea persană din secolul al XVII-lea — dintr-un moment de înalt prestigiu economic și politic în timpul Șahului Abbas — în descrierile de călătorie, de exemplu la umanistul călător Adam Olearius: oamenii și locurile, civilizația lor sînt considerate cu avidă curiozitate, dar fără vreo afinitate electivă. Marele mesager al numelui și renumelui persan este însă, încă de pe atunci, literatura, care are o neobișnuită forță de acțiune asupra omului iranian pînă în vremurile contemporane, ceea ce justifică, credem, încercarea de a profila spiritualitatea colectivității prin trăsăturile artei literare a marilor ei reprezentanți. În secolul la care ne referim poezia persană încheiase epoca sa clasică, începută încă din secolul al X-lea cu Firdûsi ($\pm 935 - \pm 1020$), al cărui *Sâh nâme* (« Cartea regilor ») a însemnat pentru poporul iranian, pînă în zilele noastre, în momentele sale de glorie și de restriște, punct de raliere pentru rememorarea faptelor mărețe ale trecutului, de la începuturile istoriei sale pînă la căderea dinastiei Sasanizilor (651 e.n.). E vorba de o epopee națională de inegalabile dimensiuni (aproape 60.000 distihuri) în care grija pentru puritatea limbii (față de influențele arabe mai ales) se împletește cu un măiestrit dar de caracterizare și individualizare a eroilor. Alte teme, de legende sau biblice, ca cea despre Iusuf și Sulaika, în care Firdûsi își arată talentul de narator și de pătrundere psihologică, vor fi mereu reluate mai târziu (secolul XV-lea) de *Djâmi*, de pildă, (1414—1492), ultimul poet epic din această perioadă de clasicism, deosebit de productiv, cu ecouri și înrăuriri care s-au răsfrînt pînă spre India și Turcia. De o și mai largă popularitate s-a bucurat *Sâdi* (1184—1283) V-lea ilustru călător, din India pînă în Maroc (legenda îi atribuia 90 ani, din care 30 de școală, 30 de pribegie, 30 de meditație și creație), poet și dascăl, gata oricînd să consilieze în versuri și proză, admirabil cunoscător al năravurilor umane, îndrăgostit concomitent de oameni, de petrecere, dar și de înțelepciune. Greu de conciliat desigur, asemenea tendințe dau viață, de multe ori și umor, gazeturilor din *Divan* ca și povestirilor din *Bustân* («Livada») și *Gulistân* («Grădina trandafirilor»), principalele sale opere. *Gulistân* a fost prima operă literară persană cunoscută în Europa, cu fragmente traduse în franceză (1631) și germană (1634). În 1651 Gentius publică o ediție bilingvă, persană și latină.

Aproape un secol după *Sâdi* apare cel mai mare liric al perșilor, *Hafiz* ($\pm 1320 - 1389$) ale cărui poezii, adunate postum în *Divan*, elogiază iubirea, vinul și natura, aruncînd însă asupra lor un văl de reflexiune care le spiritualizează și le relativizează, astfel încît, pînă la urmă, gîndurile poetului pot trezi, așa cum s-a și întîmplat, și interesul mysticilor, care le dau interpretări proprii. Hafiz cizelează pînă la perfecțiune gazetul, formă cu care poezia persană a îmbogățit tezaurul mondial, împreună cu catrenul (*robai*) al cărui maestru, « regele înțelepților », *Kayyam* (sec.XII-XIII), îmbina un anacreontism delicat cu preocupări de matematică și astronomie.

În cultura europeană Hafiz a avut șansa să fie încetățenit de Goethe, care, plecînd de la traducerea sa, neîndemînată a lui Hammer-Purgstall, lărgindu-și însă apoi cu meticulozitate de savant informația asupra întregii literaturi clasice persane, intuiește congenial vastitatea și profunzimea ineditului univers de imagini și forme poetice în care își va masca idila de la Gerbersmühle cu Marie-Anne-Suleika. Sub acest prestigios patronaj își vor desfășura mai târziu activitatea

poetii traducători — între ei Rückert și Platen. Între cele două războaie apar apoi numeroase traduceri din literatura contemporană iraniană, romane mai ales, ale unei generații de scriitori cu puternice accente acuzatoare la adresa inechității unei societăți închistate, așa cum am văzut, în feudalism, în care marea masă a poporului era ținută departe de binefacerile civilizației.

Poezia clasică iraniană și reprezentanții ei beneficiază de-alungul timpului, de un inegalabil prestigiu, fapt remarcat cu uimire de toți călătorii și de cercetătorii culturii iraniene contemporane. Monumentele funerare ale unui Sâdi, Hafiz sau Kayyam sînt pentru iranieni adevărate locuri de pelerinaj. Poezia acestora, transmisă oral din generație în generație, face ca țăranul iranian, chiar lipsit de lumina cărții, să cunoască strălucita pleiadă a scriitorilor clasici, să posede un fond de sentențe din Sâdi sau Djâmi, cu care-și sprijină argumentele sau, adevărat rapsod, să recite pasagii întregi din epopeea lui Firdûsi. Această prezență a literaturii clasice a fost favorizată de faptul că limba s-a menținut neschimbată de-a lungul veacurilor; ea a fost atît de vie, încît — la sfîrșitul secolului al XIX-lea, de exemplu, și în anii '30 — a dus la violente polemici în lumea literară între tradiționaliști și moderniști. Găsim aici o expresie impresionantă a permanenței geniului iranian care, în timp și pe deasupra lui, a știut să se regăsească, să se identifice cu cele mai prețioase manifestări ale spiritualității naționale. Aceste valori stau astăzi la temelia drumului spre prosperitate spre care tinde poporul iranian.

Cea mai mare parte a ilustrațiilor din grupajul iranian provin din colecția Bibliotecii și Cabinetului de Stampe al Academiei RSR, cărora le mulțumim, pe această cale, pentru deosebita amabilitate cu care ne-au pus la dispoziție, spre reproducere, manuscrise cu miniaturi de excepțională însemnătate, ediții rare și prețioase gravuri de epocă. Reproduserile de la paginile 24 și 28 se datorează bunăvoinței Bibliotecii Centrale de Stat căreia îi adresăm mulțumirile noastre.

Hafiz, Khayyam și Occidentul

Dintre clasicii persani, Hafiz rămâne cel mai cunoscut, numele lui făcând în primul rînd autoritate printre orientaliștii și traducătorii europeni. Odată cu publicarea de către Fitzgerald a binecunoscutei versiuni engleze din catrenele lui Omar Khayyam, traduceri și studiile dedicate acestuia ajung însă să egaleze și chiar să depășească volumul celor consacrate lui Hafiz. Răspîndirea operei lui Omar se datorează mai cu seamă unei cereri a gustului public, influențat mai puțin de poemele lui Omar Khayyam în sine, cît de conjunctura creată în jurul acestuia de strălucitele versiuni moderne începute o dată cu Fitzgerald.

Pînă la descoperirea lui, în a doua jumătate a secolului XIX, s-ar putea spune că Omar Khayyam era puțin cunoscut ca poet, și nu numai în Europa, dar chiar în propria sa țară. Hafiz, spre deosebire de Omar Khayyam, n-a avut parte de «descoperitori» ca Fitzgerald, care să-l traducă și să-i facă numele cunoscut în lume. Studiile și traduceri din Hafiz au fost inspirate exclusiv de valoarea intrinsecă a poeziei sale. În cazul lui Omar, scepticismul și pesimismul scriitorului, laconismul cu care aceste sentimente au fost exprimate, au reprezentat tot atîtea motive pentru care poezia lui s-a dovedit mai lesne de înțeles și mai delectabilă: într-adevăr, ea nu presupune neapărat o cunoaștere aprofundată a terminologiei și tehnicii poetice persane. Catrenele lui Omar Khayyam s-au zămislit în ceasuri de tihnă, ca strălucite digresiuni ale unei inteligențe savante, — mai curînd eliberare a unor sătri de spirit, decît operă de profesionist al poeziei. De aici și unicitatea lor în decorul literaturii persane.

Gazelurile lui Hafiz sînt în schimb expresia unei organice legături cu o tradiție poetică străveche, familiară marelui public din țara sa, tradiție pe care însă poetul a transformat-o, infuzîndu-i suflul său inovator. Poezia lui Omar Khayyam se apropie mai mult de forma lirică pură, pe înțelesul oricui și independent de cunoașterea istoriei culturii și a poetice respective. Opera lui Hafiz crește dimpotrivă din însuși miezul poeziei persane, folosind din plin toate resursele tehnicii ei tradiționale. Tocmai de aceea, în traducere, Hafiz suferă cel mai mult. Regulile poeziei persane reprezintă în sine o lege severă, foarte anevoie de transplantat în forme delectabile în sfere de cultură străine.

Europa avea să audă prima oară de Hafiz din paginile scrise de vestitul călător Pietro Della Valle (1585—1652), care revine din Orient în 1626; relatarea călătoriei sale sub formă de scrisori adresate prietenului său Mario Schipano, apare începînd cu anul 1650. O traducere franceză vede lumina tiparului între 1661 —și 1665.

* Henri Brome: *Two Studies in the Relations of Hafiz and the West*, 1968.

Della Valle atinge în treacăt, pe lângă datele geografice, istorice, etnografice, și câteva din problemele literaturii persane, devenind astfel cel dintâi cunoscător, într-un sens de bună seamă limitat, al acestei ramuri de literatură în Europa. Dotat cu un acut spirit de observație, Pietro Della Valle menționează astfel prezența poezilor de curte pe lângă șahii Persiei, obicei care, în ochii călătorului, îi apropie pe aceștia de cezarii Romei. El însuși poet ocazional, și temeinic cunoscător al limbii persane, Della Valle mărturisește, că, împins de curiozitate, s-a străduit să compună stihuri respectând canoanele poeziei persane; în *Viaggi*, pe două pagini pline, el explică și motivele pentru care a abandonat aceste încercări în limba persană. Hafiz e poetul prețuit cel mai mult de Pietro Della Valle, care istorisește și vizita sa la Shiraz, la mormîntul scriitorului.

Dar avea să trebulască un veac și jumătate, ca Europa să ajungă a recunoaște în Hafiz pe unul din cei mai însemnați poeți ai lumii. În secolul lui Della Valle, al lui Meninski¹ și Thomas Hyde², reprezentările europene despre comorile literaturii persane rămîn încă foarte imperfecte. Referirile sporadice, și cele câteva traduceri ocazionale, n-aveau cum, ele singure, să așeze lucrurile în adevărata lor lumină, cu atît mai mult cu cît intrau în joc și numeroase prejudecăți, curente în epocă, cu privire la răsăritul islamic. Începutul aprecierii culturii persane în Europa se face abia după 1750; în a doua jumătate a secolului XVIII, materialul despre Persia se acumulează într-un ritm tot mai intens. Umaniști³ fascinați de noutatea acestui cîmp de cercetare încep atunci să apară dintr-odată în mai multe țări, în primul rînd în Anglia, a cărei celebră *East India Company* dăduse prilej unei cunoașteri nemijlocite a Indiei și Persiei. Eruditul William Jones, înalt funcționar britanic la Calcutta, este un strălucit exemplu al acestei preocupări; numeroasele sale studii despre culturile orientale și Persia, și, în primul rînd, celebra sa antologie *Poeseos Asiaticae Commentariorum Libri VI* (1774) a jucat un rol de o covârșitoare însemnătate în răspîndirea cunoașterii literaturilor Răsăritului. Numeroși alți lingviști și orientaliști pasionați sînt, în acel veac, un fenomen cu totul nou, și fără precedent în istoria mai recentă a Europei. În sfera culturii germane, de pildă, austriacul Hammer-Purgstall (1774—1856) introduce cel dintâi publicul la cunoașterea literaturilor orientale; traducerea lui din Hafiz și cunoscuta sa operă *Fundgruben des Orients* (1809—1818) au însemnat practic actul de naștere al orientalistice germane ale cărei ramificații aveau să înflorească mai apoi pînă la Goethe și Hofmannsthal. (...) Începutul secolului al XVIII-lea cunoscuse, în felul lui, un «orientalism» decorativ. După cum se știe, Montesquieu și Voltaire investmîntaseră uneori personajele în robe persane. Antoine Galland (1646—1715) izbutise o frumoasă adaptare franceză a celor o mie și una de *Nopti Arabe*, în douăsprezece volume, publicate eşalonat între 1704 și 1717; dar acestea toate constituiau doar glosse superficiale. Vederi asupra Orientului mai importante și mai adînci decît acelea ale lui Montesquieu, apar pentru prima oară în Germania, unde aveau să se reflecte pentru prima oară, conștient și în adîncime, trăsăturile acestei componente majore a literaturii universale. Anglia stabilise cu Orientul și Persia contacte din cele mai directe, absorbînd la fața locului un foarte mare volum de informație mai mult sau mai puțin brută; Europa prelua acest tezaur decantîndu-i înțelesul și tălmăcindu-i mesajul. Schlegel, în pofida numeroaselor sale idei utopice, e cel ce avea să stabilească primele capete de pod. Herder avea să continue, aprofundînd reflexul în cultură al Persiei milenare. Dar, în această privință, Goethe avea să joace rolul decisiv.

¹ Meninski: *Linguarum Orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae Institutiones*, 1677.

² Thomas Hyde: *Historia Veterum Persarum*, 1760.

EXOTISMUL PERSAN în literatura germană

Literatura persană a intrat în circuitul supranațional al literaturii universale abia pe la începutul secolului al XIX-lea și atunci doar cu ceea ce supraviețuise din bogăția acumulată de-a lungul mileniilor. Căci, în cursul invaziilor mongole din secolul XIII, fuseseră distruse nu numai palatele regale — adevărate paradisiuri — și nenumărate comori de artă, dar și cantități imense de manuscrise artistice migălite și de documente literare care au căzut pradă tăvălugului crotopitorilor și flăcărilor ațîțate de demonul războiului. Firește că și literatura evului mediu european a absorbit indirect unele influențe ale literaturilor orientale, și, printre ele, și ale literaturii persane, dar nediferențiat, toate alcătuiind o ambianță fabuloasă și nebuloasă, ai cărei vehiculatori au fost, deopotrivă, arabii și cruciații. Multe din romanele jucătorilor germani din secolul al XII-lea (Alexanderlied, Herzog Ernst, Salman și Morolf etc.) sau din cele ale romancierilor cavaleri ai secolului al XIII-lea (Wolfram von Eschenbach) își poartă cetitori într-un orient întrevăzut ca o țară a misterelor și minunilor. Iar unii dintre romancierii și dramaturgii secolului al XVII-lea (Andreas Gryphius, Heinrich Anselm Ziegler, Eberhard Werner Happel) reflectă preferințe pentru teme sau locuri orientale, dar preferințele lor sînt formale, simplu tribut adus modei, căci nu lăasă să se vadă o pătrundere mai adîncă sau o asimilare a spiritului fenomenului social-cultural oriental. N-au lipsit, firește, nici unii călători care au trecut prin Persia — ca Benjamin de Tudela (între 1159 și 1173), Marco Polo (la 1271), iar în primele trei decenii ale secolului al XVII-lea englezii John Cartwright, Joseph Salbancke, Sir Dodmore Cotton, spaniolul Figueroa și suedezul Bengt Oxenstierna — și dintre care unii au descris în jurnale de călătorie cele văzute, dar nici unul n-a deschis calea către receptarea literaturii persane.

Primul contact german direct cu realitățile și cultura poporului persan îl întîlnim în opera lui Adam Olearius, un vestit savant german care participă

între 1635 și 1639, ca secretar, la o călătorie diplomatică de la Gottorp din Schleswig-Holstein peste Moscova pînă la Ispahan în Persia. La întoarcere, publică în 1647 un bogat și interesant jurnal de călătorie în limba germană *Offt begehrte Beschreibung Der Neuen Orientalischen Reise* [Ades dorita descriere a noii călătorii orientale], care se bucură de larg succes și rămîne, pentru mai bine de un secol, principala sursă de informație în legătură cu Persia, fiind tradus în limbile franceză, engleză, olandeză și italiană. Despre acest jurnal, Goethe avea să spună că este «cît se poate de agreabil și instructiv». În 1654, Olearius dă prima traducere în limba germană, după original, a lui *Gulistan* (a doua ediție, din 1660, sub titlul de *Persianischer Rosengarten* [Grădina persană cu trandafiri], în care — cum se spune în prefață — «perla binefăcătoare a învățăturii bune este înșirată pe firul expresiei frumoase, iar doctoria amară a sfatului bun este amestecată cu mierea delicatului ornament retoric, pentru ca cetitorul să nu fie nemulțumit, iar cartea să nu piardă șansa unei bune primiri». Tălmăcirea lui Olearius întîmpină o bună primire din partea publicului german — care gusta intens, în acea vreme, înțelepciunea proverbelor și sentințelor — și inaugurează contactul direct dintre literatura germană modernă și poezia persană; acest contact va fi intensificat în secolele următoare și va deveni fecund mai cu seamă prin fericita împerechiere a spiritului și culturilor apusene și răsăritene din *Divanul occidental-oriental* al lui Goethe.

Interesul pentru literatura orientală, în general, și pentru cea persană, în special, caracterizează și poezia iluministă; precedați, în Franța, de Rousseau și Voltaire, Albrecht Haller și, mai ales, Christoph Martin Wieland cultivă satira, critica culturii și intenția didactică în travestiu și ambianță general-orientale. Mai adînc în receptarea culturii orientale și — diferențiat — persane merg Johann Georg Hamann și, mai cu seamă, Johann Gottfried Herder care, cîștigat de ideea nouă de literatură universală, cere, în spiritul idealului umanității ce domină întreaga epocă și propria sa creație literară, ca noțiunea de conștiință a culturii să fie extinsă și să cuprindă și cultura și literatura popoarelor din alte continente. În acest sens se ocupă de începuturile poeziei umane, pe care le întrevide în creația epico-lirică ebraică și în vechea literatură indiană; iar în 1792, Herder publică, sub titlul *Blumen aus Morgenländischen Dichtern gesammelt* (Flori adunate din poezii orientale), traduceri din maximele lui Saadi și din lirica lui Hafiz. Dar, receptiv mai ales la aspectul moralizator-didactic — din perspectiva intelectualității occidentale —, Herder rămîne insensibil la specificul și sensibilitatea spiritului oriental, la valorile estetice, rafinat estomplate, și la inventivitatea versificației unui Hafiz.

Animați de imperativul unei «progressiven Universalpoesie» și antrenați de nostalgia refugierii în epoci depărtate în timp și spațiu, romanticii pășesc pe calea schițată de Hamann și Herder, căutînd în Orient începuturile culturii umane. Atitudinea lor, însă, este complet diferită, în sensul că ei visează o nouă renaștere, care să nu se mai întemeieze pe moștenirea culturii antice greco-

latine, ci să răsară și să înflorească din țarina rodnică a poeziei și mitologiei orientale, ca o nouă valoare culturală, o nouă auroră a poeziei capabilă să le aducă salvarea și să-i poarte spre noi idealuri, pe noi culmi. Cu acest gând se apropie Fr. Schlegel, curînd după 1800, de poezia persană și indiană și, în scurtă vreme, toate revistele romantice (*Europa*, *Polychordia*, *Prometheus* etc.) încep să publice cu o frecvență surprinzătoare traduceri din literaturile persană și arabă.

Meritul de-a fi făcut pasul de la receptarea pasivă, prin traduceri, către o literatură orientalizantă originală și productivă îi revine lui Goethe. Adept, și el, al ideii de literatură universală și al universalismului spiritual și cucerit de cultul romantic al exotismului oriental; Goethe — care trecea de la moartea lui Schiller (1805), ca mai toți poeții epocii, printr-un fel de metamorfoză organică de depășire a idealului clasicist — se lasă cuprins de febra orientală, mai ales după ce citește *Divanul* lui Hafiz (în traducerea lui J.v. Hammer, 1812-13), și pătrunde mai adînc în poezia persană prin lecturi asidue din Saadi, Ferid-ed-dîn Attar, Firdusi, Geami, Nisami, Kabus, etc. Simțindu-se atras îndeosebi de Hafiz, cu care are afinități multiple, Goethe intră în haina lui și — după o documentare amplă din Marco Polo, Olearius și diferiți orientaliști mai vechi sau contemporani (mai ales « *Istoria frumoaselor arte retorice ale Persiei* » de J. Hammer apărută în 1818) — întreprinde o adevărată « Hegiră » poetică, refugiindu-se (într-o vreme de mari frământări politice pentru Germania și Europa occidentală) în orientul persan, cu intenția de a uita de prezentul sumbru și amenințător. Rezultatul acestei « Hegire » este *West-östlicher Diwan* (*Divanul occidental-oriental*, 1818) care, în ciuda caracterului său de lirică senilă, contemplativă și reflexivă, trădează o « reîntinerire temporară » a titanului din Weimar. *Divanul* împletește, într-o superb de armonioasă și complexă sinteză, trăiri sentimentale proprii (episodul Marianne-Willemer — Suleica) cu atmosfera adînc înțeleasă și oglindită a spiritualității vieții persane, prin vălul diafan al căroa se străvede însă atitudinea poetului față de aspectele sociale și culturale și mai ales față de îngustimea absolutistă și mic-burgheză a « mizeriei germane », din acea vreme. Sinteza de substanță, realizată de Goethe din elemente orientale, antice, creștine și germane moderne, pornește dintr-o adînc resimțită analogie conesențială, în care retrăirea spiritului lui Hafiz și adaptarea afectivă la atmosfera orientală se echilibrează cu cultivarea conștientă a moștenirii culturii apusene. Fără a-l reduce pe Hafiz la proporțiile unui Anacreon persan — cum i s-a reproșat —, Goethe descifrează în el și redă chiar și mistica lui simbolică, dar într-o tonalitate europeană și prin prisma modernului său sentiment al naturii, astfel încît adesea caracterul simbolic abia transpare prin glorificarea plăcerilor vinului și ale dragostei. Iar dacă stilul *Divanului*

Fabulă persană (ediție bilingvă) : *Anthologia persica seu selecta e diversis Persis auctoribus in latinum translata*, Viena, 1775. ►

شتر

شتری مهار در پای کشان در صحرا می چرید موشی بوی رسید و درآ بی
خداوند دیده حرصش بر آن داشت که مهارش گرفت و بخانه خود
روان شد شتر تیز از آنجا که فطرت او مغلطور بر انقیادست و جبلت او
مجبول بر عدم مخالفت و عناد با او موافقت کرد چون بخانه وی
رسید سوراخی دید بغایت تنک گفت ای محال اندیش این چه
بود که کردی خانه تو چنین خرد و جتّه من چنین بزرگ نه خانه
تو ازین بزرگتر تواند شد و نه جتّه من ازین کوچکتر میان من و
تو صحبت چون در گیرد و مجالست چون صورت بدهد

قطعه

چون روی راه اجل ازین سان که می بینم ترا
در قفا از بار حرص و آزار اشتوروارها
باز خویش را چیزی سبک گردان که نیست
تنگدای کور را کنجایی این بارها

FABULA XVI.

Camelus.

Camelus constrictis vinculis pede, pascebat in campo. Delatus forte eodem Mus, Camelum vidit incustoditum agere. In mentem subit Muri, Cameli funem apprehendere, atque in latibulum attrahere suum. Murem sequitur haud grauate Camelus, natura sua obsequens, & cuius indoles omnis contumaciae ita expers est, ut nullo plane modo obsistat, aut aduersetur. Ad muris latibulum quum peruentum est, foramen admodum angustum videt, & heus, ait, stolide quid egisti? nec enim ampliari cauum tuum, nec diminui corporis mei moles potest. Quae stabilis inter nos societas, aut omnino iungi consortium vllum potest?

Qua ratione aeternitatis iter aggredieris, aut quomodo ad illud te comparas? Si nunc graue cupiditatum onus in dorso gerentem video, haud secus, ac Cameli dorsum sarcinis oneratum. Fac te ipsum leues hoc aliquantum pondere, quia sepulcri angustiae onus hoc minime capiunt.

lui Goethe reflectă, prin aluzii și sevă metaforică specifică, impresia puternică de delicată sensibilitate și afectivitate persană, metrica și experimentele de strofe ori specii lirice orientale rămân — mai timid sau mai precaut — în granițele tradițiilor europene: încercarea de aclimatizare a gazelului nu duce, la Goethe, decât pînă la unele forme gazeloide foarte libere. Este o tentativă de inovare orientalizantă prudentă, care nu se aventurează încă prea departe de limitele terenului ferm al gustului german și care generează noi structuri și arhitecturi lirice occidental-orientale tipic goetheene.

Autoritatea cu care Goethe deschisese noul filon și curiozitatea trezită a publicului, fac ca noua cale să nu rămînă un simplu experiment sau să se termine într-o înfundătură. Traducerile fidele — tot mai numeroase — din poezia lirică, epică și gnostică persană alternează cu tălmăcirile îndrăznețe ce recrează originalele și cu creațiile originale orientalizante, adevărate pseudo-variații consubstanțiale și conformale pe teme imaginate, dar verosimile. Astfel e receptată creator acum nu numai substanța și ambianța poeziei persane, pe calea trasată de Goethe, dar sînt asimilate, aclimatizate și generalizate, cu drepturi de cetate depline, formele metrice și strofica poeziilor persane și arabe — dacă nu ne-am gândi decât la gazel, rubai, makame. Această preluare și încetățenire a strictelor forme strofice orientale se datorează în special lui Friedrich Rückert, care începe, încă în 1819, să cultive gazelul în prelucrări libere din *Divanul* persanului Mevlana Gelâleddîn Rumi, și lui August Graf von Platen care dăruie literaturii germane, în 1821, primele gazele germane originale, fără model oriental. Lirica imens de bogată a lui Rückert pendulează între împletirea formei orientale cu tematică, ambianță și concepții precumpănitor antice și creștine, ca în *Freimundgaselen* (1822), și pasișarea integrală a tematicii și spiritului persan, cu spumoasa lui veselie și vervă anacreontică, cu policromia patetică a imaginilor, cu stilul intens metaforic al lui Hafiz, ca în *Östliche Rosen* (1822). Experimentele lui Rückert includ și prelucrarea de teme și mediu persan în forme neorientale, ca în *Erbauliches und Beschauliches aus dem Morgenlande* (1837—38), precum și traduceri de legende și epopei orientale (*Morgenländische Sagen und Geschichten*, 1837), printre care *Gulistan*, *Baharistan*, *Iskandernamēh* și, mai ales, *Şahnameh* al lui Firdusi. Dar dacă, la Goethe și Platen, sursa principală, aproape exclusivă, era poezia persană, cu mici incursiuni în cea arabă, pentru Rückert poezia persană nu e decât o îngustă fișie din largul con al proiecteurului în a cărui lumină cuprinde, ca substanță și forme, aproape întreg orientul asiatic.

Ca și Rückert, la care orizontul oriental al poetului este sprijinit, extins și alimentat de cercetările și studiile orientalistului, August Graf von Platen începe prin a studia persana sub înrăurirea *Divanului* lui Goethe și a noii mode orientalizante. Apoi, în anii 1821—23, dă patru culegeri de poezie persană în care ipostazele poetului variază, mergînd de la originalitatea de mînuire a formelor și simbolicei orientale pentru un conținut occidental, antic sau creștin, din

Gaselen și *Lyrische Blätter*, peste identificarea absolută a poetului cu mentalitatea persanului musulman din *Vermischte Schriften* (1822), pînă la noua atitudine cristalizată în motto-ul volumului *Neue Gaselen* (1823): «Der Orient ist abgetan/ Nun seht die Form als unser an», care marchează integrarea definitivă a formelor orientale în gama poetei germane și mînuirea lor fără fundal sau aureolă persană. În restul operei sale, Platen rămîne încă puternic influențat de viața spirituală și afectivă a Orientului și îndeosebi a lui Hafiz, chiar dacă meritul lui stă, mai mult decît la Rückert, într-o magistrală reeditare a lor pe coordonate proprii, germane. Dar amploarea și profunzimea sintezei occidental-orientale din *Divanul* lui Goethe n-o mai atinge niciunul din ei.

Începînd din anii treizeci, însă, moda travestiurilor și a exotismului oriental pierde din importanță, poezia reîntorcîndu-se, adesea cu o notă militantă, la realitățile sociale și politice contemporane. Dar, dacă importanța poeziei orientalizante era la început — chiar și la Goethe — limitată la cercuri restrînse, deceniile următoare aduc, în ciuda unei plafonări a originalității și valorii estetice, o extindere a sferei de influență, mai ales prin Daumer și Bodenstedt. Spiritul lui Hafiz, așa cum fusese recreat și reactualizat de Körner, și mai ales, de Platen, devine dominant în creația lirică epigonală — minoră ca valoare, dar larg difuzată — a lui *Georg Friedrich Daumer* (1800—1875), care publică în 1846 «*Hafis, Eine Sammlung persischer Gedichte*». Departe de-a fi — cum s-a crezut o vreme — simple traduceri, ele cuprind o retrăire și tîlmăcire modernă a lumii simțămîntelor persanului. Deși forma, maniera și stilul lor par pe-allocuri autentic persane, se deslușește în ele un epicureism anacreontic antimistic și antiteologic, nu arareori cu poante politice de actualitate, care a entuziasmat pe un R. Wagner, un A. Feuerbach sau un J.V. Scheffel. Pe lîngă faptul de-a fi cultivat formele pure ale liricii persane, Daumer mai are meritul de a fi contribuit apreciabil și la adaptarea în special a gazelului la respirația metrică și poetică a poeziei germane. Mai bogată și policromă apare paleta orientală a poetului epigonal romanticizant *Friedrich Bodenstedt*, la care măiestria în mînuirea formelor orientale popularizate de Goethe, Rückert și Platen se împletește cu grația anacreontică, plină de spirit, a lui Hafiz și cu didacticismul poeziei gnomice persane, căruia îi conferă o notă de veselie pe-allocuri trivializată. Cunoscător al limbilor persană, georgiană, arabă și tătară, el recoltează un mare succes cu o culegere lirică pseudo-orientală, *Lieder des Mirza Schaffy* (1851), a cărei mistificare — amintind de Ossianul lui James Macpherson — a fost dezvăluită abia în 1874; apoi popularizează, într-o serie de parafraze foarte izbutite, reunite în culegerea *Aus Morgenland und Abendland* (Din Orient și Occident, 1882) poezia lirică și didactică a persanilor (Enveri, Firdusi, Rumi, Saadi etc.) a tătarilor, turcilor, georgienilor, cerchezilor și armenienilor, multe din tîlmăcirile sale intrînd, ca exemple devenite clasice, în toate antologiile orientale ulterioare.

Un alt epigon, continuator al tradițiilor clasice și romantice în cercul din München, poetul, dramaturgul și povestitorul *Adolf Friedrich Graf von Schack* se înscrie, și el, pe calea deschisă de Rückert și Platen și devine promotorul exotismului oriental în literatura germană de după 1850. Talent de o mediocră originalitate el excelează prin studiile științifice din domeniul orientalistice și, mai ales, prin traduceri din legende eroice ale lui Firdusi, (*Heldensagen des Firdusi*, I, 1851; *Epische Dichtungen des Firdusi* II, 1863) și din lirica străbătută de scepticism pesimist a lui Omar Khayyam (*Strophen des Omar Chaijam*, 1878). Deși în poeziile sale originale evită formele strofice orientale, pe care le consideră — sub aspectul implantării în poetica germană — ca simple mascarade, traducерile lui reactualizează și dezvoltă liber forma catrenelor și gazelilor persane. Așa cum Rückert și Platen au transmis în anii douăzeci, formele strofice persane și — în general — orientale întregii literaturi europene, Schack a avut înrîurire directă, în aceeași privință, asupra literaturii române. Prin traducerea sa ajunge George Coșbuc să-l cunoască pe Firdusi și să prelucraze, destul de liber, un pamflet al marelui poet oriental în remarcabila *Scrisoarea lui Firdusi către șahul Mahmud*, publicată doar o singură dată în timpul vieții poetului (în *Românul*, Arad, I, nr. 210 din 25 sept. / 8 oct. 1911) și precedată de-o notă explicativă referitoare la Firdusi și la conflictul său cu șahul Mahmud. Firește că, deși Coșbuc manifestă și în restul creației sale interes pentru teme și ambianțe orientale, tălmăcirea lui Firdusi de către Schack i-a oferit doar prilejul de-a da glas propriei răzvrătiri împotriva regelui Carol I și-a instituției pe care o reprezenta, de-a defini eternul conflict ireducibil dintre poet și despoți. Totuși alegerea lui Coșbuc nu pare să fi fost chiar întâmplătoare și poate că tot Schack — sau Rückert ori Platen — stă la originea atracției poetului bistrițean pentru forma pretențioasă a gazelului, pe care a încercat s-o reia și s-o adapteze metricei românești, în repetate rînduri. (cf. *Gazelurile Oamenii mă-nvinuesc* și *Picurii cu strop de strop* din «Balade și Idile», *Lupta vieții* din «*Fire de Tort*» etc.)

După Schack, exotismul orientalist, în general, și persan, în special, nu mai constituie o preocupare majoră pentru nici un poet sau scriitor german. Se mai pot cita unele nume de poeți sau scriitori minori, care s-au încercat, fără prea mare succes, și în această direcție, ca *F. Hermann von Hermannsthal*, *Heinrich R.v. Levitschnigg*, *Feuchtersleben*, *Löschke*, etc. De asemeni cultura persană mai apare incidental — mai ades ca o simplă componentă a sferei mai mari «orientale» — la personalități literare mai însemnate ca *Emmanuel Geibel*, *Heinrich Leuthold*, *Hugo von Hofmannsthal* etc. Iar genul descrierilor de călătorie, inaugurat de Olearius și continuat de *H. Stieglitz*, cu *Bilder des Orients* (1831—33 și de *Bodenstadt* cu *Tausend und Ein Tag im Orient* (1849—50), nu mai găsește reprezentanți demni de-a fi menționați.

Dar, lucru paradoxal, deși înțelegerea și deschiderea pentru Orient — nu numai ca o expresie a nostalgiei sau a cultului exotismului — rămîne o cucerire

definitivă și o componentă fermă a literaturii germane și — am putea spune chiar — europene, aceasta își va găsi din ce în ce mai puțin loc — sau cel mult sporadic — în creația originală de la naturalism încoace. Până și antologiile de lirică persană și orientală atât de numeroase în prima jumătate a secolului trecut, se răresc; doar un *Julius Hart*, cu *Persischer Diwan* (1887), un *Hans Bethge* cu *Hafis* (1910), un *E. Meier* cu *Morgenländische Anthologie* (1920) mai trec de baremul minim pentru rămânerea în câmpul vizual al literaturii peste decenli, măcar, dacă nu veacuri.

Cu toate acestea, chiar dacă între timp unii scriitori cu renume au combătut aprig moda orientalizantă și implicit, persanizantă — ca *W.v. Humboldt*, *Immermann*, *Fr. W. Weber* etc. —, unii fiind influențați, chiar ei înșiși, de poezia orientală, fără să-și dea seama — ca *H. Heine* și *R. Hamerling* —, totuși acest curent și-a îndeplinit cu prisosință rolul, nu numai prin îmbogățirea orizontului poetic cu domenii tematice și afective noi, cât mai ales prin dezvoltarea măiestriei în versificație și prin însușirea unei concepții mai libere, mai variate și mai rafinate în materie de metrică, de ritmuri și de forme strofice.

Offt begehrte Beschreibung
 Der Newen ORIENTALISCHEN
 R E I S E /

So durch Gelegenheit einer Holsteinischen
 Legation an den König in Persien geschehen:
 1542 Anno Worinnen 1710

Derer Örter vnd Länder / durch welche die Reise
 gangen / als fürnehmlich Rußland / Tartarien vnd Persien / sampt
 ihrer Einwohner Natur / Leben vnd Wesen fleißig beschrieben / vnd mit
 vielen Kupfferstücken / so nach dem Leben gestellt / gezieret.

Item
 Ein Schreiben des VöEdelnr. Johan Albrecht
 Von Mandelslo / worinnen dessen Ost Indiamische Reise ü-
 ber den Oceanum enthalten. Zusampt eines kurzen Verichts von jetzigem
 Zustand des eussersten Orientalischen Königreichs Trina.

Durch
 M. ADAMUM OLEARIUM, Ascanium Saxonem,
 Fürst: Schlesiwig-Holsteinischen Hoff-mathomaz.

et Hake
 1771.

Mit Röm. Kayf. Maj. vnd Churf. Durchl. zu Sachsen
 privilegium auff 10 Jahr bey Verlust Tausend Thlr. nicht
 nachzudrucken.

Schleswig / Bey Jacob zur Glocken. Im Jahr 1647.

Aceasta-i țara, unde rîd păsările toate,
Înaltul, unde duhul regesc păzește cuiburi,
Stăpînul slăvii-n visuri le despletește zborul
Și pe plugari în obște-nfrățită-i răsplătește.

Cu aceste versuri începe « Rapsodia iraniană », una din părțile marelui poem « AURORA BOREALĂ », compoziție orchestrală cu pretenții cosmologice, care descrie un pelerinaj imaginar prin tărîmurile luminoase ale Pămîntului, lucrare publicată de Däubler în 1910.

Traducerea de mai jos care evită rimele, din cauza dificultății de transpunere fidelă, reproduce fragmentul final: poetul, călare pe fabulosul armăsar Pegas, se îndreaptă într-un vîrtej de foc muzical spre țara sa de baștină.

RAPSDIA IRANIANĂ

Soția mea, spre tine alerg prin nori călare,
Să spulber orice cursă a libertății tale !
O, muzică, revarsă-ți în zare uraganul
Iar roibul meu spre tine prin noapte saltă-n troțot.

O stea ne-a deschis poarta spre inima ei blîndă,
Undindu-și fericirea cuprinde lumea noastră,
Și o cometă-n iureș de foc mă împresoară,
Aripile lui Pegas le sfarmă, le topește. —

Pustiul lumii încă mai arde sub copite,
Cu aripi de cometă semeț suind spre ceruri:
Da ! fastul asiatic din persice palate
Alb, radiant și liber de lut: răpit de Pegas.

Mai sus, mai sus ! Țîșnește din calul meu un licăr
O stea a veșniciei din forfota lumească:
Zbor ca Perseu, săgeată țișnind din arc ușoară,
Un cînt: chemat de zvonuri primare,-n foc de astre !

Mai sus, mai sus ! Trecută-i cea de pe urmă stîncă !
Surpat e, sub sfințitul miracol de copită,
Adîncul lumii-n tîndări, a cărui rană cruntă
Jar sîngerînd salvarea și ajutorul cheamă.

*Ce liber ! Eul unic descătușat din lanțuri :
Macină creasta ! Trepte de Ararat colțoase.
Pământu-n somn rămîne, ca scufundat în noapte,
Doar lumi mai scînteiază, create din el însuși.*

*Sub noi, departe, țara-mi natală se zbîrcește.
Și nici nu știu că-s una și bucuros cu zborul,
Simt doar aprinse muzici, de armăsar stîrnite,
O, cum la fel cu roua mă picură sudoarea !*

*Din veșnic jar de-obîrșii străluce-n aur calul.
În ceață, din sudoarea ce udă steaua noastră,
Strălimpezi, în coroane, se iscă curcubee,
În vii culori scînteie-n cristale-al meu cutreier.*

*Norii, prin nări de aur lung nechezați de Pègas,
Curînd se-nnobilează spre primăveri sonore,
Ce-mbie Araratul cu-ncremenite sloiuri :
Marginea stelei arde-n coroane-ntraripate.*

*O știu — abruptă, pură, briliant al lumii-n flăcări !
Ades culori în dansuri de curcubee saltă :
Neîngrădit de suflet mi-e zborul nalt și liber :
Eul robit irumpe-n cozi albe de comete.*

*Abia mai fuge roibul, sătul de trap și tropot,
El, suflet tînăr, poate să salte vămi ca fulgul,
Și-acum mă văd ! — Pe-un astru, unui copil asemeni —
Și ah, într-o fîntină pe Ararat mi-e groapa !*

În românește de HORIA STANCA

SERGHEI ESENIN

MOTIV PERSAN

Scaldă seara șofranul în floare,
Trandafiri fug pe cîmpuri tăcînd.
Zi-i, iubito,-acel cîntec pe care
Ți-l cînta și Khayyam oarecînd. . .
Trandafiri fug pe cîmpuri tăcînd.

Îmbibat e Șirazul de lună,
Zboară stele deasupra-i în stol.
Cum urăsc feregeaua străbună,
Care pune frumoaselor stor l
Îmbibat e Șirazul de lună.

De prea multă căldură-amorțite,
Ele-arama făpturii-și ascund?
Sau, din jindul de-a fi mai dorite,
Alb păstrîndu-și obrazul rotund,
Ele-arama făpturii-și ascund?

Nu da vîlului buzele tale,
Ci ascultă, iubito, un sfat —
Viața-i scurtă afară din cale,
Ceasul dulce ne e numărat.
Nu da vîlului buzele tale.

Peste tot ce-i urît orișunde,
Harul tău pune-un strop de frumos.
Nu-i atunci păcat a-ți ascunde
Chipul dat de natură prinos,
Care-azvîrle scînteii de frumos?

Trandafiri fug tăcuți prin șofran,
Altă țară purtatu-m-a-n pîntec.
O să-ți cînt eu, persano, un cîntec
Niciodată cîntat de Khayyam.
Trandafiri fug tăcuți prin șofran.

În românește de MADELEINE FORTUNESCU

À L'OMBRE D'OMAR KHAYYÂM

Tu connaîtras le Vrai, pour peu que tu le veuilles . . .
Dans le vin de Shiraz, qu'Hafiz célèbre, éfeuille
Ces roses qu'éternise un vers de Saadi,
Et crois le vieil Omar Khayyâm, celui qui dit :

« Hâte-toi ! tu sais bien que le Muezzin sombre
Est près de crier l'heure au minaret de l'ombre.
Prends la coupe de joie avant que la liqueur
Ne s'épaississe au fond. Vide et remplis ton cœur.

Au caravansérail populeux de la Vie,
Riches pleins d'insolence et pauvres pleins d'envie,
Nous ne demeurons tous que peu de temps. Vois-tu,
Les astres ont pâli, l'oiseau fauve s'est tu . . .

Déjà la caravane avec le jour venue
Reprend sa marche vers la Contrée Inconnue.
Hâtons-nous ! Laisse entre eux discuter les docteurs,
Viens retrouver Khayyâm dans les jardins de fleurs.

Tout est rêve et mensonge. Une chose est certaine
C'est que l'heure s'enfuit et qu'elle nous emmène.
Ah, sache-le ! 'a rose emporte le printemps !
La vie est sourde alors que nous crions : Attends !

C'est aujourd'hui qu'il faut l'appeler Bien-Aimée . . .
Au manuscrit du Temps la page parfumée
Ne mêle qu'une fois ton nom au vers d'amour
Lis-la ce soir. Le chant du rossignol est court,
Et ne dure qu'autant que notre lampe brûle.

Demain ? Ne sais-tu pas que demain te recule,
Parmi les cent mille ans qui sont Hier. Hâte-toi ! »

Tel j'écoute Khayyâm pendant que sur le toit
Des terrasses d'émail la lune s'extasie.
O ma Sagesse ! Rose odorante d'Asie . . .

Ispahan, 28 mai 1905.

(publicat în *The Ring of Bells* Devon, 1909)

LA UMBRA LUI OMAR KHAYYÂM

Ve! şti ce-i Adevărul, oricît n-ai vrea . . . În vinul
De Şiraz, cel pe care-l cînta Hafiz divinul,
Despoaie trandafirii lui Saadi rînd pe rînd,
Şi-ascultă-l pe bătrînul Omar Khayyâm zicînd :

« Grăbeşte! ştii prea bine că muezini cu glasul
Cîntat din minarete de beznă strigă ceasul.
Ia cupa bucuriei, cît încă mai e vin
Pe fundul ei. Şi soarbe-o, să-ţi fie pieptul plin.

În caravanseraiul învălmăşit al vieţii,
Bogaţi robiţi trufilei, săraci robiţi tristeţii,
Noi stăm abia o clipă. Priveşte, au scăzut
Luceferii, şi glasul pădurii a tăcut . . .

Abia sosi cu zorii, şi caravana mută
Apucă iarăşi drumul spre Țara Neştiută.
Să ne grăbim ! Discute savanţii-n şezători,
Noi cu Khayyâm străbatem grădinile de flori.

Minciuni şi vis sînt toate. Un lucru-i sigur însă:
Că-n zborul orel repezi şi viaţa noastră-i prinsă.
Cu trandafirilor-odată trec vîrstele pe plai.
Ce surdă este viaţa cînd noi îi spunem : Stai !

Azi, numai azi e timpul să-i zicem Adorată . . .
În cartea Vremii fila înseamnă doar o dată
Numele tău în versul iubirii, ca prin furt,
Citeşte-l astăzi. Cîntul privighetorii-i scurt,
Şi ţine doar cît lampa din tindă nu se stinge.

Zici : Mîine ? Oare nu ştii că mîine te respinge
În anii mli şi sute care sînt ieri. Grăbeşte !

Astfel, cînd luna solzul teraselor orbeşte,
Eu lui Khayyâm urechea mi-o plec. O, roză grea
De Asia-n parfumuri ! Înțelepciunea mea . . .

În româneşte de ŞTEFAN AUG. DOINAŞ

Florile Persiei milenare

26 mai.

Ispahan, cetate copleșită de flori, plină de foșnetul arborilor ce se leagănă; mai albastră, decît aș fi îndrăznit să cred, mult mai albastră decît o înfățișau povestirile călătorilor, Ispahan, cea atît de anevoie de ajuns, tu care pururi vei fi privită cu ochii cu care un însetat privește apa, tu O-mie-de-încîntări, tu Odihnitoarea, tu Umbroasa, Cea-niciodată-văzută, Nesecata, unde mereu ajungi însetat, murind de dorința fericirii; tu, Mîngîietoarea pentru care am pățimit ! Dar ce minunat lucru pentru cei pe cari numai numele tău îi umple de dor, să poată intra într-una din casele tale și să spună : Locuința mea !

Trandafiri — numai în odaia mea opt mănunchiuri strînse, ce sînt înprospătate în fiecare dimineată. Trandafiri pe covoare, pe pragul ușilor; trandafiri plutind în lighiane de aramă; trandafiri pe tăvi, pe mese, în jurul farfuriilor, ascunzînd pîinile . . . Trebuie să te folosești de ei, să te bucuri de ei, să guști numaidecît gingașa fericire ce-ți pot da, căci mîine alții îi înlocuiesc. La Ispahan nu se păstrează trandafirii din ajun.

Iau pe cei mai frumoși și îi strîng ușor în mîini ca pe niște fructe pîrguite. O umezeală nespus de dulce îmi umple palmele. Strîng mai tare, și din floarea sîngerîndă curge puțină rouă adunată de cu noapte : degetele îmi rămîn roșite și îndelung îmbălsămate. Strivesc pe obraz potirele cele mai tinere. Ce bucurie, acești trandafiri ! Ce negrăită bucurie ! Să-i aduni în grămezi de foi ușoare, apoi să-i risipești în vînt, să te joci cu cei mai rotunzi cum te-ai juca cu mingii, să-i rupi sau să-i coși împreună, să împletești din ei cingători, pălării, lanțuri sau mătănii . . .

Chiar în dimineața sosirii noastre, principele guvernator al Ispahanului ne-a trimis, să ne ureze bun sosit, câțiva bostangii cu tăvi, purtând rodul grădinii sale: un amestec de minunate fragi albe și de foi de trandafiri roșii; nu este cu puțință ca în timp ce mănânci, să-ți dai seama care din cele două miresme e mai îmbătătoare.

28 mai

Una din marile frumuseți ale Ispahanului este statornica împotrivire a liniei drepte, orizontală la acoperișuri, verticală la minarete, — față de linia rotunjită a bolților: apoi este deosebirea dintre cenușiul humei și măreția uimitoare a albastrelui.

Toate acoperișurile așternute ca pietre de mormânt; înțepenitele turle albastre ce seamănă din depărtare cu niște svicniri de apă înghețate în aer; iar printre aceste cotoare ce se înalță spre cer, creșterea ovală a cupolelor, plăcuta împletire a liniilor rotunjite! Nu se găsește nimic urît în acest oraș, căci eu numesc urît lipsa de armonie, ceea ce s-a străduit să fie frumos și n-a izbutit.

Aci totul tinde spre biruința frumosului. Cele mai smerite colibe de pământ împlinesc frumusețea cîte unei moschei alăturate, fiindcă amîndouă au același colorit și aceleași linii simple.

Plăcile smălțuite ale clădirilor din Ispahan, care dăinuiesc aproape toate din veacul al XVII-lea, cuprind toate nuanțele de albastru, nuanțe gingașe și trecătoare despre care vînzătorii de stofe prețioase spun că n-ar fi bine să înfrunte lumina zilei.

M-am uitat la gravurile din « Gûlistanul » lui Saadi. Exemplarul cuprinde douăzeci de picturi, mai strălucitoare ca florile umede, iar caligrafia textului desvăluie un lucru atît de vechi, încît aș vrea să întorc paginile numai cu suflarea.

Într-o grădină, două întruchipări stau așezate pe un șal cu multe podoabe: stăpînul a cărui barbă subțirată acoperă cingătoarea bătută în pietre scumpe; domnița, cu o față prea rotundă, înconjurată de zuluți tinerești răsuciți în spirală.

Hainele, una albastră și cealaltă trandafirie, își desfășoară cutele fără să și le amestece. Înfățișarea bătrînului pare îngrijorată, frumoasa întoarce capul. Într-o priveliște de fond cu prospețime de zori, se pierde un pîriu. Pe un pom foarte frumos, foarte rotund, căruia nu-i lipsește nici o frunză, doi porumbei se desmiardă.

Această imagine este intitulată: *Bărbatul Bătrîn*.

Următoarea se numește: *Scenă de dragoste. Gaziul și soția sa*.

La o depărtare cuviincioasă unul de altul, aceștia se ospătează pe o față de masă înflorată întinsă pe jos. Bărbatul poartă o haină viorie, împodobită cu pene de păun, femeia o rochiță roșie ca focul, presărată cu flori. În depărtare se înalță o tisă învelită de o împletire de trandafiri.

Așezarea personajelor este asemuitoare celei din pictura de mai înainte. Numai expresia fețelor desvăluie altfel de simțăminte.

Sub acest nume ciudat: *Cismarul cu purtări rele*, vedem într-o încăpere frumoasă, un tînar în vestminte albastre cu flori de aur (acesta să fie cismarul?) îmbrățișînd puternic o doamnă care i se dăruie. Nimeni altcineva în scenă. Pe covor zac niște papuci subțiri.

Următorul tablou: *Saadi chinuit de iubire.*

Sub un chioșc stacojiu, în fața unei pajiști în care se înalță aceeași tisă înveselită de o împletire de trandafiri, poetul în haină albastră, așezat ca un croitor, pare că ascultă. Gingașa lui prietenă îi citește un poem scris pe o fișie de mătasă. Alți patru inși tălmăcesc și ei manuscrise. Chipurile lor sînt îngîndurate și toți șase sînt foarte cuviincoși.

Foloasele cumpătărilor. Un om beat zace pe jos zîmbind fericit. Patru oameni bogat împodobiți îl privesc cu jale. Pana miniaturistului pare să fi fost îndemnată către tainică îngăduință. Ce mulțumire pe chipul bețivului și cîte mohorîte cute pe buzele censorilor !

Saadi într-o căsnicie nefericită la Alep. În mijlocul unui covor pestriț, trei inși stau jos : de o parte poetul cu o carte în mînă, de cealaltă socrul și tînăra soție. Între ei este o lopată. Pentru ce? . . .

. . . Am închis cartea. Cînd am trecut de cea din urmă gravură, mi s-a părut că s-a stins o flacără. Ce culori prețioase întrebuițau acești meșteri vechi. Trandafiriu arzător, verde acid, cafeniu, galben lăptos, un indigo atît de viu ! Îmi odihnesc o clipă ochii în noaptea artificială în care, grație obloanelor, se cufundă zilnic salonul. Mă gîndesc cu părere de rău că stăpînul *Golistanului* va veni să ia neprețuitul manuscris. Dar ca să regăsesc decorul unei idile persane, n-am decît să desfac puțin perdelele acestor ferestre. Iată iarba mai verde ca penele papagalului ! Iată pomul în formă de fus, trandafirul urcător ! Și, în spatele zidului ce desparte acest Rai de alt Rai, aidoma lui, se află tănuite nenumărate alte grădini ! Toate umbroase, toate frumoase . . .

Prin ele se plimbă îndrăgostiții din plăsmuirile literare; în cuprinsul lor se vor mai fi aflînd încă bătrîni care suferă din pricina vreunei copile mofturoase. Pasiunea perversă e învăluită într-un ceremonial gingaș. Cîte o doamnă înlăcrămată își ascunde amărăciunea sub un văl de aur . . .

O ! Tainic Ispahan ! Și de-am locui aici douăzeci de ani, tot nu l-am cunoaște pe deplin, dacă închipuirea nu s-ar ridica deasupra livezilor închise, ca păunii din împrejurimi ce se abat prin migdalii noștri.

Ce albastru este cerul !

O spun fiindcă ieșind am ridicat din întîmplare ochii. Deobicei nimeni aici nu vorbește despre timp. Oamenii trăiesc cu siguranța că cerul va fi totdeauna frumos. Cu toate acestea, ce s-ar întîmpla dacă s-ar aduna vreodată norii deasupra Ispahanului și s-ar porni o ploaie puternică?

Cum s-ar nimici minunatul oraș de lut, topindu-se, subțindu-se, micșorîndu-se ! Cum s-ar șterge de pe fața pămîntului !

Praf, s-ar preface din nou în praf . . .

Pămînt al Persiei, lut prielnic plăsmuirii ulcelelor în care se răcește laptele, lut din care e făcut urciorul precum și potirul, lampa care luminează casa precum și casa însăși cu acoperișul, treptele și terasele sale; pămînt bun de olărie, din care s-au clădit orașele îndelung arse de soare; noroi al străzilor din care se clădește bolta înaltă a palatelor și care se lipește de copita asinilor; lut ce se găsește pretutindeni, călcat în picioare ori poleit cu albastru regal, alcătuiind inscripțiile subțiri din jurul

ușilor de moschee, ori la vânzătorul de vinuri care își pecetluiește cu el urcioarele ! Azi dimineață voiam să iau un bulgăre uscat de pe marginea drumului și, împăturind peste această comoară colțurile unei batiste de mătasă, să duc cu mine esența Iranului, praful încheșat cu iz de trandafiri, drojdia substanțelor prețioase din care este alcătuită Persia mea. Voi deslega adesea nodul acestei pungi întocmite în grabă, ca să sorb din ochi fărîma de pămînt pe care o cuprinde.

În el ghicesc, laolaltă amestecate, petale de flori ce au căzut, așternîndu-se în straturi, după fiecare primăvară; și sînt o prietenă prea ascultătoare a bătrînului Khayyám ca să nu recunosc în acest lut starea din urmă a celor mai frumoase trupuri și a minților celor mai limpezi. Nu mi-a spus el oare :

« Umblă cu grijă, Pămîntul este făcut din obrajii idolilor, din sînii și brațele de iasomie ale frumoaselor ce nu mai sînt ».

Iată de ce lutul poate fi întipărit într-atîtea chipuri minunate !

Și-mi mai spune :

« Du-te și culege glicina plîngătoare și scutură piersicii trandafirii : o, flori răsărind din pămînt, curînd în el vă întoarceți ».

Pe bună dreptate îmi închipuiam că descopăr o mireasmă în smerita glie.

El îmi desvăluie :

« Pretutindeni unde vezi lalele roșii, să știi că a fost vărsat sîngele unui împărat ».

« Fiecare tulpină ce se înalță din pămînt este semnul unei frumuseți înapoiate pămîntului ».

Aplec spre flori urciorul plin cu apă.

El îmi dă de știre :

« Vasul pe care l-ai ridicat este făcut din cenușa unui om care a fost odinioară ca și mine, un îndrăgostit îndurerat. S-a aplecat cu nesațiu asupra unui obraz scump. Toarta pe care o vezi a fost un braț care altădată îmbrățișa o ființă iubită ».

Îl purtam în brațe pe logodnicul cel nefericit.

Și mi-a spus :

« Robii mîndriei și ai subtilităților deșarte au pierit în mijlocul neînțelegerilor dintre ființă și nefeință ».

« Fii mulțumit că iubești ! căci nu ești singur de vei mai putea da înapoi aerul pe care îl sorbi, iar din lutul din care sîtem alcătuiți, olarul va face în curînd potire, străchini și urcioare ! »

Ei bine ! aș da bucurioasă leșul meu olarilor din Ispahan ! Vai, o, bunul meu învățător, de ce nu-mi pot lăsa trupul în grădina ta. Un soare ca acesta repede l-ar topi, și ce soartă plăcută, a fi plămădit pentru vecie cu atîția și atîția trandafiri !

În amintirea unei vizite făcute lui Zilès Sultan.

1905

Din CELE OPT RAIURI

București, 1946. În românește de TUDOR NICOLAESCU

ISPAHAN

și debutul

MARTHEI BIBESCU

« On lit vos livres comme on écoute Mozart », mărturisea Max Jacob Marthe Bibescu; și elogiul era întregit printr-o fugace dar subtilă apropiere, în registrele armonice ale secolului XX, de spiritul de analiză stendhalian, de calitățile de deschidere ale doamnei de Sévigné, de patetica dinamică balzaciană. « Vous êtes un grand écrivain », conchidea poetul francez.¹ Autoare a peste treizeci de volume, Martha Bibescu — trecută astăzi de venerabila vîrstă de optzeci de ani — continuă să scrie și pregătește seria secundă a unor memorii inițiate acum un timp sub titlul *La Nymphé Europe* (partea I-a, *Mes vies antérieures*). În cariera ilustrei noastre compatrioate găsim titluri cărora trecerea timpului le-a conferit statut cvasiclasic. În felul ei, o carte ca de pildă *Au Bal avec Marcel Proust* rămîne desigur fără egal; pornind de aici, François Mauriac putea să exclame cu atîta dreptate: « Qui êtes-vous ? La plus belle intelligence de femme (et de très loin) que je connaisse . . . Vous avez écrit des livres plus importants que ce *Bal*: il n'en est aucun qui me touche d'avantage ». Tradusă în mai multe limbi de largă circulație, dar răspîdită cu precădere grație francezei, proza Marthei Bibescu a întrunit prețuirea măgulitoare a multor nume de răsunset: Marcel Proust, Paul Valéry, Anatole France, Cocteau sînt numai cîteva. A face pledoaria consacrării și celebrității ei ar fi, desigur, de prisos.

Nu este însă lipsit de interes ca, pe lîngă cele binecunoscute, să scoatem în valoare, atingîndu-le în treacăt, cîteva aspecte mai puțin știute — unele practic inedite — legate de debutul literar al Marthei Bibescu, moment care a stat, în mod pe cît de surprinzător pe atît de indubitabil, sub semnul unei puternice trăiri prilejuite de descoperirea și primul contact al tinerei (pe atunci de optsprezece ani) cu spiritul și cultura milenarei Persii.

1905. Martha Bibescu nu publicase încă nimic. Era momentul alb, al virtualităților practic infinite, premergătoare comiterii primului pas. După cum poate constata acel ce se apleacă asupra confesiunilor ei, mai vechi și mai noi, capătul acesta de drum ascundea și momentul unor opțiuni fundamentale: frivolitățile societății în mijlocul căreia eleganta domniță strălucua cu o prospețime și o bună dispoziție cuce-ritoare, erau o simplă latură de viață care nu-i mai ajungea; curînd, o contraparte izvorîită din structura ei sufletească mai adîncă, avea să iasă la iveală spre a pune în contrast și, pînă la urmă, eclipsa mai săraca sclipire a efemeridei mondene. Un glas

¹ Scrisoarea din 31 mai 1927, publicată pentru prima oară în volumul de corespondențe, de curînd apărut la Paris, « Le Confesseur et les poètes », Grasset, 1970 (p.79)

dăinuitor peste timp, acel al scriitoarei avea să se nască în acea primăvară a anului 1905 când o expediție automobilistică puțin obișnuită — la care participau soții Bibescu și Pherekyde, inginerul Leonida și alții cîțiva — pornea din București, trecea prin Galați, Ismail și limanul Nistrului, ajungea la Odesa, traversa de acolo Marea Neagră cu vaporul, la Sevastopol și Ialta (unde membrii caravanei fac întîmplător cunoștință cu Maxim Gorki, aflat la odihnă), continua apoi pe apă pînă la Batumi, iar de acolo, din nou pe pneuri, în cele trei mașini decapotabile de tip 1904, — prin Tbilisi, către Persia: Enzeli, Raht, Teheran, Ispahan au fost etapele acestui drum, deosebit de dur și anevoios, performanță tehnică senzațională pentru acel timp. Frageda călătorească îndură asprimită acestui raliu fără crîcnire, adîncindu-și înțelegerea propriilor capacități sufletești, descoperind reversul aparențelor ușoare, simțindu-se, ca dintr-un clivaj, zămislită acum pentru a doua oară lumii. Cităm dintr-o mărturie la ei, rememorînd, în 1944, clipele acelui indimenticabil periplu: . . . «dinspre umbră spre lumina acelor zori ai Asiei, unde tînărul meu soț mă ducea cu luțeli pe atuncea noi, pe drumurile fabuloase cîndva urmate de Xerxes și de Alexandru cel Mare: mă nășteam la sentimentul istoriei, al poeziei, al predestinării mele» . . .¹ Pe fondul îndurării unor greutăți fizice și privațiuni de confort cu care nu fusese niciodată deprinsă, revelația Persiei, întruchipată mai ales în minunile Ispahanului, are pentru ea efectul unui catalizator de o neînchipuită vibrație.

La cîva timp după întoarcere, într-un salon parizian, Martha Bibescu povestește lui Maurice Barrès crîmpeie din fascinanta ei experiență. Scriitorul o întreabă în încheiere: — Și pe cînd o carte? Răspunsul este retractil: « — Cine ar îndrăzni să vorbească despre Persia, după ce Pierre Loti a scris *Vers Ispahan*? — Loti a scris despre Ispahan cartea domnului bătrîn: dumneavoastră, cartea unei tinere de optsprezece ani. Nici o legătură între una și alta. Ispititorul își spusese cuvîntul. Un an mai tîrziu, *Cele Opt Raiuri* ieșeau în vitrinele librăriilor. »² Succesul cărții a întrecut toate așteptările: Martha Bibescu, pînă în ajun cunoscută doar ca regină a balurilor, pășea dintr-odată pe fîgașul vieții ei viitoare; șovăitoare totuși în pragul celebrității, ea preferă să explice pentru moment că « Princesse Bibesco » — autoarea cărții despre Persia, e o mătușă a ei din România. Scriitorul Robert de Montesquiou avea însă să dea lucrurile în vileag în foiletonul său inaugural *Paris*, publicat sub titlul *Le livre effeuillé*, în *Le Figaro*: jocul dublului personaj al Marthei Bibescu se apropia de sfîrșit. Tînăra debutantă se înapoiasă în țară, în singurătatea de la Comarnic. Cartea ei despre Persia ajunge însă între timp în mîinile lui Marcel Proust. Rolul jucat de acesta în intrarea definitivă a Marthei Bibescu în republica literelor a fost nu lipsit de importanță: « Marcel mi-a mulțumit printr-o lungă scrisoare, în care respectul convențiilor epistolare ceda foarte curînd locul unui ton mai direct, care ar fi putut fi tonul unui duhovnic, al unei călăuze, sau al unui vechi prieten dintotdeauna. Scrisoarea cuprindea lucruri flatante — acele flaterii al căror privilegiu Proust îl deținea ca nimeni altul — și care nu erau decît o manifestare a excesului său de gentileță; mai erau totodată și unele critici ferme, pe care le-am reținut. Cît erau de juste! I-am dat mai ales dreptate atunci cînd mă pune în gardă împotriva a ceea ce ar fi putut părea în scrisul meu un reflex al Annei de Noailles . . . Această revelație scrisoare m-a făcut să înțeleg atunci că Proust scria — și, ceea ce nu apucasem să știu, — că și citea în sufețele oamenilor, — ceea ce m-a înspăimîntat. O frază între toate mi-a deșteptat un sentiment de stînjeneală, ca și cînd de secretul meu, acum

¹ Scrisoarea din 28 ianuarie 1944; în *Cele Opt Raiuri*, București, 1946, pag.8.

² *Pourquoi j'écris? De peur d'oublier la vie* Astfel parla la Princesse Bibesco, *Paroles recueillies par Georges R. Mannue, Nilsson, Paris, 1930, p.37—38*

descoperit, nu aveam să mă mai pot sluji niciodată pentru propria mea apărare : . . . această copilărească veselie care, după mine, e singurul dumental ajutor întru purtarea poverii unei gândiri neîncetate . . . Prin aceste cuvinte Marcel Proust definea propriul meu instinct care mă îmbia să merg la bal, care mă făcea să mă zbgui și să fug de el, să prefer dansul unei conversații de o noapte întreagă ».¹ În ceasul cumpenei ce se cerea trecută, « Proust a marcat ora hotărârii mele », afirmă mai departe Martha Bibescu, « acea clipă cînd cu fermitate am ales să consfințesc cea mai bună parte a vieții mele scrisului. Scrisorile schimbate cu el în acel an și în cel care a urmat, m-au luminat treptat din ce în ce mai bine ».² Cu prilejul apariției celei de-a doua cărți, înrîurită la rîndul ei de ecourile călătoriei persane, — *Alexandre Asiatique* (1912), Proust « descoperirea și ceea ce-i scăpase pînă atunci, ultimele mele concesii făcute vînturării, plăcerilor unei existențe necugetate » . . .³

Că Barrès, Proust sau Robert de Montesquiou au îndrămat și dat imbold Marthei Bibescu în primul pași făcuți spre durele creste ale prozel, rămîne un adevăr incunat cu apanajul tuturor garanțiilor de prestigiu. Ceea ce, din cîte știm, n-a fost încă niciodată semnalat pînă în prezent, e însă ecoul Persiei în poezia Marthei Bibescu, — *A l'ombre d'Omar Khayyâm*, în felul ei un unicat (însotit de scurta fulgurație lirică în proză, *Persian Poem Woven in a Carpet* și de patru cardinale maxime, intitulate *Persian Love Songs*) — piese cu valoare practic inedită, rămase închise între scoarțele unui miscelaneu tipărit în 1909 la Devon în Anglia⁴, important printre altele și pentru cea mai timpurie apariție a lui Creangă în engleză — la rîndul ei nicăieri semnalată: *Povestea unui om leneș* (*The Story of a Sluggard*)⁵, în traducerea lui Leila Hamilton.

Martha Bibescu poetă, o ipostază ignorată, înseamnă pentru noi descoperirea unei prezențe foarte gingașe frapînd prin delicatețea timbrului, puritatea liniei și ritmului, acuratețea rimei. Ce va fi împiedicat-o să continue pășind și dincolo de acest portic iluminat inițial de spiritul Persiei lui Omar Khayyâm? Nu pare exclus ca tocmai sfatul lui Proust, recomandîndu-i să se ferească de tentația mimetică față de prestigiul Annei de Noailles, să fi jucat aici un rol de seamă. Sertarul de comori al prințesei s-ar putea să mai păstreze însă pentru noi și mai mult decît o singură taină . . .

Expresie condensată a unei emoții deosebit de profunde, versurile scrise la Ispahan trebuie să fi țîșnit din inima Marthei Bibescu cu forța unei adevărate descătușări de zăgazuri, izvor lustral al botezului ei întru artă. Filtrarea elaborată din proza ei de mai tîrziu despre Ispahan confirmă calitatea cu totul excepțională a trăirii din care a izvorît, de aici începînd, tot ceea ce a dăruit lumii, de-a lungul anilor acestui secol, pana atît de puțin comună a compatriotei noastre. Ispahan, cetate de azur, de luturi și aur, împlîntată în inima de granit a Persiei milenare: la adierea farmecului ei diafan ghicim astăzi cum a încolțit prețiosul simbul al alesei tulpine românești cu florile rămase de atunci pururi proaspete, — Martha Bibescu, scriitoarea.

— « lubiți florile? » o întreba odată un vizitator. — « Da, pe cele proaspete. Nu petalele ofilite », răspundea scriitoarea. Și adăuga, evocînd fără îndoială Mogoșoaia brîncovenească: « În România, pe meleagurile Colentinei, în zilele cînd pămîntul încins de arșiță își trage răsufierea în amurg eliberînd mireasma trandafirilor, le poți adulmea acest parfum plin de toată vîlga. Miroșiți. Aduce și puțin a Persia. »⁶

1 Ibidem, pag. 66 și 69

2 Ibidem, pag. 48

3 Ibidem, pag. 49.

4 *The Ring of Bells: An Odd Volume*, published in the Aid of the Belfry, Fund, South Milton Church, South Devon, 1909, pp. 48, 55 și 57.

5 *The Story of a Sluggard* Moldavian Folk-Story, by Ion Creangă, translated by Leila Hamilton, op. cit. p. 23. sq.

6 În *Pourquol j'écris* op. cit. p. 12

EFIGIE LUI CYRUS

*Odată, la cripta lui Cyrus-cel-Mare șezum
pe mult răscalitele pietre, din veacuri de fum. . .
Sub bolta-i de lapis, pe tronu-i din fildeși, ca-n somn,
păstrase coroană de flăcări, inel cu pecetii de Domn.
Ce hoarde cu ochi de hiene, de cîini și dihori —
scîrmară sub lespezi și oase, să prade? . . . comori
Priveam necropola căruntă din Pasargadă
și ea, cu pupile-mpietrite, la noi se uita,
și-atunci, ne plecarăm genunchii și genele-n stei,
gemînd: ne-apăsa jumătatea mîleniului trei. . .
Vedeam în adîncul din Marele-Vremii-Ocean:
podîșul cu temple de focuri, «Cetatea Iran»,
«Bazarul-din-Drumul-Mătăsii», pe unde, în zori,
vin magi cu tăblițe, zarafi, aurari, negustori,
și vin cămilari din Kitai, cu mătăsuri, hașiș —
la gazdă-n popas la. . . «Caravan-Seraiul-Podiș».
Leit Babilonu-i, precum Daniel l-au văzut:
statuie de-aramă și fier, cu picioare de lut. . .
Și gem prooroci prin bordeie,-artizani prin barăci,
și curg anateme-n tîrani și-ale Bibliei plăgi !
Și tremură zid zigzagat, și-n trufaș zигurat,
stă, palid pe tron, Nabonid cel de toți blestemat !*

Se-adastă-un Mesia cu fierul să taie-n chaldei,
 și iată-l pe-alesul de zodii, de oameni și zei:
 pe Cyrus izbind Babilonul ! Sar robi de sub zid,
 buluc, dinlăuntru, la porți ! Din țîțîni le deschid !
 Și iată-l pe Cyrus purtat în triumf ! — Babilon,
 cu cai și cvadrigă, pe umeri, ți-l cară pe tron !
 Și Cyrus despoaie chaldei și zarații neghiobi,
 și haine, și hrană, le dă sloboziților robi;
 i-ajută, din piatră, și cedri, să-și nalțe cetăți
 și temple călcate de fiare din pustietăți. . .
 Supune și regi, și popoarele lumii întregi,
 lăsîndu-le: graiuri și datini, credințe și legi. . .
 Cupola aduce c-un sclitic gorgan, dacă știi
 că patru pilaștri-s simbolul a patru stihii
 pe care se-nvîrte a stelelor Roată-de-Azur
 încinsă-n obadă de zodii, de-jur-împrejur. . .
 Deodată, din foc și din apă, din lut și din vînt,
 dau muguri de aripi, tuspătru vuind spre mormînt,
 iar duhul trei (pene albastre și verzi de păun,
 cu cîte doi «ochi») se pogoară-n vîrtejuri — simun:
 prin creștet, pe frunte, pe fața de vînat granit,
 și ochi se-nvioară, și buze în tremur șoptit:
 «io sînt Cyrus. . . Șahul-șahilor Hașemenizi. . .
 Oricine ești, omule, de-oriunde-ai ai venit,
 căci știu dinainte că la cripta mea va să vii,
 io sînt Cyrus, ctitor Împărăției de Perși. . .
 Nu mă mustra din pricina aceasta și lasă-mi
 un pumn de țărînă s-acopere-al oaselor praf !
 Un pumn de țărînă, o salbă de șoapte fierbinți —
 zvîrliți peste anticul nobil cu ochii cuminți,
 păstor de popoare iubit și iubindu-i pe toți. . .
 Un pumn de țărînă zvîrliți, Xenofoni, Herodoți —
 un pumn de țărînă de-aici, de la Dunărea mea,
 și ploaie de cozi de păuni peste Pasargadă !. . .

LITERATURA UNEI CAPITALE

BELGRAD

UN DIALOG FRATERN

Cu privirea îndreptată permanent spre autenticele valori artistice ale lumii, «Secolul 20» găzduiește un mănunchi de mesaje ale literaturii iugoslave. Un mănunchi de poeme și proze ieșite de sub condeiele tinerilor (și mai puțin tinerilor) scriitori din Belgrad. După Vasko Popa și Miodrag Pavlović — ca să amintim numai două personalități eminente ale scrisului sîrb contemporan — intrați definitiv în conștiința cititorilor de pe numeroase meridiane, o pleiadă de remarcabile talente, de la Petar Gudelj pînă la prietenul nostru Adam Puslojić afirmă semnificative prezențe artistice. Pentru că scrisul lor sincer, plin de adevăruri și încredere în frumusețea umană și saturat de aromele violente ale pămîntului sîrbesc, aduce mărturia unor realizări plene !

Cu acest bogat grupaj, revista «Secolul20» intenționează să ducă mai departe preocuparea de a transmite cititorilor pagini din literatura unor capitale. Cu alte cuvinte, ale unor focare de cultură !

De ce scriitori belgrădeni? O capitală unește în majoritatea cazurilor suma forțelor artistice, fără să absoarbă însă întreaga spiritualitate a unei națiuni. Urmărită din această perspectivă, o literatură ne oferă, la scară mărită, imaginea unor împliniri pe parcurs de ani sau decenii

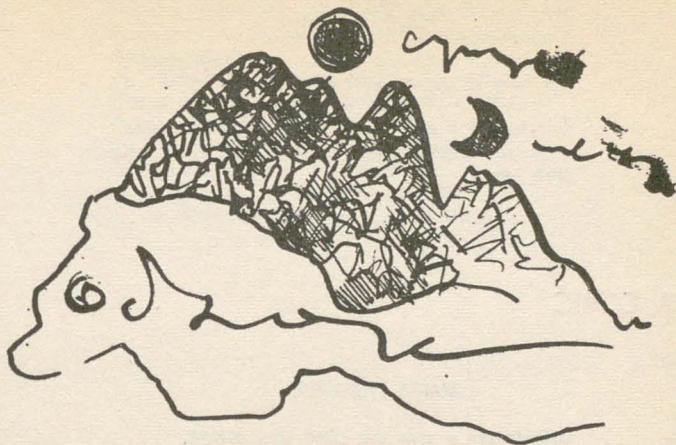
și, paralel, tensiunea frământărilor, căutărilor și experiențelor specifice actului creator. Orașul de pe Dunăre și Sava nu este doar sediul numeroaselor publicații literare, ci și al atîtor și atîtor artiști efervescenți descinși din diferite colțuri ale republicii. Prezențe scriitoricești dintre cele mai vii pot fi întîlnite în toate localitățile importante ale țării, de la Zagreb și Liubliana, pînă la Novi-Sad sau Vîrșeț, orașelul frumoaselor tipărituri de poezie ! Pentru că Iugoslavia, simbol al dîrzeniei și al patriotismului sfînt — așa s-a înfățișat lumii în timpul rezistenței sale în fața invadatorului necruțător — este o țară binecuvîntată de poeți.

Ca pretutindeni în această parte a lumii poezia și slujitorii ei găsesc o caldă înțelegere la Belgrad. Autorul acestor rînduri ocazionale își amintește cu nostalgie zilele și nopțile de neîntreruptă discuție despre lirica românească (pe care confrății noștri o cunosc într-un chip de-a dreptul impresionant), despre lirica bună sau proastă de pretutindeni și mai cu seamă despre rosturile artei în lumea contemporană. Pe Kalemegdan, unde trecutul istoric se află la confluență cu prezentul, în puzderia restaurantelor pitorești, în vechiul cartier al boemei, Skadarlija, evocînd atmosfera Schwabing-ului de odinioară, rostirea versurilor se desfășoară cu naturalețea cu care frîngi pîinea cea de toate zilele. O întîlnire cu scriitori ca Adam Puslojić, Vladimir Stojšin, Radomir Andrić, Srba Ignjatević sau Ivan Rastegorac, înseamnă nu numai o puternică îmbrățișare fraternă, ci și începutul unui dialog în urma căruia rămîi încredințat că arta cuvîntului la Belgrad este autentică, efervescentă, trăită cu dăruire. Îi trebuie literaturii mai mult spre a dăinui cu adevărat ?

Desenele care însoțesc grupajul belgrădean
aparțin pictorului RADISLAV TRKULJA

Scriitori belgrădeni

POEME

PETAR GUDELJ

IN SARE IN OS

Împuşcă stelele în sare, în os,
în pupila crăpată.
Şi luna aceea, un pumn de sînge-n apus,
şi salvia din genunchi răsărită.

Scump am plătit dimineaţa prielnică.
Valvele scoicilor rupte, străpunsele
palme ale smochinilor sub care-am dormit.
Urmele fulgerelor stelare pe craniu.

Și noaptea aceea întreagă în care au fost împușcate stelele
prin oftatul piertrișului incendiat.
Țipătul viperelor, delirul și visul
distrus sub nuditatea groaznică a Mediteranei,
din care se arătau oase de stele.

Într-adevăr o dimineață scump plătită: lumina
ciugulește pupila. Luna: un pumn de sînge aruncat
spre apus.

MOMA DIMIĆ

MAMA ȚIGANILOR

Laptele tău e scos din sînul tău, mamă.
O sută de litri de lapte.
Copiii tăi sînt scoși din burta ta, mamă,
trei camioane de copii.

Dar tu ești totuși mama noastră,
a noastră care pribegim,
a noastră, a sclavilor.

Vinele picioarelor tale sînt nuiiele albastre, mamă,
nu mai poți umbla cu plăcere-n pădure.
Obrajii ți-s moi asemeni sugiucului,
tu ești maimuță, mamă, tu ești maimuță.

Dar tu ești totuși mama noastră,
a noastră care pribegim,
a noastră, a sclavilor.

BORISLAV RADOVIĆ

PĂDUREA

Nu avem cum să ne luptăm cu moartea,
Nu aveam cale spre tine, pădure bătrînă,
Spre întinderea ta fără sfîrșit, unde lăsarăm
Compasul și minioasele noastre amante.

Între ploi demente și-ntre trăznete se întâmplă totul
 Și-acum sîntem aici lingă cărți și licheni
 Dintr-un turn de brad, ciocănitorea bate
 Amiaza uitată
 Cu alfabetul sălbăticeii morți. Nu mai e cer
 Și nici adîncul unsuros de rădăcini nu mai e,
 Doar văzduhul se umflă
 Și-n şuierătoare limbi se ramifică,
 În destinul verde al cîntecului,
 Să ne oprească pînă nu vin securile
 Să deschidă lemnul și să astîmpere lumea.

LJUBOMIR SIMOVIĆ

CÎMPIILE CARSTICE

Și toată viața să ți-o duci pe-o țarină nici cît mormîntul
 Și nici o lacrimă — fărîmă de pămînt să nu ți-o calce
 Și totul să-ți fie mîhnire și luptă.

Plouat e zidul, trînta ta și-mbrățișarea, cuvîntul,
 Și după-atîtea opinteli și chinuri, doar atîta rămîne:
 Seceratul pe țarina nici cît mormîntul.

VITO MARKOVIĆ

PRETUTINDENI ARDE FLACĂRA VIEȚII

Pretutindenii arde
 Flacăra vieții
 Sînt viu eu însumi
 Mă afund adînc spre afund
 Legat de lume
 Mort prin propria-mi moarte

Din gravitație
Spre antigravitație
Mă gonește
Impulsul inimii bolnave

A nu fi prin tine însuși
Un rău exemplu firii
O oarbă fosilă
Priponită de legi
Ci a fi Cineva
Cu orice preț
Mare ca soarele
Dăruit lumii
Țintuit de boltă
Prin focul său veșnic

BRANISLAV PETROVIĆ

CUM REZOLVĂ ANA CUVINTE ÎNCRUCIȘATE

Ce intenții are
cînd îi înmormîntează pe toți cei vii
și doar pe mine mă renaște
oare are ana într-adevăr motive
să doarmă atît de suav

Recunoșc ceea ce-i al Poetului
dar
știu:
că nimeni nu poate
să motiveze mai bine aerul
decît pielea ei arămie

Cînd
plînge!
ana
o nu vă mint
ea-i mai dulce decît fructul
decît
ploaia
decît racii la grătar
decît tot
ceea ce doriți

decît păsările în zbor:
căci n-am făcut eu din glumă
un joc cu-ntreaga europă !
Şi cînd se dezbracă !
lau parte
liber şi blestemat
(şi nu ştiu cum de mai rămîn în viaţă)
În faţa celui mai mare miracol al luminii !
Mă blestem:
Pentru a te încălzi pe tine
ana
mi-aş aprinde şi oasele

Cînd desenează o barcă ori cînd seamănă orzul
cînd anunţă războiul cînd ride
cînd hrăneşte scoicile cînd răceşte la vinătoare
cînd citeşte magnetul cînd cumpără o nouă haină
cînd bea bere cînd vine pe neaşteptate
cînd sărută conducătorii proletari

Cînd e ziua mea dreaptă
cînd e alfabetul grec
cînd visează flori
cînd Nu vrea !

Amintirea Băiatului Neconceput
pururi va putea să-nlocuiască focul:
de aceea verzi îmi sînt norii şi verzi
şi rumeni !

Apoi cînd se unesc Vocalele !
doamne dumnezeule,
vai de căpăţîna mea încinsă !
Pe buzele ei eu pot să-mpreun marea cu florile
pot să fiu şef de ploaie, în republica ei
pot imita dunărea sub geamul ei sau alţi vulcani
pot să mă blestem
în tot ceea ce am şi nu am
pentru că lumea există din cauza anei

Ce intenţii are
cînd îi înmormîntează pe toţi cei vii
şi numai pe mine mă renaşte
oare ana
are
un motiv adevărat
să fie atît de frumoasă cînd doarme

DACĂ AI PLECA DIN ORAȘUL ACESTA

Dacă ai pleca din orașul acesta
Cui i-aș pune mîna stîngă pe umăr,
Iar cu mîna dreaptă cui i-aș arăta versanții, depărtatele
dealuri zicînd:

« Natura e plină de ideile mele despre lume ».
Cu cine aș sta lîngă nukul despîcat, vorbindu-i:
« În nukul ăsta poate crește sicriul meu.
A fost sădit pe cînd eram copil ».
Pentru cine aș întrerupe aceste cuvinte și fericit aș spune,
Deși nu se știe ce-aș putea spune
În numele întregii păduri și-al altor elemente !
Cu cine m-aș întoarce-n oraș mîndru ca-n poeziile mele ?
Cui i-aș vorbi despre ceasornicarul care trăiește undeva în țară
Și despre urechea mea interioară care e densă ca zahărul ?
Cu cine-aș ridica fruntea spre bolta fără cărări,
Cui i-aș arăta printre stele potecile caprelor ?
Ai cărui dinți ar suna ca mărul înghețat în pleava grîului,
Alături de cine aș aminti: taigaua, zăpada de pe Etna, oa-
menii din temnițe ?

Pasărea albă pe zăpadă, o căpiță de fîn în apă,
Cui i-aș spune cum mi se pare
Că în cuvintele Ararat clocotesc pietrele
Și cine m-ar iubi pentru aceasta ?
Astăzi toți știu că m-am gîndit la tine cînd am spus:
« Ea îi spune balconului că îl iubește
Și-n clipa aceea se prăbușește balconul ».
Poștașii, de-a lungul lumii, ar duce una și-aceeași

scrisoare

În timp ce fiara cu blană scumpă dormitează-n căldura
buimăcită a Tibetului

Iar o lună oarecare ar trece deasupra troienelor.
Cu cine aș sporovăi pînă noaptea tîrziu despre toți
Și cine m-ar iubi pentru aceasta ?
Și fiindcă tu mă iubeai, m-am iubit pe mine însumi.
Dac-ai pleca din orașul acesta
În van aș mai vorbi:
La nimeni nu s-ar referi cuvintele mele.

SÎNTEM ÎNCERCUIȚI

Sîntem încercuiți
 precum o broască țestoasă.
 Sîntem prinși în mărăcini
 precum o cotigă
 și părul tău s-a stins
 și n-ai alt căpătîi
 decît mustățile mele.
 Nu știu cîte margini are lumea
 dar din fiecare se aude într-adevăr,
 dar mi se pare că
 nici nu te-ai îmbrăcat.
 Cînd ți-ai înfășurat în jurul coapselor
 o bucată de pînză,
 cînd ți-ai încălțat cismele
 cu pîteni,
 oare te-ai gîndit că poți să scapi
 sau ai avut încredere-n tine
 cum am avut și eu
 oare-ai priceput atunci
 că sîntem încercuiți
 precum o broască țestoasă ?

PETAR CVETKOVIĆ

OGLINDA

În cuib de licurici-oglinda,
 Acolo inima a adormit.
 Hei, o trezesc porumbeii,
 Hei, hei, o cheamă crengile de pin,
 Iar inima încă mai doarme !
 Noaptea trecuse de mult.
 Frunzele tremură, clipest, albastre
 — hohotesc scrîncioburi.
 Oare atîția ani trecură
 de cînd doarme inima mea ?

TURNUL

Turnule de piatră albă !
Cînd de departe vin spre tine,
Tu mă strigi asemeni celorlalte
Să mă opresc la pragul tău.

Dar ce făgăduieli îmi faci tu care surîzi dimineață spre soare,
În orașul care-abia-și arată-acoperișul !
Iubire oare,
Și ce fel de liniște ?

Umblu demult din oraș în oraș
Necercetînd altceva decît totala paragină.
Spune-mi înaltule, de unde vin,
Și încotro mă îndrept ?
Vezi totul de la-nălțime cu ochii tăi negri.

Cîteodată mă regăsesc pe mine însumi
Cum ticluiesc planuri pentru întoarcere,
Scornesc răspunsuri bune, provoc surprize. . .
Dar totul nu-i decît răsfrîngere,
Doar răsfrîngerea unei vieți anterioare.

Tu știi asta.
Tu vezi totul.
Și fiind de pe-acum obosit mă mut din oraș în oraș,
Fără să caut ceva în afară de tăcere.
Spune-mi tu, care te-nfrățești cu depărtările,
Ce mă așteaptă acum ?

Dar iată, tu surîzi,
Fără vreun cuvînt
Și nu-mi prevestești nimic
Doar viitorul atît de simplu:
Mai departe, mereu mai departe.

MILAN MILIŠIĆ

M-AU IUBIT DOUĂ SURORI, AMÎNDOUĂ

M-au iubit două surori, amîndouă
Una era frumoasă ca zorile, alta frumoasă ca noaptea
Fremătînd deasupra tipsiei de aur, am gustat raiul și iadul
Într-un minunat aluat amar frămîntate

M-am dăruit sublim cum se dăruie izvorul pădurii setoaselor fiare
Degetele mele-mpletiră filamente de-argint în pletele lor
Una mă privea împăcată ca toamna
Cealaltă mă săruta ca primăvara timidă

Iarba crudă și-a alungat naivă-nțelegerea
Am fugit prin ea ca prin basme vechi
Gîndurile noastre erau simple colibe de nuiile, dar exageratele
Movile ale anilor lenți crescuseră mai nalt decît florile misterului nou

Sub clarul de lună în bărci genunchii lor lumineau
Ca stîncile albe din Dover, ca arcul din Brel
Una se prefăcea că mănîncă, încercînată în plins
În cea de-a doua sîngele tremura precum căprioara-n capcană.

Ascultam în trei orele de bronz cum se scurg
Și luminile mici cum se sting ca buzele calde cînd se închid
Am lenevit pe rînd în poala lor frînt în două de dragoste
Inundat de bunătate și gingășie, liniștit ca tăcerea dintre două
împușcături

Erau atîtea stele pentru a suplini cuvintele noastre încît tăceam
Lumina rece dezvelea rotundele linii ale legăturilor noastre
Ne-am șters pe rînd praful de pe obraji
Și trupurile acoperite de frunze așteptară salvarea și moartea

Nu era nimic mai ciudat pentru noi decît controversa
Marea dormita ascunsă, într-o uitare de sine
Am luat ceea ce ne-a dat natura lichidă
Și ne-am dăruit, privindu-ne-n ea, simpli și împăcați.

M-au iubit două surori, amîndouă
Viața și moartea au fost cuvintele aceluiași cîntec
Trebuia să le cîntăm, neputincioși în fața rimelor lor
Ca o stihie mai fermecătoare cu cît s-apropie de sfîrșit

Ne oprisem în preajma Orașului: Flăcările lui negre în fum se
zbăteau

Aici a trebuit să vină hotărîrea, fără lacrimi
Cineva dintre noi avea să rămînă aici în nisipiul respingător
Și amintirile să-i revină din despărțirea aceasta

Am fost liniștiți ca trei palmieri liniștiți
Își luau podoabele jos și ele se scurgeau pe față
Am avut mîini și buze de prisos, am avut de toate sub cer,
Am avut gînduri prea multe

*Timpul își turna posomorala pe noi ca smoala fierbinte
Goi am fost sub trupurile lui; ele sublime sălcii tremurătoare
Eu aspru asemenea cojii de pin — lăsasem universul să ne aprindă
Și deveneam ca fildeșul tot mai de preț unul altuia, și mai frumoși*

*La sfârșit, eu care îndelung le formasem
Încît îmi însușisem fruntea lui Dumnezeu și trupul Pămîntului
Le-am făcut un semn să se apropie și c-o singură îmbrățișare le-am strîns
Mai puternic decît îmbrățișarea părinților și mai firesc decît
cutremurul pămîntului*

*Și știind că va trebui să vorbesc, am spus:
— Prietenele mele credincioase în dragoste și în durere,
Retezați-mi aceste mîini și plecați îmbrățișate cu ele;
Iar ele, știind că trebuie să se supună, m-au ascultat*

*Adie vîntul dinspre mare și faldurile pelerinei mele
Se-ndoaie în forme noi dar atît de știute de mine
M-au iubit două surori, ca două porumbe-mblînzite
Dar că n-am fost vrednic de dragostea lor, n-am spus nimănui niciodată*

MILAN KOMNENIC

MELOHES, DUPĂ ANI ȘI ANI (fragment de stelă)

*Răposata stă și țese. Mîna stîngă
Caută-n aer locul înaripat.
Se vorbește că moartea a fost îndelungă. Fără țipăt
Tot focul de dinainte i-a răpit truda cioplitului.*

*Acum e lăsată sieși și iată scobește
Un loc tot mai adînc în aerul dens
Marmora crește prin mărăcini în timp ce cu degetul
Răposata țese anii de după aceia.*

*Murea încet. Secera amurgul.
Tot focul de dinainte i l-a răpit munca cioplitului.
Vie și-n moarte, Meloheș ar vrea
căderea să-i fie spre cer, cu capu-nainte.*

UN STROP DE CINSTE

Nu știu să fug în toiul luptei,
Poate eu mă voi salva cel din urmă
Zac pe fundul apei în nămolul albastru
Cu o imensă comoară — un strop de cinste.

Toți ar vrea cu ardoare să-l aibă
Tilharii, nemernici cu atâtea patimi,
Și cei mici și cei mari, în falsa lor strălucire
Toți au dat năvală spre stropul meu de cinste.

Și dacă s-ar apropria prea mult într-o zi
Și dac-ar începe să scotocească, din toate acestea
Aici, unde le-a fost pământul făgăduinței —
Mă vor găsi mort când va ajunge la capăt.

DRAGAN KOLUNDŽIJA

PESTE IUBIRI ȘI DEALURI

Am plecat după mirosul de carne și trandafiri
Pe care-l aduseră primele zile de vară,
O, dragoste, o, anotimp sublim al anului.

Călătoria ne-o binecuvîntează mamele.
Părinții ne oferă cele mai scumpe daruri ale pământului
Și noi pornim fără să mai așteptăm soarele.

Ținuturile în care ne semănam pașii
Erau înflorite ca poamele dragostei
Pe care poezii le scriseseră tineri.

Marile corăbii negre ale munților se ridicară
În fața noastră temerar, încît prevedeam o înfrîngere,
Ca niște pături, calde-odăile ne așteptau.

CASA COPILĂRIEI

*Din înaltul cerului ninge cu moale văzduh
Un miros violet îmi cutreieră sufletul*

*Din țării pasărea cade ca un balsam
Mai încolo de deal, departe de-acoperișele lumii.*

*Conturile lunii se văd depărtate
Ca un nimb văzduhul lucește pe case
Veșnic curge sufletul riului pe sub pădure
Neclar și curat, neclar și curat.*

*Iar sus prin văzduh și prin spațiul blajin
Cîte o casă, cîte o piatră sacră.*

SLOBODAN RAKITIĆ

DEPARTE, DINCOLO DE NOI

*Depart, dincolo de noi, soarele pe masa așternută,
Inelele de apă sidefie, și adolescențele goale,
Mîna ta întinsă prin fereastră către grădină, —
Pe sub ce arbori mă voi opri pînă la urmă?*

*Fluieratul vinătorului în cîmpie, sau foșnetul trestiei în vînt,
Caii cerului, carele, regală cale lactee,
Ogarul svelt în luncă, pe urmele vînatului, iată,
Și eu, și eu în toate acestea, stăpîna mea;*

*Imense păduri seculare, tănuite cetăți,
Pe deasupra aprinselor lacuri — carele cneazului,
Sunetele clopotului, sau poate sunetele eternului,
Nările tale fremătătoare, și neînchipuite miresme;*

*Căprior la izvor, ciutele, fiarele și păstori,
Pe creangă cocoșul sălbatic, în extaz, și ciocîrlia-n cîmpie,
Păduri de lămîi, ce ne-mpresoară,
În jur păpurișul înalt, și apa-n eleșteu;*

Incendiul stelelor, incendiul tărilor, fructele culese de tine,
Coacăza și buruiana, planta acvatică pe strălucitoarea ta frunte, —
Viștele, mereu plivitele viște, clondirul de aur al vinului,
Și casa ta luminată, la care tirziu am ajuns;

Ce suferință în vis, ce gând întru moarte !
Orașe și pământuri, verande și lacuri,
Grădini în care-am fost fericiți,
Totul acum clipește departe de noi !

MILIUTIN PETROVIĆ

CADE CORTINA

Cade cortina
în fața ei
ca și cînd publicului
i s-ar fi tăiat
răsufierea
O scurtă
învălmășeală

Iar după
cortină
Dumnezeu cu voi copii
n-ați putea
puțin mai încet

S-aude totul

GOJKO GIOGO

PISCUL

În pisc un ascuțiș albastru
Rana nu doare
Sînge nu curge
Din deschizături se prelinge nimfa
Dar ochii neștiutori
Nu trădează.

Acolo în adîncimea cerului
Coaja pămîntului neagră
Pe ea se rătăcesc lupii
Mi-ar place ca ea să nu existe

ADAM PUSLOJIĆ

CÎNTEC DE DRAGOSTE: ACESTA NU MAI SÎNT EU

Același autobuz
Ne duce în două sensuri opuse
Ne oprim în aceleași stații
Tu cobori la cea dintîi
Iar eu la cea din urmă.

Se întrupează din ceață
Icebergul care nu ne va salva,
Cum nici acel iceberg — călătorii de pe Titanic.
« Acesta e Dealul Vîrșețului »
Îmi spui încet.

« Acolo mi-e casa ! »

Și-apoi ai coborît !

Călătoresc mai departe
Cu-același autobuz, și nici un călător.
Lîngă șofer e-o femeie
Ea îl mîngîie, îi place de el
Ea tace iar el îi vorbește.

Mă privesc în oglinda autobuzului
O, acesta nu mai sînt eu
Acesta e cadavrul lui Pușkin
Pe care de la duel
Învîgător îl poartă
Înspre ținutul lui natal.

LUI CAIN

Cain, îți mai spun încă o dată,
 Drumul ăsta nu duce niciunde.
 Iar dealul din fața noastră e-un cuib de șarpe
 În inimă simt durerea și orizontul încețoșat
 Ca un ochi lângă mormint, calota sferică a cerului.
 Frate, îți mai spun încă o dată
 Cărarea asta e-o nălucire pustie
 Iar la marginea zării se deschide-o fereastră,
 Singuri în viață și-n moarte și-ntotdeauna,
 Cain, îți mai spun încă o dată — frați sîntem.

RAJKO PETROV NOGO

HEFAISTOS CEL ȘCHIOP

Niciodată trupul acesta n-a fost mai îngrijit,
 Ca-n noaptea asta niciodată atît de străveziu după furtună
 și ploaia —
 Acestei lumi eu îi sînt începutul începuturilor
 În ritmul meu întregul univers unduitor respiră.

Conturile dispar, se stinge durerea obiectelor,
 O nuanță, singura culoare pală,
 moale ca umbra, chipul ei se-ntrupează
 alb, iar de-a lungul o nesfîrșită sprînceană albastră.

Am rămas mut în fața frumuseții — taina acestui univers,
 bilbfitor, neputincios, am rămas mărturie,
 acestei puteri ancestrale, țesătoare a tot ce e viu,
 blestemat de nemișcat, împietrit rămăsei piatră.

În fața schitului adormi toiagul meu obosit:
 ziua scăldată-n lumină, noaptea pierdută în umbră,
 un plop alb surise cu nepăsare
 cum mie, slăbănogului îmi suride o creangă,
 cum îmi suride o creangă mie slăbănogului ca unui satir caraghios.

Din pământ prin urechi îmi răsare propria plantă,
Svelta mea mână cuprinde luna —
În timp ce pășim, pădurea smintită se dă într-o parte,
eu, Hefaistos, cel șchiop, și Afrodita împurpurată.

IBRAHIM HADŽIĆ

SONET

Moartea noastră
Călătorește prin univers
Ca o pată
Albă

Ea poate ne va ajunge odată
Din urmă
Cu totul neașteptat
Și o să cadă pe haina noastră ponosită

Ca un fulg alb
Zbura-va
Țipătul nostru

Și pentru o clipă,
Doar pentru o clipă
Noi nu vom mai fi aici

RADOMIR ANDRIĆ

BATE TOBA

În adâncul cerului bate toba
Să vă cînt despre acest sunet
Aci este vremea descompunerii stelelor
Tandrețea umblă prin cer
Ducînd fetele investite cu surîsuri și dimineți

Minzul firav
Paște întunericul finețelor pustii
Pe cînd seceta răsăritului îi conturează uscatele coaste
Palma jignită prinde zarea
Unui truditoe demult obosit

Acolo unde se afla toba
Încep să bată clopote albe
O cum miroase romanița pălită
Și iarba prin care cîinii străvezii
Gonesc ultimele oase ale bătrînelor prepeșițe.

DRAGOMIR BRAJKOVIĆ

INSULE ALE CERULUI

Insule ale cerului depărtări împăcate
Oare și belșugul vostru mă va stinge
În mine e o bănuială ciudată
Inima mi-e străpunsă de înălțimi.

Insule ale cerului plăsmuite în teamă
Iată vă pomenesc ca pe un ultim refugiu
Eu plin de pămîntul acesta greu și inert
Căruia înălțimile îi țipă în inimă.

În zadar și inert străbătu lumea
Această rază blestemată a trupului meu
Beată de nemărginirile cerului
Nesfîrșite întinderi și tihnă vroia.

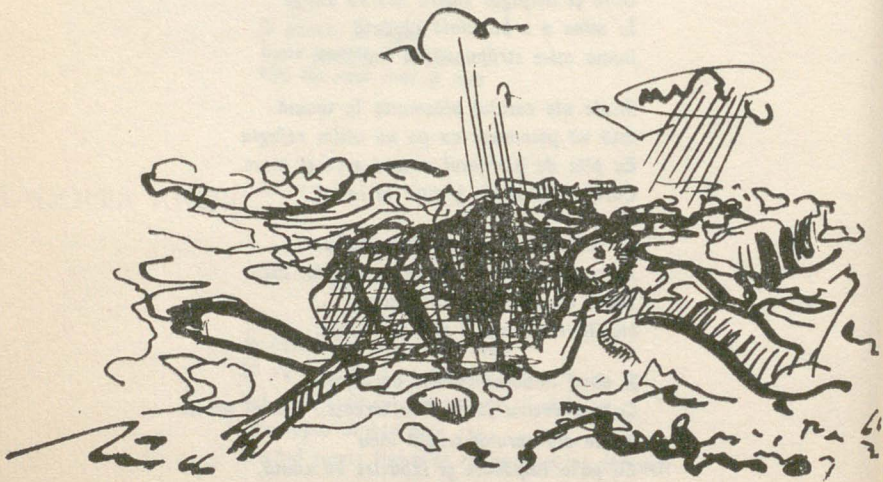
Și dacă îmbătat țîșnesc ca o jerbă
Calmul vostru să-mi îmblînzească zborul acesta
Insule ale cerului trupul meu
Ca pe o împăcare și izbăvire vă caută.

BALAUROL ÎNGHIȚIND PE SFÎNTUL GHEORGHE

Pe Sfîntul Gheorghe îl înghite balaurul,
Și nimeni nu poate să-i vină-ntr-ajutor,
Și nimeni nu cutează să vină aproape,
Din pricina focului, din pricina fumului.

Maimuța răstignită pe cruce,
Și deasupra rugului stoluri de țipete
O, cîtă durere, o, cîtă tristețe !
Abia se mai respiră sub cenușă.

Grupaj realizat și tradus de SLAVCO ALMĂJAN, ANGHEL DUMBRĂVEANU,
DUȘAN PETROVICI și ADAM PUSLOJIĆ

DE LA PETAR CUDELJ LA DRAGOMIR BRAJKOVIĆ

În poezia belgrădeană, tendința cea mai evidentă și, după opinia noastră, cea mai autentică — spre inovație și vizionarism, o exprimă, în ultimii ani, versurile lui Petar Gudelj (1933). Pătruns de sentimentul trecerii, al permanenței alternări dialectice a momentelor naștere-disparație, el, Petar Gudelj, își asumă pe de-a-ntregul asprimea și dificultatea de-a trăi în care vede însăși esența existenței. De fapt, fiecare poem al lui este, în mare măsură, un *act protestatar* și o *respingere* a stării acesteia, o amară, grea și sinucigașă luptă — chiar și atunci când nu pare. Pondere poetică a cuvintelor lui Gudelj, gustul lor aspru și astringent, jocul lor, însă *grav*, de lumini și umbre, ca și intonația biblică a recitativului acestuia — poartă deopotrivă pecetea dăruirii în efemer: însemne ale marii poezii. Patina singelui și a sudorii le marchează. Raportul dintre discurs și tăcere înțeleaptă, între artificio și emoție — este, la Gudelj, întru totul poezie. Obsesia singelui, simbol și dominantă a poeziei sale, ajunge să se transmită versurilor înseși, care au ceva de plasmă sărată-amăruie. În ultima instanță, e vorba de o poezie ca expresie majoră a opțiunii, aparținând unei deja constituite personalități poetice... Gudelj nu face compromisuri pentru că nu crede în ele. Viziunea lui e exclusivă și îndeajuns de neagră. Căci fiecare gând mai cuprinzător și mai adânc, toate concluziile lui asupra omului, scrise pe lut, piatră, metal, pergament sau hîrtie, îndreptătesc — mărturisind-o — această exclusivitate. « A pași în Viață e a pași în Moarte » — spune Lao Tse (Cartea *Tao Te*, cîntul cincizeci).

Alt poet, Vito Marković (1936), existențial și el, altfel decît Gudelj care, în ultima-i și cea mai importantă carte: *Pas psa psu* (Ciinele ciine cîinelui, 1967), e înrîurit de miturile biblice, se inspiră, dimpotrivă, din tradiții și datini mai apropiate nouă. Decasilabul său, care nu e o noutate, nici parodiarea versului nostru popular sau a aceluia — cult — aparținând lui Petar Petrović Njegos, e totuși modern prin lexicul și problematica pe care le include. Nefiind străin nici de amintirea supraréalismului sîrbesc și aplicînd cuvintelor un tratament insolit, poezia lui Vito Marković rămîne o *sinteză* deosebit de interesantă. Dintre cărțile sale: *Panika tela* (Panica trupului, 1963), *Opasnosti glave* (Primejdiile capului, 1967) și *Pakao* (Iad, 1969), a doua ni se pare cea mai realizată.

Borislav Radović (1935), mai tînr decît Gudelj și numai cu un an mai în vîrstă decît Marković, e — poate — astăzi cel mai de seamă reprezentant al poeziei de nuanță intelectualistă cu implicații de rafinament lexical și cultură a expresiei. Adept al unei poezii înțeleasă ca *act de limbaj* și continuator al liniei prefigurate, în poezia sîrbă, de Dusan Matić, important poet contemporan, Radović, ca artist desăvîrșit, are o mare influență și în ceea ce privește delimitarea conceptului unei anume poezii — la noi. Culegerile lui de versuri: *Poeticnosti* (Poetica, 1956),

Ostale poetičnosto (Arte poetice, 1959), Maina (Maina, 1964) și Brastvo po nesanimici (Frăție într-un nesomn, 1967), reprezintă un însemnat aport valoric la poezia sîrbă de astăzi. Radović se îndeletnicește și cu traduceri din lirica franceză, foarte bine primită fiind, între altele, tălmăcirea poemului *Amers* de Saint-John Perse.

Să mai amintim, pe lângă Radović, cîțiva poeți înrudiți cu el: Božidar Timotijević (1932), Aleksandar Ristović (1933), ca și Ljubomir Simović (1935). Aproximarea dintre ei constă în ceea ce s-ar putea numi *cultura expresiei*, importanța pe care-o dau realizării lingvistice a poeziei, fapt evident în poemele lor de antologie. În afara acestora, de gen, n-am putea vorbi, în ceea ce-i privește, și de-o înrudire de specie. «Starturile» lor sînt foarte diferite. Prin unghiul de cuprindere al poeticii lui, Ljubomir Simović e, fără îndoială, cel mai particularizat dintre ei. Creațiile lui cele mai noi: *Kraska polja* (Cîmpiile din Kraska, 1964), reprezintă o nobilă străpungere a tainelor Naturii și-ale Ființelor, accesibilă numai prin intuiție poetică. Ultima lui culegere de versuri: *Slemovi* (Coifuri, 1967) constituie, prin plesile-i de rezistență, un grav și dens dialog cu Soarta omului, cu demența războiului, cu Suferința însăși ca adiacență tragică a propriului său destin cosmic.

Lucidă, nu însă și uscată, poezia lui Branislav Petrović (1937) este un soi de «cîntec din bătrîni» în și despre viață, decurgînd din însăși ființa poetului. Petulant și grav, înțelept și burlesc, în ce are el mai reprezentativ, poetul continuă aceea linie care, în lirica sîrbească interbelică, a fost trasată de Rastko Petrović și, poate, și de Rade Drainac. Poezia lui exprimă nemijlocit toate nunțele și fluctuațiile sensibilității și vieții în veșnică schimbare. Între poezii «generalităților», Branislav Petrović face figură aparte. Cărțile lui de versuri: *Moc govora* (Puterea cuvîntului, 1961) și *Gradiliste* (Șantier, 1964) au constituit niște veritabile evenimente literare, ca și, de altminteri, poemele-i încă inedite.

Alături de el, trebuie citați: Matija Bećković (1939), Božidar Šujica (1936), Dragan Kolundžija (1938) și Milovan Danoljić (1937). După debuturile lor, sincronice și înrudite, aveau să urmeze dieferențieri legitime și creatoare. Ele, debuturile, erau marcate de-o anume retorică înăbușindu-le, uneori, lirismul; dar specificul ce și l-au cîștigat ulterior (procesul nu e încă terminat), a făcut ca însăși această retorică, evoluînd la fiecare altfel, să se încorporeze, în chip fericit, liricii lor. În ultimele-i poeme, Bećković vorbește, ca să zicem așa, «dialectal», lexical lui (sintagme, metafore, întorsături de frază, paremiologie...) este al locului lui de baștină: Muntenegru. Šujica tinde la un stil metaforico-reflexiv, încercînd grație imagismului enigmatic, să se realizeze. Kolundžija, de la începuturile lui, a fost un militant al lirismului saturat de motive rustice. Poemele-i din urmă sînt mai puțin emotive, cîștigînd în reflexivitate. Danoljić, poet al elanurilor imnace în prima-i carte: *Urodjenicki psalmi* (Psalmi ancestrali), reduce din ponderea metaforică orientîndu-se către un discurs poetic bine temperat înlăuntrul căruia poezia de reflecție cîștigă tot mai mult teren.

Cît despre lirica feminină, ea este reprezentată actualmente de două poetese: Mirjana Vukmirović și Mirjana Stefanović. Poezia celei dintîi s-a maturizat repede în privința expresiei lirice. Prin colorit și fascinantă vizualitate, ea este, putem zice, pandantul poetic al plasticeii Milenei Pavlović-Barili. Aceste «desene-lirice» ale ei au, într-însele, un nu știu ce romantic și suprarealist deopotrivă, prin care sîntem la antipodul Mirjanei Stefanović, cu toate că poezia ei este, și ea, un soi de post-suprarealism.

Božidar Milidragović (1939) și Alek Vukadinović (1938) sînt și ei, doi poeți de-o elevată cultură și puritate a expresiei. Sincronizați cu poetica europeană, versul lor e al unor «artefecși», fără să cadă în manierism. Culegerea primului: *Carinik* (Cel ce ia vamă 1967), ca și ale celui alt: *Privi delirijum* (Cel dintîi delir,

1965) și Kuča i gost (Casa și oaspetele, 1969) demonstrează că e posibilă o poezie intelectualistă și în afara liniei lui Matić Radović, de care-am mai vorbit. Mili-dragovič vine din mleko iskonu (Lapte strămoșesc), cartea marelui nostru contemporan, Miodrag Pavlovič, volumul lui fiind unul din cele mai dense ale ultimilor ani. Vukadinović se apropie de cercetările poetico-fenomenologice ale lui Gaston Bachelard, cărțile lui remarcându-se printr-un substrat și-o structură lexicală solidă.

Dintre cei foarte tineri, trebuie să-i cităm pe Miodrag Stanislavljevič (1941), Ivan Rastegorac (1940) și Peter Cvetković (1940). Nostalgia lor comună este o «lirică deschisă», precum și o temeinică înnoire a metaforicii și simbolicii. Așijderi, pe Slobodan Rakitič, ezitant între modernism și tradiție..., ca și pe Boško Bogetić (născut în același an, '40, cu Rakitič), care, în Brat prima bratu (Ca de la frate la frate 1969), încearcă o proiecție istorico-psihologică a sentimentelor prin lungi și dezlănțuite recitative.

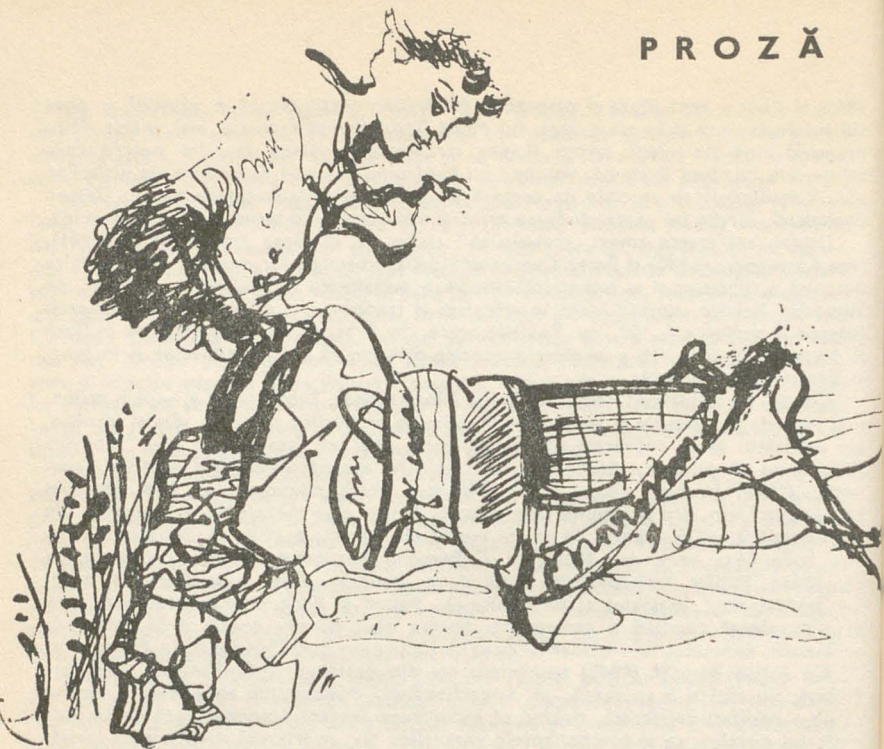
Citabil, nu în ultimul rând, e și Gojko Djogo (1940). Tendința lui e — prin melanjuri lexicale paradoxale și șocante — descifrarea sensurilor specifice, dar și insolite, ale realității. Nota suprarealistă nu lipsește, mai cu seamă în Tuga pingvina (Dezolarea pinguinilor, 1967). Poet nu străin de «experimentalism», Milan Komnenić (1941) în Noč pisana noću (Noaptea scrie noaptea), ca și-n poemele apărute în Delo, are o viziune demitizantă. A scos și o Antologie a poezilor din generația '60. «Discursiv», în sensul bun al cuvântului, e Miliutin Petrovič: Tako ona hoće (Așa vrea ea, 1968), și Držnovenno rozdestvo (1969). Coetaneu cu el, Milan Milišić (actualmente locuind la Londra), bun cunoscător al marilor anglo-saxoni, mai ales al lui Whitman, Pound și Eliot, este poetul unei lumi prin excelență citadină și cosmopolită. Foarte nou, pentru poezia sîrbă, este, de asemenea, contactul lui — evident — cu experiența unor Bob Dylan și Alain Guinsberg.

Cu Adam Puslojič (1943) ajungem la cei din urmă veniți în Cetatea Literelor. El însă, nu mai e o speranță, ci o certitudine. Poetica lui abordează Cîntecul ca pe-o realitate legiferată, tinzînd să *sacralizeze* domeniul poeziei. Iată de ce viziunile lui poetice, ca și componentele versurilor lui, se irizează de-o lumină ireală, irațională, poate, și neașteptată. Astfel concepută, poezia lui Puslojič devine o expresie deopotrivă a ființei ogindite-n univers și-a universului în ființă. A publicat volumele Postoji zemlja (Există pămînt, 1967) Nadam ka nebu (1970) și traduce asiduă și cu succes din lirica românească. E, poate, cea mai interesantă apariție a ultimei generații, aceea care-i mai numără și pe: Moma Dimić (1943), «experimentalist» în proză și folclorizant (la modul... suprarealist, dicteul căruia — atenuat — îl utilizează, eliberîndu-se de controlul psihic) în poezie: Giganski krevet (Patul țiganilor, 1968); Predrag Ćudić (1943), poet al monologului meditativ în imagini fenomenale; Radomir Andrić (1944), hipermetaforizant într-o poezie a suvenirurilor copilăriei și casei pămîntești, și de-o tonalitate imnă și baladescă, pînă la maxima deconcretizare a imaginii: Sunde u vodenici (Sonde în apă, 1967), și Vecernji kračag (Urcior de seară, 1969); Ibrahim Hadžić (1944), stilist pur și expresiv, unul dintre cei mai lapidari poeți ai noștri: Povratak bludnog sina (Întoarcerea fiului rătăcitor, sub tipar); Rajko Petrov Nogo (1945), operînd pe două planuri poetice: unul explicit și foarte accesibil: Zimomora (Fior de iarnă, 1968), celălalt «strazilovskian» (adică tradiționalist, în linia Branko Radičević-Milos Crnjanski-Raško Petrovič*); Dragomir Brajković (1948), veniaminul poeziei sîrbești...

Acestea sînt, în cîteva cuvinte, linile și tendințele liricii noastre de astăzi.

În românește de DUȘAN PETROVICI și ȘERBAN FOARȚĂ

* Primii doi reprezintă, în lirica sîrbă, ceea ce, pentru noi e linia: Voiculescu-Pilat (n.t.).

DANILO KIȘ

FUGA

Conștienți de primejdia care ne amenința din pricina ghidului de călătorie mesianic întocmit de tata, trecut în indexul noului regim (din cauza concepțiilor liberale și revoluționare pe care le conținea), am fost nevoiți să părăsim strada castanilor sălbatici. Ne-am mutat într-o căsuță scundă din cel mai sărman cartier al orașului, de fapt într-o așezare sălbatică, plină de țigani, vagabonzi și lumpen-proletari, cum le zicea tata. La o distanță de vreo zece metri, se întindea în fața casei rambleul căii ferate, pe care bubuiau trenurile, iar casa se cutremura din temelii în fiecare clipă. Acest fapt ne ținea la început într-o încordare permanentă, ne apucam de cap și ne strecuram sub plapumă, cu nervii complet zdruncinați.

Între timp însă, ne-am obișnuit atât de mult cu trenurile, încât am început să măsurăm timpul după mersul lor, devenit pentru noi un fel de ceas deșteptător uriaș și cu toane. Noaptea, mai întâi auzeam prin somn sunetul de cristal, în pianissimo, al sticlărilor din comode, apoi casa începea să se cutremure, iar trenul ne fulgera camera cu pătratele mari și luminoase ale ferestrelor sale, care treceau nebunește una după alta. Acest fapt ne alimenta și mai mult dorul de depărtare și iluzia de a fugi. Căci în acel an petrecut lângă rambleul căii ferate, în timpul dezastrelui total al tatălui meu, depărtarea a însemnat pentru noi nu numai o imensă strălucire lirică, ci și o idee îndrăzneată și necesară de a fugi, de a scăpa de coșmaruri și de foame. Dar gândul fugii ne mărea și mai mult zăpăceala. Am început să ne simțim în cameră ca într-un compartiment de tren. Ideea, firește, a pornit de la tata. Ne țineam lucrurile împachetate în geamantane, iar ceaiul îl beam din termos. În absența tatălui, toată ziua la moșiam rezemați unul de altul în spatele perdelelor lăsate în jos, înveliți în păături ca în timpul unei călătorii.

În zori ne-au trezit niște băți în ușă, care pătrundeau cu greu în somnul nostru, ca printr-o stîncă. Când, în sfîrșit, mi-am desfăcut pleoapele, strîns lipite, parcă cu o ceară fierbinte, l-am văzut pe tata, în revărsarea zorilor cenușii și murdare, dar luminoase. Îmbrăcat în pijamaua cu dungi, desculț, cu pletele căzute pătimaș pe frunte, ca la un pianist, proptea ușa cu bastonul. Cei de-afară băteau cu minie în ușă, iar tata ținea vîrfurile ascuțite și ferecate ale bastonului său înfipt în gaura cheii ca într-un ochi. Noi ședeam înspăimîntați pe pat sprijinindu-ne în coate, care tremurau de încordare, și ne uitam la tata, care, cu vinele de la gît umflate și cu ochii holbați de spaimă, proptea ușa, opunînd o rezistență eroică agresorilor ticăloși. Auzeam în fața ușii niște voci bărbătești, încă răgușite de prospețimea dimineții, adînci și amenințătoare, precum și niște voci femeiești, isterice și ascuțite ca niște pliscuri de păsări răpitoare.

Ca întotdeauna în asemenea împrejurări, cînd viața ne era pusă în pericol, în fața căruia tata lua o atitudine defensivă și extrem de filozofică, în ușă apăru mama, cu pătura atîrnată pe umeri, înaltă și subțirică, cu minile ridicate în sus. Îi auzeam vocea aproape ireală. Vorbea ceva ce noi nu înțelegeam, într-o limbă străină fără îndoială, îngrozitor de stilcită și fără elocvența cu care vorbea tata. Dar apariția ei, zăpăceala ei și hotărîrea ei avură efect asupra mulțimii de-afară și oamenii începură să se împrăstie, impresionați probabil de tăria argumentelor ei.

Parcă în virtutea inerției, tata continua să proptească ușa cu bastonul, lipindu-și urechea de scîndura subțire și cerînd mamei lozinca pentru ca s-o strecoare afară.

În curînd după aceea, călăuziți de steaua tatălui meu, ne-am mutat în suburbia orașului, lângă o linie ferată moartă. Era a treia mutare din ultimul an și linia aceea ferată moartă ne-a ucis și cea din urmă iluzie a fugii. Erau niște șine de cale ferată normală, care veneau într-un arc de cerc larg, de undeva din depărtare, ori poate că și celălalt capăt al lor se termina tot atât de neașteptat, colea undeva lângă cărămădarie. Linia aceea ferată ajungea chiar pînă la baraca noastră și aci șinele se încolăceau, parcă dîndu-și cu un horcăit sfîrșitul. Șinele aveau capetele răsucite în sus și sprijinite de niște stîlpi de telegraf putrezi. Nu aveau nici măcar tampoane. Linia ferată era acoperită de buruieni foșnitoare și de urzici de culoare înșchisă, printre care ieșeau la iveală fire de iarbă nouă, negre și ruginite încă de cu primăvara, parcă îmbîcsite de filoxera ruginii, care, prin două rădăcini robuste, răspîndeau epidemia roșiatică, astfel că buruienile și ierburile creșteau din abundență în niște forme pocite din pricina bolii moștenite în sînge. Doar niște tîritoare găseau în ele sucuri miezoase pentru antenele lor distrugătoare și glandele lor otrăvitoare. În partea de sus, unde trebuie să fi fost cîndva lucioase ca oglinda, șinele erau acoperite, ca de o pojghiță, cu straturi de rugină cenușiu-roșiatică.

Rugina transforma fierul într-un fel de țesut scorburos și putred, într-un os cu măduva secătuită și desprindea de pe părțile laterale suprafețe întregi, le transforma în cenușă de culoare cărămidei, care se infiltra apoi în pământ și în inima buruienilor. Traversele erau crăpate în lungime și mâncate, ca de un fel de aciditate, de ciurma roșiatică.

Totul s-a petrecut ca într-o minune.

Într-o zi, dis-de-dimineată, mama m-a trezit brusc din somn și, emoționată, mi-a spus în șoaptă să mă pregătesc. Puținele lucruri care ne-au mai rămas stăteau deja împachetate în geamantane; iar în fața casei, acolo pe linia ferată moartă, luminat de propria lui lumină de la ferestre, stătea trenul (WAGON LITS SCHLAFWAGEN RESTAURANT); la ferestre apăruă niște dame stupefiate cu pălării și cu freze cam dezordonate, mușcînd din niște jimble albe învelite în servetele fine de hîrtie cu care își ștergeau unghiile lungi și lăcuite, apoi aruncară servetele lîngă linia ferată, între buruieni unde scormoneau niște găini bolnave și zbîrlite.

În românește de GEORGE BULIC

MIRKO KOVAČ

RUBEDENIILE

Jovan deschise ușa de la camera Elidei, dar niciuna dintre rubedenii nu se încumetă să se îndrepte spre intrare. Apăru o cameră spațioasă, albă și luminoasă. Doamnele trăgeau timid cu ochiul să vadă și să-și întipărească în minte mobila din camera Elidei. Duhoarea aceea, care te izbise la început, nu se mai simțea, pentru că toată camera era stropită cu un parfum rusesc special.

- Oare aici și-a primit amantii? șopti doamna uscățivă.
- Camera e plină de amintiri, zise rubedenia cu pălărie galbenă.
- Așa e și viața, spuse pistruiața Ketî.
- Pînă la urmă, viața nu-i decît o colecție de amintiri, zise Karoly.
- Asta-i, după cîte văd, mobilă veche, spuse doamna uscățivă.
- Oare o fi iubit vreun bărbat? grăi doamna cu pălărie galbenă.
- Nu mai există iubire în lume, zise pistruiața Ketî.
- Iubirea e trădarea morții, spuse Karoly.
- Ce abajur frumos, grăi doamna uscățivă, ce șifonier admirabil!

Rubedeniile se mișcau încet și cu precauție, pășind aproape în vîrfurile picioarelor. Pe mulți îi apucase frica față de moarte. De undeva, de la toaletă, răzbea un suspin, dar fiindcă era de așteptat ca toate rubedeniile să izbucnească în plîns, nimeni nu acorda atenție acestui fapt și nimeni nu presupunea că acela e Jordan, înecat de lacrimi, care nu avea curajul să stea alături de celelalte rubedenii. Se ascunsese după paravan și dacă cineva intra la toaletă, înceta să mai plîngă, ori se abținea cu ultima efortare.

* Fragment din romanul SORA MEA ELIDA, a cărui acțiune e petrece între cele două războaie.

Jovan le lăsa să se îndrepte una câte una spre fereastră și perdele. Pereții erau zugrăviți în alb; numai pe plafon, deasupra patului Elidei, stătea calmă o muscă mare și galbenă și atârna un fir de păianjen. Rubedeniile examinau totul și regretau îndeosebi faptul că nu pot să vadă cu ce-i îmbrăcată Elida, fiindcă, așezată pe patul larg, era acoperită cu un giulgiu, pe care se înșirau literele brodate strîmb: « Pentru odihna sufletului tău, soră ». Unele se uitară să vadă ce se află sub pat, dar pare-se că tocmai acel loc era curat și neted. Toate rubedeniile priviră covorul din fața patului, pe care se înșirau o sumedenie de linii și împeștrări. Apoi, priviră șifonierul, iar doamna uscățivă șopti că șifonierul e, într-adevăr, admirabil, și larg, tocmai bun ca un om să se poate ascunde în el, la nevoie. O rubedenie declară că i-ar face plăcere să vadă vreun amant al Elidei. Cea mai mare parte a rubedeniilor se uitară la lustrele frumos ornate, iar lunganul Danilo, unchiul Elidei, se apropie de căpățul ei și o sărută pe frunte, exact pe locul unde se înbină sprîncenele. Celelalte rubedenii pricepură că trebuie să treacă la actul sărutării, dar Jovan le potoli și le rugă să aștepte. Cineva observă pe cearșaful de sub picioarele Elidei două firicele de păr creț. Doreau să găsească și să scoată la iveală măcar prezența din timpuri îndepărtate a vreunui amant. De ce nu s-au iscalit pe pereți, de ce n-au lăsat niscaiva desene, care ar însemna acum frumusețea nestatorniciei bieților bărbați, care își irosc vloga oriunde li se dă ocazia. Se întrebau unde o fi oare testamentul, ca să vadă ce primesc, căci se auzise că fiecărei rubedenii i-a lăsat câte ceva, dacă nu de valoare, atunci măcar ca amintire. Lîngă șifonier se afla o ușă îngustă, pe care era desenată o cruce. Toți știau că în cămăruța aceea zăcuse Dolfi, iar mulți credeau că și acum e acolo. O femeie, care abia intrase, șopti că în oraș l-au arestat pe doctorul Gustav Gaj și că autoritățile i-au confiscat măsuta, paharul și jetoanele, iar cartea lui au declarat-o imorală, obscură și înapoiată. Vestea despre Gustav începu să circule, și rubedeniile discutau în grupulețe despre spiritism. Cineva spuse că a fugit și că de toată tulburarea e vinovat Atilla. Oaspetele care dormise în camera lui Jakov coborî în curte, unde se afla un grup mai mărișor de vizitatori. Zicea că-i logodnicul Elidei și că-i va duce corpul în Austria. Era deosebit de prețuit de vizitatori; îi îmbiau cu mîncare și băutură, dar logodnicul refuza să guste ceva.

În camera Elidei, totul amintea de-o solemnitate, de-un ceremonial vechi. Rubedeniile tăceau și așteptau să se citească testamentul. Una dintre femei ceru să fie arătate fotografiile amantilor Elidei. Jovan, însă, scoase o lădiță și o așeză pe masa împodobită. Lădița era legată grijuliu cu o cravată. După toate amănuntele, se vedea că Elida îi acordase importanță. Toate rubedeniile care fuseseră alese pentru ceremonial, trecură din antreu în cameră. Intrînd în cameră, își făceau cruce. Jovan stîrni stupefacție cînd deschise lădița și citi testamentul, compus numai din două fraze: « Toată averea mea, mobilă și imobilă, aparține lui Jakov. Numai lui îi este îngăduit să facă ce vrea ».

— Oare e scrisul ei? întrebă Miklos.

— Așa scrie aici, zise Jovan.

— Și-a bătut joc de noi, spuse careva dintre rubedenii, nu ne-a iubit niciodată.

— Trebuie stabilit dacă există în realitate acest Jakov, grăi careva din neamuri, inspector de poliție.

— Chiar dacă nu există, spuse Jovan, totul i s-a lăsat lui.

— Testamentul nu poate fi schimbat, zise o rubedenie cu școală.

— Dar dacă e în favoarea unui om care nu există? întrebă careva.

— Atunci moștenirea aparține omului care nu există, răspunse rubedenia cu școală.

— Asta-i o lege odioasă, zise rubedenia cu pălărie, e odios statul care eliberează asemenea legi.

— Trebuie, într-adevăr, pornită revoluția, grăi Miklos, ajunge cu legile astea timpite !

— În noul stat vom lichida testamentele, spuse rubedenia revoluționară.

Jovan ceru liniște și începu să înșire pe masă cadourile scumpe pe care Elida le căpătase în tinerețe. Avea un calcul exact al valorii tuturor cadourilor. Jovan arată mai întâi un pachet cu fotografii și scrisori de dragoste, o oglindă ornată, cu mîner, pe care erau încrustate litere mărunte: « Aici vei vedea reflectarea frumuseții tale, iar în oglinda inimii mele, reflectarea sufletului meu. Călătorul amărît, Filip ». Jovan arată o fotografie care înfățișa un tînăr caraghios de manierat. Rubedeniile prezente pretinseră să le citească textul de pe spatele fotografiei. Jovan citi: « Dacă te apropii de mine, o să arzi. Radivoi ». Scoase apoi din lădiță o panglică roșie, dar pe ea nu era scris nimic; apoi, o fișie de pînză albă, pe care stătea scris cu sînge: « Te iubesc, sînt nebun după tine, nebun și fericit »; o foaie de hîrtie, fixată între două geamuri, avînd pe o față desenată o inimă și doi îndrăgostiți, iar pe cealaltă față, tot doi îndrăgostiți și un copil, în loc de inimă; apoi scoase o cutiuță de pomadă, în care se afla pămînt, iar pe capac scria: « Dacă nu mă vrei pe mine, atunci ne așteaptă pe amîndoi pămîntul »; după aceea, arată o hîrtie, tăiată în formă de inimă, stropită cu trei picături de cerneală, dar încă se mai putea citi: « Cînd picură și a patra lacrimă, totul s-a sfîrșit », iar pe o carte de Gogol, învelită în celofan, scria: « Scumpa mea, scumpa mea, nu sînt în stare să-ți scriu nimic ». La aceasta, careva dintre rubedenii rîse, iar Jovan arată o jucărie, care semăna mai degrabă cu un sex bărbătesc; pe jucărie stătea scris: « Această operă artistică v-o dăruiesc în ziua de 12 mai, în trecere prin Oraș; expuneți-o, și veți primi drept premiu, modelul ei ». Cu aceasta, Jovan goli o despărțitură a lădiței și începu să arate cadourile din cealaltă despărțitură: un ceas de aur de buzunar cu inițialele B. S. , un lăntișor cu plăcuță pe care scria: « Iubito, tu ești moartea mea »; apoi o brichetă cu litere neclare și indescifrabile; o tabacheră de la căpitanul de infanterie Vuk, cu inscripția: « În amintirea copilului nostru mort »; o altă tabacheră: « Drăgălașei și prea scumpei Elida, ghiocelul meu pe care-l voi iubi pînă la moarte. Tomislav »; o inimă sculptată, din aur; un inel mare, cu litere scrise mărunț, de la Pavle, șeful gării; o verighetă gravată, cu o inimă mică și o monogramă indescifrabilă; un medalion cu bucle de păr de la celebrul francmason Glavurtic din Kotor; o brățară de aur de la consulul rus; apoi, diverse lucruri scumpe: marama, inele, mănuși, ciorapi, cravate și un portret, pe care i-l făcuse cineva pe un carton tare, scriind pe el: « Pe dumneavoastră vă poate picta numai Dumnezeu ori diavolul, căci mîna omenească este nedemnă de frumusețea dumneavoastră. Acest modest cadou al pictorului nefericit și trist, primiți-l drept o expresie a admirației sale. Dumneavoastră rămîneți, iar el pleacă; totul este trecător și lipsit de sens, în afară de chipul dumneavoastră. Soarta e mai presus decît noi ».

— N-o fi ăsta vreun mare pictor? întrebă careva. N-o fi cumva Paja Jovanović?

— Aici se poate citi doar atît: Janez, zise Jovan.

— A apărut logodnicul Elidei, spuse tanti Ana. Amenință pe toate rubedeniile, dacă nu i se va da corpul ei.

Jovan scoase și arată rubedeniilor albumul. Pe prima pagină se afla portretul ei, cu o floare în mână, în fața unei cruci mari, iar deasupra ei zburau păsări în formă de inimă. Jovan întoarse foaia și dădu de-un ghiocel ofilit și de iscălitura unui ambasador maghiar, și nu se știe din ce motive, scrisă cifra 500. Între celelalte două foi se afla un ghiocel timpuriu și iscălitura a trei emigranți: « Căutăm în lumea asta dragostea și, în afară de uriașa Rusie, am găsit-o și în mica Herțegovină. Alioșa, Andrei, Leonid ». Fiecare pagină nouă era despărțită de câte o floare, întotdeauna diferită de celelalte. Între două pagini se afla un călăpăr, într-un loc un trifoi cu patru foi, iar peste toată pagina, iscălituri, care se succedau sub același text: « Pe această pagină semnează și iubesc ofițerii ».

În fiecare lucru se căuta o cît de mică rămășiță a trecutului, de parcă altfel n-ar fi putut s-o înțeleagă pe răposată, de parcă abia moartea le-ar fi trezit interesul față de viața ei. Fiecare flecușteț era privit cu interes de rubedenii; fiecare fir de păr îl bănuiau a fi aparținut vreunui amant. Toate rubedeniile sperau că va apare de undeva acel ceva, care le va face să se convingă de trecutul ei, căci aceasta-i țara în care trecutul nu poate fi șters niciodată. Nu le ajungea că văzuseră cadourile amantilor; voiau să vadă adevăratele urme ale desfrîului, în așternut, ori în șifonier, ori amprenteale bărbaților pe trupul ei. Voiau să pătrundă cu privirea în toată ființa ei, să se convingă dacă i-au introdus ceva în gură, pentru ca să-i umple obrajii supti. Nu se puteau împăca cu gîndul ca, așa mort, corpul ei să fie mai frumos ca oricînd.

Preotul Jeftimije se apropie de pat și trase giulgiul în jos.

Rubedeniile sperau c-o va descoperi în întregime, dar el le arată numai gîtul, fără nici un rid. Tot grupul de rubedenii se apropie s-o vadă mai bine.

— Ce gît dumnezeiesc ! șopti doamna uscățivă.

Rubedeniile erau uimite de aspectul feței și al gîtului. Jeftimije se uita la neamuri cum o admiră. Cu toții se așteptaseră să vadă o față bolnăvicioasă și palidă, de femeie bătrînă, cu urmele mușcăturilor de bărbat, cu cicatrici și cu riduri. În loc de piele ofilită și păr cărunt și rar, vedeau pielea feței netedă, albă și delicată; pleoapele, lăsate-n jos, fragede, ușor închise deasupra ochilor obosiți; iar genele, răsucite în sus. Crezuseră că-i vor vedea buzele cu numeroase creștături și umflături, dar pare-se că tocmai dragostea îndelungată le făcea să pară ca niște buze angelice dintr-o icoană. Erau mai degrabă buze de mamă fericită, ori de fecioară, care și-a petrecut veacul în liniștea mănăstirii și în frumusețea naturii.

Jeftimije trase încet giulgiul și-i descoperi umerii și corpul pînă la piept.

Pe rubedenii le copleși cu desăvîrșire amărăciunea. Surpriza lor creștea pe măsura deplasării giulgiului. Jeftimije se opri cînd îi descoperi în întregime sînii. Atît de vîrtoși și de plini, cu cerculețe splendide în jurul sfîrcurilor și cu o aluniță în șanțulețul dintre ei, nu putuseră fi văzuți nici atunci cînd, cu mulți ani în urmă, Elida se culcase înțîia oară cu cel mai murdar soldat rus, căci ea însăși dorise să înceapă cu Rusia, cu ceea ce constituia pentru ea cel mai mare și cel mai sfînt lucru. Îl întrebasese atunci pe soldatul beat dacă l-a citit pe Gogol. Soldatul îi răspunsese că el se pricepe doar să bată potcoavele la catîri și să se culce cu femeile. Of, Cicikov, îi șoptise Elida, of, țăran amărît și murdar, de ce ești tu rus în clipa aceasta, de ce, dintre atîția ruși superbi și mari, îți

revine ție această clipă, of, Hlestakov beat, alături de ofițerii superbi ai acestei mari țări a ofițerilor, ai acestui popor slav, bărbat și nobil.

— Dumnezeu! șopti doamna uscățivă.

Sînii stăteau drepti ca la o fecioară negresă de cincisprezece ani. Jeftimije trăgea giulgiul și rubedeniile încă mai sperau că vor vedea amprente brutale ale violenței bărbaților flămânzi, dar în fața lor apărură pîntecul, parte splendidă a corpului, doar cu o cicatrice mărunță, asupra căreia toate rubedeniile își ațînțiră ahtiate privirile. Dar și această cicatrice fură nevoite s-o dea uitării în fața pîntecului atît de frumos și a taliei sculpturale. Rubedeniile acordară atenție chiar și unicului fir de păr, care ieșea din buric și cîtorva fire de păr răzlețite în jos; și aici Jeftimije opri giulgiul.

Rubedeniile credeau că n-are voie să tragă giulgiul mai jos, ba chiar bănuiau că partea superioară a corpului e a altcuiva sau că picioarele îi sînt uscate și îmbătrînite, cu pielea zbîrcită, atîrnînd pe oscioare goale. Credeau că are coapsele pline de creștături și umflături dureroase, care nu s-au ameliorat în ultimul an, și că partea rușinoasă e doar o piele jalnică, uscată și tăbăcită, cu fire de păr rare și cărunte, împrejur. De atîtea îndoiri în fața bărbaților, genunchii îi sînt, cu siguranță, mari, în comparație cu fluierile picioarelor, lungi și uscate. Tălpile, urîte, pline de bătăături, de atîta umblet îndelungat pe cîmp, unde o duceau ofițerii străini și amantii caraghioși veniți din largul lumii. Pulpelile moi și fleșcăite, călcîile tari și crăpate de umilire în fața străinilor fără vază și a sărmanilor drumetri ai lumii.

Jeftimije, după ce le măsură bine pe toate rubedeniile, trase giulgiul și descoperi partea deasă și neagră dintre picioare, splendid reliefată. Giulgiul aluneca pe coapsele pline și delicate, pe care de-a dreptul le înfloreau culoarea și netezimea pielii nemaipomenit de frumoasă, împodobită cu firicele de păr abia perceptibile, care parcă simțea atingerea giulgiului, ca și cînd ar fi fost încă vie. Mai jos, pe coapsa stîngă, se afla o aluniță, și mai frumoasă, și mai mare. Nu mai era nevoie să tragă giulgiul mai jos, dar Jeftimije îl trase complet, pentru a avea imaginea deplină a Venerei moarte, deasupra căreia stăteau aplecate rubedeniile încîntate. Cînd Jeftimije trase complet giulgiul, rubedeniile se îndepărtară ca s-o privească, întocmai cum te uiți la un tablou. Un simțămînt straniu, amestecat cu spaimă, le țintui pe loc tot timpul cît admirară corpul, tihna și frumusețea ei angelică; și înțîia dată puneau la îndoială desprinderea sufletului, ce n-ar fi putut să părăsească acest trup, care, mulțumită prezenței sufletului, era atît de viu și de omenesc. Le era, în sfîrșit, clar că dragostea bărbaților și femeilor nu lasă răni, cum crezuseră pînă atunci, ci că, și după moarte, trupul trăiește în dragoste și devine o splendoare care în această clipă se înalță deasupra morții. Rubedeniile se simțeau dintr-un oarecare motiv, rușinate în fața Elidei, și dintr-o inexplicabilă sfială, nu îndrăzneau să privească spre ea.

— Pe răposată a înfrumusețat-o dragostea, grăi preotul Jeftimije, și nu vreo credință deosebită în Dumnezeu. În locul cîntării mele, părintele Lukijan va citi o scrisoare, de acum douăzeci de ani, a unui bărbat îndrăgostit, care își mărturisește dragostea față de Elida. O s-o conducem cu vorbe de iubire, și pămîntul o va primi ca pe-o floare.

— Biserica e datoare să-i dea iertare, zise Zombor, care își făcuse studiile la Viena.

— Noi i-am binecuvîntat iubirea, spuse preotul Jeftimije.

În românește de GEORGE BULIC

VIZITA DE CURTOAZIE A UNUI NIHILIST

Mă gîndeam că ar fi foarte bine dacă fiecare ar putea să aibă un strămoș, cum avea Sava Ristić. Un neam de-al lui, mai îndepărtat (asta trebuie să se fi întîmplat tare de mult) era cam țicnit, astfel încît rideau de el copiii din vecini, dar nici familia nu era prea încîntată. Unchiul său (tată nu avea) îl arăta cu degetul, în timp ce el, așa, lungan, cu umerii înguști și tras la față, stătea locului, pe deplin liniștit și suporta cu răbdare toate ocările, de parcă ar fi fost încredințat că el este cel care are dreptate, ceea ce ai casei vor fi nevoiți să recunoască cu timpul. Într-adevăr, prin vorbele pe care le trîntea uneori, în nesocotința sa, îi cam zăpăcea pe-ai lui, iar mamei sale nefericite îi dădea speranța că, totuși, se va alege ceva de capul copilului ei.

S-a întîmplat ca acest neam al lui Sava Ristić — îl chema Arkadije Ristić, dar își dăduse el însuși porecla de « Popa » — așa încît toți îi ziceau Arkadije Popa — cînd ajunse un licean mărișor și cam palid, s-a întîmplat, zic, să bată într-o noapte în fereastra unei vecine; și cînd aceasta apărui la geam, Arkadije îi spuse cu o voce de om lovit cu leuca și cam înfricoșat: « Doamnă, de ce mă visați noaptea? » El nu avea de unde să știe că-l visează noaptea vreo femeie și cine știe cum i-a venit gîndul să se ducă sub fereastra vecinei, dar n-are a face acest fapt. E de așteptat ca progeniturile unei asemenea ființe să fie niște persoane ciudate, țicnite, sinucigașe, și de asemenea arătate cu degetul. Cred că, nici în privința lui Sava Ristić nu te puteai aștepta la altceva. Sava Ristić, urmașul lui Arkadije Popa, era hoț de buzunare.

Ristić locuia într-o cameră, situată exact dedesuptul locuinței mele. Adeseori, în timp ce ședea în ușa mea, atingînd cu degetele peretele și zgîndu-se la mine cum fac exerciții și îmi învăț rolul, îmi făcea impresia că și-a ratat profesiunea de hoț de buzunare. În realitate, Ristić era vînzător și revînzător de obiecte casnice și vechituri, dar afirma el însuși că-i hoț de buzunare.

Sava Ristić avea (cel puțin așa mi se pare) un fel de concepție aparte despre tragic. Îmi explicam acest lucru gîndindu-mă la ruda lui îndepărtată, Arkadije Popa. Nu de mult descoperisem că Sava Ristić e îndrăgostit de Tania. Eram de mult timp împreună. N-o iubeam; cred că și ea știa acest lucru. Bănuiesc că-i era indiferent acest lucru, întocmai ca și mie. Uneori, mă gîndeam dacă nu cumva Tania visează, totuși, ceva, și dacă nu mă voi simți, oare, părăsit cînd voi afla într-o bună zi acest lucru? Oamenii înclinați spre visare rămîn dezamăgiți, cînd află că ființa care le este apropiată e cu totul lipsită de visuri; pe cineva care se ocupă cu filatelia îl năpădește spaima, dacă, să zicem, dactilografa care lucrează în același birou și de care dorește să se apropie, nu înțelege filatelia și poate că o și disprețuiește. Tot așa și pe mine, care nu visam nimic, m-ar fi deranjat faptul dacă aș fi aflat că Tania are niște visuri ale ei.

Tania venea la mine și exersam împreună rolurile, iar eu îi făceam de multă vreme curte, pentru că, pur și simplu, mă gîndeam că aș dezamăgi-o dacă nu i-aș face curte și poate că, din cauza asta, m-ar bîrîi la teatru, iar bîrfeala pe seama bărbăției mele, recunoașteți și dumneavoastră, nu mi-ar fi fost nicidecum plăcută. Așa a devenit prietena mea și uneori rămînea și noaptea la mine, din care cauză maică-sa o ocărîse la început. Se vorbea că mama Taniei fusese pe vremea ei desfrînată și înțelegea tare bine ce înseamnă ca flică-sa să rămînă noaptea la mine.

Recunosc că-l invidiam nițel pe Ristic că-i hoț de buzunare și că Arkadije Ristić nu e ruda mea; a fi hoț de buzunare și a avea un asemenea înaintaș, înseamnă, în orice caz, ceva. În afară de asta, găsesc că-i tare amuzant să fii hoț de buzunare.

— Tania, i-am spus într-o zi în timp ce exersam, iar Ristić ne privea șezînd în fotoliu, cu mîinile lăsate pe rezemătoare, Tania știi că Ristić e îndrăgostit de tine?

El se zăpăci. Un hoț de buzunare rușinos? Asta nu-mi intra în cap. În acest fapt exista o nepotrivire interesantă. Tania rîdea cu glas tare. Se duse și se așeză pe rezemătorea fotoliului pe care ședea Ristić. El nici nu se mișcă. Dacă ar fi vrut să-și retragă mîna, mai întîi ar fi fost nevoit să și-o ridice, ceea ce ar fi părut că vrea s-o cuprindă de mijloc pe Tania. Ea sări de pe rezemătorea fotoliului și continuă să exersarea rolurilor. După aceea, mi se părea tare caraghios cum Ristic se străduia să nu observ că o privește pe Tania. Mă întrebam dacă Ristić seamănă cu neamul acela al lui, liceanul care bătuse într-o noapte la fereastra vecinei sale, întrebînd-o cu o voce indecentă: «Madam Petrovic... ori «Madam Ilis...» ori «Madam Milanović», «de ce mă visiți noaptea?»

Era în noiembrie. Nu-mi plac lunile de iarnă. Am impresia că, în timpul iernii, și obiectele din cameră au alte contururi decît în timp de vară. Eu și Ristic am adus într-o dimineață cărbuni de la depozit. Stînd în cameră la mine și plictisindu-mă discuția pe care o purtam cu Ristić, îl cercetam cu privirea și mă străduiam să descopăr cum își viră un hoț de buzunare mîinile în propriile lui buzunare. Mă așteptam să facă acest lucru într-un stil deosebit. Nu puteam să nu rîd, gîndindu-mă că, după toate cele, îmi părea rău că nu sînt eu hoț de buzunare, ci Ristić.

Ristić mi se părea grozav de neîndemînat și credeam că un hoț de buzunare al cărui înaintaș țicnit și-a trezit din somn vecina, bătînd în fereastra ei și, cînd femeia a apărut la geam, i-a mormăit cu glas înfricoșat: «Doamnă, doamnă...» iar apoi s-a întors și a luat-o la fugă, credeam, zic, că un asemenea urmaș, nu-i în stare să iubească femeile, așa cum ar dori ele. Sau, cel puțin, că Tania nu poate să iubească un hoț de buzunare.

Într-o zi Ristić a venit în camera mea și a luat o grămadă de cărți. Mă întrebam dacă nu face acest lucru numai pentru Tania și dacă nu cumva visează și el să devină actor. Cred că, mai de grabă, dorea să devină scriitor. Firește, ar scrie pentru Tania. Imaginați-vă, eu îl invidiam că-i hoț de buzunare, iar el, pare-se, visa să fie actor.

Stînd în cameră, în amurg, în timp ce afară ninge, mă amuzam, reflectînd asupra lui Ristić. Pavkin îl bîrfea întotdeauna pe Sava Ristić. Din cauza unei fotografii. Ar fi trebuit să-i povestesc bătrînului despre ruda lui Ristić, Arkadije Popa, și despre «vizita» lui de curtoazie făcută acelei vecine. Revanșîndu-se pentru faptul că bătrînul îl bîrfea, Ristić îl amenința în glumă c-o să-i fure într-o zi birja. Am rămas surprins cînd am constatat că bătrînul se temea cu adevărat de acest lucru. Ba chiar m-a întrebat dacă cred că Ristić poate să-i facă un asemenea pocinog.

Bătrînul ținea tare mult la părerea noastră despre el și-l deranja în mod deosebit faptul că purta pantofi rupți, și acest detaliu al înfățișării lui exterioare îl acoperea gesticulînd în timpul discuției. Credea că astfel distrage atenția celorlalți de la pantofii săi. Acest lucru îi cerea însă să vorbească foarte mult, ceea ce nu-i era de loc ușor.

Ristić a dat undeva de-o pălărie veche, dar bine păstrată, și a făcut-o cadou bătrînului:

— Moșule, zise Ristić, clopul ăsta l-am furat, să zicem, numai ca să ți-l pot face cadou.

Era caraghios să vezi pe bătrîn cum stătea pe gînduri dacă să ia ori nu pălăria. Pînă la urmă a luat-o.

Zăpada de afară ar fi un decor tare frumos, dacă ar apare pe ninsoare cu pantofii ăștia ai lui și cu pălăria asta pe cap, cugetam eu.

Omul, care toată viața lui visează la ceva, probabil că pînă la urmă are impresia că e cumva frustrat. Mie îmi lipsea acest sentiment. Nu simțeam nici o mîhnire nici dacă scăpam ceva, și nici chiar dacă nu puteam ajunge undeva. Mă cuprindea aceeași apatie, pe care am intuit-o în comportarea celui student țicnit, Arkadije Popa.

Zăpada continua să cadă. Îi vedeam prin fereastră umbrele mici. Soba era încă înfierbîntată. Sobele acestea urîte de tuci devin uneori plăcute. Sobă mică de tuci cu burlane strîmbe. Vara dădeam burlanele jos, iar gaura din perete o astupam cu ziare. Peretele de lîngă burlane era cam afumat.

Pe masă stătea ziarul *Vecernje novosti*. Îl lăsase aici Ristić. Am deschis ziarul la pagina de patra, ca să arunc o privire peste rubrica culturală. În notele din partea de jos a paginii scria că Dimitrije a luat premiul literar. Mi-am adus aminte că am undeva prin sertare niște versuri de-ale lui. Ar trebui să le arăt Taniei. Dimitrije a fost întotdeauna consecvent — cugetam în sinea mea — de fapt ce înseamnă să fii consecvent? Probabil toți oamenii cred despre ei înșiși că sînt consecvenți. Și un hoț de buzunare, ca alde Ristić, crede că-i consecvent; apoi, naiba să-l ia pe Ristić! Dacă pe el îl preocupă hoția de buzunare, atunci, acest fapt e deajuns pentru ca el să aibă dreptate . . .

În camera mea se afla un singur scaun, un șezlong din trestie împletită și un fotoliu vechi și destrămat. Aceste obiecte stăteau astfel așezate, încît trezeau în mine gîndul prostesc că între ele ar trebui să fie instalat încă un scaun și că acest nou scaun, dacă ar exista în realitate, m-ar duce cu gîndul la o femeie. Mă întrebam dacă nu cumva această asociație fără nici o legătură a apărut datorită celui Arkadije Popa, liceanul cu degete lungi și palide și cu față amintind de-o stafie. În apariția lui Arkadije Popa cu vorbele acelea ale lui: « de ce mă visați noaptea » exista un fel de nihilism, o lipsă de obligație de-ați controla gîndurile și vorbele, o anumită libertate de-a rosti cu glas tare toate absurditățile care-ți vin în minte. E posibil ca, avînd o asemenea moștenire, Ristić să fie în stare s-o iubească pe Tania, să-și vîre mîinile în buzunare străine, și să viseze să fie actor. Actor, hm, găseam că Ristić ar putea într-adevăr să fie niscaiva artist, că pînă și fața lui avea o expresie care inspira acea încredere pe care o acordăm artiștilor lui, la urma urmei, nebunilor de teapa lui Arkadije Popa.

La o depărtare de numai cîteva case locuia machiorul de la teatrul nostru. Acesta, după mișcările îngrozitor de încete ale mîinilor și după felul cum stătea și vorbea, amintea de Ristić. Ar fi trebuit să le fac cunoștință. Machiorul și-a frînt mîna săptămîna trecută; trebuia să-l vizitez, cu toate că am urît întotdeauna asemenea vizite. Machiorul își exprima cu fiecare prilej încrederea în mutra mea, încredere care, în cele din urmă, privea meseria lui de machior comic. Ceilalți

actori, ba chiar și Tania, mă priveau batjocoritor din pricina asta. Mi-am adus aminte de-o discuție avută cu machiorul în tramvai: «Știți, băieții mei ar vrea să le prind un șoarece viu. În definitiv, asta-i treabă de piscă », spusese în tramvai machiorul.

M-am dus la el. Avea mîna în ghips. L-am întrebat cum a reușit să-și tragă haina pestea ea. Mi-a răspuns că i-a pocnit un os și că acest lucru s-a întîmplat pe scări. Am vrut să-i amintesc de discuția din tramvai. Îmi imaginam cum stătea pe scaun, ștergea praful de pe lustre, se gîdea la treburile lui de machior și atunci, dintr-odată, a apărut un șoarece pe dușumea; a sărit să-l prindă și și-a fracturat mîna.

Întorcîndu-mă acasă, mă gîdeam cît de mult mă obosesc asemenea treburi, asemenea vizite. În fața casei din colț stătea un automobil, acoperit cu o pojițică subțire de zăpadă. De după colț apărură un grup de băieți. Făceau gălăgie. Unul dintre ei plîngea. Am luat ziarele de la chioșc.

Cînd am intrat în cameră, Tania mă aștepta. Aprinsese focul în sobă. Întotdeauna, e tare plăcut să asculți pîlpîirea focului din cuptor, cugetam eu. Camera lui Ristic era cît o sală de mare și era frig în ea; de aceea, l-am chemat să vină la mine. Astfel, nu eram nevoit să rămîn singur cu Tania. Cine știe cum o fi înțeles Ristic această invitație. Și-a adus haina și un ac mare; s-a trîntit în fotoliu, lîngă sobă, și a început să-și cîrpească haina. Tania, rîzînd, s-a apucat să-l ajute. În rîsul ei exista un ton care îmi era îngrozitor de neplăcut.

Tania n-a stat mult, mama ei era bolnavă și trebuia să-i cumpere ceva din oraș.

De la fereastra camerei mele se vedea podul de la calea ferată și o parte a Dunării. Pe sub fereastră trecea un milițian. Zăpada se topea pe drum.

— L-am văzut pe profesorul ăla la cinema. Acum e la facultate? întrebă Ristic.

— Beksedić? Cred că da.

Oare, mai ține Beksedić în tabacheră fotografia elevei sale, ori e acum bătrîn pentru asemenea prostii; hm, și Ristic e la vîrsta cînd n-ar mai trebui să fie hoț de buzunare, dar parcă anii au vreo influență în treburi de-alde astea...

Ristic purta un halat de casă, de culoare vișinie. Ținea, după cum te și așteptai, mîinile în buzunare.

— De unde o fi furat capotul ăsta femeiesc? mă întrebasese odată Pavkin.

Mă întrebam dacă ar putea să fure ceva din odaia mea; mă îndoiam însă că vreun obiect din cameră ar putea trezi interesul unui hoț de buzunare.

Întotdeauna mă preocupase imaginea studentului țicnit Arkadije Popa. Mă gîndeam ce s-o fi întîmplat, oare, după vorbele acelea ale lui: «Doamnă, de ce mă visați noaptea?» Cred că, după aceea, toată strada avea o atitudine aparte față de acel tînăr. Copiii se temeau de numele lui, iar cîte o chelnăriță, profesoară, ori farmacistă, întocmai ca doamna aceea din vecini, tremura noaptea de frică ca nu cumva să bată și la fereastra ei vreun îns palid, țicnit și cu buzele strînse (trebuie să recunoaștem că femeile sînt în vis tare migăloase, visează în nuanțe, în timp ce bărbații visează o sumedenie de femei, ba chiar și o sumedenie de războaie, ceea ce, în orice caz, îi pare caraghios cuiva, care nu visează așa ceva; dar toți oamenii visează). Și studentul acela palid de la fereastra farmacistei, despre care aceasta auzise că-i lovit cu leuca, dar dorea în taină tocmai apropierea lui,

căci i se părea că-i luat în rîs și nefericit, întocmai așa cum și ea e părăsită și uitată (nimic nu poate să-i apropie pe oameni mai mult decît nefericirea), și studentul acela, zic, s-ar fi speriat și, în cele din urmă, ținîndu-se cu adevărat, ar fi spus: « Domnișoară Maria, de ce mă visați noaptea? » Mă întrebam ce s-o fi întîmplat mai departe cu acel înaintaș al lui Ristić. S-o fi însurat, oare, cu vreo farmacistă, l-or fi dus la ospiciu, ori s-a mutat undeva unde nu-l cunoștea nimeni și, poate, și-a continuat studiile. La urma urmei, acest fapt n-are importanță. Pentru mine, el exista doar în situația aceea idioată, cînd bătea la fereastră vecinei. Apariția unei persoane la fereastră nu e un fapt deosebit de înfricoșător, dar imaginați-vă ce mutră ați face cînd vi s-ar întîmpla așa ceva cu totul pe neașteptate, cînd vreun nebun, ori vreun spărgător v-ar bate la fereastră și, trezindu-vă din somn, v-ar spune: « Știți, eu sînt cel care v-a furat astă-vară șezlongul din coridor. Poftim, vi l-am adus înapoi. »

Cuptorul arunca o umbră subțire și roșie pe perete. Umbra tresălta, dînd o intimitate vagă obiectelor din cameră. Ristić fluiera. Am tras afară un sertar de la masă. Pe fundul sertarului se afla puțin praf, fărîmituri de lemn mîncat de carii, fotografii și un teanc de tăieturi din ziare.

M-am mirat întotdeauna că Tania nu-i cîtuși de puțin geloasă. Totuși, am dreptul să mă aștept la așa ceva din partea ei. Cum de nu a scotocit niciodată prin sertarele mele, ori nu mi-a citit scrisorile. Tania ar fi în stare să nu-mi citească scrisoarea pe care i-o trimit, sau s-o țină cîteva zile nedeschisă. Am împins sertarul la loc. În definitiv, nici n-aveam ce căuta în el. Am răsfoit doar articolele despre spectacolele mele, obicei pe care-l avusesem și mai înainte. Acum, nu mai găseam în acest obicei nici o satisfacție.

Ristić îndepărtase fotoliul de lîngă sobă și răsfoia un roman ilustrat ferfenițat; afară, ninge cu plictiseală.

Într-o zi, cînd m-am întors de la librărie, trecînd pe lîngă locuința lui Ristić, am auzit un zgomot de parcă s-ar fi mișcat mobila din odaie, răsunet de sărutări și apoi un chicot femeiesc. Era Tania. Faptul nu m-a mirat prea mult; era chiar un deznodămînt logic al întîmplărilor. Ce-mi păsa mie de Tania? !

Am urcat în camera mea, am azvîrlit cărțile într-un ungher și m-am apropiat de fereastră. Chiar în fața intrării în clădire, pe grătarul canalului de scurgere a apei stătea întins un cîine mare și galben. Toată existența lui părea legată de acest grătar. Nu mi-a plăcut niciodată felul în care rîdea Tania, nu mi-a plăcut să aud pașii oficiantei de la poștă deasupra tavanului meu. Lucrurile care se întîmplă sînt cu totul în afara mea. Un băiat cu păr roșcat lovea cu piciorul într-o cutie de chibrituri pe stratul subțire de zăpadă.

M-am întors de la fereastră, am adunat cărțile și le-am așezat în raft. Am rîs cu glas tare. Mă gîndeam că, poate tocmai în acea clipă, Ristić îi explica Taniei modurile în care îți poți vîri mîinile în buzunare străine, oră îi povestește despre ruda sa, Arkadije Popa, care a bătut într-o noapte la geamul vecinei sale și i-a apărut în față cu mutra lui indecentă, mormăind cu voce înfricoșată: « Doamnă, de ce mă visați noaptea? » Apoi s-a întors și a dispărut undeva în întuneric.

În românește de GEORGE BULIC

VAMPIRUL

Nu-l mai băteau.

Cîteva clipe zăcu nemişcat pe duşumeaua murdară şi unsuroasă, printre scaune răsturnate şi pahare sparte, respirînd praful şi mirosurile amestecate şi înţepătoare de usturoi, vin vărsat şi fum stătut de tutun. Apoi se căzni să scuipe sîngele, care i se aduna în gîtlej şi îl înăbuşea cu căldura lui ciudată.

— Nu ne spurca localul, răcni careva şi-l lovi în coaste.

Reţinu în gură restul de sînge şi de scuipat şi, aşa, întins sub picioarele lor, cugeta: de ce mă bat, oare numai fiindcă mă cheamă Grigorije Zidar?

Auzea limpede loviturile înfundate ale cuţitului pe scîndura din bucătărie şi soaptele de-abia perceptibile ale orăşenilor deasupra lui. Dacă acum nu mă scol, îşi spuse el, mor ca un cîine, sub picioarele lor. Şi încet, nemaisimţindu-şi trupul amorţit, se ridică cu un singur gînd: să iasă cît mai de grabă afară şi să dispară pentru totdeauna din acest orăşel necunoscut, în care l-au umilit atît de pe neaşteptate şi fără motiv. Cu genunchii împleticindu-se, se îndreptă spre uşa deschisă, fără să mai vrea să se uite măcar o singură dată înapoi pentru a-şi întipări în minte pe aceşti oameni, ale căror capete pluteau în norul de fum de tutun şi de praf. Dar înainte de a păşi peste prag, se opri şi se întoarse spre ei. Ce i-o fi determinat să facă acest lucru? Putea să treacă în alt local şi să aştepte dimineaţa. Putea să se tîrască pînă la drum şi să încerce singur, fără mecanic, să repare camionul. După aceea, putea să-i uite în aceeaşi clipă. Dar soarta a vrut altfel. Spuse:

— Vorbiţi, oameni buni, ce v-am făcut?

— Ascultă, vagabondule, zise cel care-l lovea mai întîi, ori ai citit în ziare despre Grigorije Zidar al nostru, ori ai văzut în piaţă monumentul lui pe care scrie atît de frumos tot ce ne-ai povestit despre ostăteci, pe care, chipurile, i-ai salvat tu.

— Ce fel de monument, şopti el şi îi jucă mărul lui Adam, în timp ce încerca zadarnic să tragă aer în piept. Voi glumiţi cu mine, oameni buni!

— Numără-ţi dinţii şi pipăie-ţi cornuleţul de pe frunte, rîse un omuleţ ştirb, şi o să-ţi fie clar dacă glumim ori nu.

Orăşenii băgară de seamă cum i se convulsionează obraji şi rămîn aşa, convulsionaţi. Se potoliră, aşteptîndu-l să răcnească. Dar el numai se clătină, gata parcă să se prăbuşească; apoi, într-o clipă, o tuli în noapte.

Alergă spre piaţă, simţind în clipa aceea ură faţă de toată lumea. Orăşenii se repeziră în urma lui, strigînd la el să se oprească, să-i aştepte dacă are curaj, pentru că ei şi aşa îl vor ajunge, căci sînt mai iuţi de picior şi dreptatea e de partea lor. Atunci, ca într-un fel de beţie, se întoarse şi, mişcîndu-se de-a îndăratelea, nedîndu-şi aproape nici el seama ce face, începu să urineze în direcţia dinspre care se azeau strigătele lor întretăiate şi se zăreau siluetele lor întunecate. Se apropiau tot mai mult şi Grigorije, gemînd şi înjurînd, continua să se împleticească în mers, pînă cînd, chiar în colţul pieţei, îl opri o mîna de bronz întinsă. Privi înspăimîntat în sus, la chipul de bronz, înnegrit şi oxidat, presărat

cu murdărie de păsări și noroi și, nedîndu-și încă seama dacă acel chip îi este cumva cunoscut, își lipi ochii de fraza gravată cu negru pe pedestalul de piatră: ÎN SEMN DE VEȘNICĂ AMINTIRE A LUI GRIGORIJE ZIDAR, CARE LA 12 FEBRUARIE 1943, ÎN VELIKA, JARUGA, ÎN APROPIEREA ORAȘULUI NOSTRU, A CĂZUT EROIC, SALVAREA DE LA EXECUȚIE 76 DE OSTATECI. POPORUL RECUNOSCĂTOR ÎI ÎNALȚĂ ACEST MONUMENT — și se gîndi că tot ce se întîmplă cu el în această clipă e un vis îngrozitor și de necrezut. Totuși, zise:

— Țsta sînt eu, oameni buni !

Ei stăteau în jurul lui. Gîfîind și adunîdu-și puterile, nu se arătară cîtuși de puțin surprinși. Ba se părea că regretă că-l bătuseră adineauri.

— Pui de cățea, șopti el și își ridică privirile spre partea de sus a monumentului.

Privea fața aceea sfidătoare și încordată, care ar fi trebuit să fie a lui, cu toate că nu era în stare s-o recunoască. Atunci, cu degetele, surprinzător de amorteite din pricina durerii, sfios, aproape cu venerație, atinse figura de bronz încovoiată, încă înfierbîntată de căldura zilei asfințite. O clipă, două, rămase nemișcat și amuțit. Apoi, deodată, țîșni din el un entuziasm ciudat, stîrnit de descoperirea neașteptată, amestecat cu o voluptate a urii față de el și soarta sa.

— Grigorije, dobitocule ! Grigorije, soarele și dumnezeul tău ! șopti el.

— A început să-l și jignească ! Să-l chemăm pe Petar Kos !

— De ce ? Poate că-i, într-adevăr, eroul Zidar !

Grigorije se întoarse spre ei. Se gîndi că ar trebui să le spună ceva, dar se mulțumi să zîmbească. Zîmbi ca un om care, fără să se aștepte, ajunge, întîmplător, la țintă, dar mult prea tîrziu, pentru ca să mai fie în stare să se bucure.

— Ride ! Ne ia peste picior, țipă careva.

Mulțimea se agita și se apropie și mai mult de el; dar nimeni nu putea să-și închipuie în clipa aceea că Grigorije Zidar, neștiind nici el de ce, plînge aplecat asupra lui însuși, dar fără nici o singură lacrimă, care să-i aline durerea ce i se revărsa din degete și, întocmai ca un junghi, i se aduna în piept, luîndu-i răsuflarea. Într-o clipă, toți cei din jur se dizolvară în ochii săi într-o masă diformă. Avea impresia că se scufundă, înăbușit de glasurile lor învîlmășite, pițigăiate și răgușite, care se scurgeau într-un freamăt unic și înfundat. Nu știu cît dură această senzație, poate că durase timp îndelungat. Apoi simți că-l scutură două mîini puternice și văzu obrazul cuiva în dreptul obrazului său, așa încît acum putu să simtă, cu totul limpede răsuflarea acelui om, care dobîndi cu încetul formă reală: Îmbrăcat în haine albe, înalt, cu păr cărunt, părăindu-i-se asemănător cu o pasăre, al cărei nume nu putea să și-l amintească. Atunci, printre celelalte glasuri, răzbi pînă la el un glas aspru:

— Spune, e adevărat că te dai drept erou ?

— Nu-i adevărat, zise el. Eu am spus doar că mă cheamă Grigorije Zidar și că am făcut ceea ce scrie aici atît de frumos.

— Dar aici scrie tot atît de frumos că Zidar a pierit ! Iar tu ești viu, bețivule ! rîse Petar Kos.

— Sînt viu, șopti Grigorije și zîmbi sfios, ca și cînd s-ar fi scuzat.

— Atunci cum îndrăznești să profanezi memoria unui salvator al poporului, cînd se știe că el a murit în brațele mele ! ? țipă Petar Kos și mustățile cărunte îi tremurară. Așa-i, oameni buni ?

— Așa-i, tovarășe primar, strigară orășenii.

Grigorije încetă să zîmbească. Încă fisticit, și tot ca și cînd și-ar fi cerut iertare, zise:

— Niciodată nu te-am văzut, omul lui dumnezeu. Eu i-am salvat singur pe ostatecii ei.

Petar Kos îl apucă zdravăn și, aplecându-i capul în jos spre pământ, scrișni :

— Atunci citește, nătărăule. Astea-s adevăruri ale istoriei.

Grigorije, așa aplecat, se uită la literele gravate mărunț în partea de jos a pedestaltului de piatră: LA ACEASTĂ ACȚIUNE, ALĂTURI DE G. ZIDAR, AU PARTICIPAT ȘI TOVARĂȘII SIMEON JABLAN ȘI PEATR KOS.

Grigorije își îndreptă corpul, se uită la Petar Kos, apoi la orășeni. Tăcu câteva clipe. Se părea că stă pe gânduri, că își aduce aminte de ceva, ori ia vreo hotărâre. Apoi, spuse aproape absent :

— Aici e o greșală, oameni buni. Eram singur-singurel !

— O să plătești pentru minciuna asta, zise Petar Kos.

Restul de timp, care a mai rămas din noaptea aceea lungă, Grigorije Zidar l-a petrecut la închisoare, nemaiștiind nici el însuși, după toate cele întâmplate, ce să creadă despre sine. Se întreba dacă are acum dreptul să fie mîndru și fericit, ținînd seama de faptul că în dimineața aceea din 1943, rătăcind prin ceață, dăduse cu totul întîmplător de nemți, și-n străfulgerarea unei singure clipe, în timp ce, într-o liniște ciudată, din picioarele înțepenite i se scurgea în mod inexplicabil puterea, simțise că nu poate să fugă, și, pejemne, numai de aceea, trăgînd disperat cu pușca, încercase să se debaraseze de spaima care-i ciupea perfid inima, dar niciodată după aceea, cînd se gîdea la acest lucru, și nici acum, nu era sigur dacă i-au rămas în amintire țipetele ostategilor, care fugeau cuprinși de panică, ori dacă aceste țipete erau propriile lui vaiete, în timp ce zăcea rănit, gata să-și piardă cunoștința, care percepea că, în sfîrșit, a sosit moartea. Apoi își zise : oare să aibă vreo importanță faptul că am făcut pe mine de spaimă, cînd am salvat atîția oameni. ? Se sculă încet de pe așternutul de scînduri, se plimbă absent prin celulă și își lipi fața de zăbrelele ferestrei. O clipă, două, stătu așa, tulburat, privind în noaptea care se limpezea pe neobservate; și, simțînd cum durerea aceea din piept crește și i se adună în gît, încercă de câteva ori să tușească și să scape astfel de durere, apoi dori s-o uite, dar nu izbuti să găsească nici un gînd convingător, care să-l liniștească cu adevărat.

În această poziție, nemișcat și stînd drept, îl găsiră Petar Kos și Simeon Jablan, proaspăt sosiți cu primul tren de dimineață din orașul reședință.

— Uite, șopti Simeon Jablan, doarme stînd în picioare, ca un adevărat vampir. . .

— Măcar de-ar fi vampir, șopti Petar Kos.

— Cînd l-am găsit în dimineața aceea pe Zidar rănit, l-am lăsat acolo, fiindcă eram convinși că n-are nici o scăpare.

— Mă tem că a scăpat cu viață.

— Ce are a face? l-am luat actele și i-am înălțat un monument. Păi, e lucru mic?

— El afirmă că nu ne cunoaște, șopti Petar Kos. Și știi bine ce înseamnă asta. . .

— la uite, strigă Simeon Jablan, păi, eu am participat la acțiuni și mai periculoase decît asta a lui ! Aș fi putut să mor de sute de ori. Crezi că o să îngădui acum, ca din cauza unui vampir, să mă împroaște lumea cu murdărie? !

Grigorije deschise încet ochii :

— De treaba asta o să se îngrijească lumea și fără permisiune, șopti el.

— Ai tras cu urechea, gemu Petar Kos. Ei, frate, chiar ești un derbedeu !

— Poporul va judeca cine dintre noi e derbedeu, zise Grigorije Zidar, fără să se miște.

Și, într-adevăr, poporul a judecat cum a știut și cum s-a priceput. Printre aderenții lui Grigorije Zidar se aflau orășeni cu fel de fel de porniri; înainte de toate, ostategii, care scăpaseră cu viață, mînați de sentimentul celei mai firești recunoștințe, erau gata, fără să mai stea la îndoială, să acorde toate onorurile posibile salvatorului lor; apoi numeroși adversari, precum și inamici camuflați ai lui Petar Kos, încurajați de declarația lui Grigorije că el singur a salvat ostategii, ceea ce, trebuie recunoscut,

le dădea admirabile posibilități să-și sporească șansele; alături de ei, erau, firește, toți prietenii lor, rubedeniile, femeile și tovarășii de drum ocazionali, a căror indiferență față de soarta lui Grigorije nu-i împiedica să participe la aceste întâmplări neobișnuite, prescurtându-și astfel zilele lungi și plictisitoare, ori, fără nici un fel de risc, să-și înjure și jighească vecinii ticăloși și, măcar întrucîtva să le plătească anumite socoteli vechi. Adversarii lui Grigorije Zidar erau, în genere, prietenii și admiratorii lui Petar Kos; apoi, acei numeroși orașeni, care se supuneau întotdeauna, autorităților fără să se străduiască vreodată să aibă păreri proprii; precum și un anumit număr dintre cei care, calculat, și cu această ocazie își arătau devotamentul față de primar, nădăjduind că, odată și odată, vor trage vreun folos din treaba asta. Fără îndoială, erau și dintre cei care își schimbau în fiecare clipă convingerile și alergau de la o tabără la alta, întotdeauna convingși că s-au apropiat, în sfîrșit, de adevăr, de care și așa nu se prea sinchiseau.

Acest conflict general se desfășura în mod public și-n gura mare: în cîrciume și frizerii, în birouri și pe străzi, în curți și în piețele alimentare. Conflictul devenea în fiecare clipă tot mai înverșunat și mai plin de incertitudine, cu toate că, de la bun început, era evident că pînă la urmă cineva va ieși totuși șarlatan; poate că acest venetic, care se dă drept Grigorije Zidar, dar poate că și tovarășii Petar Kos și Simeon Jablan, ale căror merite de război deveniseră pe neașteptate suspecte.

Dar camarazii de război ai răposatului Zidar își dădeau silința să-i scape pe orașenii neîncredători de această suspiciune necinstită. Îl duseră pe Grigorije în piață și strigară în fața poporului adunat:

— Onorat popor, seamănă oare această făptură ștearsă, pricăjită și fricoasă, cu răposatul nostru Zidar, care, așa cum se vede și după acest monument, era frumos, înalt, vînjos și neînfricat?

— Nu seamănă, strigă poporul, să nu dea Dumnezeu să fie așa eroul după al cărui exemplu ne educăm copiii.

— Dar nasul? strigă Grigorije, trăgînd speranță. Nasurile ne sînt la fel, oameni bunii.

— Las-o mai moale, zise Petar Kos. Ce-i un nas față de veșnicia pe care o asaltezi?

Oamenii îi dădură cu glas tare dreptate lui Petar Kos, iar numeroșii aderenți ai lui Grigorije, ba chiar și ostatecii recunoscători, în fața unor fapte atît de evidente, nu putură să se împotrivescă.

Apoi îi cerură să arate șanțul în care se petrecuse acel eveniment hotărîtor, dar el, deși afirmase că-și aduce aminte de doi plopî subțirei și de-o stîncă crăpată, din spatele căreia a tras, nu putu să recunoască șanțul. Atunci îl duseră la locul unde i se defectase camionul, ca să-i arate cîtă pagubă și tulburare pricinuieste cînd își neglijează îndatoririle lui elementare, ca să răpească gloria altuia. Și, într-adevăr, priveliștea era neobișnuită: fără cauciucuri, faruri și prelată, camionul lui Grigorije, în jurul căruia erau aruncate de-a valma în livadă sticle goale de bere, arăta ca un fel de schelet vechi și uitat.

— Ați spus, șopti Grigorije, că ținutul acesta e renumit prin cinstea lui?

— Și este, zise Petar Kos, dar tovarășilor țărani le-a fost sete.

Grigorije Zidar își lăsă capul în jos și umerii începură să-i tremure.

— Sînt un om distrus, zise el.

Petar Kos și Simeon Jablan se folosiră de acest moment de slăbiciune a lui și strigară:

— Recunoaște că ești un uzurpator, fii cinstit și spune că ești un mincinos și un excroc.

Grigorije își înalță capul; în ochi îi fulgeră ura și, ca prin minune, o hotărîre necunoscută pînă atunci.

În ziua aceea, Grigorije Zidar fugi din închisoare, fără ca cineva să-și dea seama cum și cu al cui ajutor. Prin această întorsătură neașteptată, relațiile, și așa încordate, și patimile înverșunate din orașel se adînciră și mai mult și se înflăcărară. Cei care erau împotriva lui Grigorije explicau că acest act rușinos constituie cea mai bună dovadă că excrocul s-a speriat de propria lui murdărie, în timp ce adepții lui Grigorije prevedeau cu satisfacție că el se va întoarce în curînd cu mitraliera firește, cu aceea din război, și așa singur, fără ajutorul nimănui, cum îi și stă bine unui erou, va cîștiga prin luptă dreptatea de partea lui.

Dar chiar la lăsarea întinericului, îl prinseră pe fugar în piață; se învîrtea în jurul monumentului, citea, cine știe a cîta oară, inscripția aceea gravată, în piatră, se cățara pe figura aceea întunecată și înaltă, și, scuipînd în palme, ștergea de pe ea murdăria de pasăre și praful.

Ceva mai tîrziu, în timp ce-l băteau, cugeta că de fapt nu seamănă cu chipul acela de bronz, care rezistă de ani de zile la vînturi, ploii și soare; și poate că au dreptate că se comportă astfel cu el. Totuși se încăpățîină să nu scoată o vorbă. Sîngera în tăcere, surizînd cam ciudat, de parcă îi făceau plăcere loviturile. Apoi, își aminti de camionul lui devastat și de berea băută, pe care n-o va mai livra niciodată, și începu să plîngă. Plîngea fără zgomot, potolindu-și lacrimile cu sîngele care i se scurgea din gură; și se gîndea ce perdaf o să mănînce la fabrică pentru paguba pricinuită, pe care, iată, nici el însuși nu poate s-o justifice.

Petar Kos se întristă și aproape începu să șovăie:

— E oare lucru cîstit ceea ce facem cu el?

— Nu știu, se burzului Simeon Jablan, dar e oare lucru cîstit ceea ce face el cu noi?

— Închipuie-ți, șopti Petar Kos, uneori îmi face impresia că el e de fapt adevăratul Zidar...

— Tîmpitule, țipă Simeon Jablan, păi, s-ar comporta oare astfel Zidar, dacă ar fi viu, și s-ar fi ascuns, oare, timp de atîția ani?

— Într-adevăr, zise absent Petar Kos, cum zboară timpul!

— Firește că zboară, îl zeflemisi Simeon Jablan, și mă întreb cîteodată dacă tu ești acel Petar Kos de odinioară.

Petar Kos clătină ofensat din cap:

— Nimeni nu mai e cel care a fost, dragă Simeon. Păi, nu vezi că ne temem și de umbre și că ne-am fîsticit cu totul, căutînd adevărul?

— Te înșeli, spuse Simeon Jablan, o să găsim adevărul, oricît de mult ne-ar costa acest lucru; omul ăsta este un excroc și acest fapt trebuie să fie stabilit.

Grigorije decădea; nu mai observa acele mici detalii și particularități, prin care se deosebeau, într-adevăr, spațiile reci și neplăcute prin care îl duceau și-l țineau; după cum, tot așa, nu mai putea să-i distingă pe toți oamenii care-i puneau aceeași întrebare. Știa doar că n-are voia să șovăie și toată puterea și voința ce-i mai rămăseseră, precum și toate gîndurile sale și le concentra în așa fel, ca să-i poată înfrunta pe acești oameni cu aceleași răspunsuri; și făcea acest lucru, uneori emoționat și cu speranță, iar alteori, disperat și cu lacrimi. Îl îndemnau să înce-teze cu intențiile lui nemernice, îl rugau să nu-și bată joc de ei, îl sfătuiau să nu se joace cu viața lui, să nu-i chinuiască fără rost. Dar, degeaba. Grigorije rămase încăpățînat și intransigent.

— Dragă Grigorije, îi spuseră atunci, la fabrică te-au concediat și te-au dat în judecată pentru distrugerea camionului și pentru berea băută.

— Acest lucru nu mi s-ar fi întâmplat, dacă voi nu m-ați fi arestat, zise el.
— Asta nu e totul ! Citește ! zîmbi Simeon Jablan și îi vîrî sub nas un fel de dosar.

Grigorije citi îndelung fel de fel de întâmplări despre el, chiar și din cele pe care le uitase de mult. De-a dreptul se entuziasmă și se scufundă în propria lui viață, care, alcătuită atît de îndemînic, cu date, așa cum s-a desfășurat într-adevăr, i se părea acum dintr-odată mai frumoasă decît și-o imaginase el. N-avea de ce să-i fie rușine de această viață a lui; și, lingîndu-și buzele uscate, zise cu un sentiment de amărăciune și de mîndrie în același timp :

— Păi, ăsta-i un roman veritabil, oameni buni !
— Dar în el nu există nimic în legătură cu salvarea ostategilor.
— Am timp să dovedesc și acest lucru.
— Ai luat-o razna ca o sălbăticiune, rîse Petar Kos. Măcar de-ai ști ce nevoie ai de toate astea ? !

Grigorije se ridică și toată ființa i se încordă. Așa, mic de statură și cu picioare strîmbe, părea în acea clipă și mai disperat și, semeț, totodată.

— Din cauza voastră am luat-o razna. Nu mă preocupă gîndul să fiu erou. Vorbînd cîstit, eu nici nu merit acel monument. Dar am să pun în mișcare toată presa. Personal, am să vă smulg masca de pe față, pentru ca oricine să poată să vă scuip.

Simeon Jablan se înconvoie și țîșni rîsul din el. Rîdea sincer, necontrolat, molipsitor. Apoi șopti, de-abia ținîndu-și respirația :

— Păi, ăsta-i nebun de-a binelea.
— Vezi, zise Petar Kos, chiar dacă noi doi am recunoaște că ești cel adevărat, poporul te va linșa din pricina a fel de fel de amănunte.
— Ce amănunte ? țipă Grigorije cu ultimile puteri.
— Păi, astea de aici, zîmbi Petar Kos și arătă spre dosar. Primul amănunt : în război te-ai predat în mod laș inamicului și ai rămas în lagăr.
— Nu-i adevărat, șopti Grigorije, m-au prins în timp ce dormeam, pui de cățea !

— Al doilea, continuă Petar Kos, după război nu te-ai întors în țara ta, ci te-ai pregătit să fii spion.

— Tu ești nebun, șopti Grigorije, eram îndrăgostit și tînăr. M-am căsătorit.
— Al treilea : în calitate de spion străin, zilele acestea ai încercat, firește, să bagi zîzanie în orașelul nostru patriarhal și să profanezi amintirea unui erou mort, al cărui nume și pronume îl porți întîmplător și tu.

Grigorije se rezemă cu spatele de perete; i se mișcă buzele, dar n-avu putere să vorbească.

— Acestea sînt dovezi, dragă Grigorije, zise Simeon Jablan. Dar totuși, ai posibilitate să alegi.

Grigorije își înalță capul și zise aproape absent :

— Ce s-alet ?

— Păi, între închisoare și ospiciu, dragă Grigorije, zîmbi Petar Kos.

Grigorije îi privi de jos în sus, dar în ochii lui nu era nici ură, nici disperare. Semăna cu un om în care tocmai pierise pentru totdeauna ceva, ceva de care însă el nu mai era conștient, ori după care, pur și simplu, nu mai era în stare să simtă vreo durere.

În aceeași noapte, urîțit de tot, cu barba mare și vlăguț de nesomn și de-o presimțire, care începuse încă de mult, perfid și pe nesimțite să-l încolțească, se degradă complet; corpul i se micșoră și i se girbovi și mai mult și pierdu cu desăvîrșire socoteala timpului. Privind prin fereastra cu zăbrele cerul albastru,

a cărui adîncime o bănuia doar după stelele îndepărtate și nemișcate se întrebă cu glas tare din ce cauză e aici și ce caută în acest orașel, cînd știe că nu-i arde de nimic și cel mai puțin de respectul lor; și simți în adîncul său o scîrbă de neîndurat pentru faptul că-i viu; și, pesemne, înția dată îl copleși gîndul, neîndurător de dulce, că pentru el ar fi fost mai frumos și, oarecum, mai strașnic, în același timp, să fi murit în dimineața aceea cețoasă din 1943, devreme ce și așa e singur, fără să aibă pe cineva și fără să-i aparțină ceva în acest spațiu nemărginit, niciodată atît de străveziu și de imperceptibil ca în clipa aceasta, cînd, ascultîndu-și bătaile înfundate ale inimii, îl înăbușesc, amestecate, mirosurile de balegă încinsă, de pepeni putrezi și de vii îndepărtate, care-l copleșesc, de parcă le-ar aduce un vînt lin și fără zgomot.

A doua zi, la 9 august, orașenii se adunară în piață. Dimineața se întinsese binîșor; bîzîiau muștele și praful străluea în văzduhul înfierbîntat. Mulți aveau impresia că așteaptă degeaba, dar Grigorije totuși apăru. Era bărbierit și oarecum dichisit. Toți îl priveau tulburați; fiecare aștepta de la el în clipa aceea ceva deosebit. În liniștea lăsată, el îi privi pe toți; ori căuta vreo față cunoscută, ori lua vreo hotărîre.

Petar Kos îi șopti să citească ceea ce iscălise mai adineauri. Grigorije își șterse cu dosul palmei fruntea transpirată și simți o compătimire față de el însuși, necunoscută pînă atunci, dar, ciudat, nu se rușină și nici nu se înfricoșă. Prin cap îi mișunau imagini învălmășite ale acelei morți îndepărtate, care nu l-a vrut. Și se gîndi: ce zi e astăzi? Oare, asta-i moartea mea?

— Sînt vinovat, spuse apoi liniștit, de parcă ar fi vorbit de altcineva. Am vrut să vă fac o farsă, oameni buni !

Mulțimea se legănă și parcă încoștient, gemu de mirare. Dar nimeni nu-l înjură și nici nu azvîrli piatra gata pregătită. Se părea că în loc să fie el, acum ei sînt cu toții rușinați și îndurerați, iar el în această clipă nu mai simte nimic. În timp ce-i privea cum se împrăstie în tăcere și cu capetele aplecate, le auzea pașii, răsunînd înfundat. Și cugetă: oare ăștia sînt aceiași oameni care m-au bătut atît de zdravăn?

Petar Kos și Simeon Jablan îl conduseră pînă la camion, pentru ca, la nevoie, să-l poată apăra de mînia îndreptățită a poporului. Pe drum îi dădură o scrisoare adresată directorului fabricii.

— O să intri din nou în serviciu, zise Petar Kos, iar aici ai și chitanțele pentru berea pe care au băut-o țărani nelegiuți.

— Dar camionul? șopti Grigorije.

— Bineînțeles, și camionul l-am pus la punct, zise mărinos Petar Kos.

Grigorije, fîstîcit și acum rușinat de-a binelea, încercă să le mulțumească pentru atîta grijă și binefacere. Vîntul neașteptat din luna august îi încîlci șoapta abia perceptibilă și-l copleși cu mirosul livezilor arse de soare.

— Du-te, mă, îl bătu pe umăr Simeon Jablan, nu ești singurul pe care l-am ajutat în viața asta păcătoasă.

Petar Kos tăcea. Întors spre șosea, se uita la camionul lui Grigorije cu ochii strînși de lumina prea puternică, dar poate că și de-o ispită neașteptată. Apoi zise: — Jură că ești adevăratul Zidar ! Dacă ești cel adevărat, încă nu-i prea tîrziu. Îți dau cuvîntul meu: te duc înapoi în piață și vei fi erou.

Grigorije își lăsă capul în jos. Simți iarăși durerea aceea din piept și cugetă, înălțîndu-și ochii: asta s-ar ține, într-adevăr, de cuvînt. Se părea că cercetează cu atenție fața transpirată a lui Petar Kos și se frămîntă ce să-i răspundă. În conștiința lui pătrundea în valuri, într-o clipă asurzitor, iar în alta, cu totul calm, scîrșîi-tul monoton și neîntrerupt al greierilor.

— Ce ai, omul lui Dumnezeu? Păi, eu nici n-am fost niciodată în război, zise Grigorije.

Apoi alergă spre camion, intră în cabină și, înainte de-a închide ușa în urma lui, mâna îi rămase întinsă și nehotărâtă, de parcă în clipa aceea încă mai stătea pe gânduri. Apoi, trînti cu putere ușa și apăsă pe accelerator; praful indică locul de unde pornise.

— Crezi că se va mai întoarce vreodată? șopti Petar Kos.

Simeon Jablan tăcea.

În timp ce se îndepărta încetîșor, Grigorije putea să-i vadă în retrovizor: stăteau pe șoseaua galbenă și plină de praf, cu capetele aplecate, părăind îngîndurați și neliniștiți. Neștiind nici el de ce, se întreabă: se vor mișca oare vreodată din fața mea? Dar ei nu se mișcau și erau din ce în ce mai mici, semănînd aproape cu două puncte întunecate ce se îndepărtează de el și dispar pentru totdeauna în văzduhul înfierbîntat și tremurător. Oftă adînc și mări viteza. Simțea că întinderea netulburată și uniformă a cîmpiei, de pe ambele părți ale drumului, întindere pe care se legănau tulpinile subțiri și îngălbenite ale porumbiștilor, îl umple cu o liniște inefabilă. Și în loc de tot ce-ar fi putut în clipa aceea să dorească și să gîndească, Grigorije Zidar zîmbi.

Zîmbea ca un om care, dintr-o pricină oarecare, devenise dintr-odată fericit.

În românește de GEORGE BULIC.

MITKO MANDZUNKOV

R E C H I N I I

Așa-zisa Insula lubirii — insulă despre care desigur ai și auzit, dragă cititorule — e o adevărată comoară a mării Egee; împreună cu încă vreo șapte sau opt insule mici, stîncoase și nelocuite, alcătuiește Arhipelagul Rechinilor.

Am sosit pe Insulă cam pe la sfîrșitul lunii iulie. Marea era liniștită și părea adormită. Împreună cu M. priveam în larg. Ce se întîmplă cu delfinii? mă întrebasesem de cîteva ori. Pentru M. aceasta era prima călătorie pe mare, iar eu îi spuseseam că, pe lîngă multe alte ciudățenii, aici va avea ocazia să vadă și delfini. Ea luase foarte în serios această făgăduială a mea și acum mă privea oarecum muștrător. Din fericire, călătoria a fost destul de scurtă. Am intrat curînd în Apele Arhipelagului, plutind cu viteză redusă și în zig-zag printre micile insule, unde marea era de-un verde închis, iar malurile calcaroase străluceau intens în bătaia soarelui. În timp ce ne apropiem de Insulă, M. mă prinse deodată de braț și spuse: Privește, delfinii!

Mă uitai în direcția pe care mi-o indica mâna ei întinsă. Nu prea adînc, sub nivelul mării, plutea un pește uriaș, dar nu era un delfin. Era un rechin. Acela nu-i un delfin, îi spusesei lui M. E un rechin.

Ea se miră puțin, dar nu se năimiști. Se spune că în apele acestea trăiesc foarte mulți rechini, zisei.

Da, zise M. și apoi adăugă : Privește!și iarăși arată spre apă; văzui acum doi rechini.

Acea sînt, cu siguranță, îndrăgostiți, spuse M.

Rechinii înnotau în apropierea vaporului, aproape lipiți de el, deși țineau cumva oblic trupurile lor uriașe. Erau cuminți și bineînțeleși tăcuți; mi se părea că se pregătesc să ne atace vaporul. După un timp, veniră și alți rechini, la început într-un număr mai mic, apoi numărul lor crescă din ce în ce mai mult. Vaporul plutea acum pe o apă care se înnegrea de trupurile marilor pești. Călătorii de pe vapor îi priveau cu interes; unii le aruncau resturi de mîncare, dar rechinii rămîneau indiferenți la asta, ceea ce pe mine mă îngrozii. Ia te uită la ei, îi zisei lui M. Asta e nemaipomenit ! Ceii mai mari răpitori ai mării, și nici măcar nu vor să guste din mîncarea asta; uită-te numai ce îngîmfați sînt și plini de sine. Probabil că așteaptă un prînz mult mai bogat și mai select. Mie, sincer să fiu, toată treaba asta nu-mi place. Cine ar fi crezut că în apele astea trăiesc atîția rechini ? Mă întreb cum o să putem face baie ! Ca toți ceilalți, zise M., poate că plajele sînt în siguranță. Să sperăm, zisei și o privii cu multă atenție. Zău, adăugai după aceea, tu ai devenit nemaipomenit de curajoasă; chiar nu te sperie de loc rechinii ăștia ?

— Ce rechini, dom'le, zise M., agasată, ce-o să facă ceilalți, o să facem și noi.

Vaporul pătrunse în port. Un chei vechi și o mică așezare pescărească. Ceva mai la o parte zărirăm însă hotelul modern din marmură albă. Ne îndreptarăm într-acolo și, întrucît aveam o cameră rezervată, ne instalaram cît se poate de repede. Abia era trecut de amiază. Am coborît să luăm masa. M. îmi spuse după aceea : nu e nici ora trei, iar soarele nu e prea puternic. Hai să mergem pe plajă. Nu sînt obosită de loc și mi-ar plăcea să văd cum e apa.

Sărată, zisei eu. Dar, în definitiv, hai să mergem. După cîte am observat, plaja principală e chiar în fața hotelului.

Pe plajă era lume multă. Bătrîni și bătrîne — americani bogați, desigur — stăteau îngropați în nisip și beau citronadă. Copiii alergau de colo-colo și se jucau cu lopățele. Tinerii dădeau tîrcoale femeilor, ale căror trupuri luceau din cauza bronzului.

Ne îndreptarăm spre mare. Dar, în timp ce mă apropiam de mal, spre marea mea surprindere, văzui că apa e plină de rechini, care se zbenguie printre nenumărații înotători, înghițindu-i unul cîte unul. Mirarea mea deveni însă și mai mare cînd observai că înotătorilor nici nu le pasă de rechini, fie că nu erau conștienți de pericolul care-i așteaptă, fie din cauza unei indiferențe stupide. Oamenii intrau neîntrerupt în apă, completînd mereu numărul celor pe care rechinii îi înghițeau, așa că în apă se afla mereu un număr constant de persoane. Dar nici pe mal nu rămîneau mai puțini oameni, căci mereu veneau alți și alți turiști, care luau aproape pe neobservate locul celor care intrau în mare ca să nu se mai întoarcă niciodată. Peste tot se auzeau strigăte de veselie, risetele și chiotele inundau plaja. Mulți dintre cei care intrau în apă jucau polo, alții plonjau tot timpul sau învățau diferite stiluri de înot. Pur și simplu, nimeni, absolut nimeni, nu dădea nici o atenție rechinilor, nici cei care făceau baie și erau cel mai mult expuși pericolului, nici cei de pe plajă care își făceau de cap, dormeau sau jucau cărți. Văzînd toate astea, mă cuprinsă o teamă îngrozitoare. Mă uitai la M. Dar ea ca și ceilalți oameni din jur părea că nu se miră de ceea ce se întîmplă. Mă înșioră gîndul că m-am țîcnit și am halucinații. M. văzîndu-mă atît de nehotărît, zise : Hai să mergem ! Unde ? o întrebai speriat, nu vezi rechinii ? M. dădu din mîna cu indiferență : Nu vezi cîtă lume e aici, spuse. Crezi cumva că tocmai noi o să avem norocul să. . . ?

Norocul? În clipa aceea simții ceva îngrozitor: că eu sînt singurul om lucid de pe această insulă și totodată singurul conștient de realul și iminentul pericol care ne paște pe noi toți. Și mai mult: eram singurul care se temea în clipa aceea. Mă cuprinse un simțămînt în care se îmbinau frica, luciditatea și rușinea. Pentru prima dată în viața mea trebuia să iau o hotărîre capitală și mărturisesc că nu eram în stare de așa ceva. Rațiunea îmi spunea că din mare ne pîndește pericolul cel mai crunt posibil, fatal pentru noi toți, pericolul de care trebuie să ne ferim. Dar, pe de altă parte, exista mulțimea aceasta de oameni — și M. se află în această mulțime — al cărei curaj, nu numai nebunesc, ci chiar supranatural, nu avea limită! Așadar — M., o dată ce-a venit pe plajă cu intenția de-a intra în apă, nu va renunța nicidecum la această idee, mai ales că nu vedea motivele care ar face-o să renunțe la ea. Eu aveam de ales: ori să ascult de glasul rațiunii și s-o silesc pe M. să renunțe de-a mai intra în apă, sau riscînd ca M. să mă disprețuiască din pricina lășității mele, ori — dintr-o ridicolă mîndrie — să mă iau și eu după prostia celorlalți — expunînd primejdiei propriile noastre vieți.

Intrarăm în apa mării. Mă oprii deodată. Ce s-a întîmplat? mă întrebă M. Așteaptă-mă aici la mal, zisei, stai aici — o așezai pe nisip — așteaptă-mă puțin, am o treabă de rezolvat. Să nu intri cumva în apă pînă nu mă întorc.

Mă dusei la bătrînul paznic al plajei care, în schimbul unei taxe, punea oricui la dispoziție cîte o barcă. Dați-mi o barcă, îi spusei, iar după ce m-am instalat în ea, strigai către paznic: Pentru numele lui Dumnezeu, spueți-mi, ce fel de plajă e asta? Unde e securitatea oamenilor? Nu vedeți rechinii aceștia cu ce poftă înfulecă la oameni?

Paznicul ridică din umeri. Asta nu e treaba mea, zise.

Începui să vislesc. De fapt, nici eu nu știam de ce-am plecat de lîngă M., de ce-am luat barca asta. Probabil că mai vroiam să cîștig timp, să mai pot gîndi puțin la tot ceea ce se întîmplă, să văd clar ce atitudine am de luat în afacerea asta și ce pot să fac: să intru și eu ca ceilalți în apă, expunînd astfel pericolului atît viața lui M. cît și a mea, sau să fug fără să-mi pese dacă după aceea ea m-ar disprețui sau nu. Gîndindu-mă la toate acestea, visleam cu rîvnă, ocolind cu grijă pe nenumărații înotători și rechini, dar mai ales pe rechini, care săgetau apa în toate direcțiile cu spatele lor zimțat. Din loc în loc, marea se înroșea de sîngele victimelor, resturi omeșești însă nu se observau. Cu siguranță, că rechinii se pricepeau de minune să-și ducă treaba pînă la capăt.

La aproximativ două sute de metri de mal, pe un suport înalt colorat cu roșu și negru, era agățat un uriaș rechin din plastic. Acesta era singurul indiciu că, dincolo de acest semnal, marea devenea primejdioasă. Dar cei care făcea baie nu-i dădeau nici o atenție, fiindcă în jurul lui, ca de altfel peste tot, o mulțime de rechinii își făceau de cap. Chiar și acolo, unde apa nu depășea douăzeci de centimetri în adîncime, se vedeau nenumărați rechini. Aici, din cauza lipsei de oxigen, rechini se zbăteau, sărind înnebuniți unul peste celălalt și atacîndu-se reciproc. Dusei barca la mal. În clipa aceea, unul dintre rechini, înfuriat de lovitura pe care i-o dădu barca mea, sări spre mine și ieși la mal. Dar aici, cei care se aflau pe plajă îl omorîră cu pietre.

Lăsai barca și mă dusei s-o caut pe M. Hai să intrăm în apă, îi spusei.

De ce i-am spus asta? Mai înainte, nu luasem nici o hotărîre, deși avusesem oarecare putere la dispoziție. Pur și simplu, m-am lăsat în voia inexplicabilei forțe care mă ducea la pieire. Conștiința acestui fapt mă umplea de amărăciune. Dar de ce n-am avut puterea să ascult de vocea rațiunii? Am avut, oare, mai multă încredere în absurditatea mulțimii? Greu de spus. Și totuși, nu puteam să evit nenorocirea. De ce-am părăsit-o pe M. cu cîteva clipe înainte și m-am dus după barcă? Să mai

cîstig puțin timp? Care timp? Poate, avusesem intenția să fug, s-o părăsesc pe M.? Și, totuși, iată m-am întors, n-am putut nici să fug. Dar cui îi foloseau toate astea? Mie? Lui M.? Simțeam că mă înăbuș. O privii pe M cu ură. Prezența ei îmi deveni deodată neplăcută și de neîndurat. Știi ce, zisei, pe tine nu te iau în apă. N-o să faci baie, ai înțeles? M. mă privi mirată. Ce-ți veni? zise. Ce-i cu prostiile astea? Acum cîteva clipe m-ai lăsat singură să te aștept pe plajă, în timp ce tu te plimbai cu barca, iar acum — deși mi-ai spus: Hai să intrăm în apă — îmi interzici deodată ceva atît de natural și de simplu. Spune-mi, ce ai? Explică-mi. Dacă cumva nu ți-e bine, te voi asculta. Ai auzit ce ți-am spus. Nu-ți voi explica nimic. Vroiai să intri în apă, dar, de fapt, nu vrei asta. Eu n-am vrut, dar de fapt vreau. Acum ai înțeles? Mă și aflu în apă. În jurul meu, rechinii își făceau de cap. Fără să-mi pese de ei, începui să înot. Ajunsei pînă în dreptul rechinului de plastic și el mi se păru ridicol. Soarele se reflecta puternic în apă și mă orbea; începui să transpir. În jurul meu totul deveni un vârtej incandescent, o ceață însîngerată și deasă, prin care eu, dînd înnebunit din miini, înaintam spre larg.

În românește de DUȘAN PETROVIĆ

ŽIKA LAZIĆ

SPOVEDANIA

Beketa se trezi din somn în toiul nopții, tremurînd din toate măduarele. Visase moartea lîngă pat. Deși treaz, privi în jur îngrozit, nu numai din pricina lui, dar și a copiilor săi, pe care în vis îi văzuse morți. Se sculă, aprinse lumînarea și se aplecă deasupra celor doi copii, care dormeau descoperiți pe dușumea. Îi acoperi cu duișie, apoi bău cu gîlgiituri apă din ploscă și, încă tulburat de vis, o trezi pe nevastă-sa, Kruna, povestindu-i:

— Mi s-a arătat în vis sfîntul arhangel Mihail și-a spus că va lua sufletele copiilor noștri; iar la urmă, îmi va tăia și mie capul cu o sabie de foc. Tu auzi ce-ți vorbesc? Întrebă Beketa.

— Și de ce? Întrebă Kruna, frecîndu-se la ochi. Lasă-mă să dorm, zise apoi femeia și se acoperi cu pătura pînă la bărbie, nu fără a arunca o privire copiilor care, dormind neliniștiți, aruncaseră iarăși pătura de pe ei.

— Asta am visat și am sărit să mă uit la copii, spuse Beketa și, scuturîndu-și din nou nevasta, grăi: măi, tu ascultă ceți spun?

— Spune-mi dimineață, Beketa. Mi-e somn, zise femeia somnoroasă, dar Beketa îi vorbi mai departe:

* Fragment din romanul istoric *Aleksa Popovski*

— Apoi l-am visat pe sfântul arhangel Mihail, spunându-mi că ne va lua și pe ceilalți doi copii, dacă nu mă spovedesc în privința lui Popovski, și acum nu știu ce să fac.

— Dumnezeu ne va ierta copiii, zise Kruna și se uită la fețele adormite, pe care tremura umbra de la flacăra luminării.

— Mi-a spus să mă spovedesc la protopopul nostru și să cer iertare lui Dumnezeu în privința lui Popovski. Pe atîția i-am omorît și de-abia acum mi-apar în vis. . .

— Du-te la biserică și aprinde o luminare pentru sufletul copilului nostru Stepan, răposat întru Domnul, apoi, spovedește-te, cum te-a învățat în vis arhangelul, pentru ca să ne rămînă copiii vii și sănătoși, zise Kruna, acum înfricoșată și ea.

— Numai jumătate de păcat cade asupra sufletului meu, spuse Beketa, bînd din nou cu gîlgiitura apa din ploscă. În vis îi fusese sete.

— Roagă-te ca Dumnezeu să-i ajute măcar pe copiii noștri, dacă pe tine nu te poate ajuta, vorbi Kruna.

— Îți spun că numai jumătate de păcat cade asupra sufletului meu. . . Ba nici jumătate, ci mai puțin, dacă se ține seamă de faptul că eu am îndeplinit numai porunca cneazului, zise Beketa, uitîndu-se afară pe fereastră.

— Să nu ascunzi nimic în fața preotului, căci te va asculta în biserică urechea lui Dumnezeu; spune tot, ca să nu se întîmple cu Milutin și Živan, ceea ce s-a întîmplat cu Stepan. Cînd mi-aduc aminte cum țipa, țînîndu-mă de mînă: « Nu mă lăsa, mamă, nu mă lăsa ! » l se năzăreau mereu niște șerpi și ardea ca focul, suspină Kruna.

— Pe atîția i-am omorît, și, iată, din pricina lui Popovski, mi se arată arhangelul în vis și mă amenință, dar păcatul cade cu mai puțin de-o treime asupra sufletului meu, pentru că eu am fost numai mînă și cuțit, iar cneazul l-a omorît pe Popovski, dar poate că așa trebuie să fie, pentru că așa a hotărît stăpînul, zise Beketa.

— Dăruiește-l pe popă, pomenește toți sfinții, ca să-l găsească în lumea cealaltă pe Stepan al nostru și să-l ajute să se apropie de Dumnezeu, s-ajungă în rai copilul nostru zise Kruna, ștergîndu-și lacrimile.

Beketa se duse din nou la fereastră și, deschizînd aripa acoperită cu hîrtie, spuse:

— Se revarsă zorile !

Se îmbracă și, turnîndu-și apă din ploscă în palma făcută căuș, se spală pe față, aplecat peste copaie; apoi își luă haina și o porni spre biserică. Îl trezi din somn pe preot și, fără să mai întreb de preț, îi ceru să-l spovedească numaidecît. Îi spuse că n-are a face cît costă. Popa se învoi, bombănind însă că-l trezește din somnul cel mai dulce, chemîndu-l la biserică la un ceas atît de nepotrivit; totuși nu-l refuză, fiindcă se cam temea de călău, dar și banii zăngăneau plăcut în punga acestuia, fapt care-l făcu pe popă să creadă că treburile călăului sînt bine plătite. Se îmbracă după canon, luă scriptura, apoi îl trezi pe crîsnic să pregătească cele necesare în vederea spovedirii lui Beketa. Crîsnicul se miră de « solul » cneazului și de hotărîrea lui de a se spovedi în fața lui Dumnezeu atît de dimineată, dar Beketa îi repetă visul său îngrozitor, nu atît de groaznic și de amenințător pentru el, ci pentru copiii săi, care nu sînt vinovați.

— Am șase copii, zise crîsnicul, și toți îmi sînt dragi. Plăcerea vieții mele. . .

Vru să mai spună cîteva cuvinte alese, dar îl chemă popa să pregătească altarul, luminările și tămîia în cădelniță, apoi îl pofti afară din biserică și zise cîntînd:

— Îndură-te, Dumnezeu, și ascultă cuvintele robului tău Beketa !

Apoi vorbi călăul; la început tare, chiar prea tare, încît răsună hramul, apoi mai încet, zicînd:

— Doamne, Isuse Cristoase, preamărite Dumnezeu al oamenilor, carele ești în ceruri, pe mulți i-am omorît, dar pe nici unul după voia mea. . . Altul i-a omorît,

iar eu am fost numai mîna și cuțitul lui. Eu am îndeplinit doar voința lui, după cum toți cei care trăim în Serbia sîntem nevoiți să îndeplinim voința lui, căci voința lui e mai presus decît voința noastră și-i groaznic față de cei care nu-l ascultă. . . Noi îi sîntem supuși ca niște robi. El e stăpînul libertății, averii și vieții noastre. El răspunde numai în fața ta și numai de tine se teme, de aceea te rog să mă ierți; e bine, părinte? se adresează Beketa preotului. Îi vorbesc lui Dumnezeu așa cum se cuvine a vorbi Domnului, ori greșesc?

— Spune ce ai de spus, grăi popa și căscă zgomotos.

— Și mie îmi pare rău de sîngele lui Popovski, dar nu l-am omorît eu, ci mai întîi l-a omorît cneazul, cînd a poruncit să-l ducem la Pozarevac și pe drum să-l tăiem în Svilajnica și să-l ascundem în tufșurile de spini, apoi să răspindim în lume vestea că l-au omorît haiducii de la pîndă, ceea ce noi am și spus în jurul nostru, dar nimeni nu ne-a dat crezare, și cel mai puțin ne-a crezut domnița Savka, fiica cneazului, din pricina căreia a pătimit Popovski.

Preotului îi trecuse somnul și asculta acum cu respirația oprită, ca să nu-i scape nici o vorbă, căci spovedania era tare interesantă și neobișnuită și se bucura dinainte de impresia pe care o va face preotesei, cînd îi va spune ce a auzit de la Beketa.

— Iar eu îmi recunosc vina că scrisoarea pe care domnița Savka i-a trimis-o lui Popovski, am predat-o cneazului; dar eram nevoit să fac așa, deoarece sub amenințări strașnice a poruncit ca fiecare scrisoare a ficei sale, trimisă lui Popovski, să-i fie înmînată lui și eu am înmînat-o; iar această scrisoare l-a înfuriat atît de mult pe cneaz, încît a poruncit cititorului ca pomenita scrisoare s-o sfîșie cu dinții și s-o mănînce, ba l-a mai și amenințat că-i va tăia limba, dacă va spune ce era scris în ea.

— Și ce era scris? întrebă preotul. Știi, lui Dumnezeu îi va face plăcere dacă va auzi.

— Dumnezeu a și auzit, spuse Beketa. Păi, nu-i în puterea lui Dumnezeu să audă și să vadă tot ce se întîmplă pe pămînt?

— Ba da, dar Dumnezeu ar fi bucuros s-audă acest lucru de la tine, ca să se încredințeze că te apropii cu sinceritate și cu evlavie de el, vorbind despre cei care au păcătuit împreună cu tine, insistă popa, bucurîndu-se din nou că va avea ce vorbi cu preoteasa la gustarea de dimineață.

— Păi, vorbele acelea erau alese și domnița Savka scria că-l iubește tare mult pe Popovski și că nu poate trăi fără el, ba mai scria că va fugi la mănăstire și se va face călugăriță, dacă taica, așa-i zice tatălui ei, nu-i va îngădui să se numească femeia lui iubită; și, iată, mai scria încă ceva, ca un fel de stihuri, în care se pomenea mereu sufletul și inima, dar aceste vorbe nu-mi stă în putere să le țiiu minte; uite, asta era scris în scrisoare și cneazul s-a înfuriat atît de mult, încît a poruncit cititorului, unui conțopist de-al lui, ca pomenita scrisoare s-o mănînce în fața lui, deși conțopistul n-avea nici o vină, căci citise scrisoarea la porunca cneazului.

— Ce știi tu ! . . . Dar povestește mai departe, zise popa.

— Ascultă Dumnezeu? întrebă Beketa.

— Ascultă, ascultă, spuse preotul și trase iarăși un căscat, dar fără să-i mai pară rău că s-a trezit din cel mai dulce somn, din pricina dorinței neobișnuite și grabnice a lui Beketa de-a se spovedi. Și avea ce auzi. Se gîndi la fie-sa, care împrumutase de la Popovski romanele lui Vidakovic și ofta, spunînd că ar fi bucuroasă să se afle în societatea frumosului secretar al cneazului, însă alta i-a robit inima. Și aceasta e, uită-te minune, chiar fiica cneazului.

— E ușor lui Milos, domnitorul nostru, să taie capetele oamenilor, căci îi stă în putere să săvîrșească fapte plăcute lui Dumnezeu: să dea daruri cerșetorilor și să înalțe biserici întru pocăință. Dar ce pot face eu, cînd vine sfîntul arhanghel

și cere sufletele copiilor mei? . . . Amîndoi avem mîinile pline de sînge pînă la umăr, dar eu te rog, Doamne, să ascuți rugămintea mea și să-mi dai iertare mie și copiilor mei, căci am fost numai mîină și cuțit, dar din voie străină, a cneazului; și aud vorbindu-se că stăpînirea e dată de Dumnezeu, și socotesc că și Milos e din voia ta domn al Serbiei. Dar ce să fac pentru ca greșelile mele să nu treacă asupra copiilor mei? întrebă Beketa și se opri din spovedanie.

— Dumnezeu îți va spune, îi răspunse popa.

— Cînd? întrebă Beketa.

— La urmă, zise popa.

— Stăpînul mi-a mai spus că Aleksa Popovski a necinstit-o pe fiica sa Savka, dar eu nu știu, continuă Beketa.

— Nu-l mai pomeni pe cneaz și familia sa, zise popa înfricoșat, ci spune mai departe dacă mai ai ceva de spus !

— Poate că nu-i bine ceea ce spun, dar fiul meu, răposatul întru domnul Stepan, care s-a stîns în al optulea an de viață fără de păcate, la numai o săptămînă după ce l-am tăiat pe Popovski, țipa într-una că-l năpădesc șerpîi; și, după acest fapt, socotesc că, pesemne, Dumnezeu a aruncat pedeapsa asupra casei mele și atunci acest lucru e îngrozitor. . . Azi-noapte mi s-a arătat în vis sfîntul arhanghel Mihail și mi-a spus să mă spovedesc pentru viața și sănătatea celorlalți copii ai mei, Milutin și Zivan. . . Am minte puțină și nu știu dacă-i bine să port și pe mai departe straiile lui Popovski, pe care mi le-a dăruit cneazul după ucidere.

— Dezbracă-le de pe tine și dăruiește-le vreunui cerșetor, și va fi bine, zise popa.

— Așa am să și fac, dacă-i face plăcere lui Dumnezeu, iar acum, te rog, doamne, dacă păcatul meu e atît de mare, că trebuie să pățimesc, atunci nenorocirea să se abată de la copiii mei asupra mea și asupra altora care sînt vinovați, căci pruncii n-au nici o vină, se rugă Beketa. Nici din pricina singelui lui Popovski, nici a oricăru-i altcuiva, de aceea fă ca pruncii mei să trăiască mai cinstit decît mine, ca mîinile să le fie întotdeauna curate și niciodată să nu și le scufunde în sînge omenesc. De aceea, te rog și aprind această lumînare pentru odihna sufletului răposatului meu fiu Stepan, grăi Beketa și aprinse lumînarea mare.

— Doamne, miluiește ! cîntă popa, iar Beketa se întoarse de jur-împrejur și își făcu cruce în fața chipurilor tuturor sfîinților zugrăviți pe pereți.

— Iar acum, părinte, dă-mi lumînări de un ducat ! zise Beketa.

— N-am atîtea lumînări, răspunse popa.

— Atunci dă-mi-o pe cea mai mare, iar eu îți dau un ducat, spuse Beketa. Ducatul acela pe care mi l-a dăruit cneazul, cînd i-am dus la Pozarevac hainele lui Popovski și i-am spus că ne-am isprăvit treaba așa cum ne-a poruncit.

Preotul luă ducatul, îl stropi pe Beketa cu apă sfîințită și zise :

— Îngenunchiază !

Beketa îngenunchie cu smerenie, iar popa citi deasupra capului său sfînta rugăciune, cerînd Domnului îndurare.

— O să mă ierte Domnul? întrebă Beketa, ieșind din biserică.

— O să te ierte, dacă poate.

— Oare, poate? întrebă Beketa.

— Nu poate, zise popa, făcîndu-i-se scîrbă de ucigaș și de paralele sale.

În aceeași zi, Beketa se îmbătă și povesti la han cum, în urma poruncii lui Milos a pățimit Popovski din pricina scrisorii de dragoste, pe care i-a trimis-o fiica cneazului. Descrie tăierea lui Popovski în Svilajnica și înfundarea lui în tufșurile de spini.

Chiar a doua zi cneazul află de la iscoadele sale de beția lui Beketa și de istorisirile sale și porunci numaidecît să fie legat și spînzurat de un prun; și cneazul rosti aceste cuvînte :

— Cîinele, ăsta l-a ucis pe secretarul Popovski, apoi l-a jefuit și a răspîndit vestea că l-au omorît tîlharii.

Ura față de «solul» și călăul lui Miloș era mare în tot Kragujevacul, mai cu seamă la conacul cneazului; și-l scuipară, așa mort cum se afla, în timp ce stătea spînzurat de prun, legănîndu-se în bătaia vîntului vremelnice care adia ușor dinspre Zeželj.

În românește de GEORGE BULIC

SRETEN ASANOVIĆ

NUNTA

Case de piatră, acoperișuri de paie, pierdute în cîmpia pîrjolită, pe care iarna o brăzdează ploile și vîntul, iar vara o mistuie lava incandescentă a soarelui, de seacă piatra și lemnul, frunza și iarba. Chichinețe sure, cu ușile veșnic căscate, ca niște hăuri negre, abia dacă se disting de sol, căci sînt de aceeași culoare și paie putrede, și pereții, și ogoarele cu pămîntul spălat de ploi, și pășunile vîrstate de crăpături, cu resturi ce-au mai rămas din stogurile de fîn. Ce nu e pulbere și piatră, parcă ar fi fost opărit cu apă fiartă, sau presărat cu sare, de un semănător rău și risipitor. Nu se mișcă nimic, parcă totul s-ar fi oprit în vecii vecilor; nici un om, nici o vită prin curțile colbăite, pe ogoare și pășuni; toată văioaga nu-i decît piatră, bolovani mari și suri, împrăștiți peste tot ca o sămînță stearpă. Liniștea chinuită stă să pleznească de ceva ce vestea că se petrec lucruri mai rele decît soarta cea de fiecare zi a acestei cîmpii aprige.

Deodată un bocet înfundat răzbi din casa de lîngă sîmbovina bătrînă cu umbra subțire. Glasul tremură și se rupse, pentru a pieri tot atît de brusc. În golul întunecat al ușii se arătară două umbre, unite cu o nășalie.

«Cemovsko s-a acoperit ca niciodată de un zăbranic negru. În toată Zeta, nevestele cernite își retează cosițele bogate, ce li se revarsă pe umeri. Azi e a treizeci și treia duminică de la războiul cel mare, iar molima n-a slăbit o clipă stîncile acestea golașe. Puștile amuțiră de tot, focul lor nu mai vestește nici nașterea unui suflet de bărbat. Nici măcar moartea. Cneazul se încoronă deunăzi rege, nu l-ar mai răbda pămîntul, iar pe noi ne prăpădește holera. În van ne străduirăm să împlînzim cîmpia asta seacă, ne-a secat de tot boleșnița, blestemata. Zi de zi, fără să mai așteptăm să se răcească, purtăm în tăcere pînă în pragul bisericii cîte două trei nășalii...»

Mortul este dus la cimitir pe același drum pe care în urmă cu cîteva zile duse-seră copilul. Bărbatul merge în față, complet buimac, cu capul adînc plecat; cumnatul pășeste între mînerile din urmă ale nășaliei, privind la cumnata îmbrăcată în haine de nuntă, bolborosește ceva de parcă ar rosti farmece.

«Nimeni nu ne întreabă încotro mergem, mireasă; nimeni să-ți vadă hainele de sărbătoare. Mică-i nunta cernită, satul a amorțit de durere. Călăul nu se vede dar taie unde doare mai tare. Speranța abia dacă mai pîlpie — ultimul n-a fost petrecut încă la groapă.

Rece te va primi Mramorni Brijeg și bisericuța de acolo; s-au săturat și ele de sîngele nostru amar. De ce mă privești așa? Uite-ți bărbatul cum se împletește năuc înaintea ta. Nu i-ai spus nimic înainte de drumul cel mare. Ce era să-i spunem, nefericiții de noi...»

Se mișcau încet, ocolind gardurile și hîrtoapele, pietroaiele cenușii. Tocmai la ieșirea din sat trecură lîngă ei două femei în doliu și un moșneag în straie de sărbătoare. Salutul nu veni. Totul se scufundă într-o toropeală chinuită, doar pașii strunjeau pe prundiș și cîte o rîndunică își trasa adînc cărarea.

«Porumbul a ajuns de prășit, n-o să ne mai ducem împreună la Sadovi. Îl va pîrjoli soarele, căci, după hora care nu mai contenește, cel mai nefericit va lua sapa în mînă.

Știut-ai oare, mireasa altuia, că te-am îndrăgit altfel decît se cuvine? Cînd a fost acum un an, de eram cu săpatul în pămînturi, tu povesteai despre lupoaica care te-a trezit din somn, despre albine sălbatice și despre scorbura de unde ai scos faguri. Iar eu mă gîndeam că acest pămînt al soarelui pentru mine te-a crescut. Aveam de gînd să fug cu tine în lume — n-aș mai avea parte nici de lumea asta nici de cealaltă! Cînd focul acesta începu să mă mistuie, izbii cu sapa. Tu ai sărit, la geamătul meu înfundat. Ai tresărit văzîndu-mi degetul crăpat, te-a speriat sîngele amestecat cu pămînt. După ce mi-ai spălat și legat rana, ai întrebat: «Cum s-a întîmplat?» Nu se spune adevărul rușinos — în lume să te iau, și apoi de sapă în fire să-mi viu? Am scăpat cu o glumă: «mi se păru de deștu mare că-i cap de broască țestoasă, și dă-i cu sapa, uite-așa...» Să rîd n-am fost în stare pentru a-mi ascunde zăpăceala, cred, totuși, că nu ți-ai dat seama. «Te doare?» — m-ai întrebat. «Nu, cît ești tu...» — am răspuns dezmeticit. Tare ai mai căzut pe gînduri, atunci...»

Ograda bisericii din Mramorni Brijeg e mică, imprejmuită de zid, cu doi-trei copaci pe jumătate uscați, iar undeva în partea de sus, se ridică zidurile vechii biseriçuțe. Printre ruinele acoperite de mușchi și licheni, doar cucuvelele își mai făceau cuiburi. Noaptea, ca o nălucă întunecată, turla se ridică deasupra pășunilor. Uneori se strecoară luna printre crăpături, cu tășuri de raze, făcînd-o aeriană, ca un castel de gheață.

În solul poros de calcar, cadra veale se evaporă repede. Nu trece nici măcar un an, și rămîn doar broderiile rare de pe cămăși și haine, negre ca de arsură, și oase, goale și ușoare, ca de pasăre. Și apa, și omul sînt lesne absorbiți de pămîntul cel iute.

«Ne feream unul de altul; în casă nu mai îmi găseam loc pînă în noaptea aceea cînd copilul se mistuia în fierbînteală și sudoare. Se culcaseră cu toții, iar tu ședeai lîngă foc, să-i usuci scutecele. Focul țiuia, nuiielele verzi nu dădeau jeratic. Scutecele nu se uscaseră nici pe jumătate, iar micuțul se scîlda în apă, trebuia primenit, Te frămîntai prin casă, iar cînd ți s-a părut că am adormit cu toții, ai lepădat hainele de pe tine. Ultima rază de foc te-a arătat goală cum mama te-a făcut. Am înțeles: de te-aș strînge în brațe, mi-ai dăruî un voinic. Ți-ai lunecat palmele pe coapse, să vezi dacă sînt destul de fierbinți. Cînd ai început să înfășori scutecele ude în jurul tău, am priceput că așa vrei să le usuci. Așa te-ai culcat și te-ai învelit peste cap. Iar eu mă gîndeam cum se risipește căldura ta, și mă treceau pe mine fiorii, cumnată. Mă furișai încet de sub velință, să nu auzi, să n-audă nimeni; cu cojocul pe umeri, am ieșit în noapte. Afară mă întîmpină ploaia,

cu stropii cîț nuca de mari. Un vînt turbat urla peste imașuri, fulgerele se jucau dincolo de Goli vrh. Toate acestea nu putură să stingă focul dracului care ardea în mine. Mă năpustii spre Mramorni Brijeg, dar nicăieri nimic, decît tufe și mărăcini verzi, pe nicăieri un copac din care să tai; și arborii s-au mistuit parcă în prăpădul acesta. Am alergat așa pînă am ajuns la biserică și, mînat de fulgere, am strîns crucile putrezite, doborîte de vînt. Tu nu m-ai auzit cînd m-am întors, te răzbise somnul. Sfărîmai acele rămășițe și făcui un foc mare, ca de nuntă. Te privii cu păcat și te trezii din somn: « Scoală, să usuci scutecele ! » N-ai spus nimic, dar am văzut rușinea pe fața ta; înțelegi că nu toată lumea dormea. Scutecele le-ai scos acolo, în pat, și ai venit la foc, să le usuci. Ședeam în fața ta și mă gîndeam că numai dracu te-o fi trimis în cîmpia noastră seacă, s-o împodobești și s-o îndoliezi . . . »

Umbrele cu năsălia se tîrau încet pe Mramorni Brijeg. Cu capul plecat, amîndoi bărbații priveau parcă adînc în sine. Sus, pe deal, aștepta un mormînt scund, nou. Dincolo de un nor jos, sterp, din sud, o rază de soare venea asupra năsăliei.

« Nuntă ! Nuntă ! Vezi, a venit soarele să te vadă. Blestemată sărbătoare la care a venit, mireasă dragă ! Mi s-a uscat inima în mine în ziua cînd am văzut că te vom duce curînd și pe tine pe Mramorni Brijeg, că acolo se va stinge focul din mine, păcătosul făr' de păcat, iar tu mireasă nevinovată . . . »

Cei doi oameni lăsară jos, lîngă mormînt, năsălia, fără să-și sufle în palmele bătucite. Șoțul se uita mai departe într-un punct fix, iar cumnatul privea chipul devastat de boală. După ce-și traseră o clipă sufletul cumnatul coborî în groapă și primi din mîinile fratelui trupul cumnatei, apoi îl depuse ușor la picioarele sale. Se îndreptă, o mai privi o dată, apoi sări din groapă afară. Potriviră lespezile și pămîntul crescú movilă. Tăcerea grea fu sfîșiată de glasul cumnatului, care horcăi întrețaiat pe deal în sus: « Valeu, mie, băiatule, valeu ». Virful golaș răsună sec « băiatule — valeu » și liniștea astupă la loc crăpătura prin care cîț pe-acî să răzbească pricina adevărată și durerea adevărată.

În românește de H. STOIANOVICI

Momentul actual al spiritului literar în proza belgrădeană

Proza modernă belgrădeană de la sfârșitul deceniului trecut și începutul celui de față reprezintă un șir de înfăptuiri interesante. Cunoașterea realizărilor literaturii moderne în genere și a experiențelor proprii, precum și descoperirea valorilor literare esențiale, care depășesc epocile, obținând o continuitate cu totul specifică, fac ca proza cercului belgrădean să dobândească expresii variate și o supradimensionare a semnificației. Bogăția diverselor experimentări și eforturile depuse au făcut ca scriitorii care activează în această perioadă să nu fie tratați altfel decât ca un nou val în proză, în interiorul căruia nu există grupări compacte. Însemnătatea lor este adecvată contribuției fiecăruia la noi realizări ale prozei sîrbești. De aceea vom încerca să le justificăm contribuția cu anumite exemple.

Cu al treilea roman al său, intitulat *Grădină, cenușă* (1965), Danilo Kiš a realizat o creație de excepțională valoare literară, modernă în concept și mod de exprimare, dar și străbătută de acele înalte valențe literare, întîlnite în cele mai bune tradiții ale romanului european. Romanul său cuprinde, în mod cronologic, zilele din preajma celui de al doilea război mondial pe meleagurile noastre, precum și perioada din timpul și de după terminarea războiului. Toate acestea, însă, sînt doar fundalul unor întîmplări de altă natură, în afara istoriei, care formează osatura romanului. Însăși fabulația romanului nu este clasic organizată în timp. Kiš reliefează, descompune și variază anumite detalii ale ei. Metoda creatoare a construcției romanului este îmbogățită cu o variantă individuală a retrospecției asociative, care dă posibilitatea autorului să treacă cu o remarcabilă ușurință peste abisurile timpului. Acesta este un procedeu pe care, în conformitate cu cerințele lor creatoare, l-au cultivat Proust, Virginia Woolf, Joyce, Hermann Broch și o serie întreagă de scriitori moderni de seamă.

Printre contemporanii mai apropiați din cadrul literaturii sîrbe găsim de asemenea scriitori înrudiți cu metoda romanescă. Așa e, de pildă, *Vladan Desnica*, ai cărui eroi trăiesc într-o lume țesută din asociații și reminiscențe din detalii, în aparență

neînsemnate, dar excepțional orînduite. Desnica își întemeiază maniera pe arta prozei moderne, dar el este totuși un realist preocupat de anumite teme, oferind aproape din principiu, explicații raționale ale situațiilor create. Kiș a evitat conștient posibilitățile similare de explicare ad literam a poziției sale și a procedului romanesc. Organizarea romanului său în timp și realizarea acestuia în spațiul prozei sînt fondate mult mai complex și mai bogat.

Kiș are însă înclinație spre formarea anecdotică a fizionomiei eroilor săi. El le creează portretele prin detalii caracteristice ale înfățișării lor exterioare, în timp ce temperamentele, concepțiile și alte însușiri, le exteriorizează și le întruchipează printr-o fabulație pe alocuri grotescă. Fizionomia care domină pe tot parcursul romanului este figura tatălui izolat de familie, al cărui destin scriitorul îl povestește și-l privește din unghiul de vedere predimensionat și cu totul particular al fiului. Acest fel de nuanțare și de prezentare, ca și toate relațiile reciproce complexe, ne permit ca, pentru perceperea și necesitatea definitivării, să comparăm romanul lui Kiș cu romanele *Kotick Letaiev* și *Chinezul hotezat* ale lui Andrei Belii.

Întocmai ca pe Danilo Kiș, și pe Mirko Kovač îl preocupă problema tratării timpului. În romanul său, *Sora mea Elida* (1965), precedat de romanul *Eșafodul* (1962), paralel cu dezintegrarea lumii, plasată în timp istoric, se ajunge la dezintegrarea timpului. Fabulația romanului este situată într-un interval de timp destul de întins, care cuprinde, în genere, intervalul dintre cele două războaie. Dar semnificațiile operei nu sînt subordonate acestei plasări, care e foarte liberă, redată în context doar ca o nuanță, ci sînt multilaterale și cu suprasensuri. Situațiile romanești, intrigile și întreaga desfășurare a romanului, nu trebuie să fie luate nici o clipă ad litteram, drept mesaje ale limbajului primordial. Veridicitatea limbajului condiționează aici, în mod mult mai adînc și mai semnificativ, veridicitatea literară a operei. Cu atît mai mult, cu cît în interiorul țesăturii acestei proze, global dezintegrate, se constată o realizare excepțional de unitară a părților. Romanul este, în genere, alcătuit din cîteva blocuri de bază, în interiorul cărora se stabilesc importante relații semnificative. Unul dintre aceste blocuri este și cel care înfățișează moartea Eli-dei, eroina romanului, adunarea rubedeniilor și ritualul înmormîntării. În interiorul acestor blocuri se constată o importantă pătrundere în concret, în detaliu, în structura obiectivă și fetișistă a realității, în timp ce între părțile romanului predomină o asociație largă, pe alocuri alegorică și conștient intelectualistă. Această împletire între cele două moduri de bază ale compunerii în interiorul structurii unice dau un farmec deosebit romanului. Pe alocuri foarte deschis, în funcție de imaginația scriitorului și de construcția internă incluzînd numeroase aspecte ale realității, diverse forme ale gîndirii și ale conștiinței, romanul devine în anumite părți eliptic.

În timp ce în romanul său anterior se simțea, într-o oarecare măsură, influența lui Faulkner, în acest roman, Mirko Kovač a obținut o autonomie, o concepție romanescă mai fondată, care i-a dat numeroase posibilități creatoare. Climatul în care își plasează eroii și de care leagă acțiunea, are un sens alegoric și o valoare mai largă, întocmai ca Yoknapatawpha lui Faulkner, dar pe acest fundal se reliefează trăsături, deprinderi și temperamente concrete, ca și o culoare autentică a climatului Herțegovinei natale, care-l inspiră nemijlocit pe Kovač. Conexiunea concepțiilor moderne și a moștenirii caracteristice, istorice și spirituale, conexiunea creației imaginare și a particularităților distinctive au contribuit ca romanul *Sora mea Elida* să fie, pînă în prezent, cea mai importantă creație în proza lui Kovač. Această operă nu este realizată cu acea puritate a narațiunii, cu acea armonie ce caracterizează romanul lui Danilo Kiš, *Grădina, cenușe*, dar, fără îndoială, se numără printre lucrările de mare răsunet ale tinerilor prozatori moderni.

Privit în întregime, acest roman este o operă care pretinde o citire activă, adică îl duce pe cititor la cercetare și meditație.

Alături de Kovač și Kiš, un loc important în cadrul prozei belgradene, din acest răstimp, îl ocupă Borislav Pekić cu bucată sa alegorică *Timpul minunilor* (1965) alcătuită în întregime din variațiuni pe teme biblice și referințe la acestea. Această proză a dovedit că izvorul mitologic este nesecat și că acest izvor înlesnește nenumărate posibilități. Cu aceasta operă a sa și, într-o și mai mare măsură, cu cea mai nouă creație a lui, romanul *Pelerinajul lui Arsenije Njegovan*, Borislav Pekić, a dovedit o mare concentrare creatoare și înclinația spre o tematică insuficient cercetată sau chiar necunoscută în cadrul prozei noastre. Realizările sale sînt profund moderne prin obsesia construcțiilor și a spațiilor, adică prin funcția lor în răstimpul mai adînc al vieții omenești. Această obsesie se dovedește, în acest fel, a fi ceva foarte înrudit cu anumite străduințe din cadrul anti-romanului francez (Allain Robe-Grillet). Dar această operă și-n timp și-n spațiu, este situată într-o fidelă manieră realistă; de altfel întâmplările din cadrul ei nu pot fi separate de evenimentele istorice mai apropiate ale climatului nostru. Acest roman dezvoltă și suprastructurează concepția « romanului citadin », care, în cadrul realismului nostru, a fost doar în treacăt schițată, printr-o interpătrundere cu realizările artei moderne și cu experiența creatoare și izbînzile autorului însuși.

În acest context trebuie amintit Vladimir Stojšin, care zugrăvește impresionant atmosfera societății orășenești din Voivodina dintre cele două războaie mondiale (în romanele *Šlagvost* — Republica, 1965 și *Stara usta* — Gura veștedă, 1964). Viziunea sa specifică este cea în care domina tehnica colajului. Stojšin a debutat cu succes în anul 1964 cu volumul *Trafika u tesnoj ulici* (Tutungeria din strada îngustă).

Pentru ca prezentarea străduințelor în domeniul prozei, depusă de această generație de scriitori, să fie mai completă, trebuie să pomenim și operele scriitorilor Miro Glavurtić, Branimir Šćepanović, Živojin Pavlović, Žika Lazić și Pavle Ugrinov. Străduințele lui Glavurtić se manifestă în cadrul sincerității față de arta suprarealistă fără excluderea și a altor curente contemporane.

Branimić Šćepanović și Živojin Pavlović în eforturile lor de mai înainte, au redat un puternic colorit al climatului natal. Dar în timp ce Šćepanović (care scrie și scenarii) a evoluat în direcția grotescului și alegoriei, Pavlović, cunoscut mai mult ca regizor de film decât ca prozator, s-a dezvoltat în direcția psihologismului realiste și a descrierilor naturale. Viziunea lui asupra noii perioade istorice, poate mai complex exprimată în creațiile sale cinematografice, are o tratare adecvată în proza pe care o scrie. Dar cel mai interesant e de-a dreptul faptul că, pe el, problematica și ambianța satului și orașului îl animă la fel de puternic și, întocmai ca și în filmele sale, el își disecă cu aceeași măiestrie eroii, plasați în ambele ambianțe.

Žika Lazić, ca și Mirko Kovać, scrie, pe lângă povestiri și romane, și texte pentru televiziune. Dar străduințele sale cele mai noi, oglindite în romanul *Aleksa Popovski* (1969), prezintă o tendință de realizare a unei pătrunderi în situațiile istorice de odinioară, în perioada celei de-a doua răcoale sîrbești și a domniei cneazului Miloš. El se străduiește ca, printr-o elucidare interioară și psihologică a eroului, să dea o nouă contribuție la tratarea momentelor istorice. Incursiunea lui nu e de natură factografică, ci problematică. Problemele și dilemele, pe care se străduiește să le înfățișeze în deplină lumină și cuprindere a semnificației, depășesc dimensiunile situațiilor concrete și dau întregii lui străduințe viziunea unor noi cercetări a unor probleme istorice, cum ar fi de pildă problema domniei.

Dragoslav Mihailović, autorul volumului de povestiri *Noapte bună, Fred* (1968) și al romanului *Cînd înfloresc dovecii* (1969), s-a afirmat ca scriitor al procedeelor puternic realiste și a obținut aproape numaidecît succese importante. Procedeul lui intră în sfera celui realism al vieții și al narațiunii armonioase, lexical veridice, care fac ca opera să se zămislească și să se formeze conform legăturii ei strînsă și congenitale cu viața, cu simțămintele autorului și cu peripețiile vieții. Creațiile sale în proză cuprind în intervale de timp mai apropiate și situații ale vieții mai apropiate. De aceea popularitatea acestei opere este cu totul de înțeles. Mihailović este un povestitor foarte îndemînat, iar lucrările sale în proză sînt creații condensate și solide, armonios întruchipate. Aproape paralel cu apariția prozei sale, scriitorii mai tineri, reprezentanți ai altor concepții de creație, renunță la limbaul esopean, dîndu-și în momentul de față contribuția cea mai proaspătă și dinamică în cadrul

prozei noastre (Vidosav Stefanović, Milisav Savić). Astfel apare orientarea, care, în cercetările de până acum, a fost definită drept un « nou realism ».

Pavel Ugrinov, prin cea mai nouă operă a sa, romanul *Grădina*, și prin unele povestiri anterioare, poate fi definit drept un scriitor care tinde spre o anumită prezentare naturalistă a realității. Dar cum metoda sa în proză este orientată, cu precădere, spre căutarea grotescului, a bufoneriei și investigarea a ceva ce am numi « convulsie rablaisiană », e limpede că procedeul său poate fi considerat ceva cu totul caracteristic. La el, situația este adeseori mai hotărâtoare decât trăsăturile eroilor deci decât fizionomia lor. Aici, e în realitate vorba de un întreg șir de situații, care se întrepătrund, clădind o scenă bogată pe fondul căreia se conturează eroii.

Nenumărate situații și un întreg complex de împrejurări sînt adevărate indicatoare de drum, care călăuzesc destinul eroului. Principiul « romanului-situație » despre care-i vorba aici, a intrat în proza noastră și prin opera lui Miodrag Bulatović, romancier al generației mijlocii, al cărui concept în proză se întemeiază pe o înțelegere specifică a grotescului, umorului și sarcasmului.

Dar alături de concepțiile analizate, se află și efortul creator al lui Filip David. Acest povestitor, autor al volumelor *Fintina din pădurea întunecată* și *Inscripții despre real și ireal* se străduiește să-și realizeze proza la limita dintre real și ireal, dintre fapt și vis. El ia drept modele romantismul german, proza lui Embrouse Birs și Edgar Allan Poe, precum și proza lui Luis Borges. De aceea, conceptul lui creator nu e îndeajuns de autentic, dar creațiile sale în domeniul fantasticului sînt semnificative pentru o literatură în care asemenea realizări au fost întotdeauna prea puține.

Prozatorul Vidosav Stevanović, autorul volumului de povestiri *Refuz Mrtvak* (1969) și al romanului *Nišči*, este în momentul de față, unul din numele proeminente ale prozei noastre. Posesor al unei expresii lexicale excepționale, creator autentic, cu un dezvoltat simț epic, și cu un limbaj concret, care e mai presus de factografie și constatare, întruchipează lumea prozei sale într-un cerc restrîns al Serbiei. Dar importanța prozei sale nu este nicidecum locală. Efortul său creator este pătruns de o conștiință specifică.

Stevanović e în același timp un scriitor cu o tehnică modernă. Inovațiile și contribuțiile sale în proza contemporană sînt foarte importante. Forța sa de exprimare și posibilitățile noi de care dispune se dezvăluie, de fapt, în romanul *Nišči*.

Ceva mai tîrziu decât Stevanović, apar prozatorii Milisav Savić și Miroslav Joić Višnjić. Primele lor culegeri de povestiri dovedesc un important efort creator. Stăruințele lui Savić sînt mai apropiate de ale lui Stevanović. Povestirea sa e simplă, echilibrată și accesibilă. Dar în ea nu există nuanțările și subtilitățile lexicale pe care le găsim la Stevanović. Adversar al limbajului esopean, Savić descrie tîrgul sîrbesc,

în cea mai mare parte, prin afirmațiile și activitatea eroilor, dar izbutește prin detalii caracteristice, să elucideze un întreg șir de situații.

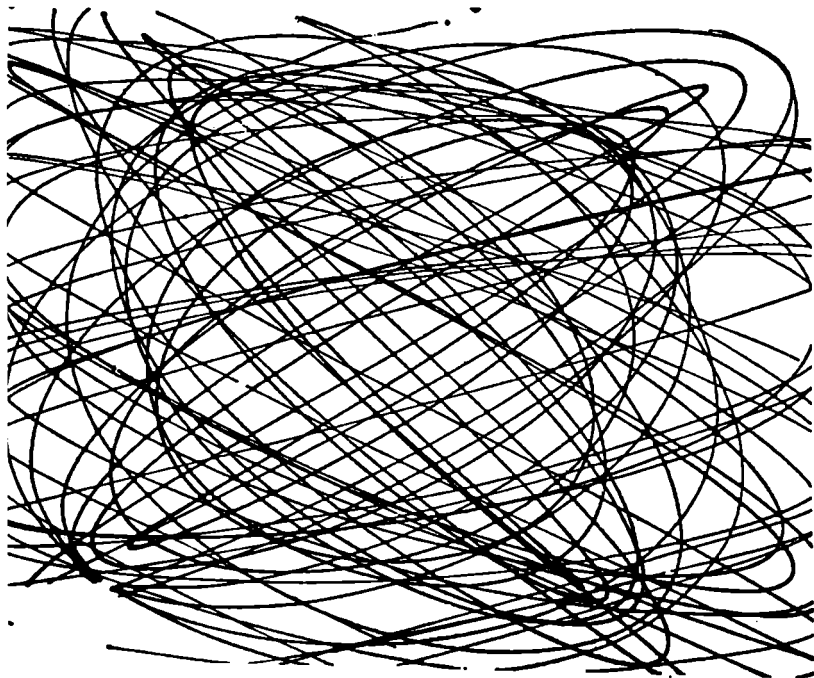
Proza din prima perioadă a lui Josic Višnjić, inspirată de proza lui Miloš Crnjanki (clasic în viață al literaturii sîrbe) și de citirea scandinavilor, povestirea lui pură, curgătoare și ritmică, este lirică în cel mai bun sens al cuvîntului. Ea nu aduce prea multe noutăți, ci, mai degrabă, reprezintă o verificare și o construcție pe temelii încercate. Dar cele mai bune creații ale sale, ca și cele ale lui Savić, promit că aportul lor în proza sîrbească nu va fi fără însemnătate.

La prospețimea creațiilor în proză ale cercului belgrădean, contribuie și realizările scriitorilor Mitko Madzunkov și Marko Nedić, prozatori care s-au afirmat înaintea lui Savić și Josic Višnjić, dar ale căror cărți au apărut recent. Madzunkov, povestitor remarcabil, preocupat în aceeași măsură de scrierea realistă și de incursiuni în fantastic, este cunoscător atît al tradiției prozei europene, cît și al artelor și creațiilor moderne. La el, fantasticul este tratat mai autentic, mai unitar, mai puțin livresc decît la Filip David. Bogăția motivelor și sprijinirea pe particularitățile climatului natal din sudul Macedoniei, suscită un interes deosebit față de creația sa.

Această trecere în revistă, făcută cu dorința de a prezenta lucrările tinerilor prozatori de la sfîrșitul deceniului trecut și începutul celui de față, confirmă că, perioada aceasta aduce o creație literară superioară, reprezentînd o epocă importantă în literatura noastră.

În românește de GEORGE BULIĆ

MAX ERNST, studiu pentru
lucrarea „Planeta giratorie” ►

TINERI POEȚI ENGLEZI

Poezia între tradiție și mutație

Una din cele mai importante și fundamentale definiții privitoare la funcția poetului aparține lui Stéphane Mallarmé: « donner un sens plus pur aux mots de la tribu », pe care T. S. Eliot o socotea îndeajuns de importantă ca s-o transforme în citat, integrând-o unui poem propriu: « to purify the dialect of the tribe ». Aserțiunea în cauză ne vine din partea cuiva care a ridicat poezia la cea mai înaltă funcție de viață, împingând-o foarte departe pe drumul frumuseții autonome, neatârnată de sensul aparent. Implicațiile actuale ale definiției mi se par evidente: este vorba, în cazul meu, de a purifica dialectul propriului meu « trib ». Or, acesta e alcătuit și din specialiști în motociclete, și din medici ginecologi, și din entuziaști admiratori ai Beatles-ilor, și din chibiți, și din publicitari specialiști în reclame: limbajul la care mă refer este, de fapt, limbajul oricui, exprimând orice, cu privire la orice lucru, — în engleza contemporană. Se include așadar aici o întreagă gamă de jargoane specializate, de argouri și dialecte. Mai mult, consider că preocuparea mea trebuie să îmbrățișeze întreaga sferă a limbajului, al cărui șoc este reverberat asupra mea în această clipă. Pentru că trăim o epocă de adevărată explozie a comunicării, folosirea anumitor limbaje specializate devine, simultan, deosebit de relevantă: de pildă, limbajul reclamelor comerciale (concizie, eficiență, dinamism cinetic), sau al titlurilor de ziar, al căror scop este de a transmite un mesaj (sau un sentiment) cu maximum de rapiditate perceptivă; sau, iarăși, al cîntecelor *pop*, sau al refrenelor vizual-sonore de pe micul ecran — situații în care ținta de bază este aceea de a statornici pentru memorie un tipar de cuvînt-sunet, cu maximum de rapiditate. Acestea toate pretind o considerabilă economie de mijloace și o reconsiderare fundamentală a ideilor noastre despre sintaxă. De exemplu, pentru televiziune, o reclamă cuprinzînd două trei expresii suplimentare poate costa foarte ușor cîteva sute de lire sterline în plus. Departate de a arbora o grimasă de dezgust în fața unor atari aspecte de pretins « comercialism », nu mă pot împiedica de a constata că aceste noi și diferite modalități economice de folosire a limbajului s-ar cuveni investigate și de poet. Nu imitate sau citate, ci studiate ca un repertoriu de posibile procedee artistice. Mi se pare curios și semnificativ faptul că citatul lui Mallarmé face parte din cunoscutul « Tombeau » de E. A. Poe. Poetica lui Poe s-a bucurat pînă în prezent de o primire destul de rece în rîndul literaților englezi, dar, în pofida acestui fapt, evoluția evenimentelor din ultimul timp n-a făcut decît să dea amploare și mai mare aprecierilor lui: « liricul » domină încă « epicul »; într-adevăr, sînt rare poemele moderne de oarecare întindere și calitate, care să nu reprezinte o puternică înnădire de divizii lirice mai curînd decît o conectare epică. Nu cred că ideile lui Marshall McLuhan invalidează ideea poetului ca « purificator al dialectului tribului ». Personal, sînt de părere că toată galaxia post-gutenbergiană, a dezvoltării comunicațiilor la scară planetară, poate și trebuie să devină materie și subiect de poezie, deși majoritatea poezilor par tocmai astăzi timorați de confruntarea cu consecințele acestei situații. Manifestarea unei idei false despre « progres » e aceea ce susține că noile *mass-media* ar însemna implicit perimarea absolută a celor vechi. Poezia, pictura, sculptura și muzica — într-o formă sau alta, rămîn niște constante ale societății omenești, și, ca atare, vor continua să se afirme, cu statornicie, mai departe.

Din (*Notes on Poetry and Painting: «To-night at Noon», 1968*)

În românește de A. B.

Adrian Henri este teoreticianul grupului de la Liverpool, el însuși pictor și poet, încercând să stabilească o relație de la artă la artă și să exprime în scris experiențele plastice contemporane. Scriitorul afirmă de pildă, că poezia, ca medium de comunicare, e mult mai directă și mai puțin ambiguă decât artele vizuale. « Chiar cel mai puțin talentat pictor de astăzi, atunci când expune o operă, se pune pe sine, conștient sau inconștient, în legătură cu întreaga tradiție a secolului 20: pictura lui conține implicit poziția artistului față de această tradiție ». Prin intenție, Henri este fără îndoială un modernist. Opera lui poetică îl situează în avangarda « scenei pop ».

Tonight at Noon, 1968; City 1969; o selecție din versurile lui Adrian Henry a apărut în antologia Penguin Modern Poets 10.

LA MIEZUL NOPTII

Cînd ne vom întîlni
la miezul nopții
fată de la țară
îți voi aduce-n dar
un buchet de flori nocturne
de culoarea ochilor tăi
în lumina lunii

Îmi amintesc

Mîna ta rece
a zăbovit printre străini o clipă
a zăbovit printre copacii uzi o clipă
la miezul nopții

Îmi amintesc
ochii tăi de culoarea peisajului de toamnă
te văd umblînd pe ulițele gloduroase
păzind oile care mozoleau trandafiri galbeni
cutreerînd prin scuarurile orașului sub ploaia rece a iernii
schimbînd săruturi în vreun gang întunecos
umblînd pe străzi pustii din mahalale
sau pe alei pierdute

La miezul nopții

« Veți fi bineveniți pe dealuri » va cînta pentru noi doi Andy Williams
cînd te voi întîlni la gară
« Putem s-o facem » vor cînta faimoșii « Beatles », cu James Ensor la harmonium
lar Rita Hayworth va cînta « Amade Mia » într-un local de noapte
Îți voi trimite armade-ntregi
de nave încărcate cu florile iubirii

la miezul nopții
fată de la țară

cînd ne vom întîlni
la miezul nopții
în lumina lunii

Îți voi aduce

ochi
galbeni
albi
o lună
luminoasă
flori
limpezi
și nocturne

la miezul nopții
fată de la țară.

NU TE NECĂJI, TOTUL VA FI ÎN ORDINE

Nu te necăji
Dacă iubitul tău se poartă nu prea bine
— Totul va fi în ordine, fetișo,
Vino cu mine
Și numele-ți va fi înscris în fiecare poem al meu
Nu te necăji
Din pricină că fabricile și vilele au năpădit pămîntul
— Totul va fi în ordine
Anglia va fi redată dobitoacelor
Iar noi ne vom găsi pe sub ferigi un ascunziș știut numai de vulpi
Nu te necăji
Că n-am cu ce să te invit la o cafea după școală
— Totul va fi în ordine
În curînd poemul va înlocui lira sterlină ca monedă internațională
Iar Anglia va reveni la etalonul liric
Nu te necăji
Din pricina lunaticilor din guvern
— Totul va fi în ordine
Țara va fi cîrmuită de fete frumoase în vîrstă de pînă la 18 ani
(iar tu mă vei lăsa să-ți duc acasă portofoliul, de la Camera Comunelor)
Nu te necăji
Din pricina celor întîmplate noaptea trecută
— Totul va fi în ordine
Ți se va da Pilula odată cu laptele în recreație

Nu te necăji

Din pricina părerilor pe care le are taică-tu despre tinăra generație

— Totul va fi în ordine

Oamenii trecuți de 30 de ani vor dispărea printr-o euthanasie involuntară
nu va mai rămâne niciun poet niciun pictor niciun muzician

Nu te necăji

Din pricina ploii

— Totul va fi în ordine

Străzile vor fi presărate cu floricele trandafirii

Ca acelea de pe cordonul tău

Costumele de baie vor fi alungate de pe plajă

Uniformele școlare vor fi singurele permise în societate

La sfârșit de trimestru vei căpăta nota zece pentru sex-appeal

(și vei fi frunțașă clasei)

Poeții îi vor înfringe pe polițiști

Sindicatelor vor fi preluate de muncitori

Se va organiza un Serviciu Național al Băuturii

Părinții tăi ne vor aduce în fiecare dimineață micul dejun

Profesorul tău îți va privi zîmbind notele spunînd — « De, a cam zăbovit în pat. . . »

Chipul tău va fi în toate galeriile de artă

Numele tău va fi în toate cărțile de poezie

Așa că

Nu te necăji

— Totul va fi în ordine.

În românește de PETRE SOLOMON

TOM RAWORTH (n. 1940)

Opera lui Tom Raworth este influențată într-o destul de largă măsură de școala poezilor americani din grupul Black Mountain, dar în mod curios demonstrează o calitate eliptică care ne aduce aminte de Pierre Reverdy, pionier timpuriu al modernismului francez, ale cărui poeme evocau pe atunci curentul cubist.

The Relation Ship, 1967, The Big Green Day, 1968; Lion Lion, 1970.

PURTAI ALBASTRU

astă seară exploziile se produc mai aproape

ultimul tren pornește spre sud

miine dimineată la șase

vor difuza comunicatele în altă limbă

țin între dinți un chibrit
buricele arătătorului și vârful degetului mare mi le simt lipicioase și ude

Voi aștepta în gară
îmi vei trimite semn de viață
te voi citi

va turna cu găleata
— umbra ta și a mea luminate electric—

la opt ani m-au învățat adevărata scriere
înșerpuierea buchei în funde
ascultă spuneai — eu unul
preferam să privesc
marea. totu-i poprit în unghiuri stranii.

doar navele strică
— te trag cu privirea spre zare.

SPAȚIU INTERIOR

într-un turn octogonal cinci leghe depărtare de mare
trăiește în pace cu hulubii și cărțile lui
toți pereții sunt albi sunt zile când poartă
ochelari cu lentilele verzi atunci nu citește
frunzărește — filfiire șoptită de aripi zburînd nu prea sus
oprire la uzul obiectelor familiare
într-o lumină ce nu-i tocmai

În românește de ANDREI BREZIANU

ROGER McGOUGH (n. 1937)

McGough este membru al grupului satiric pop The Scaffold, pentru care a scris piese într-un act, piese lungi, sketch-uri, poeme și un « mini-roman » intitulat Frinck. Poezia lui, caracterizată printr-un puternic simț al oralității, și destinată, ca atare, recitării în public, e străbătută de o tendință spre jocul de cuvinte, — aducînd aminte de anumite procedee ale lui E. E. Cummings. Preocuparea lui McGough pentru « stil » și « stilizare » e și una din trăsăturile scenei muzicale pop.

Frinck, 1967; Watchwords, 1969; O selecție din poemele lui Roger McGough a apărut în antologia Penguin Modern Poets 10.

POEM DE VIS

Intr-un ungher al odăii mele
creștea un pom
un pom fericit
propriul meu pom
cu frunze catifelate
cum e carnea.
Păsările lui îmi cântau poeme
apoi deodată
doi oameni
cu zîmbete înțelegătoare
și topoare
făcute din scuze false
au venit să-l doboare
mi se pare că ieri
sau alaltăieri
— cred că era alaltăieri

★

PEȘTELE

întotdeauna ai fost o fată ciudată, nu-i așa ?
întocmai ca petrecerea nocturnă din miez de vară la care ne-am dus
și la care, obosiți de atita dans,
ne-am furișat pe fereastră
și-am pornit braț la braț prin pajiște

oprindu-ne lingă heleșteu
ne-am tolănit și ne-am tîrît ca o apă neagră
apoi ne-am sărutat în aerul riguros cadențat
cînd deodată ai început să tremuri
și, scoțindu-ți o mînușă de satin parfumată,
ai îngenunchiat și ți-ai virît mîna în oglinda mocirloasă

mîhnită ai scos la iveală
un pește argintiu fremătător
și mi l-ai pus la picioare;
în timp ce pulsația grăbită a ierbii
ceda în fața bătăii încete a aripei morții
ai rostit în șoaptă, fără să te ridici:
« Nu muri, peștișorul ! »

apoi ți-ai scos cealaltă mînușă
și, într-o tristă îmbrățișare, am făcut dragoste
iar în vreme ce dansatorii dănțuiau lent
peștele îi privea cu răceală
iar luna își admira reflexele
în eleșteul cu petale de crini

BRIAN PATTEN

(n. 1946)

E cel mai tînăr poet din grupul de la Liverpool, și în multe privințe, cel mai tradițional prin scopurile urmărite. Patten susține că ținta lui în poezie e «lirismul» curat: sentimentul său nu are nimic de-a face cu educația, iar demersul său creator e un act de perfectă intimitate. De fapt s-ar părea că poetul încearcă variante moderniste într-o cheie romantică, fapt pentru care poate fi socotit drept unul din cei mai interesați reprezentanți ai noii școli engleze.

DE VORBĂ CU-O PĂDURE

*Plimbîndu-mă prin tine într-o seară
cînd ofereai adăpost
victimelor cuminți ale ploii*

*am zărit printre crengile tale subțiri
marginile unor mahalale
și, speriați de ploaie,*

*ieșuri suri alergînd departe pe cîmpuri;
singur, nu mă mai gîdeam decît
la urmele pașilor mei, împlinite,*

*și la dragostea distilată de oameni,
lunecînd slobodă.
Atunci pădurile au stat de vorbă cu mine.*

FIARA

*Ceva ce nu era înainte acolo
a intrat prin oglindă
în odaia mea.*

*Nu-i o făptură chiar atît de simplă
cum mi se păruse la-nceput:
a adus de undeva un soi de piază rea*

*care tulbură și liniștea și lucrurile.
Rămas singur aici,
caut explicații subtile pentru apariția ei,*

*dar se destramă, toate. Astăzi, în ianuarie,
cu lumina înghețată în fereastră, aud
milioane de păsări zbătîndu-se, și știu*

că nici afară nu mai e liniște: făptura
care mi-a intrat înșfîrșit în casă
a spulberat pînă și stelele.

PEISAJ MARIN

pescăruși sărută soarele
speriată de flux
calci pe plajă

din pîntecul cald al mării
un rac se tîrăște
ca să vadă dac-am plecat

dar gurile încă mai vorbesc
găsindu-mi buzele
îți spun:

« stai liniștită
și întinde-ți brațele
— alge strangulate de vînt ».

dintr-o cochilie
un crab își scoate capul
și adulmecă vîntul sărat

acum ședem în tăcere speriați
și, privind spre soarele care scapătă,
te întreb cum te cheamă

În românește de PETRE SOLOMON

DYLAN THOMAS ÎN ROMÂNEȘTE

Dylan Thomas domină în mod exploziv peisajul poetic englez al deceniului cinci, deceniu care la rîndul său pare o apariție singulară în istoria literaturii engleze a secolului nostru. Într-adevăr, poezia deceniului cinci deplasează accentul, de pe reflexiv și ironic, spre descătușarea fanteziei și spre un verb năvalnic, spărgător de tipare. Am putea spune că deceniul cinci și mai ales Dylan Thomas reprezintă, în contextul secolului nostru, un romantism sui-generis, al secolului XX. Diferența e sensibilă față de poezia filozofică, îmbibată de cultură, a lui T.S.Eliot, față de versul ironic și politic al lui Auden, față de notele ambigue și melancolice din poemele lui Philip Larkin — reprezentanți ai unor generații diferite, pe care îi unește totuși respectul pentru formă și confruntarea cu forma. Spre deosebire de ei, Dylan Thomas este un vulcan de lirism pur, el caută (ca atîția moderni) situația pură, sămînțele originare, renunțînd (spre deosebire de majoritatea poeților englezi ai secolului) la tradiție și la rigorile formei.

Odată spuse acestea, să remarcăm totuși că poetul nostru *nu* este totuși asimilat suprarealismului, așa cum s-a sugerat uneori. Anglia este practic lipsită de suprarealism: forța gîndirii empirice, a discursului coerent și a realismului literar au fost atît de puternice încît au amortizat în cea mai mare măsură șocul ideologiilor iraționaliste atît de proprii unui secol de descompunere a rînduieilor burgheze. Dacă vom compara poeziile lui Dylan Thomas cu un astfel de iraționalism, nu vom putea să nu constatăm că el rămîne atașat anumitor tradiții: polisemantismul său nu e haos verbal, elemente de rimă și mai ales de ritm, canalizează complex fluxul liric, modul de alegere al titlurilor trimite subtil la cîte un autor mai vechi.

Selecția de traduceri intitulată *Viziune și rugă* pe care o datorăm și lui Ștefan Stoenescu și lui C. Abăluță (Editura Univers, București 1970) constituie un act de incontestabilă necesitate culturală, dat fiind că pînă acum numai T.S.Eliot s-a bucurat de o atenție mai susținută din partea traducătorilor noștri. Să spunem de la început că ne aflăm în fața unui volum de valoare inegală și că ne nu place că un poet atît de dificil ca limbă, atît de contradictoriu ca mesaj, apare pentru întîia oară în volum la noi fără a fi însoțit de un comentariu avizat, de un aparat de note. (Textul englez,

categoric util ca prezență, nu constituie în sine totuși un auxiliar suficient). Ne surprinde apoi selecția însăși. Opera lui Dylan Thomas nu este prea amplă — de fapt, volumașul de la Univers cuprinde nu mai puțin de 23 din cele 91 de titluri ale volumului *Collected Poems 1934—1952*, deci, practic, 25% din acesta. Într-o astfel de generoasă selecție nu este justificată absența neexplicată a unor poezii extrem de importante ca *And death shall have no dominion* (Și moartea nu va pune stăpînire), *Especially when the October wind* (Și mai cu seamă cînd vîntul de octombrie,) *After the funeral* (După înmormîntare) *Author's Prologue* (Prolog de autor) și alte cîteva. În general, nu apare suficient de limpede ce criteriu de selecție s-a folosit; titlul (surprinzător și el) pare să sugereze un Dylan Thomas cam palid, cam devitalizat, legat parcă de premodernii de pe la 1900, un soi de pre-rafaelit întîrziat. Într-adevăr, aici găsim defectul principal al volumului de traduceri, defect de concepție și de execuție — el nu a izbutit să redea cititorului român necunoscător de engleză energia debordantă a originalului. La Dylan Thomas orice misticism ca și orice vizionarism decurg din izbucniri vulcanice adînci, dintr-un suflu de furie, dintr-un elogiu al forței vitale a naturii. A renunța la ritmurile de minie dantescă din *Do not go gentle* (Ușor în noaptea asta bună) nu se pare de aceea o eroare majoră. Interpretările îndoielnice din *Un refuz de a jeli moartea* ni se par și ele a decurge din același defect central. Astfel în prima strofă *darkness* (întunericul) e subiectul și creatorul — vitalismul lui Dylan Thomas e panteist, nu dirijat spre o persoană centrală. *The still hour* («liniștea mare») iese din mare, nu o «cuprinde», după cum *the last light breaking* (din v.4) nu este o «largă izbucnire» ci o frîngere. Ampla imagine a morții cuprinzînd două întregi strofe nu poate deveni ceea ce dorea Dylan Thomas (o afirmare a vieții prin inversul ei) decît dacă i se păstrează coerența lăuntrică.

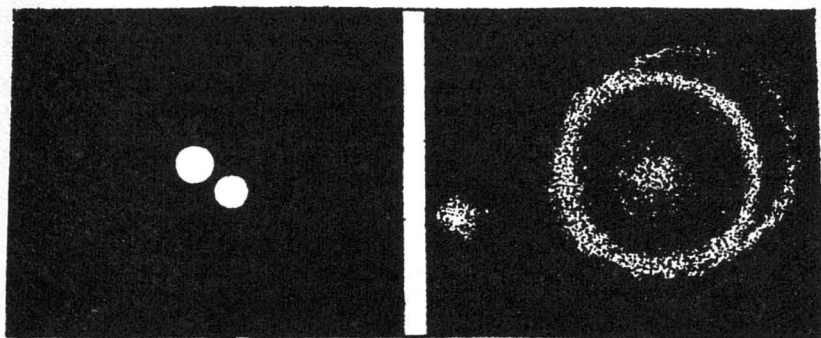
Trebuie să admitem că în nici un caz nu este vorba, aici sau în alte pasaje, de «erori» într-un sens banal sau școlăresc al cuvîntului, ci de un mod sistematic de redare al lui Dylan Thomas care provine, după părerea noastră, dintr-o concepție eronată, dar sistematic transpusă în traducere; mai exact, este vorba de coborîrea cu un grad a temperaturii emoționale și lingvistice la care credem că este perceput de cititorul textului englez. Dovada concludentă o constituie, după părerea noastră poezii ca *24 years* (24 de ani) sau *My hero bares his nerves* (Eroul meu își suflcă nervii), traduse cu impecabilă corectitudine, frumos poetic și totuși lipsite de nervul originalului. De altfel aproape toate traduceri beneficiază de o remarcabilă grijă pentru corectiunea lexicală a traducerii. Fost-a această grijă prea mare? A dăunat ea ritmului «delirului»? Greu de spus. Rămîne un fapt că a reda un poem dintr-o limbă în alta, înseamnă a reda un mănunchi de trăsături expresive lexicale dar și extra-lexicale, și că tocmai semnificațiile poetice majore nu se leagă totdeauna de cele dintîi.

Un just echilibru mi se pare că au găsit cei doi traducători (unul poet subtil și delicat, celălalt figură de frunte a anglisticii mai tinere din țara noastră) în cîteva poezii cum ar fi *Fern Hill* și *Before I knocked* (Nainte să bat), foarte frumos cizelate,

sau în *Ballad of the long legged bait* (Balada momelii cu picioare lungi) unde se folosesc foarte abil mijloacele spațiale puse la dispoziție de catren, iar rima e folosită discret și eficace (întocmai ca în original). Reușita majoră a volumului rămîne chiar poemul *Viziune și rugă*, al cărui titlu a fost ales ca titlu al volumului. Poemul este dificil formal, cu versuri a căror lungime crește și descrește regulat, alcătuiind grafic triunghiuri unite fie prin bază, fie prin vîrf — aluzie la ceasul cu nisip, după părerea noastră. Versiunea românească este elegantă și soluționată cu deosebită siguranță.

În ciuda dezacordului cu principiul care mi se pare a mina multe din realizările volumului, este limpede că ne aflăm în fața unei încercări temerare și merituoase, cu atît mai lăudabilă cu cît nu se sfiește să pună în evidență tipurile specifice de greutate pe care le ridică adaptarea lui Dylan Thomas la română. Asimilarea lui (ca și aceea a oricărui poet important) este un proces de durată, dar care neîndoiește va răsplăti din plin eforturile făcute. C. Abăluță și Șt. Stoenescu se numără de pe acum printre cei care merită recunoașterea strădaniei și reușitelor în această direcție.

五 五 五

MIHAIL
BULGAKOV

DEMONIADA
sau
POVESTEA
UNUI FUNCȚIONAR
DUS LA PIERZANIE
DE DOI GEMENI

Ce s-a întâmplat în ziua de 20.

În timp ce toți oamenii își schimbau de pe o zi pe alta slujbele, tovarășul Korotkov se instalase trainic la Baza Centrală Principală de Aprovizionare cu Chibrituri — BACEPRINAPRCHIB — figurînd în statul de funcțiune la serviciul de registratură. De unsprezece luni bătute pe multe tovarășul Korotkov era funcționar la registratură.

Korotkov, un bărbat blond, tăcut, sensibil, se aciuiase la BACEPRINAPRCHIB și uitase cu desăvîrșire că pe lume mai există și ceea ce se cheamă avatarurile soartei. În loc să se gîndească la acestea, în sufletul lui Korotkov se instaurase ideea că el va rămîne funcționar la Baza Principală de Aprovizionare cu Chibrituri pînă la sfîrșitul lumii. Se vede însă că altfel a vrut soarta...

În ziua de 20 septembrie 1921 casierul BACEPRINAPRCHIB-ului își puse în cap căciula aceea urîtă, cu urechi, luă la subțioară servieta, băgă în servietă o hîrtie dungată și părăsi instituția. Lucrul s-a petrecut la orele unsprezece.

Casierul s-a întors la orele patru și jumătate după amiază, ud learcă. După ce intră în încăpere, își scutură căciula de apă, o puse pe masă, peste căciulă așeză servieta și rosti:

— Domnilor, păstrați-vă calmul.

După ce cotrobăi prin sertarele biroului, casierul ieși din încăpere și reveni abia peste un sfert de oră, purtînd la subsuoară o găină mare moartă, cu gîtul răsucit. Așeză găina peste servieta, se propti cu mîna dreaptă în găină și rosti:

— Bani n-o să fie.

— Dar mîine? strigară în cor femeile.

— Nici mîine, spuse casierul clătînd frenetic din cap a negare, n-o să fie nici mîine, n-o să fie nici poimîine. Păstrați-vă calmul, domnilor, nu vă înghesuiți, tovarăși, că-mi răsturnați biroul.

— Cum așa? strigară toți, și printre ei naivul Korotkov.

— Cetățeni, cîntă cu lacrimi casierul și-l împinse cu cotul pe Korotkov. Vă rog, nu îmbrînciți.

— Cum așa? strigau toți, și mai abitir decît toți, caraghiosul de Korotkov.

— Vă rog foarte mult, murmură răgușit casierul și scoțînd din servietă hîrtia dungată, o arătă lui Korotkov.

În locul pe care-l indica unghia murdară a casierului, era scris cu cerneală roșie:

« Aprob — Pentru tovarășul Subotnikov semnează Senat. »

Dedesubt, cu cerneală violetă stătea scris:

« Bani nu sînt. Pentru tovarășa Ivanova semnează Smirnov. »

— Cum așa? strigă numai Korotkov, iar ceilalți se năpustiră spre casier.

— Doamne, Dumnezeu, se tîngui acesta speriat. Ce vină am eu? Doamne Dumnezeu!

Înfundă repede hîrtia dungată în servietă, își trase căciula peste urechi, luă servieta subsuoară, flutură în aer găina, strigă: « Dați-mi voie, vă rog ! » și făcînd o spărtură în zidul viu, dispăru pe ușă.

O funcționară palidă de la registratură, ce purta pantofi cu toc cui, încercă să se repeadă în urma lui, în dreptul ușii tocul de la pantoful stîng scoase un scîrțîit prelung, se rupse, funcționara se clătîna, ridică piciorul și rămase într-un pantof.

Și așa stăteau în odaie funcționara, într-un picior desculț, și toți ceilalți funcționari, printre care și Korotkov.

Produse ale producției.

La trei zile după evenimentele descrise mai înainte, ușa biroului în care lucra tovarășul Korotkov se crăpă, apărui un cap plin de femeie, care rosti cu răutate :

— Tovarășe Korotkov, du-te de-ți ia salariul.

— Colosal ! exclamă vesel Korotkov și fluerind uvertura din « Carmen », porni în goană spre biroul pe ușa căruia stătea scris « Casierie ». În fața ghișeului se opri însă cu gura căscată. Până sus în tavan se înălțau două coloane groase formate din pachete galbene de cutii de chibrituri. Casierul, transpirat, enervat, ca să scape de întrebări, agățase de perete hîrtia dungată pe care mai apăruse a treia dispoziție, de astă dată cu cerneală verde :

« În loc de bani, se vor elibera produse ale producției. »

« Pentru tovarășul Bogoiavlenski semnează Preobrajenski. »

« De acord — Kșeșinski. »

Korotkov părăsi casieria cu un zîmbet mare și timp. Purta pe brațele sale patru cutii mari, galbene, cinci cutii mici, verzi, iar prin buzunare mai avea băgate trei-sprezece cutii de chibrituri și mai mici, albastre. Ajuns în biroul registraturii, în zumzetul de glasuri uimite din birourile învecinate, Korotkov împachetă chibriturile în două pagini ale ziarului din dimineața respectivă și fără a mai spune cuiva un cuvînt, plecă acasă. Cînd să iasă pe ușa BACEPRINAPRCHIB-ului o mașină era gata să dea peste el; din mașină coborî cineva, persoana intră în instituție, dar cineanume, Korotkov nu apucă să vadă.

După ce ajunse acasă, așeză cutiile de chibrituri în ordine pe masă și trăgîndu-se puțin la o parte începu să la admire, pe fața lui stăruind același zîmbet timp. În cele din urmă își trecu degetele prin părul bălai și își zise :

— N-are rost să fiu disperat. Am să caut să le vînd.

Bătu la ușa vecinei sale, Alexandra Feodorovna, care era funcționară la GENTRA-PRVIN.

— Intră, răsună din odaie un glas surd.

Korotkov intră și se opri uluit. Alexandra Feodorovna, care venise și ea mai devreme de la servici, ședea pe vine, îmbrăcată cu un palton și căciuliță pe cap, și privea un șir de sticle cu dopuri din hîrtie de ziar, pline cu un lichid roșu închis. Pe chipul Alexandrei Feodorovna se vedeau urme de lacrimi.

— Patruzeci și șase, rosti ea, și se întoarse către Korotkov.

— E cerneală? . . . Mă iertați, Alexandra Feodorovna, am uitat să vă spun « bună ziua », rosti Korotkov, în culmea uimirii.

— Vin de biserică, răspunse vecina, plîngînd.

— Cum, și la voi? rosti uluit Korotkov.

— Și la voi tot vin de biserică? se miră la rîndul ei Alexandra Feodorovna.

— Nu, la noi chibrituri, răspunse cu glasul stîns Korotkov și-și răsuci nasturele de la haină, gata-gata să-i cadă.

— Blestamate chibrituri ! Nici nu ard măcar ! strigă Alexandra Feodorovna ridicîndu-se în picioare și scuturîndu-și fusta.

— Ce ați zis? Nu ard? se sperie Korotkov și alergă în odaia lui.

Fără să piardă o clipă, apucă o cutie, smulse hîrtia în care era împachetată și aprinse un băț de chibrit. Bățul fisii, scoase o anemică scînteie verzuie, se rupse în două și se stinse. În odaie se răspîndi un miros greu de pucioasă, Korotkov simți că-l apucă tusea, aprinse totuși al doilea băț. Acesta explodă, o scînteie nimeri în geam, cealaltă drept în ochiul stîng al tovarășului Korotkov.

— Aoleu ! strigă Korotkov și scăpă din mână cutia de chibrituri.

Cîteva clipe dăntui pe loc ca un cal nărvaș, frecîndu-și ochiul cu palma. Se apropie apoi cu groază de oglinda în fața căreia avea obiceiul să se bărbiească, convins că-și pierduse ochiul. Ochiul era însă la locul lui. Adevărat, cam roșu și lăcrima.

— Of, Doamne ! spuse Korotkov. Indispus, scoase imediat din bufet un pachet de « prim ajutor », rupse banderola, luă o fașă, își bandajă jumătatea din stînga a capului și căpătă dintr-odată înfățișarea unui rănit în război.

Noaptea întreagă, Korotkov nu stinse lumina, și își petrecu timpul aprinzînd bețele de chibrituri. În felul acesta consumă trei cutii, dar reuși să aprindă șazezi și trei de bețe.

— Minte, proasta ! bombănea Korotkov. Chibriturile sînt foarte bune !

Spre dimineată, odaia se umpluse de fum înecăcios de pucioasă. În zorii zilei Korotkov ațipi și avu un vis cumplit și prostesc totodată : visa că se afla pe o paște verde, iar în fața lui era o minge de biliard, dar mingea era vie, avea picioare. Visul era atît de fioros, încît Korotkov țipă și se trezi. În negura din odaie, mai avu impresia vreo cinci secunde că bila se află chiar alături, lîngă patul lui, și emană un miros îngrozitor de pucioasă. După cîteva clipe vedenia dispăru, Korotkov se întoarse pe o parte și pe alta, se foi, și în cele din urmă adormi buștean.

III

Apare un om chel.

A doua zi dimineată, Korotkov își scoase bandajul și constată că ochiul avea o înfățișare aproape normală. Fiind un om mult prea precaut, Korotkov hotărî totuși să nu-și scoată bandajul.

Sosind cu mare întîrziere la servicii, Korotkov, șiret, ca să nu dea naștere la comentarii printre funcționarii subalterni, trecu direct în biroul său și găsi pe masă o hîrtie în care responsabilul Subsecției de Completare cerea responsabilului bazei să comunice dacă dactilografele vor primi uniforme și cînd anume. După ce parcurse adresa cu ochiul drept, Korotkov o luă în mînă și porni pe coridor îndreptîndu-se spre biroul responsabilului bazei, tovarășul Cekușin.

Chiar în dreptul ușii, Korotkov se întîlni cu un om necunoscut a cărui înfățișare îl miră profund.

Necunoscutul era atît de mic de statură încît îi ajungea lui Korotkov, care era înalt, numai pînă la brîu. Deficiența de înălțime se compensa însă prin lărgimea excepțională în umeri. Acest trup pătrât era așezat pe niște picioare strimbe, necunoscutul fiind totodată șchiop de piciorul stîng. Lucrul care te impresiona cel mai mult era însă capul, aidoma unui ou uriaș, așezat orizontal pe ceafă, cu vîrfurile ascuțite în față. Ca și oul, capul era complet chel și atît de lucios, încît aveai impresia că pe creștetul necunoscutului ardeau încontinuu niște becuri electrice. Fața minusculă și bine rasă era de culoare vinată, ochii mici, verzi, ca niște capete de ace de gămălie, erau plantați în două înfundături adînci. Trupul necunoscutului era învesmîntat într-o haină de croială militară, din pled de culoare cenușie, pe care o purta descheiată, lăsînd să se vadă o cămașă ucrainiană, brodată; pantalonii erau din același pled cenușiu, iar cizmulile mici, cu tăietură adîncă, aduceau cu ale husarilor din epoca lui Alexandru I.

« Ce mutră », își zise Korotkov în sinea lui și încercă să intre în biroul lui Cekușin, ocolind pe omulețul chel. Acesta îi baricadă însă drumul.

— Ce doriți? întrebă chelul cu un glas care-l făcu pe funcționarul Korotkov de la registratură, om nervos de altfel, să se înfioare. Glasul aducea aidoma cu zgomotul pe care-l produce un cazan de aramă, iar timbrul său te făcea la fiecare cuvânt rostit să ai senzația că o sîrmă ghimpată ți se plimbă de-a lungul coloanei vertebrale. Pe lingă aceasta, Korotkov avu senzația că la fiecare cuvânt rostit, gura necunoscutului emană miros de chibrituri. Cu toate acestea, Korotkov, care nu era diplomat din fire, făcu ceea ce nu trebuia în nici un caz să facă, și anume se supără.

— Cum așa?... ciudat... nu mă vedeți că vin cu o hîrtie... Și dealtfel, dați-mi voie să aflu cine sînteți... .

— Dumneata nu vezi ce scrie pe ușa?

Korotkov privi și văzu binecunoscutul anunț: « Nu intrați fără hîrtii de rezolvat ».

— Am o hîrtie de rezolvat, spuse prosteste Korotkov, arătîndu-i hîrtia.

Pătratul chel se supără pe neașteptate. În ochi i se aprinseră scînteii galbene.

— Dumneata, tovarășe, spuse el, asurzindu-l pe Korotkov cu zgomot de cratițe și cazane, ești atît de înapoiat, încît nu înțelegi semnificația celor mai simple indicații de serviciu. Mă mir pur și simplu cum ai putut fi în slujbă pînă acum? De altfel, în această instituție există multe lucruri interesante, de pildă la tot pasul întîlnesc oameni cu ochii bandajați. N-are nimic! O să punem noi ordine în toate astea (Aoleu! își zise în sinea lui Korotkov). Dă-mi încoace hîrtia!

Și odată cu aceste ultime cuvinte, necunoscutul smulse hîrtia din mîna lui Korotkov, o citi într-o clipă, scoase din buzunarul pantalonilor un creion chimic pe jumătate mîncat, propti hîrtia pe perete și scrisese cîteva cuvinte într-un colț al ei.

— Du-te la locul dumatăle, strigă el, și-i întinse lui Korotkov hîrtia cu un gest atît de energic, încît puțin lipsi să-i scoată și cel de al doilea ochi. Ușa cabinetului urlă, și necunoscutul dispăru în odaie. Korotkov rămase încremenit; Cekușin nu mai era în biroul său.

Korotkov rămase descumpănit o jumătate de minut, după care își veni în fire, și în aceeași clipă o întîlni pe Lidocika De-Runi, secretara personală a tovarășului Cekușin.

— A, a! rosti uluit tovarășul Korotkov. Lidocika avea și ea ochiul bandajat cu o fașă, identică cu a lui, singura diferență fiind doar că-și făcuse o fundă cocheta la capete.

— Ce-ai pățit?

— Chibriturile! răspunse enervată Lidocika, blestematele de chibrituri!

— Cine-i acolo? întrebă în șoaptă Korotkov, distrus.

— Cum, nu știi? ăla nou, șopti la rîndul ei Lidocika.

— Cum așa? chițăi Korotkov. Dar Cekușin?

— L-au dat afară ieri, spuse acră Lidocika, apoi adăugă arătînd cu degetul în direcția cabinetului: Să-l vezi pe ăsta, ce al dracului e! Om mai antipatic n-am văzut în viața mea. Urlă toată ziua! Amenință să ne dea afară pe toți! Izmene chele! adăugă ea pe neașteptate, și auzind această expresie, Korotkov holbă ochii.

— Cum îi zice?... .

Korotkov nici nu apucă să-și termine fraza, că din cabinet răsună aidoma unui tunet o voce cutremurătoare: « Curierul! » Funcționarul de la registratură și secretara dispărură într-o clipă, care încotro. Korotkov dădu buzna în biroul său, se așeză la masă și își rosti sie-și următorul discurs:

— Vai, vai, vai!... Ai pățit-o, Korotkov. Trebuie să luăm măsuri... .Auzi, « înapoiat »... .auzi... .ce obraznic... .lasă că-i vin eu de hac! O să vadă el ce înapoiat e Korotkov!

Cu un ochi, funcționarul citi cuvintele pe care le scrisese chelul. Pe hîrtie erau așternute niște litere strîmbe: « La timpul convenit se vor distribui tuturor dactilografelor și în genere tuturor femeilor, izmene ».

— Grozav ! exclamă pe un ton admirativ Korotkov și tresări plăcut, gîndindu-se cam cum o să arate Lidocika în izmene. Scoase fără întîrziere o foaie de hîrtie albă și în trei minute compuse următorul text: « Telefonogramă.

«Către responsabilul secției de completare. Stop. Ca răspuns la adresa dumneavoastră numărul 015015 (6) din 19 curent, virgulă, BACEPRINAPRCHIB comunică virgulă că tuturor dactilografelor și în genere tuturor femeilor la momentul convenit li se vor distribui izmene. stop. Responsabilul bazei linioară semnează serviciul de registratură linioară Varfolomei Korotkov. »

Sună curierul, care veni într-o clipă, și-i spuse:

— Panteleimon, du-o responsabilului la semnat.

Panteleimon molfăi din buze, luă hîrtia și ieși.

Patru ore după aceea Korotkov șezu nemișcat în biroul lui; trăgea cu urechea, și se gîdea că dacă noul responsabil va avea intenția să facă o inspecție a instituției, are să-l găsească cufundat în lucru. Din cabinetul fiores nu se auzea însă nici un sunet. O singură dată răsună nedeslușit o voce ca de fontă, care părea să amenințe pe cineva cu concedierea, dar pe cine anume, Korotkov nu reuși să înțeleagă, deși ascultase cu urechea lipită de broasca ușii. La ora trei și jumătate după amiază, răsună glasul lui Panteleimon: — Au plecatără cu mașina.

În aceeași clipă, toată instituția începu să zumzăie, și funcționarii o zbughiră care mai de care afară. Mai tîrziu decît toți ceilalți, singur, porni spre casa lui și tovarășul Korotkov.

IV

Paragraful unu : Korotkov este dat afară.

A doua zi dimineată Korotkov constată cu bucurie că ochiul său nu mai are nevoie de tratamentul cu bandaj, de aceea, ușurat, aruncă cît colo fașa și dintr-o dată se simți mai bine și avu impresia că, parcă, arată și mai frumos. După ce bău în grabă ceaiul, stinse primusul și o porni în goană la slujbă cu dorința să nu mai întîrzie, totuși întîrzie cu 50 de minute pentru că tramvaiul în loc să meargă pe traseul numărului 6, o luă pe traseul numărului 7 pe drum de ocol, ajunsse în niște cartiere mărginașe, cu cocioabe, și acolo se strică. Korotkov străbătu pe jos trei kilometri și intră cu sufletul la gură în instituție exact în clipa în care ceasul de la bucatăria fostului restaurant « Trandafirul alpin » în localul căruia funcționa acum BACEPRINAPRCHIB bătea ora unsprezece. Îl întîmpină o priveliște cu totul neobișnuită pentru orele unsprezece. Lidocika De-Runi, Milocika Litovțeva, Anna Evgrafovna, contabilul șef Drozd, instructorul Ghitis, Nomeratki, Ivanov, Mușka de la registratură, casierul, într-un cuvînt toți funcționarii instituției nu ședeau la locurile lor, așa cum s-ar fi convenit, nu lucrau la mesele de bucatărie ale fostului restaurant « Trandafirul alpin », devenite acum birouri, ci se îngrămădiseră cu toții în fața peretelui, pe care atîrna prinsă în cui o fițuică. În clipa în care apăru Korotkov se așternu o tăcere profundă și toți lăsară privirea în pămînt.

— Bună ziua, domnilor, ce s-a întîmplat? întrebă Korotkov mirat.

Mulțimea se dădu la o parte în tăcere, Korotkov se apropie de fițuica prinsă în perete. Primele rînduri îl priviră liniștite și hotărîte, ultimele ca printr-o ceață lacrimogenă și-l loviră în cap cu putere de măciucă.

« Ordin de zi numărul 1. »

1. « Pentru atitudine de neglijență inadmisibilă față de îndatoririle sale ducând la harababură strigătoare la cer în hirtii oficiale importante precum și pentru prezentarea la serviciu într-o formă inadmisibilă, cu capul spart, probabil în vreo bătaie pe stradă, tovarășul Korotkov este concediat de astăzi 26, cu plata biletelor de tramvai până în ziua de 25 ».

Primul paragraf al ordinului de zi era în același timp și ultimul, după care, de-desubt, urma o semnătură cu litere mari: « Responsabil Kalsoner »¹

Douăzeci de secunde domni o tăcere absolută în sala cu oglinzi, inundată de praf, a fostului restaurant « Trandafirul alpin ». Korotkov care era verde la față tăcea profund, ca un adevărat mort. În secunda 21 tăcerea încetă.

— Cum așa, cum așa? pronunță de două ori Korotkov, iar glasul lui răsună ca o cupă de șampanie spartă de podea, altădată, la restaurantul « Trandafirul alpin ». Cum așa, numele lui de familie e Kalsoner?

Auzind acest cuvânt îngrozitor, funcționarii se împrăștiară care încotro și într-o clipă se așezară la mesele lor, ca un cîrd de ciori pe firele de telegraf. Chipul lui Korotkov, din verde putred, deveni pătat de purpură.

— Vai, vai, vai ! răsună din depărtare, de după un registru contabil, glasul lui Skvoretșk, ia spune domnule, cum de-ai reușit să faci o gafă ca asta? E ?

— Am . . . am . . . cre . . . crezut . . . glasul lui Korotkov semăna cu niște cioburi de sticlă, am . . . am citit . . . în loc de . . . « Kalsoner » . . . « Kalsonî »¹ . . . De unde să știu că el semnează cu literă mică !

— Să n-aibă nici o grijă, nu pun eu izmene pe mine, răsună cristalin glasul Li-docikăi.

— Stt ! șueră ca un șarpe Skvoretșk. Ce v-a venit? Și se cufundă în registrul contabil, ascunzîndu-se după foile lui uriașe.

— În ce privește chipul meu, nu are nici un drept să vorbească ! spuse mai mult în șoaptă Korotkov, și din purpuriu deveni alb ca o hermină. Mi-am ars ochiul cu blestematele noastre de chibrituri, ca și tovarășa De-Runi.

— Mai încet, se auzi glasul pițigăiat al lui Ghitis, care pălise. Cum poți să vorbești așa? A încercat el ieri chibriturile și le-a găsit excelente.

— Zîr, zîrr ! sună pe neașteptate soneria electrică deasupra ușii. . . și în aceeași clipă trupul greoi al lui Panteleimon căzu jos de pe scaun și se rostogoli în goană prin coridor.

— Nu ! Nu las așa ! Am să-i explic. Am să-i explic ! cîntă cu glas subțire și ascuțit Korotkov, apoi se aruncă în stînga, se aruncă în dreapta, bătu zece pași pe loc, reflectîndu-se strîmb în oglinzile prăfuite ale « Trandafirului alpin », ieși în coridor și goni într-acolo unde ardea somnoros becul electric deasupra inscripției « Toaletă ». După ce-și mai trase suflul, se îndreptă spre ușa fîiorosului birou, dar se trezi în brațele lui Panteleimon.

— Tovarășe Panteleimon, începu repede și agitat Korotkov. Lasă-mă te rog să intru. Trebuie să intru chiar acum, în clipa aceasta, la tovarășul responsabil. . .

— Nu se poate, nu se poate, nu dă voie să intre nimeni . . . grăi răgușit Panteleimon și potoli cu un miros cumplit de ceapă energia lui Korotkov. Nu e voie. Domnule Korotkov, pleacă, pleacă, că altfel din cauza dumitale o pățesc. . .

— Panteleimon dragă, dar am nevoie, imploră cu glas stins Korotkov. Să vezi dragă Panteleimon, s-a dat un ordin de zi. . . Lasă-mă dragă Panteleimon, să intru. . .

¹ În limba rusă « Kalsonî » = izmene

— Doamne Dumnezeu, mormăi Panteleimon, uitîndu-se îngrozit la ușă. Dacă-ți spun că nu se poate. Nu se poate tovarășe !

În cabinet se auzi sunînd telefonul și răsună o voce profundă de aramă.

— Vin ! Într-o clipă !

Panteleimon și Korotkov se dădură la o parte. Ușa fu trîntită de perete și Kalsoner zbură ca fulgerul prin coridor cu chipiul în cap și servieta subsuoară. Panteleimon porni săltînd mărunțel în urma lui și după o clipă de îndoială se aruncă pe urmele lui Panteleimon și Korotkov. La o cotitură a coridorului, palid, emoționat, Korotkov se strecură pe sub brațele larg întinse ale lui Panteleimon, reuși să-l depășească pe Kalsoner și începu să alerge în fața lui deandoaselea.

— Tovarășe Kalsoner, mormăi el cu glasul gîtuit, îngăduiți-mi să vă spun numai o clipă. . . Vreau să vă spun despre ordin. . .

— Tovarășe, urlă turbat Kalsoner, cu o expresie îngrijorată pe față și se avîntă, măturînd-l din goană pe Korotkov, nu vedeți, sînt ocupat ! Plec, plec.

— Eu, în ce privește ordinul. . .

— Nu vedeți că sînt ocupat ? . . . Tovarășe ! Adresați-vă la registratură.

Kalsoner dădu buzna în vestibul unde se afla așezată o orgă uriașă rămasă de pe vremea restaurantului « Trandafirul alpin ».

— Dar eu sînt funcționarul de la registratură ! strigă ascuțit Korotkov, care, de groază, era lac de sudoare. Fiți bun și ascultați-mă, tovarășe Kalsoner !

— Tovarășe, urlă ca o sirenă fără să-l asculte Kalsoner. Și din goană, întorcînd capul către Panteleimon, țipă la el : « Luați măsuri să nu fiu reținut din drum ».

— Tovarășe, răguși Panteleimon speriat, de ce-l rețineți ? Neștiind ce măsuri anume să ia, luă următoarea : îl apucă pe Korotkov de talie, îl strînse ușurel la piept ca pe o femeie iubită. Măsura se dovedi a fi eficace, Kalsoner dispăru de parcă ar fi coborît scara pe roțile și zbură pe ușa de la intrare.

— Pif, pif ! țipă în stradă motocicleta, scoase cinci împușcături și întunecînd ferestrele cu fum, dispăru. Abia atunci Panteleimon își desfăcu strînsoarea brațelor, își șterse sudoarea de pe frunte și urlă și el : — Ce nenorocire !

— Panteleimon, unde s-a dus ? îl întrebă Korotkov cu glasul tremurînd. Spune-mi mai repede, înțelege, se duce să angajeze pe-un altul . . .

— Pare-mi-se că la CENTRAPROV.

Korotkov coborî ca o furtună scara, năvăli la garderobă, smulse din cuier paltonul și șapca și ieși în goană în stradă.

V

Cînd diavolul își bagă coada.

Korotkov era un om norocos. În aceeași clipă în care ieși pe ușa somptuoasă a « Trandafirului alpin », prin fața ei trecu tramvaiul. Reușind să se urce din mers, Korotkov zbură împreună cu tramvaiul, lovindu-se cînd de roata de la frînă, cînd de sacii din spatele pasagerilor. Speranța îi înflăcăra inima. Motocicleta avusese probabil o pană în drum și acum Korotkov o vedea pîrîind în fața tramvaiului. Spinarea pătrată, cînd apărea, cînd dispărea în norul de fum albastru. Timp de vreo cinci minute, Korotkov se simți presat și înghesuit pe platformă, dar în cele din urmă motocicleta se opri în fața clădirii cenușii a CENTRAPROV-ului. Trupul pătrățat dispăru în masa trecătorilor. Korotkov sări din tramvai în mers, făcu o piruetă în jurul axei sale, căzu, se lovi la genunchi, ridică șapca, și tăind drumul unui automobil, se grăbi și el să intre în vestibul.

Zeci de oameni veneau în întâmpinarea lui Korotkov sau îl depășeau. Picioarele lor lăsau semne umede pe parchet. Spatele pătrat apărură o clipă pe palierul scării și Korotkov, suflând din greu, porni în goană să-l ajungă din urmă. Kalsoner urca cu o viteză ciudată, nefirească, și inima lui Korotkov se înfiora la gândul că ar putea să-l scape. Așa se și întâmplă. La al cincilea palier, când funcționarul de la registratură se simțea complet istovit, spatele pătrat se dizolvă, înghițit parcă de mulțimea de mutre, șepci și serviete. Korotkov zbură ca fulgerul pînă la palier și pentru o clipă rămase nedumerit, neștiind dacă să intre sau nu pe o ușă ce purta două inscripții. Una cu litere aurii pe verde, cu vechea ortografie, grăia: « Dormitoarele claselor inferioare ». Cealaltă, cu litere negre pe hîrtie albă, cu ortografie nouă, spunea: « Șef. Serv. Aprov. » Korotkov deschise ușa la întâmplare; în fața lui, apărură cuști uriașe de sticlă printre care alergau numeroase femei blonde. Korotkov deschise prima cușcă de sticlă și văzu acolo un om îmbrăcat în haine bleumarin. Omul era literalmente culcat peste masă și rîdea voios vorbind la telefon. În altă cușcă Korotkov văzu pe masă « Opere complete » de Șeller-Mihailov și lîngă ele o femeie necunoscută, în vîrstă, legată la cap cu o broboadă, cîntărea niște pește uscat care mirosea îngrozitor. În cea de-a treia cușcă, domnea un zgomot continuu, mărunțel, întrerupt de sonerii scurte: la șase mașini de scris băteau și rîdeau șase femei blonde cu dinți mărunți. Deschizînd ușa ultimei cuști, Korotkov văzu în fața sa un spațiu uriaș în care se înălțau niște coloane zdravene. Domnea un zgomot asurzitor de mașini de scris, se zăreau zeci de capete de bărbați și de femei, al lui Kalsoner însă nu era nicăieri. Buimac și zăpăcit, Korotkov opri prima femeie ce trecea pe lîngă el, ținînd o oglindă joară în mînă.

— Nu cumva l-ați văzut pe Kalsoner?

Simți cum îi tremură inima de bucurie cînd auzi femeia răspunzîndu-i cu un aer uluit:

— Da, l-am văzut, dar pleacă chiar acuma. Caută să-l ajungi din urmă.

Korotkov porni în goană prin sala cu coloane în direcția pe care i-o arăta micuța mină albă, cu unghii roșii și strălucitoare. După ce străbătu în goană sala, se pomeni pe un palier îngust, cufundat în semiîntuneric, și se trezi față în față cu gura căscată a unui lift luminat. Korotkov simți cum i se rupe inima . . . Îl ajunsese . . . Gura căscată a liftului înghițea spatele pătrat, îmbrăcat în pled, și servieta neagră, strălucitoare.

— Tovarășe Kalsoner, strigă Korotkov, și înlemni. Pete verzi, mii de pete verzi jucau hora în ochii lui. Gratiile închiseră ușa de sticlă, liftul porni și spatele pătrat întorcîndu-se deveni un piept de voinic legendar. Korotkov recunoscuse totul: și haina cenușie de croială militară, și șapca, și servieta, și ochii mici pătrunzători. Era același Kalsoner, dar un Kalsoner care avea o barbă uriașă, ce-i cobora pe piept, o barbă ondulată ca a statuilor asiriene. În aceeași clipă creierul lui Korotkov născu o ipoteză: să-i fi crescut barba în timp ce mergea pe motocicletă și urca pe scară?

— Cum se poate așa ceva? Apoi alta: să fie barba falsă, ce să-nsemne asta?

Între timp, Kalsoner se cufunda în bezna dintre gratii. Dispărură mai întîi picioarele, apoi burta, barba, în cele din urmă ochii și gura care rosti cîteva cuvinte cu un glas gîngăș, de tenor:

— E tîrziu, tovarășe, veniți vineri.

« Nici glasul nu-i al lui, parcă ar fi de împrumut », trecu prin creierul lui Korotkov. Timp de vreo trei secunde, își simți capul numai flăcări, dar apoi aducîndu-și aminte că nici o forță ocultă nu trebuie să-l oprească, că pentru el orice oprire înseamnă pierzanie, Korotkov se năpusti spre lift. În aceeași clipă apărură și cușca trasă pe otgon. Din lift ieși o fată frumoasă, cu privirea languroasă, cu niște cercei strălucitori în urechi, și punînd mîna drăgăstoasă pe brațul lui Korotkov îl întrebă:

— Suferiți de inimă, tovarășe?

— Nu, o nu, tovarășă, îi răspunse mirat la culme Korotkov, și făcu un pas spre gratii. Mă grăbesc, nu mă întârziați, vă rog.

— Atunci, tovarășe, trebuie să vă duceți la Ivan Finoghenovici, rosti frumoasa, cu tristețe în glas, bărînd drumul lui Korotkov spre lift.

— Nu vreau, strigă acesta, gata să izbucnească în plîns. Nu vreau, tovarășă ! Mă grăbesc. Ce vreți de la mine?

Femeia rămase însă tot atît de hotărîtă și de tristă.

— Nu pot să fac nimic, știi și dumneata că trebuie aprobare, răspunse ea, și se propti în brațul lui Korotkov. Liftul se opri, scuipă afară un om cu servietă, se închise între gratii și dispăru în jos.

— Lasă-mă, te rog, strigă Korotkov; își smulse brațul din strînsoarea frumoasei, și, blestemînd, coborî în goană scările. După ce străbătu ca vîntul șase palieri, cît pe aci să ucidă o bătrînă înaltă care-și făcu semnul crucii că scăpase cu viață, se trezi jos în fața unui perete uriaș de sticlă pe care scria sus cu litere de argint pe albastru : « Pedagozele de serviciu », iar dedesubt, cineva zgîriase cu penița pe hîrtie : « Birou de informații ». O groază nebună puse stăpînire pe Korotkov. În aceeași clipă îl văzu limpede pe Kalsoner trecînd prin fața peretelui de sticlă. Același Kalsoner de altădată, cu chipul ras, vînat, același Kalsoner de temut. Trecu pe lîngă Korotkov, aproape de tot, despărțit de acesta doar prin stratul subțire de sticlă. Căutînd să-și alunge orice gînd din minte, Korotkov se năpusti spre clanța de alamă strălucitoare, trase de ea, dar ușa nu cedă.

Scrișnind din dinți, smunci încăodată alama strălucitoare și abia atunci observă, în disperarea lui, o inscripție minusculă : « Ocoliți, se intră prin poarta numărul 6 ».

Kalsoner mai apărui o clipă în spatele peretelui de sticlă și dispăru într-o nișă neagră, despărțită și ea printr-un perete de sticlă.

— Unde e poarta șase, unde e șase? striga cu glasul vlăguit Korotkov. Trecătorii se dădeau la o parte speriați. Pe neașteptate, se deschise o ușiță laterală și apărui un bătrînel în haine de lustrin, cu ochelari albaștri. El ținea în mînă o listă uriașă. Îl privi pe Korotkov pe deasupra ochelarilor, zîmbi și morfoli :

— Ce faci, domnule? Tot umbli? Zău, de pomană. Mai bine m-ai asculta pe mine că-s om bătrîn și te-ai lăsa păgubaș. Tot una, te-am șters. Ha-ha-ha !

— De unde m-ați șters? Înlemni Korotkov.

— Ha-ha-ha ! Se știe bine de unde. De pe listă. Cu creionul, uite-așa. Am tras o linie și gata. Ha-ha-ha ! Și bătrînelul începu să rîdă cu voluptate.

— Iertați-mă. . . dar de unde mă cunoașteți?

— Ha-ha-ha ! Îți place să glumești, Vasili Pavlovici.

— Nu sînt Vasili. . . Sînt Varfolomei, Varfolomei Petrovici, spuse Korotkov ducînd mîna la frunte; o simți rece și lunecoasă. Zîmbetul dispăru pentru o clipă de pe chipul fiorosului bătrînel.

Privi atent foaia de hîrtie, degețelul lui uscat, cu unghie lungă, urmări rînd pe rînd, căutînd ceva.

— De ce mă încurci, domnule? Uite scrie aici Kolobkov V.P.

— Dar eu sînt Korotkov, strigă Korotkov, pierzîndu-și răbdarea.

— Așa am și spus : Kolobkov, se supără bătrînelul. Iar aici uite-l și pe Kalsoner. Pe amîndoi, i-am transferat în același loc. Iar în locul lui Kalsoner a trecut Cekușin.

— Cum așa? strigă Korotkov, simțind că-și pierde mințile de fericire. L-ați dat afară?

— Întocmai. O zi a apucat să conducă și l-am dat afară.

— Doamne, sînt salvat ! strigă triumfător Korotkov. Sînt salvat ! Și nebun de fericire, începu să strîngă mîna osoasă cu gheare a bătrînelului. Acesta zîmbi. În aceeași clipă bucuria lui Korotkov se stinse. În găurile albastre ce țineau loc de ochi ei surprinse o lumină ciudată, amenințătoare. Ciudat i se păru și zîmbetul ce dezvelea niște gingii vinete. Korotkov se scutură însă de această senzație neplăcută și se gîndi să între cît mai repede în acțiune.

— Așadar, trebuie să fug de îndată la BACEPRINAPRCHIB?

— Neapărat, confirmă bătrînelul. Așa și scrie aici, la BACEPRINAPRCHIB. Dacă vrei numai să-mi dai pentru o clipă cartea dumitale de muncă să fac în ea o însemnare cu creionușul.

Korotkov băgă mîna în buzunar, păli, băgă mîna în celălalt buzunar, păli și mai rău, se lovi cu palma peste buzunarul din spatele pantalonilor și cu un urlet înăbușit, se avîntă înapoi pe scări, uitîndu-se tot timpul sub picioare. Lovind oamenii, imbrîncindu-i, disperat, Korotkov zbură pînă sus în capul scării, în speranța s-o regăsească pe frumoasa cu pietre scumpe în urechi, s-o întrebă dacă n-a văzut. . . Cînd colo în locul frumoasei era un băiețel cumplit de urît.

— Drăguțule, i se adresează Korotkov, portofelul meu galben. . .

— Nu-i adevărat, nu l-am luat eu. . . mint ăia. . . răspunse cu răutate băiețandrul.

— Nu, drăguțule, nu, nu tu. . . actele mele.

Băiețelul îl privi pe Korotkov pe sub sprîncene și se porni să urle cu voce de bas.

— Doamne Dumnezeule ! strigă disperat Korotkov și zbură în jos să-l caute pe bătrînel.

Bătrînelul nu mai era însă. Dispăruse. Korotkov se năpusti spre ușița laterală, trase de mîner, dar ușița era închisă. În semiîntuneric, mirosea ușor a pucioasă.

Gîndurile se învîrtejiră ca o furtună în capul lui Korotkov, pentru ca pe neașteptate să se ivească o ipoteză nouă : « tramvaiul ! » Își aminti într-o clipă foarte limpede, că doi tineri îl înghesuiseră pe platformă; unul dintre ei era subțirel, cu mustăcioară neagră, parcă falsă, lipită.

— Doamne, ce nenorocire. Asta e nenorocire curată ! mormăi Korotkov. Asta-i cea mai mare dintre nenorociri.

Își fuga în stradă, alergă pînă la capătul ei, coti pe o ulicioară și se trezi în fața intrării unei clădiri cu arhitectură neplăcută. Un om cenușiu, posomorît, cu prîvirea șaseie, îl întrebă, privind undeva într-o parte :

— Unde dai buzna ?

— Tovarășe, eu sînt Korotkov V. P. Acum cîteva clipe mi s-au furat actele. . . Toate actele, complet. . . Pot fi arestat. . .

— Poți fi, cum să nu, confirmă omul.

— Atunci, vă rog să mă lăsați. . .

— Să vină Korotkov în persoană la fața locului. . .

— Păi eu sînt Korotkov, tovarășe. . .

— Arată-mi buletinul. . .

— Mi-a fost furat acum cîteva clipe, gemu Korotkov. Mi l-a furat, tovarășe, un tinerel cu mustăcioară.

— Cu mustăcioasă, zici ? Trebuie să fie Kololkov. Neapărat el. Lucrează în mod special în cartierul nostru. Du-te de-l caută pe la birturi.

— Tovarășe, nu pot, începu să plîngă Korotkov. Trebuie să mă duc la BACEPRIN-APRCHIB, la Kalsoner. Dă-mi drumul să intru.

— Adu-mi o dovadă că ți s-au furat actele.

— De la cine ?

— De la responsabilul de bloc.

Korotkov plecă din fața clădirii și alergînd pe stradă se gîndi : — « Unde să mă duc ? La BACEPRINAPRCHIB sau la responsabilul de bloc ? Responsabilul de bloc are ore de audiențe numai diminețile, deci trebuie să mă duc la BACEPRINAPRCHIB ».

În clipa aceea ceasul din turnul ruginit băt看 orele patru și de îndată pe toate ușile dădură buzna oameni cu serviete. Amurgul se lăsă, începu să ningă cu fulgi rari, o ninsoare umedă.

— E tîrziu, își zise Korotkov. Mă duc acasă.

VI

Cea dintîi noapte.

În ușa găsi prins un bilețel. Korotkov îl citi în semiîntuneric.

« Dragă vecine,

Plec la mama, la Zvenigorod. Îți las cadou sticlele de vin. Bea-le sănătos, nimeni nu vrea să le cumpere. Sînt în colț.

A dumitale,

A. Paikova ».

Zîmbind acru, Korotkov deschise cu zgomot ușa și în douăzeci de curse transportă în odaie toate sticlele cu vin care se aflau în colțul coridorului, apoi aprinse lampa și așa cum era, cu palton și șapcă, se trînti în pat. Vreo jumătate de oră privi ca fermecat portretul lui Cromwell, ce părea să se dizolve în amurgul dens, după care sări în picioare și deveni pe neașteptate furios, ai fi zis că l-a cuprins un acces de nebunie. Își smulse șapca din cap, o aruncă într-un colț, dintr-o lovitură zvîrli jos toate pachetele cu chibrituri și începu să le calce în picioare.

— Așa ! Așa ! Așa ! urla Korotkov și călca pachetele care trozneau, visînd, undeva în subconștient, că în locul pachetelor este capul lui Kalsoner.

Capul în formă de ou, îi aduse aminte prin asociere de chipul ras și de cel cu barbă. În aceeași clipă Korotkov se opri.

— Doamne . . . cum așa ? șopti el și-și duse mîna la ochi. Ce să însemne oare ? Cum pot să stau și să mă ocup de fleacuri cînd se petrec lucruri-atît de îngrozitoare. Poate fi oare vorba de un om cu două fețe ?

Frica începu să se strecoare în odaie prin geamurile negre. Căutînd să nu le privească, Korotkov trase storurile. Totuși nu se simți ușurat. Din timp în timp din colțurile odăii își făcea apariția omul cu două fețe, cînd cu barbă, cînd ras, strălucind din ochii săi verzui. În cele din urmă Korotkov simți că nu mai poate suporta, că-i crapă capul de încordare și se porni să plîngă în surdina.

După ce plîns pe săturate și se simți ușurat, mîncă din cartofii pregătiți cu o seară înainte, reci, lunecoși; se gîndi apoi iar la misterul blestemat și mai trase un ropot de plîns.

— Dar de ce stau și plîng ? se întrebă el dintr-odată. De ce plîng cînd am la dispoziție atîtea sticle de vin ?

Dădu pe gît dintr-o înghițitură o jumătate de pahar de vin. Peste cinci minute lichidul dulceag își făcu efectul. Tîmpla stîngă începu să-l doară chinuitor și simți o dorință aprigă, cumplită, să bea. După ce bău trei pahare de apă, durerea din tîmplă îl făcu să uite cu desăvîrșire de Kalsoner; gemînd, Korotkov își smulse haina de pe el și dîndu-și ochii peste cap se trînti în pat. « Ce-ar fi să iau un piramidon ? » se întrebă el în șoaptă de cîteva ori pînă cînd îl cuprinse somnul milostiv

O orgă și o pisică.

A doua zi, la zece dimineața, Korotkov își încălzi repede ceaiul, bău fără nici o poftă un sfert de pahar și dîndu-și seama că-l așteaptă o zi grea, plină de alergătură, plecă grăbit de acasă. Străbătu în goană, prin ceață, curtea asfaltată, umedă, îndreptînduse spre ușa pe care scria « Responsabilul blocului ». În clipa în care mîna lui Korotkov se întinse să apese pe butonul soneriei, ochii săi citiră: « Din motive de deces, nu se eliberează adeverințe ».

— Of, Doamne Dumnezeu, exclamă înciudat Korotkov. La tot pasul numai ghinioane. Apoi își zise: « Am să las baltă actele, și să mă duc mai întîi la BACEPRIN-APRCHIB. Să văd ce și cum. Poate că Cekușin s-a și întors ».

Întrucît toți banii îi fuseseră furați, Korotkov trebui s-o ia pe jos și în cele din urmă ajunse la BACEPRINAPRCHIB. Din vestibul se îndreptă spre birouri. În pragul sălii celei mari, cu oglinzi, rămase cu gura căscată: nu mai era nici un om cunoscut, nici Drozd, nici Anna Evgrafovna, într-un cuvînt, nimeni. La mesele de bucatărie, semănînd de astă dată cu cei trei vulturi ai lui Alexei Mihailovici, și nu cu niște ciori pe sîrmele de telegraf, ședeau trei bărbați blonzi, bine rași, toți la fel, în haine gri deschis cu pătrățele, și o femeie tînără cu ochi melancolici și cercei de briliant în urechi. Tinerii nici nu-l băgară în seamă pe Korotkov, ei continuau să scrîrîie cu penițele în registrele contabile. Femeia în schimb îi făcu semn cu ochiul. Iar cînd drept răspuns Korotkov zîmbi prosteste, ea îl privi cu dispreț și întoarse capul. « Ciudat lucru », își zise Korotkov și ieși din sală. Cînd ajunse în dreptul biroului său, stătu un moment la îndoială; oftă, privind vechea inscripție atît de dragă « Registratură », deschise ușa și intră. În aceeași clipă avu impresia că în odaie se lasă întinerul și totul începe să se rotească în jurul lui. La biroul la care șezuse altădată el, Korotkov, stătea acum, cu coatele larg desfăcute, scriind de zor, nici mai mult nici mai puțin... Kalsoner în persoană. Un păr ondulat, strălucitor, îi acoperea pieptul. Privind chelia lăcuită, aplecată peste postavul verde, Korotkov simți că i se taie respirația. Kalsoner întrerupse cel dintîi tăcerea.

— Ce doriți, tovarășe? Întrebă el politicos, cu glas de tenor.

Enervat, Korotkov își umezi buzele, respiră adînc, inspiră un volum cît mai mare de aer și rosti abia perceptibil:

— Hm, ... Eu tovarășe, ... sînt șeful registraturii... de aici ... adică ... dacă v-aduceți aminte ... ordinul ...

Uimirea schimbă brusc înfățișarea părții superioare a chipului lui Kalsoner. Sprîncenele lui blonde se ridicară și fruntea deveni ca o armonică.

— Vă rog să mă iertați, răspunse el politicos, dar șeful registraturii sînt eu.

Korotkov simți că amuțește pe loc. După ce această stare trecu, el spuse:

— Cum așa? Ieri, adică. A, da, nu, iertați-mă vă rog ... Am încurcat, ... vă rog ...

Ieși cu spatele din birou și își spuse cu o voce răgușită:

— Korotkov, adu-ți aminte ce dată este astăzi? Ce zi e? Și-și răspunse singur:

— Marți. Adică vineri. 1900 ...

Întoarse capul și în aceeași clipă în fața lui se aprinseră două becuri pe un glob omenesc din fildeş, și chipul ras al lui Kalsoneri acoperi totul, lumea întreagă, universal.

— Bine! răsună o voce de parcă ar fi lovit cineva un cazan de aramă. Korotkov simți că-l trec fiorii. Te așteptam! Excelent! Mă bucur de cunoștință!

Rostind aceste cuvinte se apropie de Korotkov și-i strânse mîna cu atîta putere, încît acesta rămase spînzurat într-un picior, ca o barză pe acoperiș.

— I-am dat afară pe toți, tot statul de funcțiuni, rosti Kalsoner, repede, sacadat și cu importanță. Acolo, și arată cu mîna spre sală, sînt trei. Și bineînțeles Manecika. Dumneata ești adjunctul meu, Kalsoner șeful registraturii. Pe toți cei dinainte i-am dat afară. Și pe idiotul de Panteleimon. Am referințe că ar fi fost ospătar la « Trandafirul alpin ». Mă reped acum la centrală, și între timp dumneata cu Kalsoner fă-le referințe la toți și îndeosebi ăluia . . . cum îi zice? Korotkov. Apropo, cam semeni cu ticălosul ăla. Numai că el avea un ochi scos.

— Eu? Nu ! spuse Korotkov simțind că se clatină și începe să-i atîrne falca în jos. Nu sînt ticălos. Mi s-au furat toate actele pînă la ultimul.

— Toate? strigă Kalsoner. Fleacuri ! Cu atît mai bine.

Își înfipse degetele în brațul lui Korotkov, care simțea că se sufocă, îl trase repede de-a lungul coridorului și îl îmbrînci în biroul misterios. Aci îl azvîrli pe un fotoliu de piele îmbietor, iar el luă loc la birou. Korotkov care mai simțea încă o ciudată balansare a podelei sub picioare, se făcu mic de tot, închise ochii și începu să murmure: « două zeci a fost luni, deci marți a fost douăzeci și unu. Doamne, ce-i cu mine? Anul este 1921. Numărul de înregistrare 015, semnătura Varfolomei Korotkov. Deci eram eu. Marți, miercuri, joi, vineri, sîmbătă. . . duminică, luni. Marți și miercuri încep cu m . . . luni și vineri nu încep cu m . . . duminică începe cu m ca și miercuri . . . »

Kalsoner trase o semnătură de trosni creionul, trînti o șampilă și întinse lui Korotkov foaia de hîrtie. În aceeași clipă telefonul zbrînni furios. Kalsoner smulse receptorul și urlă :

— Da ! Așa. Așa. Vin într-o clipă.

Se năpusti spre cuier, smulse șapca, își acoperi cu ea chelia și dispăru pe ușă, aruncînd drept rămas bun aceste cuvinte :

— Așteaptă-mă la Kalsoner în birou.

Korotkov simți că-l apucă amețeala după ce citi ce era scris pe hîrtia șampilată: « Prezentatorul acestei adeverințe este într-adevăr adjunctul meu, tovarășul Vasili Pavlovici Kolobkov, ceea ce este într-adevăr adevărat. Kalsoner ».

— O, gemu Korotkov . . . Hîrtia căzu jos și împreună cu ea și șapca din cap. Doamne, ce s-a întîmplat ?

În aceeași clipă ușa cîntă pe o voce pițigăiată și Kalsoner reapăru, dar cu barbă.

— Kalsoner a șters-o ? îl întrebă el pe Korotkov cu o voce subțirică și gingașă.

Totul se întunecă.

— A, a, a, ! urlă Korotkov, care simți că nu mai poate suporta tortura. Fără să-și dea seama ce face, se apropie rînjind de Kalsoner. Pe chipul acestuia se citi groaza. Omul păli, se îndreptă cu spatele spre ușă, se sprijini cu toată greutatea de ea, o deschise cu zgomot, se răsturnă în coridor, căzu pe vine, dar în aceeași clipă își reveni și porni în goană, strigînd :

— Curierul ! Curierul ! Veniți în ajutor !

— Stai ! Stai ! Te rog, tovarășe ! strigă Korotkov, care-și venise și el în fire și căuta acum să-l ajungă din urmă.

În sală se auzi un zgomot de parcă ar fi căzut cineva și cei trei vulturi apărură ca la comandă. Ochii melancolici ai femeii de la mașina de scris, aruncară o privire spre cer.

— Vor trage ! Vor trage ! răsună strigătul ei isteric.

Kalsoner dădu buzna din vestibul pe palierul unde se afla orga. O clipă stătu la îndoială încotro s-o apuce, apoi tăind brusc la dreapta, dispăru în spatele orgăi. Korotkov se repezi pe urmele lui, lunecă și probabil că și-ar fi spart capul de balus-

tradă, dacă nu l-ar fi salvat mînerul unei uși, un mîner negru, uriaș, strîmb, care-și scosese capul dintr-o coastă galbenă. Mînerul prinse pulpana lui Korotkov, șeviotul putred se rupse chițâind subțire, și Korotkov se așeză lin pe podeaua rece. Ușa laterală din spatele orgăi se trînti cu zgomot și Kalsoner dispăru.

— Doamne, începu Korotkov, dar nu apucă să mai termine.

Cutia grandioasă cu tuburi de aramă, acoperite cu praf, scoase un sunet ciudat de parcă s-ar fi spart un pahar, apoi se auzi un mormăit prăfuit, venind din adîncuri, un pițigăiat ciudat și un dangăt de clopot. Urmă un acord major plin de sonoritate, ca un torent de îmbărbătare și cutia galbenă cu trei etaje începu să cînte una după alta arii, care se sedimentaseră de ani de zile în pîntecele ei :

« Flăcări roșii, flăcări multe deasupra Moscovei ardeau . . . »

În pătratul negru al ușii apăru pe neașteptate, chipul palid al lui Panteleimon. Într-o clipă figura lui se metamorfoză. Ochii îi scînteiau triumfători, luă poziție de drepti, lovi cu mîna dreaptă peste stînga de parcă ar fi așezat un șervet invizibil, apoi coborî în pas alergător scara, lăsîndu-se pe o parte cu brațele așezate într-un semicerc de parcă ar fi purtat o tavă cu farfurii.

« Fumul plutea pe apa Volgăi ». . . »

— Doamne, ce-am făcut? își zise îngrozit Korotkov.

După ce trecură primele valuri de sunete anchilozate, stătute, mașina se porni să lucreze normal și sunetele scoase de mii de tuburi, umplură cu urlete ca de leu sălile pustii ale BACEPRINAPRCHIB-ului.

« Pe zidurile Kremlinului ». . . »

Claxonul unui automobil spintecă zgomotul asurzitor de urlete, de tunete, de clopote, și pe ușa principală apăru Kalsoner. Kalsoner, ras, amenițător, gata de răzbunare; strălucitor în albastreala-i înspăimîntătoare, urcă agale scara. Simțind că i se ridică părul măciucă în cap, Korotkov năvăli pe ușa laterală, coborî o scară abruptă, ieși în goană într-o curte plină de cioburi și moloz, și de acolo în stradă. Alerga de parcă l-ar fi urmărit turcii, iar în spatele lui din clădirea «Trandafirului alpin» se revărsa valuri, valuri, muzica.

« Îmbrăcat în frac gri. . . »

În colț văzu o birjă. Birjarul roti biciul și calul porni în goană.

— Doamne Dumnezeule, începu să plîngă în hohote Korotkov. Iar el ! Ce să însemne oare ?

Ca din pămînt, apăruse lîngă birjă Kalsoner cu barbă. Sări în birjă, și izbînd vizi-tiul cu pumnii în spinare, striga cu glasul subțirel : « Dă-i drumul, repede, repede, ticălosule ! »

Mîrtoaga se smuci, dădu din copite, apoi supunîndu-se loviturilor de foc ale bi-ciului, o porni ca vîntul. Strada se umplu de tropăitul calului și de uruiul roților. Korotkov plîngea cu lacrimi multe, și prin ceață lacrimilor urmărea birja. Vîntul smulse chipiul de lac din capul birjarului și bancnotele, multe bancnote zburară care încotro. Cîțiva băieței alergau fluierînd după birjă. Birjarul disperat încercă să opreas-că mîrtoaga, dar Kalsoner începu să-l bată ca turbat cu pumnii în spate, urlînd :

— Mergi, mergi înainte ! Plătesc eu !

Birjarul strigă disperat :

— Excelență, ce, vreți să mor ? Dădu drumul calului în galop și birja dispăru după colț.

Plîngînd în hohote, Korotkov privi cerul întunecat, care se rotea înnebunit dea-supra capului său, se clătină și strigă cu durere în glas :

— Ajunge. N-am să las așa ! Am să-l lămuresc. Privi în jur și se agăță de un tramvai. Tramvaiul îl clătină vreo cinci minute și-l aruncă în fața unei clădiri verzi cu nouă

etaje. Korotkov intră în vestibul, băgă capul pe o gaură pătrată, făcută într-un paravan, și se adresează unui ceainic uriaș, de culoare albastră.

— Tovarășe, unde este biroul de reclamații?

— Etajul opt, coridorul nouă, apartamentul patruzeci și unu, camera trei sute doi, răspunse ceainicul, cu voce de femeie.

— Opt, nouă, patruzeci și unu, trei sute . . . trei sute . . . cât o fi . . . trei sute doi . . . murmură Korotkov, urcând în goană scara impozantă. Opt, nouă, opt . . . patruzeci, nu . . . patruzeci și doi . . . nu, trei sute doi . . . mugea el, nu, ah Doamne, am uitat . . . patru zeci . . .

La etajul opt, trecu prin fața a trei uși, iar la a patra se opri. Pe ușa a patra scria cu negru cifra «patruzeci». Korotkov intră într-o sală uriașă cu coloane. Prin colțuri zăceau rulouri de hîrtie, toată podeaua era semănată cu bucățele de hîrtie, rupte și mizgălite. Se afla în această sală o măsuță și pe ea o mașină de scris la care ședea o femeie cu părul auriu. Femeia fredona ușurel un cîntec, sprijinindu-și grațios obrazul în pumn. Uitîndu-se zăpăcit în jurul lui, Korotkov văzu în spatele coloanelor o scenă de pe care coborî cu pași grei un bărbat solid, în haine albe. Pe chipul lui ca de marmoră se evidențiau niște mustați cărunte cu virfurile lăsate în jos. Cu un zîmbet neobișnuit de politicoș, dar în același timp lipsit de viață, parcă de ghips, bărbatul solid se apropie de Korotkov, îi strînse gîngaș mîna și luînd poziția de drepti, se prezentă:

— Ian Sobieski.

— Nu se poate, răspunse Korotkov uluit.

Bărbatul zîmbi grațios.

— Ba se poate, e adevărat că mulți se minunează, spuse el și în felul său de a rosti cuvintele, se auzea limpede un accent străin. Dar vă rog, tovarășe, să nu vă închipuiți că am ceva comun cu acest țîlhar. O, nu ! E o simplă coincidență. O coincidență regretabilă și nimic mai mult. Am și înaintat o cerere să mi se acorde un nume nou de familie — Soțvoski. E mult mai frumos și nu-i atît de primejdios. Dar dacă lucrul vă supără — și aici bărbatul făcu o mină jignită — nu ne vîrîm în sufletul nimănui. Vom găsi totdeauna amatori. Oamenii ne caută. . .

— Doamne ferește, cum vă puteți imagina una ca asta, strigă Korotkov de parcă l-ar fi mușcat cineva, simțind că și aici ca și în alte părți se petrec lucruri ciudate. Privi în jur ca un animal hăituit, temîndu-se să nu apară din vreun ungher aceeași mutră rasă, și capul chel în formă de ou, apoi adăugă solemn : « mă bucur foarte mult, da, da, foarte mult. . . »

Pe chipul marmorean al bărbatului apărură o roșeață trandafirie, el strînse cu dragoste mîna lui Korotkov și conducîndu-l spre masă, spuse :

— Și eu mă bucur foarte mult. Dar să vedeți ce ghinion ! Nu pot să vă ofer un scaun. Sîntem ținuți pe linie moartă, cu toată importanța pe care o avem. (Aici bărbatul făcu un gest în direcția rulourilor de hîrtie). Intrigi. . . Dar n-aveți nici o grijă, o să le arătăm noi. . . o să luăm avînt. . . Hm . . . așa dar, ce desfătare ne puteți oferi ? Întrebă el cu o intonație duioasă pe Korotkov, alb ca varul. O, dar iertați-mă, iertați-mă de mii de ori, nici nu v-am făcut cunoștință. Și cu un gest elegant în direcția mașinii de scris, spuse : «Dați-mi voie să vă prezint : Henrieta Potapovna Persimfans ».

Femeia întinse lui Korotkov o mînă rece și-l privi galeș.

— Așa dar, continuă cu un aer mîeros patronul, cu ce ne puteți desfăta ? Un foileton, un reportaj ? Nici n-aveți idee cîtă nevoie avem de ele ! și-și ridică ochii în sus, dîndu-i peste cap.

«Maica Domnului. . . ce-o mai fi și asta?» — își zise Korotkov. Gîndurile îi pluteau ca prin ceață; apoi trăgînd aerul în piept, ca unul care se îneacă, rosti repede:

— Eu, să vedeți... mi s-a întâmplat... un lucru îngrozitor... el... eu... nu înțeleg... să nu vă închipuiți, Doamne ferește... că ar fi o halucinație, nu... Ha, hm... ha, ha (Korotkov se forță să râdă, dar nu reuși). E viu. Vă încredințez că... dar nu pot să înțeleg cum vine... Ba are barbă, ba peste o clipă e fără barbă... Nu înțeleg nimic... Și vocea și-o schimbă... Pe lângă asta mi s-au furat toate actele pînă la ultimul... iar responsabilul blocului, ce ghinion, a murit. Kalsoner ăsta...

— Asta e, știam eu! strigă patronul... Ei sînt...

— Doamne, bine-nțeles, răsună glasul femeii, ei sînt. Kalsonerii ăștia îngrozitori.

— Închipuiți-vă, rosti patronul cu un glas enervat, din cauza lui trebuie să stau pe jos, n-am scaun. Priviți, poftim. Spuneți-mi și mie, ce se pricepe omul acesta la ziaristică? Și-l apucă pe Korotkov de nasture. Gîndiți-vă și dumneavoastră, ce se pricepe el la ziaristică? A fost la noi aici două zile și-am crezut că mor. Am avut totuși noroc. M-am dus de cîteva ori la Fiodor Vasilievici, și acela în sfîrșit l-a mutat. Am pus problema tare: ori eu, ori el. Și atunci l-au transferat la nu știu ce drăconenie, BACEPRINAPRCHIB... N-are decît să facă fum cu chibriturile alea! Dar mobila, mobila! A apucat ticălosul s-o transfere la biroul acela. Toată mobila. Ce ziceți de așa ceva? Spuneți-mi cum să scriu fără masă? Unde o să scrieți dumneavoastră? Căci nu mă îndoiesc c-o să scrieți pentru noi. (Patronul îl îmbrățișă pe Korotkov). Mobilă splendidă, stil Louis XIV. Ticălosul ăsta a transferat-o în chip iresponsabil la instituția aceea timpită, care oricum, mîine poimîine, va fi desființată.

— Care instituție? întrebă cu voce surdă Korotkov.

— Ei, biroul acela de reclamații sau cum îi zice, răspunse înciudat patronul.

— Cum? strigă Korotkov. Biroul de reclamații? unde e?

— Acolo, răspunse uimit patronul și arătă cu degetul în podea.

Korotkov aruncă o ultimă privire dementă peste încăpere și într-o clipă zbură în coridor. După cîteva minute de chibzuială o luă la goană spre stînga, căutînd scara pe care să coboare. După vreo cinci minute de alergătură în care timp urmasse traiectoria sinuoasă și ciudată a coridorului se găsi iar în locul de unde plecase, în fața ușii numărul 40.

— Drace! se minună Korotkov. Stătu cîteva clipe chibzuind apoi o luă la goană spre dreapta și după cinci minute se afla iar în același loc, în fața ușii numărul 40. Împinse ușa, intră în sală și constată că nu mai era nimeni. Doar mașina de scris zîmbea mută arătîndu-și toți dinții albi. Korotkov se apropie de coloane și-l zări pe patron de astă dată pe pedestal, fără să zîmbească, cu chipul jignit.

— Vă rog să mă iertați că am plecat fără să-mi iau rămas bun, începu Korotkov, dar tăcu deîndată. Patronul nu mai avea ureche, nici nas, iar mîna stîngă îi era ruptă. Îngrozit, learcă de sudoare rece, Korotkov ieși cu spatele și se trezi iar pe coridor. Pe neașteptate în fața lui se deschise o ușă ascunsă pe care apăru o babă cenușie, numai zbîrcituri, purtînd niște găleți goale prinse de cobiliță.

— Măi femeie, strigă îngrijorat Korotkov, unde e biroul?

— Nu știu, tăicuțule, nu știu, tătucule, răspunse baba. Dar nu mai alerga, drăguțule, să-l cauți, că tot nu-l găsești. Nu te gîndești, sînt zece etaje.

— Of, toantă mai ești, urlă Korotkov scrișnind din dinți și se năpusti pe ușa pe care ieșise femeia.

Ușa se închise în urma lui și Korotkov se găsi într-un spațiu pe jumătate cufundat în întuneric. Încăperea părea să nu aibă ieșire. Zvîrcolindu-se, bătînd cu pumnii în pereți, zgîrîndu-i, zbătîndu-se ca un miner îngropat sub pămînt, reuși în cele din urmă să descopere o pată albă și aceasta îl eliberă din strînsoare, lăsîndu-l să iasă pe o scară. Coborî în goană tropăind mărunțel. Auzi de jos alți pași care urcau. O anxietate plină de melancolie puse stăpînire pe inima lui Korotkov. El se opri din mers. Încă o clipă și în fața lui apăru chipul, strălucitor, pledul cenușiu și barba lungă. Sim-

țind că-i fuge pământul de sub picioare, Korotkov se prinse cu mâinile de balustradă. Privirile celor doi se încrucișară; în aceeași clipă amândoi scoaseră urlete de teamă și durere pe o voce subțire. Korotkov începu să se retragă cu spatele urcînd pe scară, iar Kalsoner începu să coboare cu o expresie de groază infinită.

— Stați o clipă, rosti răgușit Korotkov. . . Explicați-mi numai.

— Ajutor, urlă Kalsoner, și glasul subțirel deveni un bas de aramă. Făcu un pas greșit, căzu cu zgomot, și se lovi cu ceafa de treptele scării. Lovitura își făcu efectul; Kalsoner se preschimbă într-o pisică neagră, cu ochi de fosfor; pisica zbură în sus, străbătu în goană cu gesturi feline palierul, se făcu ghem, sări pe pervazul ferestrei și dispăru pe geamul spart acoperit de păienjeniș. Creierul lui Korotkov se cufundă într-un fel de negură albă; după o clipă aceasta dispăru însă și în locul ei se instaură cea mai desăvîrșită limpezime.

— Totul e clar acum, șopti Korotkov, și rîse încetîșor. Aha, am înțeles ! Asta e ! Motanul ! E limpede, motanul !

Începu să rîdă tare, tot mai tare, mai tare, pînă cînd scara întregă se umplu de hohotele sonore de rîs.

VIII

Cea de-a doua noapte

Odată cu lăsarea serii, tovarășul Korotkov se așeză pe patul său, acoperit cu pled de diftină, și bău trei sticle de vin ca să mai uite și să se mai liniștească. Îl durea tot capul: tîmpla dreaptă și tîmpla stîngă, ceafa ba chiar și pleoapele. Din adîncul stomacului se ridica un val ușor de greață, care se legăna undeva în interior; tovarășul Korotkov vîrșă de două ori.

— Am să fac uite așa, șoptea abia perceptibil Korotkov, cu capul spînzurat în jos. Mîine am să caut să nu-l mai întîlnesc. Dar cum el se învîrte peste tot locul, am să mă pitulez în vreun fundac sau pe vreo ulicioară, am să aștept să treacă, și apoi, am s-o pornesc. De va începe să mă urmărească, o iau la fugă. Pînă la urmă are să mă lase în pace. Vezi-ți domnule, de drumul dumitale, n-am nici un chef să mă mai duc pe la BACEPRINAPRCHIB. Te las în plata domnului. N-ai decît să fii și responsabil și funcționar la registratură. Nici bani pentru bilete de tramvai nu-mi trebuie. Mă descurc eu și fără ei. Dar dumneata să faci bine să mă lași în pace. De ești motan sau nu, de ai barbă sau nu, ești de capul dumitale, iar eu mi-s eu. Îmi găsesc eu alt post, unde să lucrez în liniște și pace. De nu mă atinge nimeni, nici eu nu mă leg de oameni. Nici nu mă duc să te reclam. Mîine o să-mi fac rost de acte, și basta !. . .

Undeva în depărtare bătu un orologiu. Bam !. . . Bam !. . . Trebuie să fie în odaia lui Pestruhin, își zise Korotkov și începu să murmure: zece, unsprezece, miezul nopții. . . treisprezece, paisprezece, cincisprezece. . . patruzeci. . .

— De patruzeci de ori a bătut ceasul ! rîse amar Korotkov, după care se apucă iar de plîns. Vinul de biserică îi provocă din nou greață și vîrșă greu, cu crampe.

— Ce vin tare, ce vin tare ! rosti Korotkov și se trînti gemînd pe pernă. Trecură două ceasuri, și lampa aprinsă lumina într-una chipul palid de pe pernă cu părul răvășit.

Coșmarul mașinilor

Ziua de toamnă îl întâmpină pe tovarășul Korotkov cu neguri ciudate. Privind cu spaimă în jur, urcă scara pînă la etajul VIII, o porni la întîmplare spre dreapta și tresări fericit. O mîină desenată îi indica « Camerele 302—349 ». Urmînd indicația mîinii salvatoare, ajunse pînă la ușa pe care scria « 302 — Biroul de reclamații ». Își băgă precaut mai întîi capul ca să nu dea cumva peste cineva pe care nu ar fi dorit să-l întîlnească, apoi intră și se trezi în fața a șapte femei care ședeau la mașini de scris. După o oarecare șovăială se apropie de cea din margine, o brunetă cu piele mată, o salută și vru s-o întrebe ceva, dar bruneta îl întrerupse îndată. Toate femeile îl priviră țintă pe Korotkov.

— Să ieșim pe coridor, propuse cu o voce hotărîită femeia mată și-și îndreptă cu un gest nervos pieptănătura.

« Doamne, iar nu e în regulă ceva ». . . trecu un gînd trist prin capul lui Korotkov. Oftă greu, dar se supuse. În urma lui celelalte șase femei începură să şușotească aprig.

Bruneta îl scoase pe Korotkov în coridorul pustiu, cufundat pe jumătate în întuneric, și-i spuse:

— Ești un om îngrozitor. . . Din cauza dumitale n-am dormit toată noaptea. Dar m-am hotărît: să fie pe voia dumitale. Îți cedez.

Korotkov privi chipul smead mirosind a lăcrămioare, ochii uriași, scoase un sunet ciudat și amuți. Bruneta dădu capul pe spate, rînji cu un aer de suferință, apucă mîna lui Korotkov, o trase spre ea și șopti:

— De ce taci, seducătorule? Sărută-mă, sărută-mă mai repede, pînă nu vine de la Comisia de control.

Korotkov scoase din nou un sunet ciudat. Se clătina, simți pe buze o apăsare dulce și moale, în timp ce pupilele uriașe se lipiră de ochii lui.

— Am să fiu a ta, auzi Korotkov o șoaptă lîngă gură.

— Nu-mi trebuie, răspunse el răgușit, mi s-au furat actele.

— Așa, bravo! auzi deodată o voce în spatele lui. Korotkov întoarse capul și văzu pe bătrînelul în haine de lustrin.

— Vai! exclamă bruneta; își acoperi fața cu mîinile și o zbughi pe ușă.

— He-he, rise bătrînelul, grozav, unde mă duc de dumneata dau, domnule Kolobkov. N-am ce zice, știi să te aranjezi. Dar orice ai face, ori că o săruți, ori că n-o săruți, delegație tot nu pupi. În delegație plec eu. Eu, om bătrîn, am primit delegația, eu am să plec. Așa stau lucrurile, să știi!

Spunînd aceste cuvinte îi dădu lui Korotkov cu tifla.

— Dealtfel, să știi că am să te reclam, continuă bătrînelul în lustrin. Da, să știi. Ai corupt trei la direcția generală, acum se vede că ai ajuns să te ocupi și de cele de la serviciile auxiliare. Puțin îți pasă că le plîng acum îngerașii, copilașii. Că plîng și ele, bieteile fete, dar e prea tîrziu. S-a dus cîntea nepătată de fecioară, s-a zis cu ea!

Bătrînelul scoase o batistă mare, cu buchete oranj pe ea, vîrsă cîteva lacrimi și-și suflă nasul.

— Așa, domnule Kolobkov, vrei să te bucuri acolo de cîteva bani, o nimica toată, vrei să-i iei unui om bătrîn! Bine. . . Bătrînelul începu să tremure și să plîngă în hohote. Servieta îi căzu pe sub braț. Poftim ia-i, mîncîncă-i. Sigur, ce-ți pasă de bătrîn, n-are decît să moară de foame. . . om fără de partid, dar simpatizant. . . N-are decît. N-are decît să moară cînele bătrîn. Dar să ții minte, domnule Kolobkov,

și aici glasul bătrinelului deveni amenițător ca al proorocilor și căpătă rezonanță de clopot, n-o să te procopsești de pe urma acestor bani, fir-ar ei să fie blestemați ! O să ți se pună în gît de-a curmezișul. Și în această clipă bătrînul începu să plîngă cu hohote, vîrsînd șiroaie de lacrimi.

Pe Korotkov îl cuprinse un acces de isterie. Pe neașteptate, fără să-și dea seama cum, începu să bată din picioare.

— Duceți-vă dracului cu toții ! strigă ascutit și glasul lui bolnav răsună sub boltă. Nu sînt Kolobkov. Lasați-mă-n pace ! Nu sînt Kolobkov și nu plec nicăieri ! Nu plec !

Își smulse gulerul de la gît.

Bătrînelul începu să tremure de groază și dispăru într-o clipă.

— Următorul ! răsună un strigăt dinspre ușă. Korotkov tăcu, apoi se năpusti spre ușă, o luă la stînga, trecu pe lîngă mașinile de scris, și se trezi în fața unui blond înalt, elegant, în haine albastre. Blondul făcu un semn din cap și spuse :

— Mai scurt tovarășe. Într-un cuvînt. Într-o clipă. Poltava sau Irkuțk.

— Actele s-au furat, s-au furat actele, răspunse Korotkov cu hainele în dezordine și privind în jur ca un nebun. A apărut motanul. N-are dreptul. Nu m-am bătut niciodată în viața mea. De vină sînt chibriturile. Nu are dreptul să mă urmărească. Puțin îmi pasă că-i Kalsoner. Mi s-au furat ac. . .

— Astea-s fleacuri, răspunse blondul în albastru. Îți dăm echipament, cămăși, cearcafuri, iar dacă optezi pentru Irkuțk chiar și un cocor purtat. Mai scurt.

Întoarce cheia în broască cu un sunet muzical, trase sertarul, se uită în el și rosti amabil :

— Poftiți, Serghei Nicolaevici.

În aceeași clipă din sertar apărură un cap blond, bine pieptănat. niște ochi albaștri care se roteau cu o mare repeziciune. Apoi își făcu loc, unduindu-se ca un șarpe, un gît cu guler scrobit, apărură o haină, mîini, pantaloni și peste o clipă Korotkov văzu în fața lui un funcționar din cap pînă în picioare, care se așeză pe postavul roșu și rosti pițigăiat « Bună dimineața ». Se scutură ca un ciine abia scos din apă, își aranjă manșetele răsucindu-le cît mai sus, scoase din buzunar un stilou și se apucă pe loc de scris.

Korotkov făcu un pas înapoi, întinse mîna și rosti cu lacrimi în glas :

— Băgați de seamă, băgați de seamă, a ieșit din sertar. Ce să fie asta ?

— Bineînțeles că a ieșit, răspunse omul în albastru. Ce era să zacă acolo toată ziua ? E timpul. E ora să începă lucrul. Avem și noi orarul nostru.

— Cum așa ? Cum așa ? întrebă Korotkov cu glasul spart.

— Doamne, se enervă omul albastru, nu mă mai pisa. Nu mă deranja de la lucru, tovarășe.

Pe ușă apărură capul brunetei, care strigă emoționată și fericită :

— I-am și trimis actele la Poltava. Plec și eu cu el. Am o mătușă la Poltava, la Poltava așezată la 43 de grade latitudine și 5 grade longitudine.

— Foarte bine, răspunse blondul, că tare m-am plictisit de toată tărăgăneala asta.

— Nu vreau ! strigă Korotkov, cu privirea rătăcită. Vrea să fie a mea, iar eu nu pot să sufăr asta. Nu vreau ! Dați-mi actele înapoi. Restituiți-mi numele meu de familie sacru. Restituiți-mi-l !

— Tovarășe, adresați-vă în acest sens la serviciul de căsătorii, țipă ascutit secretarul. Noi nu putem face nimic.

— Prostuțule ! strigă bruneta, care-și băgase din nou capul pe ușă. Spune da, spune da ! strigă ea încetîșor, ca un sufleur. Capul ei ba apărea, ba dispărea.

— Tovarășe, exclamă Korotkov ștergîndu-și lacrimile ce-i curgeau pe obraz. Tovarășe, te implor, dă-mi actele. Fii bun, înțelege-mă. Fii bun, te rog din adîncul inimii. Dacă-mi satisfaci dorința, mă retrag la mînăstire.

— Tovarășe, te rog, fără istericale ! Expune concret și abstract în scris tot ce ai de spus, secret și urgent : Poltava sau Irkutk ? Nu răpiți timpul oamenilor ocupați ! Nu umblați pe coridoare ! Nu scuipați ! Nu fumați ! Aduceți bani mărunți, nu cereți rest ! strigă blondul scos din fire.

— Strîngerile de mînă interzise ! strigă ca un cocoș secretarul.

— Trăiască îmbrățișările ! șopti pasionat bruneta și trecu ca o adiere prin odaie, învăluindu-l pe Korotkov de la spate cu miros de lăcrămioare.

— Grăiește a treisprezecea poruncă : nu intra la aproapele tău fără probleme de serviciu, molfăi bătrînelul în haine de lustrin și zbură prin aer, fluturînd poalele surtucului . . . Eu nu intru, nu intru, doar hîrtiuțele le arunc, uite așa, uite așa ! . . . Oricare o semnezi, pe banca acuzaților nimeresti. Scoase din mîneca largă a hainei sale negre un pachet de foi albe pe care le aruncă în aer, foile se împrăștiară, și se lăsară pe birouri ca niște pescăruși pe stîncile de pe malul mării.

Încăperea se cufundă în negură, ferestrele începură să țopăie.

— Tovarășe blond ! plîngea istovit Korotkov. Împușcă-mă, te rog, uite aici, dar fă bine și dă-mi un act cît de cît. Am să-ți sărut picioarele.

În negura din încăpere, blondul începu să se umfle, să crească, semna turbat, fără să se oprească din loc, foile de hîrtie aruncate de bătrînel, zvîrlindu-le apoi secretarului, care le prindea din zbor, mormăind fericit.

— Dracul să-l ia ! tună blondul. Dracul să-l ia ! Dactilografelor, prindeți-le.

Făcu un gest cu o palmă uriașă, peretele din fața lui Korotkov dispăru, și treizeci de mașini așezate pe treizeci de mese sunară ca la un semn și porniră să cînte un fox-trot. Legănîndu-se din șolduri, mișcînd felin din umeri, fluturînd din picioarele lor crem, treizeci de femei porniră să danseze în jurul meselor.

Șerpi albi de hîrtie intrară în gurile mașinilor și se împletiră cu panglici violet. « Cel ce prezintă adevărînta de față este într-adevăr un om care prezintă o adevărîntă și nu cine știe ce derbedeu ».

— Îmbracă ! răsună prin ceață, ca un tunet, glasul blond.

— Vai-i-i-i ! se auzi ca un scîncet subțire vocea lui Korotkov, care se dădea cu capul de colțul mesei blondului. Pentru o clipă își simți capul ușurat, un chip necunoscut, cu ochii înlăcrimați se plecă spre Korotkov.

— Picături de valeriană ! strigă cineva de sus din tavan.

Surtucul acoperi lumina ca o pasăre neagră și bătrînelul șopti alarmat :

— Nu mai există decît o singură scăpare : secția a cincea — Dirkin. Acolo ! Mai repede !

Se răspîndi miros de eter, apoi niște mîini îl purtară gingaș pe Korotkov prin coridorul cufundat pe jumătate în întuneric. Surtucul îl îmbrățișă pe Korotkov și îl împinse încetîșor, șoptind și rîzînd : « Să vezi ce le-am făcut. Le-am băgat niște hîrtiute pe masă ca fiecare intră la zdup pe cel puțin cinci ani, înfrînt pe cîmpul de luptă. Haidem, haidem ! »

Surtucul o porni în zbor într-o parte, se simți o adiere de aer rece și de umezeală, ce trecea printr-o plasă ce părea să se cufunde în prăpastie.

X

Dirkin cel cumplit

Cabina cu oglinzi coborî și cei doi Korotkovi căzură jos. Pe cel de-al doilea Korotkov, primul și cel important, îl uită în cabina cu oglinzi; ieși de unul singur în vestibulul răcoros. Un om foarte gras și roz, purtînd un cilindru, îl întîmpină pe Korotkov cu cuvintele :

- Excelent ! Acum am să te arestez.
- Nu mă poți aresta, răspunse Korotkov, rîzînd demonic. Nu mă poți aresta pentru că nu se știe cine sînt. Așa. Nu pot fi nici arestat, nici înșurat. Și nici nu plec la Poltava.
- Tremurînd îngrozit, grăsanul privi pupilele lui Korotkov și se trase înapoi.
- Încearcă, arestează-mă, tipă strident Korotkov și-i arătă grăsanului o limbă albă, tremurătoare, mirosînd a valeriană. Cum ai să mă arestezi, dacă în loc de acte eu n-am nimic. De unde știi? Poate că sînt Hohenzollern.
- Doamne Isuse Cristoase, rosti grăsanul, își făcu semnul crucii cu mîna tremurîndă și din trandafiriu deveni galben.
- Nu l-ai văzut pe Kalsoner? întrebă brusc Korotkov, și privi temător în jur. Răspunde-mi, grasule.
- Nu l-am văzut, excelență, răspunse grăsanul, care-și schimbă culoarea din trandafiriu în cenușie.
- Ce să fac acum, ia spune?
- La Dîrkin, altfel nu se poate, se bîlbîi grasul. Cel mai bine e acolo. Numai că tare e al dracului ! Al dracului ! Nici să nu te apropii de el. l-am văzut pe doi cum au zburat de la el. Numai ce a spart și telefonul.
- N-are nimic, răspunse Korotkov, scuișind a dispreț suveran. Puțin îmi pasă acum . Hai, dă-i drumul !
- Să nu vă vătămați piciorușul, tovarășe responsabil, spuse grăsanul cu o notă de gingășie, ajutîndu-l pe Korotkov să se urce în lift.
- Pe palierul de sus se treziră în fața unui băiat de vreo șaisprezece ani, care strigă furios :
- Încotro? Stați pe loc.
- Nu ne bate, nenicule, spuse grăsanul, carese făcu dintr-odată mărunțel și-și acoperi capul cu mîinile. Ne ducem la Dîrkin.
- Treceți ! strigă mititelul.
- Grăsanul șopti :
- Duceți-vă excelență singur; eu vă aștept aici pe un scăunel. Mă tem, tare e rău...
- Korotkov nimeri într-un vestibul întunecat, iar de acolo într-o sală pustie cu un covor albastru, cam uzat, întins pe jos.
- În fața ușii pe care scria « Dîrkin », Korotkov avu o clipă de șovăială, totuși o deschise și se trezi într-un birou mobilat confortabil, cu o masă uriașă de culoarea vișinei și pendulă în perete. Dîrkin, un om mărunțel, grăsuț, sări de la masă de parcă ar fi fost prins în arcuri, și făcîndu-și mustățile vilvoi, urlă :
- Tăcere ! . . . deși Korotkov nu apucase să spună nici un cuvînt.
- În aceeași clipă în birou intră un tînăr palid, cu o servietă la subsuoară. Chipul lui Dîrkin zîmbi pe dată cu mii de riduri.
- A . . . strigă el cu o voce dulce, Arthur Arturici ! Respectele noastre !
- Ascultă, Dîrkin ! rosti tînărul cu o voce metalică. l-ai scris tu lui Puzîrev că eu am instaurat aici dictatura mea personală și am folosit banii casieriei în scopuri personale? Tu ai scris asta? Răspunde, ticălosule, parșivule !
- Eu? mormăi Dîrkin, transformîndu-se în chip miraculos din Dîrkin cel cumplit într-un Dîrkin blînd . . . Da, eu, Artur Arturici . . . Eu, bineînțeles . . . Dar dumneavoastră degeaba . . .
- Ticălos ce ești, ticălos ! rosti tînărul silabisind bine fiecare cuvînt. Clătină de cîteva ori din cap, apoi făcînd vînt servietei, îi trase una lui Dîrkin peste ceafă. Ai fi zis că scosese blînă din servietă și le trîntise pe farfurie.
- Korotkov rosti mașinal « aoleu » și încremeni.

— La fel o să pățești și dumneata și orice ticălos care o să îndrăznească să-și bage nasul în treburile mele, spuse tânărul cu un aer care nu admitea replică și, amenințându-l la plecare pe Korotkov cu pumnul său roșu, ieși pe ușă.

Vreo două minute în birou stăruia tăcerea, doar cristalele candelabrului clincăneau, legănându-se din cauza unui camion care trecuse pe stradă.

— Uite așa, tinere, spuse cu un rîs amar Dîrkin, devenit bun și smerit, uite așa tinere, asta e răsplată pentru sîrguința mea. Noapți de-a rîndul n-am dormit, n-am mîncat la timp, n-am băut, iar rezultatul e unul și același. Îți trage una peste ceafă. Poate că și dumneata ai venit cu același scop? Atunci, poftim . . . trage-mi, trage-i lui Dîrkin, dă-i . . . Poate nu vrei să-ți obosești palma? Atunci ia candelabrul.

Ridicîndu-se de la birou, Dîrkin își întinse în chip ademenitor obrazii rotunjori. Fără să-și dea seama ce face Korotkov zîmbi strîmb, timid, apucă de picior candelabrului, și trase cu lumînările în capul lui Dîrkin. Capul scîrțîii, din nas picurară cîteva picături de sînge, Dîrkin strigă « ajutor » și dispăru pe o ușă laterală.

— Cu-cu ! strigă vesel cucul, de parcă s-ar fi trezit în pădure, deși ieșise dintr-o căsuță nürenbergheză zugrăvită pe perete.

— Ku-Kluks-Klan, strigă cucul și se transformă într-un cap chel. Uite, o să scriem aici că lovești funcționarii în exercițiul funcțiunii lor.

Korotkov se simți cuprins de furie. Apucă din nou candelabrul și trase cu el în ceas. Ceasul răspunse tunînd și împrăștiind ace de aur. De după ceas apărură Kalsoner, se transformă într-un cocoșel alb, pe care scria « Număr de înregistrare » și dispăru pe ușă. În aceeași clipă de după ușă răsună urletul lui Dîrkin : « Puneți mîna pe el, tîlharul », și din toate părțile se auzi tropăit de pași grei. Korotkov se întoarse și o luă la fugă.

XI

Cinematograful și bezna

Grăsunul sări în lift, se închise între gratii și zbură în jos. Pe scara uriașă, mîncată de pași, goneau în următoarea ordine : mai întîi cilindrul negru al grăsunului, după el cocoșelul alb pe care scria « numărul de înregistrare », apoi candelabrul care zburase la un milimetru distanță deasupra unui cap alb și țuguat, apoi Korotkov, după acesta băiatul de șaisprezece ani cu revolverul în mînă și încă niște indivizi care tropăiau în cizme potcovite. Scara gemea, scoțînd sunete de bronz, ușile de pe paliere se închideau alarmate.

De la ultimul etaj cineva strigă prin microfon :

— Ce secție se mută? Ați uitat safeul.

Un glas de femeie îi răspunse de jos :

— Săriți ! Hoții !

Korotkov ieși primul pe ușă impozantă ce dădea pe stradă, luînd-o înaintea cilindrului și a candelabrului, înghiți o porție uriașă de aer încins și o zbughi mai departe. Cocoșelul alb dispăru de parcă l-ar fi înghițit pămîntul, lăsînd în urma sa o diră de pucioasă, iar alături de Korotkov apărură ca din senin surtucul negru care porni alături de el, împleticindu-se și strigînd subțirel și prelung :

— Tovarăși, săriți, sînt bătuți niște sindicaliști !

Trecătorii se retrăgeau din calea lui Korotkov, se ascundeau prin ganguri, fluerături scurte se nășteau și se stingeau. Cineva urla disperat, dement, izbucneau și dispăreau strigăte alarmante, răgușite : « Puneți mîna pe el ! » Obloanele magazinelor se trăgeau cu zgomot mărunț; un șchiop ce ședea pe linia de tramvai țipă :

— A început !

În urma lui Korotkov răsunau împușcături dese, vesele, de parcă cineva s-ar fi amuzat să spargă niște baloane la un pom de Crăciun, gloanțele şuierau ba într-o parte, ba deasupra lui Korotkov, care sufla ca un cuptor de forjă și alerga înnebunit spre clădirea gigantică de unsprezece etaje, a cărei fațadă dădea într-un fundac îngust. În colțul străzii o firmă de sticlă pe care scria « Restoran i dvo » se spargea tândări; un birjar bătrîn căzu de pe capră, drept pe asfalt; apucă doar să mai spună trecătorilor, cu o expresie melancolică, aceste cuvinte :

— Grozav ați țintit ! Bine, fraților, cum așa, trageți la întâmplare ?

Un om care ieși brusc dintr-o ulicioară laterală încercă să-l prindă pe Korotkov de pulpana hainei, dar rămase cu o bucată de stofă în mînă. Korotkov coti după colț, străbătu în zbor cîțiva metri și năvăli în vestibulul cu oglinzi. Un băiețel în livrea cu epoleta și nasturi aurii se dădu într-o parte din fața liftului și începu să plîngă.

— Urcă-te, nene, urcă-te, suspină el printre lacrimi Numai să nu mă bați, că-s orfan.

Korotkov se înfipse în cutia liftului și se așeză pe divanul de catifea verde, avînd în fața lui un alt Korotkov ce-i semăna leit. Suflă greu de parcă era un pește pe uscat. Plîngînd, urcă și băiatul, închise ușile, trase de odgon, și liftul porni în sus. În aceeași clipă în vestibul răsunară împușcături, ușa turnantă se învîrtea ca o nebună.

Liftul urca încet, simandicos, băiatul se mai calmase, își șterse nasul cu palma, cu mîna cealaltă trăgea într-una de odgon.

— Nene, ai furat niște bani ? se interesă el curios, privindu-l mai atent pe Korotkov, care avea hainele făcute ferfeniță.

— Îl atacăm . . . pe Kalsoner . . . răspunse cu răsufarea tăiată Korotkov. Dar uite că și el a trecut la ofensivă . . .

— Nene, lucrul cel mai bun e să te urci sus de tot, unde e sala de biliard, îl sfătui băiatul, stai acolo pe acoperiș și dacă ai un Mauser reușești să te menții.

— Bine, dă-i drumul, se învoi Korotkov.

Peste o clipă liftul se opri lin, băiatul deschise larg ușile și suflîndu-și nasul, spuse :

— Coboară nene, și dă-i drumul pe acoperiș.

Korotkov sări din lift, privi în jur, ascultă o clipă. De jos se auzeau zgomote : ele creșteau, urcau; dintr-o parte, de după un paravan de sticlă, răsună tacul bilelor de lemn și se zăreau niște chipuri speriate. Băiatul se băgă înapoi în lift, se închise și dispăru în beznă. După ce examină cu o privire de vultur poziția, Korotkov șovăi o clipă, apoi cu un strigăt de luptă « înainte », năvăli în sala de biliard. În fața ochilor lui sclipiră niște suprafețe verzi cu mingi albe, strălucitoare, și chipuri albe, palide. Jos, foarte aproape, răsună cu ecou prelung o împușcătură, se auzi zgomot de geamuri sparte. Ca la un semnal jucătorii zvîrliră bețele, și dispărură unul după altul pe o ușă laterală. Orientîndu-se pe loc, Korotkov închise această ușă cu un foraiiber, apoi pe cea cu geam de la intrare, prin care sala de biliard comunica cu scara, și într-o clipă se înarmă cu bilele. După cîteva secunde zări prin geam, în dreptul liftului, primul cap. Bila zbură din mîna lui Korotkov, trecu șuerînd prin geam și capul dispăru în aceeași clipită. În locul lui străluci o lumină palidă, răsări al doilea cap, apoi al treilea. Bilele zburau una după alta, geamurile se spărgeau la iuteală. Zgomotul acoperi scara și drept răspuns țcăni, ca o mașină de cusut Singer, o mitralieră care zgudui întreaga clădire. Tăiate în partea de sus, de parcă le-ar fi retezat un cuțit, zburară geamurile și ramele. Peste întreaga sală de biliard se lăsă un nor de praf din tencuială.

Korotkov își dădu seama că nu mai putea apăra pozițiile. Acoperindu-și capul cu mîinile, își făcu vînt și lovi zdravăn cu picioarele în cel de al treilea perete de sticlă, ce despărțea sala de terasa plată și asfaltată a clădirii. Peretele crăpă și se surpă.

În mijlocul focului de mitralieră dezlănțuit, Korotkov apucă să arunce pe acoperiș cinci piramide care se rostogoliră pe asfalt ca niște capete tăiate. Korotkov le urmă de îndată și o făcu la momentul potrivit pentru că mitraliera ținti ceva mai jos și tăie toată partea inferioară a ramei.

— Predă-te, auzi el din depărtare.

În fața lui Korotkov apăru un soare anemic, deasupra capului cerul palid, simți o adiere ușoară de vînt și văzu asfaltul înghețat. Jos, în afara lui, era orașul care dădea semnale de neliniște și se făcea simțit printr-un zgomot discret. Korotkov sări de cîteva ori pe asfalt, privi în jur, apucă trei mingi, se apropie de parapet, urcă pe el și privi în jos. Inima îi era cît un purice. Vedea acoperișurile caselor teșite și mici, piața pe care abia se țirau tramvaiele, iar oamenii ca niște gîngănii. În aceeași clipă Korotkov zări cîteva omuleți cenușii care fugeau prin crăpătura ulicioarei spre intrare, trăgînd după ei o jucărie grea, toată acoperită cu niște căști aurii care scînteiau la soare.

— M-au înconjurat ! sînt pompierii ! își spuse speriat Korotkov. Aplecîndu-se peste parapet, ochi și aruncă în jos trei bile una după alta. Acestea descriseră un arc și căzură cu zgomot. Korotkov mai puse mîna pe alte trei, urcă iar pe parapet, își făcu vînt și le zvîrli. Bilele străluciră de parcă ar fi fost de argint, coborîră, deveniră negre, luciră din nou și dispărură. Korotkov avea impresia că micile gîngănii alergau cuprinse de panică prin piața scăldată în soare. Korotkov se aplecă să mai ia o porție de obuze, dar nu mai apucă; călcînd cioburile, troznind, oamenii năvăliră pe ușa ce da spre sala de biliard. Veneau unul după altul, de parcă ai fi zis că cineva aruncase mazăre. Zburau chipiuri cenușii, haine militare cenușii, iar prin geamul de sus, fără să atingă pămîntul, apăru bătrînelul în haine de lustrin. Peretele se prăbuși și pe niște roțițe, apăru Kalsoner fioros, bărbierit, cu o pușcă veche în mînă.

— Predă-te, urlau toți de jos, din față, din spate, de sus; peste toate vocile, acoperindu-le, răsună un bas insuportabil, asurzitor, de cratiță.

— Firește ! strigă epuizat Korotkov. Firește ! Lupta e pierdută. Ta-ta-ta ! cînta el aria de stingere.

Eroismul morții îi năvăli în piept. Agățîndu-se și balansînd, Korotkov urcă pe stîlpul parapetului, se clătină o clipă, se întinse cît era de lung și strigă:

— Mai bine moartea decît dezonoarea !

Urmăritorii erau la doi pași de el. Korotkov vedea brațele întinse, gura lui Kalsoner suflînd flăcări. Depărtările însoțite îl chemau pe Korotkov, cu atîta putere, încît simți cum i se taie răsufierea. Cu un strigăt ascuțit, victorios, făcu o mișcare în sus de parcă ar fi vrut să se înalțe în zbor. Suflarea i se tăie. Văzu ca prin ceață, cu totul neclar, un obiect cenușiu cu găuri negre, explodînd, proiectîndu-se în sus și trecînd în zbor pe lîngă el. Apoi văzu foarte limpede că acest ceva cenușiu căzu jos, pe cînd el însuși se ridică în sus deasupra crăpăturii înguste a ulicioarei. Soarele sîngeriu se parse cu zgomot asurzitor în capul lui și altceva nu mai văzu nimic.

În românește de TATIANA NICOLESCU

MIHAIL BULGAKOV

Nu mai mi-aduc aminte cine anume a spus că există două categorii de scriitori: unii mor încă în timpul vieții, pe când alții trăiesc după moarte. Într-adevăr sînt cazuri în care scriitorul este încununat de glorie, cărțile i se tipăresc, criticii îl laudă cu entuziasm, dar în clipa în care vine moartea, simplul fapt al dispariției fizice face ca numele acestui autor să dispară pentru totdeauna. Și există alte destine, de slujire îndirjită și continuă a artei, cînd întîlnirile cu cititorul se petrec nu numai în prezent, dar cuprind un auditoriu cu mult mai larg, de oameni ai generațiilor de mîine.

Mihail Bulgakov a murit în suferință acum treizeci și unu de ani, fără să-și fi văzut majoritatea operelor publicate sau jucate pe scenă. De aceea este cu atît mai remarcabilă gloria lui postumă. Greșesc cei care-și închipuie că popularitatea uriașă pe care a cîpătat-o opera lui Bulgakov după 1960 este un fenomen trecător, senzațional dar efemer, Numele lui Bulgakov a intrat trainic în istoria literaturii sovietice, ca și în istoria literaturii mondiale. Și nu e vorba numai de faptul că operele sale au apărut în ultimii ani în 30 de limbi, nu e vorba numai de prestigiul și autoritatea pe arena literară mondială pe care și-a cucerit-o creația lui Bulgakov. Mai simptomatic e faptul că Bulgakov s-a dovedit a fi un scriitor apropiat cititorului de astăzi, contemporanului nostru, omului sovietic care trăiește în 1971, s-a dovedit a fi un scriitor de care cititorul de astăzi are nevoie, opera căruia o răsfoiește, în dorința de a-și răspunde la întrebările care îl frămîntă.

Lucrul se cuvine cu atît mai mult subliniat cu cît creația lui Bulgakov este legată prin toate rădăcinile sale de literatura rusă clasică, am putea spune de cultura rusă clasică. Totodată nu trebuie uitat că Bulgakov a fost contemporanul unei epoci furtunoase, dramatice, revoluționare, de care nu s-a rupt și nici nu s-a înstrăinat. Ca și alți scriitori contemporani lui, el și-a însușit revoluția, avîntul și furtunile ei, ritmurile ei, tot ceea ce o caracteriza, tot ceea ce a răsturnat și a desființat vechea viață și societate. Totul în piesele și proza lui Bulgakov trăiește sub semnul acțiunii, al transformărilor, al schimbărilor, al dorinței de realizare. Viața pe care o înfățișează nu este cîtuși de puțin statică. La tot pasul apar surprize, schimbări, lumea pe care o înfățișează Bulgakov trăiește permanent în ciocniri dramatice. Oare nu de aceea în fraza lui Bulgakov găsim o abundență atît de mare de verbe, oare nu de aceea accentul frazelor cade numai pe verbe, adică pe elementul acțiunii, elementul dinamic?

Ar fi greșit să ne imaginăm că Bulgakov a scris pentru ziua de mîine, pentru eternitate, disprețuind interesele zilei de astăzi, ale clipei de astăzi. Bulgakov a fost corespondentul ziarului « În ajun », și-a semnat permanent rubrica de foileton la ziarul « Sirena », și-a început deci activitatea literară, aplecat asupra cotidianului, urmărind să surprindă trăsăturile lui esențiale, caracteristice. E de ajuns să-i recitești schițele, reportajele, publicate în 1922—1923 care zugrăvesc tablourile vieții din Moscova la acea dată, ca să-ți dai seama cît era de prețioasă pentru Bulgakov, clipa trecătoare, fugară, a acelei epoci istorice. Bulgakov este însetat literalmente să

descrie viața contemporană, zgomotoasă, pestriță, tramvaiele, magazinele, afișele ; scriitorul simte o deosebită satisfacție să redea amănuntele de viață cotidiană, pitorești ; privirea lui pătrunzătoare, urechea lui fină rețin amănunte, expresii, cuvinte, nuanțe ale cuvintelor, intonațiile lor, astfel încît avem tot timpul senzația că trăim într-un univers palpabil, concret, tridimensional și stereofonic.

Bulgakov este un scriitor al orașului, tema lui poetică este orașul și toată creația lui este o cîntare înălțată celor două orașe în care și-a trăit viața : Kievul însoțit plin de livezi, « maica orașelor rusești », în care și-a petrecut tinerețea și bătrîna Moscova care l-a adoptat. Literatura rusă cunoaște scriitori al căror nume și destin este legat de Petersburg : Pușkin și Gogol, Dostoievski și Blok. Am putea spune că opera lui Bulgakov este legată de viața Moscovei la hotarul dintre lumea veche și lumea nouă. Moscova Arbatului, a vechilor ulicioare ale Kremlinului, Moscova și Mînăstirea Novodevici, iată nu numai teme și nu numai loc de acțiune pentru autorul romanului « Maestrul și Margareta » ; e vorba de un ținut apropiat, în care s-a desfășurat poate cea mai dragă parte a vieții sale ; aici trăiesc, se bucură și suferă eroii săi cei mai iubiți.

Sorbînd din pasiunile și culorile cotidianului, ale zilei de astăzi, ale clipei de față, piesele și proza lui Bulgakov nu-și rezumă valoarea la a fi simple expresii ale unei epoci. Ca orice operă de artă adevărată, în substanța lor ele țin de etern, de ceea ce este fundamental și pentru totdeauna definitoriu pentru sufletul omenesc.

În perioada de după 1920, de furtunos interes pentru futuriști, pentru constructiviști, Bulgakov trebuia să pară multora nu numai conservator din punct de vedere politic, dar și demodat din punct de vedere literar. De fapt, socotit de noi astăzi atît de modern în unele din aspectele stilului său, Bulgakov niciodată n-a fost atras de formule decadente, arătîndu-se întotdeauna un apărător al tradiției literare clasice, al literaturii ruse clasice, în care fusese educat. Opera sa a fost o satiră a noilor moravuri, a noului cotidian atunci cînd acesta încă nu se cristalizase, nu intrase în tipare precise, cînd încă nici atitudinea față de acest cotidian nu era întru totul limpede. Bulgakov era străin deopotrivă și de tendința futuristă de a nega viața cotidiană așezată, ca și de cea filistină, care transforma existența tihnită mic burgheză, comodă și confortabilă, într-un ideal. Într-o vreme, cînd unii teoreticieni declarau că betonul și construcția rațională, reclama pentru pastă de dinți și săpun, sînt condiții necesare și suficiente pentru a crea o viață nouă, că ele pot aduce fericire deplină iar interesul pentru viața lăuntrică, dramatică și complicată a omului era declarată aproape un fenomen « decadent », Bulgakov a fost cel care și-a propus ca scop în creația sa, înfățișarea psihologiei omului ce trăiește o epocă de uriașe prefaceri revoluționare.

În cărțile sale el a dat o viață nouă unor cuvinte ce păreau învechite, perimate : « suflet », « cînte », « dreptate » « conștiință » ; împreună cu Nikolka din « Garda Albă » credea naiv și sfînt că « nici un om nu trebuie să-și calce cuvîntul de onoare, pentru că în caz contrar nu se poate trăi pe pămînt » ; împreună cu lesua, afirma că « e ușor și plăcut să spui adevărul » ; împreună cu sumbrul mag Woland afirma « totul pînă la urmă se va așeza în spiritul dreptății, căci lumea se întemeiază pe acest principiu. » Deși nu era marxist și uneori chiar a căutat să se situeze pe o poziție « în afara ciocnirilor », Bulgakov ca scriitor a fost un om curajos care niciodată nu s-a lăsat indus în eroare de iluzii, chiar dacă acestea erau scumpe inimii sale, și nici nu a apărut trecutul pe care-l vedea condamnat. A înmormîntat fără milă « Garda Albă », i-a dat lui Hludov un destin crud, făcîndu-l să se tortureze în chinurile remușcărilor și a înfățișat fără pic de idealism soarta Maestrului.

Pentru Bulgakov actul de creație este joc al forțelor, al ideilor, — îndrăznețe și paradoxale, — un adevărat banchet al fanteziei, al imaginației, al culorilor. Talentul

lui folosește din plin improvizația, urmărește cu pasiune cărările ciudate ale fan-teziei, merge pe urmele eroilor, admirându-le libera desfășurare, gata oricând să se avînte cu ei în spații infinite. Artă lui Bulgakov este străină de orice geometri-zare. În același timp însă, artistul știe să-și organizeze liberele asociații și impresii; din haosul de impresii, din noianul de imagini, din fantezie crează opere armonioase și bine încheiate. O lume fantomatică și lipsită de trup devine pe neașteptate reală, palpabilă, pentru ca, în același timp, cotidianul cel mai natural să dezvăluie po-tențe convenționale, surprize, să devină fantastic. Întocmai ca și marele său dascăl Gogol, Bulgakov îmbină fantasticul cu satira. Cititorul este gata să creadă că mota-nul a sărit în tramvai și și-a frecat cele zece kopeici de mustață. În schimb nu este oare o lume fantomatică aceea din epilogul romanului «Maestrul și Margareta», cînd Bulgakov povestește parcă în treacăt, în limbajul sec al unei notițe de ziar, că la Armavir un cetățean oarecare a adus la miliție un motan legat fedeleș cu cra-vată verde?

Datorită sincerității talentului său, opera lui Bulgakov îți lasă un sentiment de optimism, de încredere în viață, și nu numai pentru că autorul stăpînește tainele umorului, nu numai pentru că îi place să înfățișeze viața în aspectele ei sărbăto-rești, vesele, nu numai pentru că pe undeva viața are pentru Bulgakov farmecul unui spectacol de teatru. Bulgakov este ferm convins că suferințele, durerile, amără-ciunile fac parte integrantă din ceea ce numim noi prețul vieții, substanța ei, pro-funzimea ei. O viață ușoară este o viață, fără sens. Povara încercărilor și a luptei leagă pe om și mai puternic de viață, îl fac să iubească și mai mult bucuriile ei. Așa cum a spus cîndva Alexandr Blok, «bucuria și suferințele una sînt». Bulgakov a fost un om care a crezut totdeauna și a sperat totdeauna. Nu întîmplător în piesa sa «Don Quijote» a repetat cuvintele lui Cervantes care a spus că dacă destinul închide în fața omului o poartă, inevitabil deschide alta. Și crucea propriului său destin literar Bulgakov a purtat-o fără un aer de mucenic, fără o mască tragică. Totdeauna creația a fost bucurie pentru Bulgakov, de aceea, poate, și lectura operei sale ne dă și nouă atîta bucurie.

Cu Bulgakov se continuă acea tradiție de mare artă a literaturii clasice ruse, pe care am putea-o defini folosind cuvintele lui Dostoievski ca fiind «expresia supre-mă a unui suflet stăpînit de angose».

Bulgakov l-a adorat totdeauna pe Gogol. Într-una din scrisorile sale, referindu-se la Gogol, scria: «Dascăle, ocrotește-mă cu mantaua ta de piatră».

Bulgakov a murit în martie 1940 și a fost înmormîntat la cimitirul Mînăstirii Novodeviciie alături de celebrii artiști și regizori de la MHAT. Pînă după 1950, mor-mîntul n-a avut monument. Văduva scriitorului, gîndindu-se să așeze o stelă fune-rară, a fost în citeva rînduri în atelierul unui meșter cioplitor din vecinătatea cimitirului. Într-o zi a văzut printre bucăți de marmură și resturi de monumente vechi, o piatră neagră, spongioasă. La întrebarea ce reprezintă aceasta, i s-a răs-puns că «este Golgota». «Cum așa?» I s-a explicat că la mormîntul lui Gogol de la Mînăstirea Daniil fusese așezată pe vremuri această piatră simbolică, amin-tind într-o anumită măsură forma aceluia deal pe care a fost răstignit Christos sau ca să folosim numele citat de Bulgakov, Iesua Ha-Notsri. După 1930 mormîntul lui Gogol a fost transferat la cimitirul Novodeviciie, unde i s-a ridicat un monument nou, iar piatra a rămas să zacă în părăsire. Era un granit de pe malul Mării Negre, pe care Aksakov îl găsisse undeva în Crimeea și-l transportase cu greu la Moscova ca să-l așeze pe mormîntul lui Gogol. Cu tot atîta trudă a fost ridicată această piatră ce cîntărea multe tone, și transportată la mormîntul lui Bulgakov pentru a fi așe-zată acolo. «Maestre, ocrotește-ne cu mantaua ta de piatră».

În românește de TATIANA NICOLESCU

MAX ERNST

între
muzeu
și
anti-artă

un interviu
de
GEORGES CHARBONNIER

•
un comentariu
de
DAN HĂULICĂ

« Fruct al unei lungi experiențe », se cheamă, ironic, o compunere juvenilă a lui Max Ernst, care proclamă, parcă, valoarea materialelor precare, fără prestigiu consacrat și fără « istorie »: niște scîndurêe vopsite, cu nu știu ce aer de bricolaj casnic, printre sîrme de sonerie electrică — ai spune, rîșnițe ori ciocane de uz improabil —, alcătuiind o fațetioasă panoplie.

Dar « fruct al unei lungi experiențe » este, în alt sens, tot ce a ieșit din mîinile pictorului: în sensul, dacă vrei, filogenetic, — al unei vaste memorii figurative, pe care creația, la Max Ernst, o presupune și o mobilizează. Oricît de vizionară s-ar dori, ea este operă de inteligență și de cultură — o cultură astuțios avizată, care s-a exersat în varii, uimitoare contacte: de la Dürer la manieristii italieni ai veacului al XVI-lea, de la nazarenii germani și de la romantici, pînă la pop-art, trecînd prin zonele exotice, aplecîndu-se, bunăoară, spre pitorescul etnografic al Indienilor Hopi; și îndreptîndu-se, mereu curioasă, mereu vie, înspre milenii depărtate care se adîncesc, ca într-o fințină fără fund, în arta primitivă. . .

O mare știință, în a primi, cu o spontană acuitate, surîzător neabătută, aporturile cele mai diverse; în a încorpora suplu, malițios sau enigmatic, o vastă civilizație figurativă. Expoziția care i-a fost consacrată la Paris, anul acesta, sărbătorindu-l retrospectiv la împlinirea a opt decenii, ilustra, încă o dată, paradoxul acestei sinteze muzeale, insinuată într-o creație care debutase tocmai, polemic, sub semnul dadaist al anti-artei. Paradox fertil, de bună seamă, fără de el n-am putea înțelege eficacitatea lui Ernst, — și grația lui strictă, în cele mai năzdrăvane intenții. Nu întîmplător, un critic îi definea trecerea printre curenți și coduri, și experiențele lui, niciodată pedante, în termenii pe care Lautréamont îi folosea pentru a descrie odihna unei păsări călătoare, care se încrede valurilor și se abandonează lor, pînă ce-și adună puterile pentru a porni din nou, în aerianul, imensul ei pelerinaj: « L'oiseau de passage repose sur les vagues avec confiance, et se laisse abandonner à leurs mouvements, pleins d'une grâce fière, jusqu'à ce que les os de ses ailes aient recouvré leur vigueur accoutumée pour continuer le pèlerinage aérien. »

Pentru că visa, de mic copil, să aibă în față, amplă, chemarea drumurilor, a liniilor fugind neoprite, Max Ernst declara atunci, la 5 ani, că se va face cantonier. Cînd și-a ales într-adevăr meseria, cînd a ieșit în aria manifestărilor publice, îndată după armistițiul din 1918, el și-a dăruit colaborarea unui ziar, care se numea, în chip semnificativ, Der Ventilator. Scos de comunistul J.T. Baargeld, cu care Ernst va picta împreună, chiar pe aceeași pînză, — ziarul, susținut de pictor cu desene și cu texte, ataca naționalismul german și propaga îndemnuri cu o adresă indubitabil revoluționară. Însemna, în

politică, mai mult decât «Nu»-ul anarhic al turbulenței dadaiste; și era, mai ales, un efort de a aduce aer, și proaspătă mișcare, în atmosfera stagnantă a Germaniei.

Max Ernst privea acele realități cu marii lui ochi albaștri, de o limpezime magic implacabilă, mai gravi, în candoarea lor feroce, decât orice eșafodaj de teorii iconoclaste. Care-i este petrecerea favorită? îl întrebaseră odată. «A vedea», răspunsese. Și «a vedea», petrecerea astfel designată, devenise pentru el ca un angajament fatidic de o îndărătnică fixitate, ca o chemare de voyant. Vastitatea fantasmagorică la care ajunsese viziunea sa, în preajma lui 1940, «ochiul tăcerii» veghiindu-ne dintr-o pictură, premonitoriu și înghețat, ne aruncau în plinul coșmarului care se pregătea, în inexorabilul cataclismului pe care-l rezerva războiul. «Europa după ploaie», titlul tabloului din 1940, l-ai citi «după potop»: adică «după cataclism». În stranii ruine, într-un univers al decrepitudinii cosmice — pentru că merge de la geologic la vegetal și uman — se ivesc forme de spînzurați pe care o tăcere a morții ni-i înfățișează pietrificați și totodată friabili. Iar fantasticul din «Noaptea renană» (1944) ne vorbește nu numai cu vocea misterioasă a amintirilor din copilărie, dar și cu un patetism dominat, care-i ecoul evenimentelor contemporane.

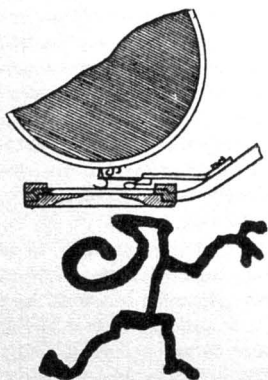
«Mutații ale expresionismului», — la acest capitol îl aflăm rînduit pe Max Ernst, într-o briliantă încercare de sinteză asupra secolului XX. Dar mutațiile la care se ratașează el sînt, de fapt, mutațiile unui fond și mai tenace, de romantism, latent în cultura germană. În Quasi-feu le romantisme, un tablou tardiv, din 1960, unde sori difuzi se tîrăsc în densități nisipii, înecați într-un nămol de subacvatice albastruri, — titlul se joacă, amuzat, cu jumătățile de măsură; dar quasi, din acest «aproape răposat, romanticul», are, practic, mai multă greutate decât restul. Nu numai pentru că inspirația romantică i-a putut furniza atîtea îndemnuri vizionare, de la Caspar David Friedrich la Delacroix: a se vedea, bunăoară, împinsă către spectral, vehementă, zbaterea de cai tropotitori din La mariée du vent! Dar pentru că suprarealismul însuși, ca moment estetic, în ce are el legitim — a demonstrat-o Marcel Raymond — este o fază, în clocotul peren al unei continuități romantice.

Poet al straniului, căruia unii — și nu companioni complezenți — i-au atribuit «dimensiuni dantești», Max Ernst s-a rezemat adesea pe texte faimoase, de la Hölderlin la Jarry și Artaud; ca să nu mai vorbim despre statornicia și ingenioasa lui colaborare cu Eluard. De la farmecul neliniștitor și suav al variațiilor compuse în cheie Lewis Carroll, la sinistritatea geologică a unor decalcomanii, ornamentale și teribile, — extensia mijloacelor sale este surprinzătoare. Despre unele din ele îl auzim explicîndu-se într-un interviu, dintr-o carte notorie, o carte de mărturii care constituie un document indispensabil pentru arta contemporană: le Monologue du Peintre, de Georges Charbonnier. Autorul acestui volum, care e un devotat prieten al țării noastre, a cules fundamentale mărturii ale unor personalități culturale: nu numai artiști, de la Braque la Giacometti, dar și literați, muzicieni ori savanți, de la Borges la Varèse ori Levy-Strauss.

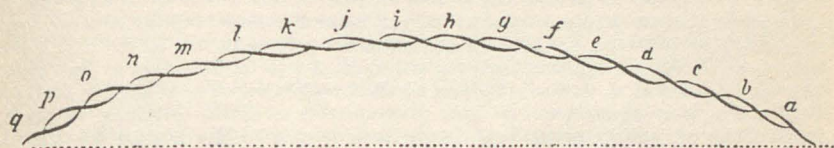
În fragmentele pe care le oferim aici, — e o discuție avută curînd după 1950, după întoarcerea artistului, în Europa — Max Ernst pare să confirme un vechi atașament față de suprarealism. Dar cum observă comentatori recenți, suprarealismul s-a dovedit prea sigur de sine și prea sistematic, — în raport cu o personalitate unduitor imprevizibilă, ca Max Ernst. Cum scrie un critic, omagiindu-l, «el este liber chiar cînd se hotărăște să facă pe suprarealistul». Și dacă textul său cunoscut, din 1936, «Dincolo de pictură»,

rezuma o voință de totalitate, artistică și umană,— încă o legătură, cu ambițiile generoase ale romantismului ! —, astăzi, la fel, putem spune, cu privire la Ernst, aceste vorbe simetric exacte: «Dincolo de suprarealism !»

Adevărată culminație a fantasticului suprarealist,— «istoria lui Max Ernst, scrie un exeget, John Russell, este, pentru decenii, istoria fantaziei europene» — peisajele pe care i le-a prilejuit șederea sa în Arizona, ca și sculpturile înfăptuite acolo, înseamnă totodată o depășire a suprarealismului ca orientare programatică: artistul descoperă filoane de poezie mai riguros elementară și desprinde, din lecția imemorială a triburilor americane, sensul unei comunicări mai grave cu forțele naturii. Nu atmosfera New-York-ului, în care venise ca exilat, scăpînd urgiei naziste, ci aceste realități ale spațiului american și ale sufletului primitiv l-au marcat, în timpul petrecut peste Ocean. Tot mai mult, întruparea lui favorită, emblema lui secretă, vreau să spun Loplop, «starețul păsărilor», «pasărea supremă», devine acolo o fabuloasă pasăre Quetzal, ivită din adîncuri de mit, din rădăcini care elimină ricanarea subiectivismului. Imaginea din «Monumentul pentru păsări», pornită în 1972 dintr-o obsesie personală, iscată din cutele memoriei subiective, accede acum, sublimîndu-se, la un regim de liberă plutire, fără de crispare. De la această distanță, privirile pe care artistul le întoarce îndărăt, — ca în interviul lui Georges Charbonnier — au un firesc și o franchețe cuceritoare. «Se pot scrie cărți despre el, îi poți fixa epoci, — spunea un comentator italian — îl poți raporta la mișcări artistice distincte; pe care, însă, el le-a străbătut cîntînd, ca un rîu printre pietre.»

La paginile 157, 188 și 189, desene de MAX ERNST pentru cartea ce-l prezintă, «Max Ernst, Leben und Werk» (Verlag M. Du Mont Schauberg, Köln)

**interviu
cu
MAX ERNST**

« Homme de constitution ordinaire, j'ai tout fait pour rendre mon âme monstrueuse. Nageur aveugle, je me suis fait voyant, j'ai vu.

Et je me suis surpris amoureux de ce que je voyais voulant m'identifier avec lui. »

GEORGES CHARBONNIER

MAX ERNST

— Fără îndoială, acest text, această declarație, această profesiune de credință răspunde în modul cel mai izbitor și cel mai profund, — întrucât folosește limbajul poetic — tuturor întrebărilor pe care vreau să le pun astăzi, lui Max Ernst.

Căutare și cucerire a clar-viziunii, descoperire a unei lumi interioare explorate, acceptate și apoi iubite, întreagă afirmația dumneavoastră definește lumea suprarealismului.

În această lume vom înainta împreună, pas cu pas. Pentru a pătrunde în ea, ar trebui să plecăm de la un punct fix și anume, de la ceea ce nu este suprarealism... În timpul îndelungatei dumneavoastră șederi în Statele Unite nu ați fost oare surprins de înflorirea nemaipomenită a unei picturi care e legată de tendințele cele mai divergente și care, în plus, din punct de vedere cantitativ, dacă nu și calitativ, se alătură tendințelor celor mai puțin apropiate de suprarealism? Ce părere aveți despre pictura americană?

MAX ERNST. — Să facem abstracție de arta americană originală, cea care a fost creată (înaintea sosirii omului alb) de unele triburi indiene și care e menținută datorită lor la un nivel remarcabil. Să trecem deci la actualitatea newyorkeză. Se știe că acest oraș se vrea centrul vieții intelectuale de dincolo de ocean, pretinzând că joacă un rol preponderent în efortul de emancipare, în strădania de dezeuropenizare.

În domeniul picturii, acest efort se întreprinde curajos, adesea cu talent, câteodată cu luciditate, de către artiști tineri, izolați sau grupați; efortul este mult facilitat de critici, gazetari de toate nuanțele, de toate culorile, de profesorii de la școlile de artă sau de la pensioane, de directorul a numeroase muzee de artă modernă, de colecționari binevoitori, cit și de unii negustori de pe strada 57. După cit se vede, lupta aceasta întâlnește puține obstacole și nu destulă rezistență, poate, pentru a-i da suficientă vigoare și forță de șoc.

G.C. — Care este în S.U.A. locul artei abstracte?

M.E. — În America, abstracționismul ocupă un loc remarcabil ca întindere. E acceptat fără rezistență de marea majoritate a intelectualității. Artă abstractă e urmată și de publicul larg, mai degrabă cu un fel de curiozitate și fără revoltă...

Trebuie să recunoaștem că pictorii cei mai lucizi ai acestei tendințe își dau foarte bine seama de pericolul de secătuire ce-i paște din pricina acestei izbînzi prea lesne obținute. Cît despre suprarealism, trebuie spus că i se fac zile negre, deși toată lumea e de acord că el rămîne principala sursă de inspirație chiar și pentru abstracționiști. Numeric el este rezervat unui grup restrîns de spirite subtile și exigente. Majoritatea criticilor manifestă un fel de stinghereală în fața acestui fenomen și nu o dată își exprimă dezaprobarea prin glume stupide sau atacînd pe furie. Dimpotrivă, muzeele de artă modernă, numeroase dincolo de ocean și care, în general, sînt conduse de savanți avizați, iau curajos poziție împotriva acestui curent de opinie publică; și în această acțiune a lor sînt urmați de un număr mereu crescînd de colecționari convinși.

G.C. — În Franța ca și în Statele Unite, artă abstractă a dobîndit un loc considerabil. O dată întors în Franța ați constatat această înflorire a artei abstracte. Ce credeți despre toate astea.

M.E. — Artă abstractă este fructul uscat al unui raționament just. Ca și propozițiunea: doi și cu doi fac patru, justă și ea, dar neîndestulătoare cînd e vorba să rezolvi probleme puse în formă necarteziană. Se înrudește cu jocul de cuvinte încrucișate ce se mulțumește să pună probleme arbitrare pe care se amuză apoi să le rezolve. Acest fruct uscat nu poate potoli foamea noastră de absolut. Sînt deci mirat să constat, la întoarcerea mea în Paris, că numărul adepților tendinței abstracte s-a mărit într-un mod îngrijorător. Calitatea pînzelor a scăzut. În fine, pictura abstractă e prezentată de elita intelectualilor ca o nouă mișcare spirituală. Se știe, totuși, că ușile ce duc spre artă abstractă au fost deschise cu eleganță, în urmă cu 40 de ani, de spirite cutezătoare, pentru vremea lor, precum Kandinski, Delaunay, Arp și alții alții. De ce, forțînd aceste uși deschise, urmașii iau atitudini eroice? Mă întreb și eu. E curios: artă abstractă a reputat primele sale triumfuri în sînul burgheziei a două țări mici ca întindere dar bogate, bine hrănite, ordonate: Olanda și Elveția.

Mai tîrziu ea a înflorit într-o țară de o vastă întindere, dar care se aseamănă de altfel cu aceste două țări prin bogăție, nivel de trai și ordine aproape maniacă: Statele Unite. Cum se explică această evoluție altminteri decît prin faptul că opera abstractă nu angajează autorul pe nici un plan: nici intelectual, nici moral, nici religios, nici pe planul acțiunii, al speculației, etc. Astfel, se pot vedea operele unui Mondrian care a trăit și a murit ateu în casele unor catolici practicanți din New-York, sau pe la bancherii din Elveția și Olanda. Nimic mai liniștitor, în fond, decît operele abstracte.

G.C. — Dezvoltarea artei abstracte nu e un fenomen unic, vreau să spun că și alte școli de pictură s-au dezvoltat, sau se dezvoltă și se vor mai dezvolta încă. Există deci, alături de suprarealism, al cărui cel mai calificat reprezentant sînteți, alte posibilități.

De v-ar întreba cineva dacă pictura suprarealistă este o cale unică, ce i-ați putea răspunde?... Max Ernst, ce este pictura suprarealistă?

M.E. — Ca orice realitate vie, pictura suprarealistă nu este. Ea devine și în devenirea ei ia aspectele cele mai diverse. De aceea, e foarte greu adeseori să recunoaștem baza comună a acestor aspecte diferite.

Mondrian, pe care abstracționiștii îl reclamă ca pe unul de-ai lor, a declarat către sfârșitul vieții sale că în adâncul sufletului său se simte mai aproape de supra-realiști decât de oricare alți pictori ai timpului nostru. Totuși, între pictura lui și cea a unui Tanguy e greu să stabilești punctele de înrudire. Același lucru e valabil pentru Matta și Magritte, Miro și Chirico. Această varietate de expresie este rezultatul metodelor folosite de pictorii suprarealiști, metode care nu trasează nici un fel de limită experienței lor, și care se înversunează să dezintegreze într-una fenomenele vieții și ale naturii, pentru a le reintegra apoi, pe un alt plan, pe acela al suprarealului.

Pentru a defini misiunea lor am folosit altădată termenii următori: după cum rolul poetului, încă de la celebra scrisoare a profetului, este acela de a scrie sub impulsul a ceea ce gândește, a ceea ce se leagă în el, rolul pictorului este de a delimita și a proiecta ceea ce se vede în el. Drept unul dintre mijloacele de a ajunge la această profeție, am fost gata să propun împerecherea a două realități în aparență de neîmperecheat, pe un plan care în aparență nu le convine, pledînd, adică, pentru o metodă cunoscută sub numele de colaj ...

G.C. — Ați folosit termenul de «colaj». Ce este un colaj? Care este mecanismul său? Tehnica sa?

M.E. — E explorarea și exploatarea prin mijloace apropiate și raționale a sentimentului absurdului ce pune stăpînire pe noi atunci cînd scrutăm cu ochii noștri lumea înconjurătoare, operațiune urmată de un efort de a depăși dezorientarea pe care o resimțim. E cucerirea iraționalului cu mijloacele raționalului. După cum se vede «lipiciul» propriu-zis joacă, în toate acestea un rol infim.

Luați la întîmplare obiecte ce se găsesc în cîmpul nostru vizual — un pește roșu de exemplu și o stea căzătoare — reuniți-le pe un plan care în aparență nu le este propice: în vîrfurile coloanei Vendôme, de pildă. Și veți vedea că steaua se va înroși iar peștele va începe să cînte.

Luați o rîșniță de cafea, umpleți-o cu perle fine, măcinați, amestecați praful astfel obținut cu unt proaspăt, înfuriați-vă, întindeți pasta obținută pe talpa pantofilor dumneavoastră și oferiți această tartină femeii pe care o iubiți. Operația trebuie făcută cu îndrîjire și de preferință în cala unui vapor pe roți care face, cu toată viteza, naveta între gara de Est și gara Montparnasse. În felul acesta veți executa un colaj clasic.

G.C. — Ce este frotajul?

M.E. — Puneți o foaie de hîrtie pe o placă de lemn și frecăți cu o mină de plumb. Priviți cu atenție desenul astfel obținut. Lăsați friu liber imaginației dumneavoastră. Veți vedea apărînd mai întîi ochi, apoi capete, dansatoare de music-hall, făpturi mitologice; stînci, inundații și tot soiul de imagini contradictorii.

Lăsați mîna — cea care ține creionul — să urmeze, ascultătoare, toate liniile pe care talentul dumneavoastră de vizionar le va dicta imaginației dumneavoastră și veți fi surprins văzînd cum apar pe hîrtie desene halucinante și revelatoare.

E, deci, vorba despre punerea în practică a celebrei lecții a lui Leonardo da Vinci care-și sfîșuia discipolii să contemple răbdători petele de pe ziduri, cenușa din cămin, norii, piraiele. Da Vinci le făgăduia nemaipomenite revelații, de pe urma cărora geniul lor putea să tragă foloase pentru a compune bătălii de animale și de oameni, peisaje sau monștri, diavoli și alte lucruri fantastice.

Știm, dintr-o povestire a lui Vasari, că un alt pictor al Renașterii, Piero di

Cosimo, cădea adesea cufundat în contemplarea unui zid pe care persoane bolnave prinseseră obiceiul de a scuipa. Din aceste pete el imagina bătălii ecvestre, orașe dintre cele mai fantastice și magnifice peisaje văzute vreodată.

La fel proceda cu norii de pe cer. Tratați cu procedeul indicat tot ce vă cade sub mână: frunzele arborilor și nervurile lor, un fir derulat de pe un mosor, cutele unei hîrtii mototolite și orice alt lucru. Veți fi surprins de intensificarea subită a facultăților dumneavoastră de vizionar și de succesiunea halucinantă a imaginilor ce se vor suprapune cu încăpăținare și foarte rapid.

Rolul autorului unor desene astfel obținute se reduce pur și simplu la a asculta sugestiile a ceea ce se plămădește în el, a ceea ce vede în el. Procedeul frotajului se relevă, în consecință, a fi echivalentul a ceea ce se cunoaște sub termenul de «scriere automată». Cu alte cuvinte, autorul asistă în calitate de spectator la nașterea operei sale.

G.C. — Mi se pare deosebit de important să insistăm asupra demersului supraréalist, asupra naturii sale. Supraréalismul caută punctul în care dispar toate contradicțiile, punctul în care *da* este egal cu *nu* și *alb* cu *negru*, punctul în care *viața* și *moartea* nu se mai deosebesc, unde realul și imaginația se confundă, într-un cuvînt, supraréalismul caută trecerea multiplilor la unu.

Breton nu șovăia să vorbească despre distrugerea principiului identității. Nu am putea trage concluzia că demersul supraréalist este un demers mistic, ba mai mult, că este *însuși* demersul mistic?

M.E. — E greu să răspunzi pe scurt la o întrebare de o asemenea anvergură. Dumneavoastră faceți aluzie, de fapt, la celebra frază a lui André Breton: *Totul ne îndeamnă să credem că există un anume punct al spiritului în care viața și moartea, realul și închipuirea, trecutul și viitorul, comunicabilul și incomunicabilul, sus-ul și jos-ul, încetează de a mai fi percepute drept contrarii.*

Or, ar fi în zadar să atribuim activității supraréaliste un alt mobil decît speranța de a determina acest punct.

Această frază izvorăște, în aparență, din tradiția ermetică și relevă anume asemănări în experiențele spirituale ale misticilor de mare anvergură. Tentația de a aluneca într-un misticism de inspirație divină este permanentă și pentru a nu-i ceda se impune un control continuu. Dar vai, am văzut pe unii cedîndu-i fie doar și pentru plăcerea de a blasfema.

Apropierea de cunoștințele intuitive cere o inimă de foc și un creier de gheață. Cere o privire clară, îndreptată neîncetat asupra fenomenelor lumii înconjurătoare. Cere metode riguroase, raționale, iraționale și suprarăționale. Cere gustul riscului și al jocului.

G.C. — Fie că supraréalistii acceptă sau resping această afirmație, nu e mai puțin adevărat că pentru spectator opera supraréalistă e o operă de artă în care se contopesc (și asta mai ales în pinzele dumneavoastră), pictura cu poezia. Dacă titlurile tablourilor din expoziția dumneavoastră actuală nu demonstrează întotdeauna că omul care le-a pictat este un supraréalist, mă gîndesc la: *Gardenia*, *Cap de fată*, *Paradisul*, *Primăvara la Paris*, *Călugărița portugheză* — și poate ar trebui să admitem că preocupările picturale primează în aceste opere — e izbitor faptul că titlurile picturilor dumneavoastră sau ale colajelor dumneavoastră sînt aproape întotdeauna titluri poetice care fac uneori un loc larg umorului negru.

În românește de SILVIA KERIM

Corectura: LIDA IGIROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică «Arta Grafică»

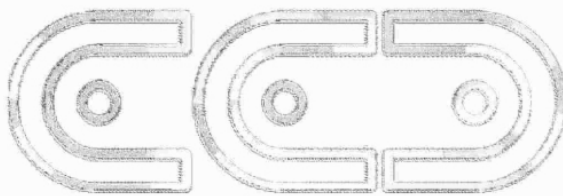
PREZENTAREA TEHNICĂ
I. BROD

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VIC-
TORIEI 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISELEFF 10 — TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI

Lei 10

43 804

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

